5

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1996

177167

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1996.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 5 **ZAGREB, rujan - listopad 1996.** **GOD. XXIX.**

Radovan GRGEC

Uz rub (108)

Bez obzira na to hoće li bibličari i egzegeti ikada utvrditi identitet *Marije Magdalene,* ona je bila i ostala primjer Božje "preferencijalne opcije" za ljubav. Ona nam govori o tom kako Bog pretpostavlja ljubav svemu ostalom te kako se onome koji mnogo ljubi mnogo i oprašta. Ako Marija iz Magdale i jest uzor svetosti, ona nije "uzorak" prosječnog životnog puta za većinu smrtnika i vjernika, tj. tipični primjerak i kriterij ispravnosti "nasljedovanja Krista i svetaca".

Pisali smo o razlici između pravih konvertita i "konvertita", tj. onih koji su promijenili svoj "image" iz oportunističkih i utilitarističkih razloga, pa bi ih bolje bilo nazivati "kameleonima", karijeristima ili prevrtljivcima. Takvih je uvijek bilo i bit će ih i u politici. Ako su oni kompetentni stručnjaci i sposobni ljudi, mnogi se služe njihovim uslugama makar njihovo mijenjanje stranaka i "uvjerenja" (ne iz uvjerenja nego zbog osobne koristi) nikoga ne oduševljava.

Kršćani bi zapravo svi morali biti "permanentni" konvertiti odnosno obraćenici koji se neprestano obraćaju, koji se svaki dan bore da izmijene svoj način življenja i mišljenja u skladu s evanđeoskim načelima ljubavi i pravde, koji nastoje ispraviti svoje grijehe i pogreške. Prihvatiti svoj križ, dizati se nakon pada i ići naprijed moguće je uz pomoć Božje milosti i uz suradnju vlastite volje. To je ustvari redoviti put prema svetosti. Nije to, doduše, put velikih konvertita koje je na izvanredan način poput munje pogodila snaga milosti i stubokom ih izmijenila, kao npr. *sv. Pavla* ili *sv. Augustina*, *Zaheja* ili *Mariju Magdalenu.*

Redoviti i uobičajeni put pravednika prema svetosti jest borba za vjernost u malim stvarima, kako bi, ako to bude potrebno, mogli pokazati vjernost i u velikim stvarima i u izvanrednim situacijama kad nema razborita "srednjeg puta", nego moraš odlučiti hoćeš li biti svetac i heroj ili izdajica i kukavica. Velika ljubav briše i velike izdaje, ali bez pravde, redovito, nema ni prave ljubavi. Zaista, ljubav je veća a pravda preča.

"Uzorak" za prosuđivanje nečijeg karaktera i karakternosti ostaje vjernost zadanoj riječi i obećanju. Da bismo nekome vjerovali, on mora biti "čovjek od riječi". To vrijedi i u svagdanjim "banalnim" okolnostima, a pogotovo kad se radi o nekakvom svečanom obećanju ili zavjetu, kao npr. kad netko sklapa sakrament ženidbe ili prima sakrament svetog reda. Ta vjernost jest ono svakidašnje obraćanje, odn. "podnošenje tereta dana i žege" uz spremnost da vidiš naposljetku kako

posljednji radnici u vinogradu primaju istu plaću kao i "starosjedioci", kako pravi konvertiti dobivaju od Gospodara istu nagradu kao i oni koji su oduvijek bili vjerni. Međutim, ti radnici posljednjeg sata nisu, kako rekosmo, pravilo nego iznimka.

* * *

Prije dvadesetak godina govorio mi je jedan inače vrlo sposoban i "učen" svećenik: "Vi laici, makar sebi dopuštate svakakve nevjere i nevjernosti, htjeli biste imati svoje "vestalke". Odgovorio sam mu: "Da, unatoč vlastitim nedosljednostima, mi bismo željeli imati svoje "vestalke", svoje heroje i uzore, "uglednike" u koje bismo se mogli ugledati i koji bi nas svojim primjerom vjernosti i hrabrosti stalno podizali." Tu sam zgodu spomenuo nedavno, govoreći na proslavi srebrnog jubileja jednoga hrvatskog svećenika. Prije 25 godina postao je svećenik s pedesetoricom, od kojih neki napustiše svećeničko zvanje. Nije više u modi govoriti o "dezerterima" ili apostatama jer, kako kažu, nije to "koncilski", nije "ekumenski", nije u skladu s ljubavlju. To je vjerojatno istina, ali mislim kako katolici imaju pravo očekivati da će ih njihovi svećenici podizati primjerom svoje vjernosti, hrabrosti i požrtvovnosti. Te su vrline za čovjeka pravednika drugo ime za svetost.

Prije pedesetak godina, *Alojzije Stepinac*, čovjek koji je svojim hrabrim i dostojanstvenim držanjem na sudu podigao čitavu poniženu i desetkovanu naciju, poslao je svojih pedesetak ređenika (među kojima je bio i sadašnji zagrebački nadbiskup) u "krvavu kupelj". Prije 25 godina nova pedesetorica poslana su u kupelj "sekularizma" i dekristijanizacije, isto tako opasnu kao što je bila i ona prva. Mnogi svećenici, redovnici i redovnice i danas otpadaju. Iz ljubavi prema Bogu i bližnjemu, nećemo ih zvati "judama" (kao *Milan Pavelić* u svojoj poznatoj pjesmi), ni dezerterima ni apostatama, ali primjećujemo da se danas vrlo mnogo govori o ljubavi a ljudi nisu ništa hrabriji ni velikodušniji. Možda su čak sebičniji, proračunatiji i "slavičniji". To, naravno, vrijedi i za svećenike.

To vrijedi i za one prave obraćenike, koje su naši "apologetičari" često isticali kao primjer istinitosti naše vjere jer da su izabrali svoje zvanje nakon lutanja u svijetu, a nisu formirani u nekakvim sjemenišnim konviktima ili tipično vjerničkim okružjima. Katkada su se u svojem apologetskom žaru znali i prevariti jer je Bog "sakrio od mudrih i učenih" pravu mudrost i jer je "siromašan u duhu", tj. u evanđeoskom smislu te riječi, lakše biti onom koji je naprosto siromašan, neposjedovan, neotuđen onim što posjeduje. Stoga valja biti oprezan kad se navode kao primjeri ispravnosti vjere ili kao uzori ponašanja pojedinci iz urbanih i vjeri stranih sredina koji su postali katolici ili "sveci". Ti "sveci", o kojima smo govorili prije tridesetak godina, postali su i opet "pogani" ili pripadnici drugih nazora (kao npr. *Jean Claude Barreau* ili *Roger Garaudy*). Uostalom kad govorimo o bivšim ateistima, zvijezdama velikih i malih ekrana, političkim liderima, ukratko medijski eksponiranim ličnositma, nije sve onako kako to naši propovjednici katkada prikazuju (npr. braću *Kennedy*).

Kad govorimo o svecima našeg vremena, nastojmo se držati faktografske istine a ne baroknih hagiografskih stereotipa, na kakve nailazimo ne samo u *Ceparijevoj* biografiji *Alojzija Gonzage* nego i u biografijama o *Alojziju Stepincu*, koji je, kao i sveci prijašnjih vremena, bio "čovjek za drugoga".

* * *

Već smo više puta pisali o tom kako je "biti čovjek za drugoga" srž kršćanske svetosti, prave čovječnosti, velikodušnosti i požrtvovnosti. Valja se iskreno zanimati za potrebe bližnjega i za njegovu specifičnu situaciju te mu odmah i konkretno pomoći. Takvi su bili i Alojzije *Stepinac* i Alojzije *Gonzaga*, koji je umro dvoreći okužene. Hrabrost i požrtvovnost, a ne samo asketska pobožnost, karakterizirali su njegovu svetost, koju su deformirali hagiografski klišeji njegova vremena, pretvorivši ga u "histeričnog klerika sa krinom" (*Vidrić*).

"Čovjek za drugoga" zanima se za bližnjega ne toliko iz znatiželje koliko iz simpatije i "empatije" (Einfühlung), "uživljujući se" u njegovu situaciju, potrebe i osjećaje. Kad ga pita "kako si?" nije to kurtoazna formula ili pozdrav (kao u engleskom "how do you do" za razliku od "how are you?"), nego pravo pitanje na koje se čeka odgovor. I od naših svećenika očekujemo da budu ljudi za druge, ljudi koji će se interesirati za drugoga i pomagati mu ne samo lijepim propovijedima nego i razumijevanjem i djelima milosrđa. Milosrđe i sućut može riješiti i mnoge socijalne probleme efikasnije od raznih "teorija pravde".

Od naših "uglednika" očekujemo i da će biti borci za pravdu i za one koji su potisnuti na rub društva, za "parije" trećeg i četvrtog svijeta kao i za one koji su progonjeni zbog svojih uvjerenja i zbog političke "nepodobnosti". Zaista je za to potrebna hrabrost, koju često nalazimo kod malih ljudi, ali ne i kod mnogih intelektualaca i uglednika naše civilizacije.

Ako inteligenciju prosuđujemo samo ili prvenstveno kao sposobnost snalaženja u raznim prilikama, kao znanje i obrazovanost, dolazimo u opasnost da zaboravimo na ono što je zapravo "srce" inteligencije, a to je inteligencija srca, koja, uz cerebralnu inteligenciju, uključuje u sebi sve što simbolizira riječ srce, a to je razumijevanje, sućut, hrabrost, vjernost zadanoj riječi, otvorenost, gostoljubivost itd. Intelektualac naše civilizacije, nažalost, voli mnogo govoriti, pisati, čitati (legere), ali ne i "intus legere", odnosno slušati, razmišljati i "dubinski" razumijevati, kako bi shvatio sebe, drugoga i Boga, kao što su to činili vrhunski intelektualci u prijašnjim vremenima (npr. *Augustin, Toma, Bonaventura*). Danas bismo takve možda nazivali fanaticima ili tražiteljima maglovitog Apsoluta. No, oni su bili pravi vjernici i pravi intelektualci u službi Kralja kraljeva i bližnjega kao npr. u XX. stoljeću *Chesterton* ili *Maritain*. Međutim, u vremenu kompjuterizacije, svemirskih letova, globalizacije informacija i genetskog inžinjeringa, oni katkada djeluju "donkihotski" i anakrono.

Doduše, anakronizam su danas i heretici, progonjeni od Crkve i države zbog "narušivanja javnog reda i poretka" uglavnom zbog "cerebralnih" skretanja "à la Filioque", pa se danas spremamo rehabilitirati i *Jana Husa* i *Lutera* poput *Galilea* i *Savanarole*, a neke proglasiti čak i svetima kao svojedobno *Ivanu Aršku*, također žrtvu inkvizicije.

* * *

Dobro je da smo danas reducirali "cerebralnost" i "deduktivnost" katehetske metodologije, ali smo prešli u drugu krajnost podcjenjujući učenje napamet, pa nam djeca koja idu na prvu pričest ili potvrdu ne znaju katkada ne samo Deset zapovijedi ili Vjerovanje apostolsko nego ni Očenaš, ako ga ne mole u obitelji. Ni tablica množenja nije za dijete s digitronom nikakav anakronizam kao ni Aristotelova logika i gramatika za srednjoškolce. Intelektualci našeg vremena katkada su se odgajali i obrazovali bez svega toga, ali nisu zato "kreativniji", a većinu saznanja i informacija stječu preko masmedija. Ipak, zahvaljujući akumulaciji vjekovnih iskustava i sve sofisticiranijim aparatima, civilizacija napreduje geometrijskom progresijom, ali kultura stagnira, tj. još nismo na tom području nadvisili *Aristotela, Platona i Sokrata, Homera, Sofokla* ili *Euripida*. Ni postmoderni umjetnici i književnici ne prelaze često svojim apstrakcijama, "dekompozicijama" i "intertekstualnošću" prag osnovne komunikativnosti, bez koje nema ni umjetničke publike. Takvi "sofisticirani" intelektualci i umjetnici produkt su relativizma i dezorijentacije, koja snažno utječe na srce, um i volju suvremenoga čovjeka. Oni stoga i nisu vjernici u neke ideale, a zašto bi i bili? "Trahison des clercs" (izdaja intelektualaca) aktualnija je nego ikada.

Pod sintagmom "trahison des clercs" obično podrazumijevamo kukavičluk i izdajničko ponašanje intelektualaca u javnom i privatnom životu. Izraz potječe iz istoimene knjige *Juliena Bende*. Sam autor, inače prilično nedosljedan u svojim stavovima, u jednom od posljednjih izdanja želi ispraviti neke krive interpretacije svoje sintagme, kojom je, kako kaže, želio kritizirati u prvom redu varke demokracije i populizma u koje upadaju razni "šminkeri" i "hohštapleri" u redovima suvremenih intelektualaca što (za)vode na taj način narod koji im vjeruje.

U reviji "Esprit", br. 5/96, *Léon Joseph* poziva na korektno "čitanje" izraza "trahison des clercs" J. Bende, koji u izdanju iz 1976. kaže: "Izdajicama u redovima intelektualaca smatram sve "učene" ljude koji se stavljaju u službu neke političke stranke i masama pokušavaju opravdati svoje stranačarstvo nekakvim znanstvenim razlozima. Na taj način postižu frenetične aplauze". Još 1946. Benda je pisao: "Ako pokušam naći uzroke nove izdaje intelektualaca, mislim da se oni mogu svesti na onaj osnovni koji je dolazio do izražaja i u izdaji *Barrèsa* i *Maurrasa*, na što je već *Sokrat* upozoravao sofiste, "rodonačelnike" svih intelektualaca izdajica, a taj je upravo sofistički senzacionalizam".

Kako vidimo, sve te "korekcije" Bendine sintagme dovode nas konačno na ono što i mi žigošemo: demagošku i verbalističku manipulaciju masa sa strane onih koji ih zavode "učenim" riječima, iza kojih ne stoje svojim djelima. Takvi šalju u smrt borce u ime ideala u koje sami ne vjeruju. Pod istragama i na sudovima često se ponašaju bijedno, dok su s tribina i propovjedaonica neustrašivo "kukurikali". Još kao dijete, prateći suđenje *A. Stepincu*, snebivao sam se kako su se bijedno ponijeli svi ti propovjednici kršćanske hrabrosti, koju je djelom pokazao njihov nadbiskup. Otada ne vjerujem u hrabrost većine intelektualaca.

* * *

Katolički intelektualac, odnosno intelektualac katolik, tj. onaj koji ima katoličko životno uvjerenje, ne bi smio biti jedan od onih koje žigošemo sintagmom "trahison des clercs". Morao bi biti pravi čovjek, tj. "karakter" i "čovjek za drugoga"; pravi intelektualac, tj. onaj koji razumije sebe i druge; i pravi kršćanin, tj. onaj koji živi u skladu s Kristovim načelima ljubavi i pravde. U svom članku u listu "Le Monde" od 15. III. 1996. *Henri Tinc* misli da današnji katolički intelektualci postaju sve sličniji intelektualcima naše civilizacije. Njihova je šutnja odraz njihove neangažiranosti, indiferentizma i skepticizma. Suprotstavlja im "veliko pokoljenje" katoličkih intelektualaca koj su svojim angažmanom dali ton francuskoj kulturi tog vremena (*F. Mauriac, J. Maritain, Y. Congar, G. Bernanos* itd.). Ipak, valja priznati da su se vremena promijenila. I teološka misao nakon *Rahnera* i *Balthasara*, unosi u katoličku tradiciju nove poglede, ne isključujući stanoviti relativizam i sumnju pod utjecajem *Wittgensteinove* filozofije.

Jaz između vjere i kulture označio je već *Pavao VI.* kao "dramu naše epohe". Iako ni u toj situaciji katolički intelektualci, i kao katolici i kao intelektualci, ne smiju zaboraviti na svoje zvanje i svoj angažman, mislimo da se on izražava u našoj civilizaciji, obilježenoj sekularizmom i dekristijanizacijom, mnogo diskretnije. Kako kaže *Henri Madelin*, u toj situaciji "vjernik zna da vjeruje, ali ne vjeruje da zna".

Bilo kako bilo, to ga ne oslobađa njegove odgovornosti i dužnosti da "sklad riječi i djela bude zlatno pravilo njegova ponašanja". Doista, kršćanski intelektualac djelovat će uvjerljivo tek ako nastoji svojim djelima pokazati i dokazati ono što ustima ispovijeda i propovijeda. Već smo toliko puta rekli kako naše vrijeme više voli i cijeni svjedoke nego propovjednike. Stoga, upravo oni intelektualci koji ne žive u skladu s onim što pišu ili govore na neki način demantiraju i istinu koja im je na ustima a ne i u srcu.

Katolički intelektualci u Hrvata bili su manje-više angažirani ljudi na socijalnom, karitativnom, pa i na političkom području. Uzori su im bili katolički laici kao *Pier Giorgio Frassati, Frédéric Ozanam* ili *Gianna Molla*, liječnica koja je umrla pri porodu svojega posljednjeg djeteta. O našim kandidatima za beatifikaciju, kao što su *Merz* ili *Eckert*, često smo pisali. S pravom možemo reći

da je njima život bio Krist. Upravo je iz pera *Louisa Murona* izašla velika *Bernanosova* biografija a iz *Manigneova* pera članak "Bernanos, l'engagé" (Bernanos, angažirani čovjek). Među angažiranim katoličkim intelektualcima u Hrvata bilo je također ljudi s brojnim obiteljima, kao što su bili *Velimir Deželić* st., *Ćiril Brajša, Antun Matasović, Josip Andrić* itd. Mnogi od njih djelovali su i okupljali se oko HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), čiju svijetlu stoljetnu tradiciju nastavljaju i naš kalendar "Danica" (koji je upravo izašao iz tiska), naše društvene večeri četvrtkom, naš časopis "Marulić" (koji već 29 godina izlazi bez prekida) kao i cjelokupna djelatnost našega Društva, uz Maticu i Akademiju naše najstarije kulturne ustanove.

* * *

Već početkom XX. stoljeća, koje se, eto, približuje svom kraju, katolički su laici, i to ne samo intelektualci, uglavnom pod utjecajem socijalne enciklike *Lava XIII.* "Rerum novarum", počeli sve više shvaćati potrebu socijalnog, karitativnog i političkog angažmana. Zahvaljujući djelovanju krčkog biskupa *Antuna Mahnića* formirale su se grupe i organizacije katoličke akcije, koje su svoj procvat doživjele na Rijeci, gdje su počele izlaziti "Riječke novine" i gdje je inicijativa kapucina *Bernardina Škrivanića* urodila konkretnim plodovima, čemu su velik doprinos dali prvi urednici toga dnevnika, *Petar Rogulja* i *Rudolf Eckert*. Te slavne stranice povijesti katoličkog pokreta ponovno su osvježene kada je prošle godine izašla knjiga *Petra Grgeca* "Dr. Rudolf Eckert" i kada je u lipnju ove godine održan na Rijeci znanstveni skup "Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme". Međutim, uskoro je žarište djelovanja katoličkih organizacija s Jadrana prešlo u Zagreb, gdje će se katolički angažirani vjernici okupljati pod okriljem Jeronimskog društva i katoličkih organizacija (domagojci, križari itd.).

1900. godine održan je u Zagrebu Prvi hrvatski katolički kongres kao poticaj za javno djelovanje hrvatskih katolika. Dolazi do prvih nesuglasica (npr. između "Hrvatske" i "Domagoja", a kasnije između križara i domagojaca), ali sve te struje u katoličkom pokretu priznaju da su izašle "iz Mahnićeve kabanice" i sve se, nakon njegove smrti 1920., pozivaju na njega. U literarnim krugovima vodi se polemika između pristaša autonomije estetike s obzirom na etiku, kao što su bili *Ljubomir Maraković* i *Petar Grgec*, i *Matije Manjarića*, koji ih je u "Vrhbosni" optužio zbog idejnog zastranjivanja. Nakon objavljivanja enciklike Pija XI. "Ubi arcano Dei" dolazilo je do polemika između pristaša tzv. "depolitizacije" katoličke akcije i njihovih protivnika, koji su se pozivali na *Don Sturzove* ideje.

S demokršćanskim idejama upoznao se R. Eckert naročito u Louvainu a na Svetom Joštu sa socijalnim idejama *Janeza Kreka*. Njegova predavanja radničkoj omladini iznose tu socijalnu notu, koja dolazi sve više do izražaja u nastupima tadanjih katoličkih laika. Posebnu su pažnju posvetili seljacima i seljačkom zadrugarstvu. Zadrugarske i socijalne manifestacije održavale su se u Jeronimskoj dvorani, na Kaptolu i drugdje.

Hrvatski seljaci i radnici, prebrodivši u ovom stoljeću dva svjetska rata i domovinski krvavi rat, proživjevši "blagodati" jugoslavenskog "bratstva i jedinstva" i dirigirane privrede, sada u vlastitoj državi traže svoje mjesto pod suncem. Koliko god "demokratski kapitalizam" i "tržišna privreda" donosi učinkovitije rezultate u podizanju standarda života, ne smijemo zaboraviti da s kršćanskog stanovišta materijalno blagostanje i tržišno suparništvo nisu glavna svrha naše egzistencije. Kao i nekada, papinske socijalne enciklike daju nam korisne smjernice (npr. "Centesimus annus" *Ivana Pavla II.*), ali te smjernice su uglavnom toliko općenite da ih ne možemo shvaćati kao "recept" za konkretne situacije. Već smo pisali o kršćanskim "rezervama" prema demokratskom kapitalizmu i tržišnoj privredi, čiji su rezultat dobitnici na jednoj, ali i gubitnici na drugoj strani. Bilo bi važno da pohlepa i suparništvo ne uguše svaku socijalnu solidarnost i onemoguće bar kakvu-takvu jednakost šansi. Pjesnik *Günter Kunerl* imao je pravo kad je konstatirao da "bogatstvo čini čovjeka asocijalnim i da odatle proizlaze sve ljudske drame". U svakom slučaju na evanđeoskoj ljestvici vrednota "biti" vrijedi više nego "imati" i zbog toga će poruka Blaženstava uvijek biti jednima ludost a drugima sablazan. Važno je da među "gubitnicima" ne budu i opet seljaci i radnici i da oni ne postanu otuđeni raznim pohlepama.

* * *

Kao i na Olimpijskim igrama, važno bi bilo sudjelovati i ostati prisutan, a ne toliko pobjeđivati i potpuno poraziti gubitnike, odn. one koji nisu "konkurentno sposobni" u raznim tržišnim utakmicama i suparništvima, kako kaže *Bernard Perret* (La Croix od 19. VI. 1996.) u članku "L'égalité des chances, un idéal ambigu", ističući da je dostojanstvo za pojedinca važnije i vitalnije od jednakosti. Svakako, tržišna privreda bez socijalne i etičke korekcije donosi velike nejednakosti, nepravde i gubitke, i to naročito za mnoge siromašne, nezaposlene, umirovljene, za radnike i seljake. Iz toga ne slijedi da bi trebalo odbaciti sve tekovine "demokratskog kapitalizma", da se i opet poslužim sintagmom *Michaela Novaka,* i vratiti se boljševičkoj "uravnilovki".

Prošla su vremena *R. Schumana, A. de Gasperija* i *K. Adenauera*, a II. vatikanski koncil upućuje kršćane na politički pluralizam socijalnog i liberalnog katolicizma, koji se zalaže za socijalnu ekonomiju tržišta, gdje će, u pravnoj i demokratskoj državi, javne djelatnosti biti uvjetovane socijalnim potrebama više nego monetarno-komercijalnim zakonitostima. Poboljšanje produktivnosti, globalizacije i automatizacije dovode do nezaposlenosti te do "devalvacije" nacionalnih i personalnih ideala, kojih se hrvatski narod u ovoj fazi svojega razvoja ne bi smio odricati. Crkva u Hrvata ima i danas svoju proročku i korektivnu ulogu u politici i u ekonomiji suvremene države, ali mora biti svjesna da religiozni i politički pluralizam valja prvenstveno prepustiti laičkoj državi. Poslanje Crkve jest odgajati članove Božjeg naroda za "karitativni" socijalizam, poštivanje slobode i osobnosti, ali i za "supsidijarnost" i decentralizaciju vlasti.

Kad govorim o "karitativnom socijalizmu", nije to za mene nikakva "contradictio in adiecto" jer je to socijalni stav prema najsiromašnijima u koji su uključene najplemenitije vrline srca: osjećaj za samilost i borba za pravdu. U redovima katolika i crkvenih dostojanstvenika bilo je uvijek i boraca za socijalnu pravdu, ali i velikih dobročinitelja spremnih na milostinju, i to ne samo milostinju suvišnoga i nepotrebnoga, nego i na poklanjanje onog što je i nama potrebno. Bilo je, doduše, među njima i škrtaca i pohlepnih bogataša, ali sjećam se da mi je ne tako davno pripovijedala moja pokojna mama kako je prolazio zagrebačkim ulicama do Kaptola *biskup Lang*, spreman da s nogu svuče i cipele da bi ih dao bosonogom prosjaku. Omogućio je tolikima i život dostojan čovjeka, a mojoj majci, koja je bila siromašno zagrebačko dijete, da završi višu pedagošku školu i postane nastavnica. Njegovu se zagovoru utekao i moj otac kad sam se trebao roditi godinu dana nakon smrti pri porodu brata Perice, a utekao sam se i ja u samici na betonu u Đorđićevoj. U oba slučaja bili smo uslišani, a uspomena na *Josipa Langa* prati me i danas kao znak mojeg osobnog kontinuiteta.

Za *F. Mauriaca* bio je taj znak kontinuiteta vlastitog "ja" uspomena na čitanje *Julesa Vernea* ispod jednoga bora, a za *Juliena Greena* čitanje *Nathaniela Hawthornea*. Za mene su te uspomene pomirenje i sinteza biti i egzistencije, dobrote i ljepote, osobe i njezina razvitka, a u daljnjoj perspektivi, i između kršćanstva i kulture, koja se, nakon krštenja i kršćanskog djetinjstva, nataložila s raznim dostignućima civilizacije na moj "ja", onaj "ja" koji ne prestaje egzistirati usprkos starenju i propadanju mojih neurona i sviju stanica mojega tijela.

UPRAVO IZAŠLO:

1. **DANICA za 1977. Naš najpopularniji kalendar. Dva priloga na papiru u boji, s nagradnim natječajem.**

2. **DANICA 1997 - džepni kalendar s likovima hrvatskih velikana.**

3. **DANICA - zidni kalendar s umjetničkom reprodukcijom.**

Narudžbe prima izdavač: HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), 10000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, tel. (01) 431-950.

Zvonko MAJER

Pitanja bez odgovora

Naš život — na dlanu je ispisan,
kažu.

Ali sve je tajna
oko nas
i u nama.

Koji tvrde da sve znadu,
lažu.

Naš život?

Rascvjetana grana
naših snova,
ljubavi,
djelā
na tezulji našega udesa.
Teret naših propusta,
naših uspona,
padova.

Koraci
u nepovrat izkoračani,
pitanja zamršena
bez odgovora:
naš život!

Naš život?

Moj dan

Požuri, požuri,
DAN već ide
kraju.

Požuri, požuri,
sjene sve dulje najavljuju
SVRŠETAK.

Požuri, požuri,
već sve nečujno ponire
u tamu.

Požuri, požuri!
Još ostaje
malo vremena
do MRAKA.

Pitanje

Ja ne znam
je li moja bol
čežnja za Domovinom,
ili spoznaja
neostvarenih sanja.

Ja ne znam
i tražim smisao
što u sebi skriva
slomljena grana
koja više neće procvjetati.

Svevlad SLAMNIG

Dok je srca, bit će i - "Novina"!

Stari kapucinski brat laik lagano udari na vrata iz hodnika okrajkom "gvantjere". Mladi Kelović mahne desnicom dr. Eckertu da ostane sjediti, a lijevom rukom otvori vrata. Fra Vito unese dvije visoke čaše limunade i puno kocki leda na kristalnome tanjuriću.

- Mladići moji, padre Veno je vlih sal misit. Greste ća ili ...?
- Čekat ćemo, fra Vito dragi, to je samo po ure. Hvala za limunade.
- On je rekal ...
- Ali vi ste donijeli, to je veći trud.

Bilo je jako vruće, iako nije bilo ni devet sati. Srećom zgrada tiskare "Myriam", u kojoj su sjedili, bila je iza golemoga "Teatro Verdi", koje je primilo glavni udar vreloga kolovoskoga sunca.

Kelović je prvo uzeo u usta komad leda, a onda je preko njega pio limunadu, pa je ušutio zaokupljen tim čudnim postupkom. Rudolf Eckert je popio limunadu na dušak i zamišljeno počeo šetati po velikoj sobi direktora tiskare "Myriam". Na kalendaru u listićima koji je bio prikvačen na papirnatu sliku sv. Franje, prilijepljenu na ormar iza pisaćega stola, s oznakom "1914", vidjela se šlampavost oca Vene - više od tjedan dana nije trgao listiće. Umjesto točnoga datuma 31. kolovoza 1914., na kalendaru je stajalo 20. kolovoza. Rudolf energično krene prema ormaru ispružene ruke.

Kelović je usisao sav led, odmah je shvatio što prijatelj želi napraviti, pa vrisne uplašeno:

- Nemoj, Rudi, u tuđoj si kući!
- Što: nemoj? Otac Veno će mi reći hvala.

I Eckert hitro otrgne suvišne listiće, baci ih u koš i po navici još iz dječjih dana nekoliko puta obriše dlan o dlan kao nakon obavljena velika posla.

Sad je i Kelović ustao, ali ga nije zanimala soba. Pođe do prozora i potraži okom komadić korza između Teatra Verdi i tiskare. Najednom se nasmiješi. Opazi kolportera "Riječkih novina", čiji je urednik bio. Pod jednim je pazuhom mladić nosio svežanj novina, pod drugim platnenu lovačku hoklicu na preklapanje i drvenu kutiju s pregradama. Postavi hoklicu do ugla kazališne zgrade i na nju kutiju za novac, a onda visoko uzdigne hrpu novina:

- Riječke novine ! ! !

Sad k prozoru dođe i Rudolf. Prijatelji su sa zadovoljstvom gledali kako oko njihovih novina nastaje prava vreva. Za kratko je vrijeme mladić istresao novac iz kutije u posebnu kožnu torbu, koju je nosio oko vrata.

- Sad smo ti mi, brate Rudi, jedine hrvatske novine u Rijeci, - tko osjeća hrvatski, nema kamo, mora nas kupovati. "Riječkog novog lista" više nema!
- Što mi to pjevaš, uredniče? Znaš da je sve prošlost. Naše su novine zabranjene.
- Kakav si ti pravnik kad ne znaš da je zabrana nezakonita!? Zabranila nam je vlada u Budimpešti kao da je Rijeka mađarski grad, tu zabranu možemo objesiti mačku o rep.
- Mačak nema tiskaru, nego pater Veno. Hoće li on prkositi vlastima i dovesti u

pitanje izlaženje drugih svojih edicija, koje su i Crkvi i njemu važnije od naših novina?

- Hoće kada mu objasnimo. On se dade razlogu. Čekaj dok svrši misu i dođe ...

Prijatelji opaziše kako su se iza kazališnoga ugla pojavila dva zelembaća s puškama, uz čije su cijevi bile prikvačene bajunete. Protrnuše, ali srećom žandari samo prođoše. Gle, jedan se vrati sa sitnišem u ruci i zabranjene novine - kupi.

Mladići kliknuše u jedan glas: "Reći ćemo patru Veni!"

Na obližnjoj je crkvi otkucalo deset sati. Već? Nešto dugo traje direktorova misa. Začuju se koraci u hodniku. Bogu hvala, eto ga. Prije ulaska začuje se dodir "gvantjere" i vrata s vanjske strane. Mladi Kelović mahne desnicom dr. Eckertu da ostane sjediti, a lijevom rukom otvori vrata. Nije bio otac Veno, nego brat laik Vito. Na "gvantjeri" je bila "kogma" crne kave i dvije talijanske šalice od obojena stakla.

- Hvala, fra Vito. Vi ćete nas razmaziti.
- Nisam ja. On je rekal da donesem.
- Donijeti, to je veći trud.
- A kadi je on? - reče dr. Eckert.
- Sal je, mladitji moji.
- Kadi je sal?
- Bolniku.
- On? Nije bil niko mlaji? A kada se vrne?

Stari fra Vito se je pravio da je prečuo pitanje, a mladići ga nisu ponovili.

- Mladitji moji, greste ća ili . . . ?
- Gremo, gremo. Popimo kafu pa gremo. Hvala, fra Vito!

* * *

Iste je večeri ekipa Milka Kelovića, glavnoga urednika "Riječkih novina", otputovala vlakom u Zagreb. Bili su to poletni mladi ljudi, koji nisu vezali svoju egzistenciju uz jedno mjesto, nego su kao Kristovi vojnici bili spremni djelovati svagdje kamo ih je zvala potreba.

Idol hrvatske kulturne javnosti, naročito mladih, Antun Gustav Matoš bio je već pet mjeseci mrtav, ali je njegov stih "Dok je srca, bit će i Kroacije!" bio i te kako živ.

Zabranjene hrvatske novine ove poletne Eckertove i Kelovićeve skupine mladih hrvatskih novinara produžile su u Zagrebu svoj život gotovo bez prekida. Sljedeći je broj izašao već o Maloj Gospi 1914. Nije se našao pretplatnik koji bi novine otkazao, dapače, pristupili su im mnogi novi pretplatnici. Zbog promjene sjedišta obavili su malu promjenu u naslovu, otpao je pridjev "Riječke", novine su se zvale "Novine". Dakle: dok je srca bit će i - "Novina"!

Josip Sanko RABAR

Sebičnjak

Bože, zašto sam ja toliko sebičan?
Moja vlastita samoživost izvor mi je trajne nevolje
mučno me smeta
i bližnje udaljuje od mene
želje mi umnožava u nedogled
hrani nezadovoljstvom
i kopa mi jamu u koju ću propasti

Sebičan sam i znam što je patnja
Bližnji su izvanredno talentirani da opaze
tuđu sebičnost
postaju mučitelji, zlopamtila
ko ježevi morski okreću bodlje prema meni
čim me vide
Uh, kako je bolno biti sebičan!

Laž je najpokvarenija da se sebičnost isplati
samo gomilan predmete oko sebe, ugled i tuđu zavist
toplina se ljudska oko mene mrzne
kao na vrhovima sniježnih planina

Jadno je i tužno biti sebičan
žedan darivanja, nikad nedarovan

Bože, nikakve koristi nemam od svog egoizma
odledi moje srce, ako možeš

i ako mi se to isplati

Kad si me ljubio
mišljah da me mrziš
kad si mi davao
kao da me kradeš
kad si me hvalio
mnih da me kudiš
Tvoja je pohvala
biti pokuđen od moćnih i zlih

Tvoje je davanje kad nam uzimaš
mnoge nepotrebne i škodljive stvari

Tvoja je ljubav skrivena

i nitko nam ne zavidi
na našem bogatstvu

Mladen JURČIĆ

Posljednje svjetlo

Barem su sjećanja ostala — sve se urušilo u njih, kao da je potonulo na dno daleka mora, u zauvijek mirne vode, neuznemiravane burama naših patnji, tjeskoba i strahova, koje su hučale visoko iznad njih. Da, duboko pohranjene, bolne, mutno slatke, idealizirane slike, stvarnije od stvarnosti, ne toliko sjene proteklih događaja, dana i godina, nego postvareni odsjaji najdublje ljudske težnje za idiličnim smirenjem, ljepotom i svrhovitošću legendarnog, simboličnog zlatnoga doba.

Zato što lijepa sjećanja ne žive u zbiljski prošlome, nego u zlatnim prostranstvima izvanvremenske nadstvarnosti, iz koje do nas dopire i začudni, neobjašnjivi dah budućega, nečega što tek ima doći. Zato što sjećanja žive i bujaju u osjećajnosti, a ona je zauvijek naša najdublja srž, razmišljao je, hodajući pošljunčanom stazom pod drvećem, prema kućici u zelenilu, s dvorištem nekad osjenjenim golemim hrastom i bujno izraslim grmljem.

Jer sraz smo nezaustavljivo prolaznoga i nečega što naprosto mora biti neprolazno, stalno, ali je nespoznatljivo, a postojanje nam je istodobno brzi, mutni riječni val i sjajno zelena, modrini uzdignuta krošnja...

Sve je bilo isto kao nekad — sad kao i u njegovu djetinjstvu — prilazni put i okolna šuma nisu se promijenili, no ipak, zbog protekla vremena, sve je bilo posve drukčije, ravnodušno, gotovo nepoznato — nova, ledena zemlja u koju su prognani usamljeni šezdesetpetogodišnjaci.

U toj je kući proveo djetinjstvo i prvu mladost, no i ona je, kao sve unaokolo, bila posve drukčija, nepoznata, jer novi su je vlasnici (tko zna koji po redu) obnovili i preuredili, pa u betoniranu dvorištu te suvremene dvokatnice više nije bilo ni traga nekadašnjeg starinskoga ozračja, punog bajke i sna.

I izvanjski, a i u njegovu životu, kao da se preko noći sve promijenilo, pa se silinom igara izmoreni, zaspali dječak u kojemu su pupale tolike mogućnosti, prevaren čarolijom zle vile probudio u tragičnu obličju ispijena, neostvarena starca, a sve između bilo je samo rastrgani, nejasni, zbrkani san. Da, san! Najprije bezbrižno djetinjstvo u zelenomodru krajoliku, poput pripreme za otkrivanje nove, samo njegove zemlje posvemašnje ispune, poslije toga žarka mladost, pa ljubav, ženidba s Mirjanom, i ponovno proživljavanje djetinje svježih vedrina kroz velike, nedužne, smeđe oči male Marije, njihova jedinog djeteta, a onda, umjesto smislena vrhunca, bol i izgnanstvo u zimsku pustaru starenja, postupnoga, ali nesmiljena propadanja, truljenja... Ženina smrt, Marijina dva neuspjela braka i njegovo lutanje pustim, zimskim krajolikom postojanja, u kojemu su se poput crna, rijetka, ogoljela, žilava grmlja isticale tek pojedine tužne obljetnice — njegov pedesetpeti, šezdeseti, pa šezdesetpeti rođendan...

Samoća nije bila ono najgore, jer navikao se na nju i znao ju je ispuniti (Marija, sad četrdesetogodišnja, uspješna poslovna žena živjela je u vlastitu stanu na drugom kraju grada, često je putovala, a znao je da joj je i povremeno društvo sasušena starca dosadno), ali u njemu su se ugnijezdili ona sveprožimajuća praznina i besmisao, neodređeni, duboki, neopipljivi i razdražujući. Olakšanje nisu donosili ni rijetki, željno očekivani susreti s kćerkom, jer Marija ga je posjećivala žurno, naprosto iz, za nju,

dosadne dužnosti. Motrio je njezin rastreseni, nestrpljivi pogled, pokrete kojima mu je pripremala hranu, jer je smatrala da to mora učiniti (nije bila dobra kuharica, no njezina je jela bez posebna okusa jeo gotovo obredno, da ništa ne ostane, s velikom ljubavlju, čak i kad je otišla), slušao je njezine beznačajne, konvencionalno ljubazne riječi i odgovarao istim takvim frazama, u bezizlaznu, začaranu krugu, iako ju je duboko volio i više je od svega želio razbiti taj daleki, isprazni, sad već valjda jedino mogući odnos. Znao je da ga ubrzo čeka staračkI dom, no nije žalio sebe, a još bi mu manje palo na um da bilo što predbaci Mariji. U njoj je još gledao ljupku, bespomoćnu djevojčicu koja ga je, na šetnjama, tako čvrsto držala za ruku, ponosio se svime što joj je uspio pružiti, a sjećanja na trenutke roditeljske bliskosti s njom ispunjavala su ga neugasivom dragošću.

Sjećanja... Je li njihovo bolno blago jedino što zaista uspijemo skupiti, sačuvati, a sve je drugo, na kraju, besmisleno?

— Je li to sve? — upitao je unutrašnjeg sugovornika, ono od njega toliko smirenije, mudrije biće, koje mu se negdje iz dubine javljalo u posebnim, tihim trenucima, a čiju spokojnu, blagu umnost i nadmoćnost onaj njegov svagdašnji, površinski "ja" valjda nikad neće doseći. — Gdje su sad ta odavno uvela doba, u što su se pretvorila osim u suho cvijeće požutjela i jalova unutrašnjeg herbarija? Je li sve besmisleno, osim pojedinih trenutaka-zlatnika što ih nemilice i uzaludno rasipamo?

A glas, umirujući, nadmoćan i mudar kao uvijek: — Ti zlatnici nikad nisu uludo rasuti, lijepa sjećanja nisu gubitak, nego su često putokaz novoga početka.

— Početak? — upita starac ogorčeno, sablažnjeno i gotovo očajnički, nesvjesno stiščući šaku. — Kakvog početka može biti u ovom jadnom svršetku? Što novo u šezdeset sedmoj godini, osim skorog mirisa zemlje, što ga neću ni osjetiti? *Početak?*

A glas, ni prijekorno ni podsmješljivo, nego s možda pomalo pokroviteljskim smiješkom, kao da ga zabavlja lakoumnost njegova sugovornika, no odlučno i uvjerljivo:

— Nisi sam na svijetu, a i roditelj si. Da, početak! Jer dobrota, ljepota i osjećajnost ostaju. Iz naših dubina mistično, nepobitno i stalno prelaze na druge i u njima raspiruju iskre koje se, iako naizgled male, prenose dalje u svijet. Upravo ljepota, dobrota i osjećajnost u stalnim kružnim strujanjima drže svijet (jer što misliš da ga drži, ogrezla u kaosu, kakav već jest?), a napajaju se iz našega bića, naših duša, iz milijuna dragocjenih trenutaka u kojima očitujemo, svjedočimo, žarimo i s drugima dijelimo svoje najbolje, ostavljajući dio ljepote, dobrote i osjećaja duboko u nečijem srcu kao spomen, baštinu, poruku, dar i opomenu, kao što si ih i ti, unatoč svemu, ostavio Mariji, a ona ih i nesvjesno prenosi dalje... Jesu li sjećanja na takve trenutke gubitak? Ili gubitka ni nema?

— No to su ipak samo sjećanja... — pobuni se starac.

A glas, sad posve ozbiljno, usrdno: — Samo sjećanja? Ne smatramo li već dvije tisuće godina upravo sjećanje na jednu jedinu najveću i najtajanstveniju Osobu, svrhom života, svijeta i postojanja? Ne stoji li između nas i potpune praznine samo to sjećanje na davne, no vječne događaje, ne predstavlja li ono uvijek nov početak? *Samo* sjećanja?

Kad je stigao do zavoja puteljka, unutrašnji se razgovor prekinuo kao odrezan, nevidljivi je sugovornik u času iščezao, starac je naglo zastao u pol pokreta, kao da se skamenio, a onda je, usred šuštanja lišća na blagu povjetarcu i raznovrsna, ali uvijek čudno usklađena ptičjega pjeva visoko u granama, naprosto zurio u zdanje pred sobom, jer tu se više nije uzdizala ona nova, ružna dvokatnica, nemaštovito nalik na sve druge, s nesmiljeno ogoljelim, betoniranim dvorištem, nego se umjesto nje tu stvorila negdašnja

prizemnica u kojoj se rodio i rastao sred razlistala vrta, osjenjena velikim, odavno posječenim hrastom, kuća s nezaboravnim i neprežaljenim bajkovitim ozračjem starine i sna, gdje je, tako davno, udisao prve dojmove obiteljske prisnosti, zajedništva, a i ljubavi prema nabujaloj prirodi.

No ne samo to, ne samo ta niotkuda iskrsla kuća, odjednom neobjašnjivo vraćena iz nepovratna sna, iz bolnog "nikad više"! Bilo je tu još nešto... još nevjerojatnije, luđe...! Raširenih je očiju netremice zurio u priliku naslonjenu na stari, zajedno s kućom davno nestali drveni plot kod ulaza u sad ponovno ozelenjelo dvorište, puno cvijeća i negdašnjih povrtnica. Bez daha zureći u nevjerojatni, nemogući prizor, ni ne osjećajući noge, prilazio je kući i prilici pred njom. Teško je disao, a prolazili su ga žmarci, jer sad je prepoznao priliku, ili bolje, njegov ju je razum odbijao prepoznati, nije mogao prihvatiti tu spoznaju, odviše nestvarnu, zaprepašćujuću sliku, pa je protrljao oči, očekujući da prizor nestane isto tako naglo kao što se pojavio, a činilo mu se da će, ako se to ne dogodi, poludjeti, jer nepomična, nasmiješena prilika, naslonjena na stari plot, imala je *njegov* lik — bio je to *on sam,* kao da se pred njegovim očima odjednom postvario onaj unutrašnji sugovornik, umniji, dublji, iskusniji i uviđavniji od njega, koji ga je sad, utjelovljen, sa smiješkom dobrodošlice i razumijevanja, gledao kako zaprepašten i kao hipnotiziran, ukočeno prilazi.

— Dobar dan! — pozdravi na plot naslonjena, nestvarna prilika stvarnim glasom, potpuno jednakim starčevu. — To sam zaista ja. Ili ti, ako hoćeš! Ti si cijeli svoj svijet, svoje viđenje svijeta. Kako god se trudili, nikako ne možemo izaći iz subjektivnosti, barem ne potpuno i konačno. Samo naš svijet postoji, samo *tvoj.* Je li onda čudno što me vidiš? Zašto se snebivaš? Nismo li često razgovarali, pa i maločas?

— To nije moguće... — protisne starac. — Nije moguće... Sve to... nije stvarno...

— Nije? — dobrodušno će njegov dvojnik. — A što je *uistinu* stvarnost? Postoji samo *tvoja* stvarnost, a što ti zapravo znaš o mogućemu? To je jedna od najširih riječi, potpuno neadekvatna, baš kao i "stvarnost". To vaše nazivlje... trebalo bi izmisliti nove, daleko točnije riječi, no to još niste u stanju. Uđi. — Vedro je ispružio ruku i otvorio dvorišna vrata, no starac je, prišavši, stajao kao ukopan, još netremice zureći. Dvojnik mu je u svemu bio posve nalik, kao u zrcalu, samo mu je izraz bio drukčiji — smiren, blag, a oči duboke i nasmiješene. — No, uđi samo, što čekaš? Pokazat ću ti barem dio, kako ti kažeš, "mogućeg" i "stvarnog".

Kako se starac ni sad nije pomaknuo, sugovornik mu priđe, obgrli ga oko ramena i blago ga uvede u već zaboravljeno, ali smjesta prepoznato, prisno dvorište. Da, sad se sjetio svake povrtnice, svakog grma, a posve neočekivana jasnoća te slike pod modrinama, koje se inače sjećao kao kroz maglu, tako ga je potresla da mu suze zamagliše pogled. Puteljkom od crvenih, u zemlju utisnutih cigala pošli su prema ulazu u kuću. Starac se posve prepustio svom... domaćinu?... pa je samo gledao oko sebe, sad čak ni zaprepašteno, s nevjerovanjem, nego tužno i napeto, očekujući da će se svaki čas probuditi. Dok je očima zadivljeno i sa strahopoštovanjem prelazio po okolišu najljepšega, iznenada obnovljena razdoblja svog, kako je smatrao, promašena života, prožela ga je duboka, no s blaženstvom pomiješana bol, u grlu ga je stezalo, a koračao je kroz izmaglicu, u kojoj je, omamljen, slušao vedri i bezbrižni glas svoga dvojnika:

— Često smo razgovarali o smislu i besmislu. Zato sam ti odlučio nešto pokazati.

Kao ni okoliš, ni unutrašnjost se kuće nije promijenila u više od pola stoljeća. Činilo mu se da će mu pući srce dok je prolazio najprije hladovitim predsobljem, s

dragim, prastarim stvarima (prepoznao je svoje igračke: drvena konjića, žutu loptu i slikovnice živih boja), a onda kuhinjom sa starinskim štednjakom i izrezbarenim ormarom na kojemu su stajale oslikane porculanske šalice, pa poznatom sobom karakteristična mirisa, jer u njoj se sušilo voće i drugom, što je nostalgično mirisala na čistu, staru posteljinu i proljetno cvijeće...

A kad su izašli kroz stražnja vrata, starac po drugi put zastane i ostane posve nepomičan, premda se činilo da je već nadišao svako čuđenje, da mu je začudnost dosadašnjih fantastičnih prizora ucijepila svojevrsni imunitet na zaprepaštenje i nevjerovanje, pa je sve čak počeo motriti s prihvaćanjem, s nekakvim objektivnim zanimanjem, kao da pijan, gleda vrlo neobičan prizor.

Jer s druge strane kuće pod modrinama se pružala gusta šuma, ali ne ona koja je tu inače rasla, nego tamnozelena crnogorična, kakve se sjećao s izleta u djetinjstvu, a dolje, na cvjetnoj livadi pod drvećem, trčala su djeca.

— Da, i to si ti — pokaže njegov vodič, jer u crnokosom, u plavu košulju i poderane hlače odjevenu dječaku starac je, kroz suze koje su sad već nezadrživo tekle niz naborano lice, prepoznao sebe! Jurio je za loptom, a uz njega su trčali brat, njihov davno umrli prijatelj i njegova sestra, starčeva prva, nedostižna, žarka ljubav. U razdraganoj su igri postali gospodari sunčana dana i mirisnih prostora što su se rastvarali pred njima. — Nisi zaboravio, je li?

— Zaboravio? — dahne starac. — Poznam svaku granu i travku, premda se ne mogu sjetiti što sam jučer jeo, ni gdje sam bio. Prije ću zaboraviti sve što je došlo poslije...

— "Neka se osuši desnica moja, Jeruzaleme, ako tebe zaboravim!" — nasmije se sugovornik, pa pokaže: — Jedan od tvojih trenutaka, krasnih, nesputanih, posve slobodnih, ali ipak samo trenutaka. Izgubljenih? Jesu li izgubljeni? Dođi!

Izašavši na livadu, pošli su prema crnogoričnoj šumi u čijim su zamamno tamnim dubinama nestala djeca. — Da — nastavi dvojnik — kao što sam rekao, često smo razgovarali o smislu i besmislu, prolaznosti, gubitku, nadi, beznađu, o ljepoti, njezinoj bitnosti, ili pak uzaludnosti. Pogledaj! I sam si često govorio da su te takvi trenuci izgrađivali.

— Izgrađivali? — ponovi starac sumorno. — A što su naposljetku izgradili? Ruševinu, gubitnika! Gdje su sada?

— Tu su. Nijedan nije izgubljen, makar što ti mislio. Tu su, u riznici.

— Kakvoj riznici?

— Proživljenih ljepota, može se reći. Tu je dragulj svakog takvog trenutka, utisnut u temelje središnje ljepote i blagosti svijeta, koja je tajni pokretač ljepote i blagosti posvuda oko nas i u našim srcima. A to ih središte kao iz riznice širi da budu protuteža okrutnosti, sljepilu, ružnoći, kaotičnosti i ravnodušnosti. Ta zajednička riznica, istodobno uvir i izvor najboljega u nama, srce je svijeta, a njezino je postojanje i djelovanje jedna od najdubljih tajni. Blagom je, iz naraštaja u naraštaj, tisućljećima, pune ljepota, dobrota i osjećajnost naših bića, sve ono što smo proživjeli, najvažnije i najljepše što smo otkrili, uvidjeli i dali drugima, a oni to predaju dalje, pa dobrota, makar kako krhka, nikad ne nestaje, nego pohranjena i sačuvana u otajstvenu nadprostoru, postaje oružje za daljnju borbu u stalnu sučeljavanju ljepote i ružnoće, uvida i okrutna sljepila, blagosti i nesmiljenosti, dobra i zla, u vječnu dvojstvu, neprekidnoj borbi koja je u temeljima našega svijeta i postojanja, a posebni, osjećajni

ljudi koji razumiju... koji makar i na maloj, prisnoj, pa i mikroskopskoj razini obogaćuju druge, dijeleći s njima ono najdragocjenije: puninu bića, borci su u tom najvećem i najduljem ratu, iako su možda posve nesvjesni toga, pa vjeruju da su samotni, promašeni i beskorisni. U tu te tajnu posvećujem, jer si to zaslužio, jer i ti si od takvih boraca...

— Nisam ja nikakav borac — odgovori starac rezignirano — niti sam dio bilo kakve riznice, a ovo je san, ili halucinacija...

— Ni jedno, ni drugo! Govorim ti istinu, no ta je razina istine mnogima neshvatljiva, iako je sržna. Upravo ljudi kao ti održavaju tajnu, bitnu ravnotežu nasuprot svim slijepima, okrutnima, ravnodušnima, odviše tvrdima da osjete tu istinu, tu riznicu u koju polažete svoju sigurnu, krhku i tananu, ali blagoslovljenu baštinu, pa je punite najboljim u biću: ljubavlju, požrtvovnošću i "krotkošću", kako i Knjiga kaže. Jer "krotki će baštiniti Zemlju..." — Dvojnik zastane, a onda se, primijetivši starčev pogled, nasmiješi i potvrdi:

— Da, i to... — pokazavši prema hladovitim sjenama šume u koju su prije nekog vremena zašli, iako je pokret pokazivanja bio nepotreban, jer starac je već netremice gledao dvije prilike pod drvećem, visoku i malu — visoka čovjeka bujne crne kose i djevojčicu od oko tri godine. Šetali su šumom, a čovjek je nježno i s ljubavlju pokazivao bilje, drveće i upozoravao dijete na prodorni i čisti ptičji cvrkut u granama. Onda ju je podigao kako bi ubrala češer, zagrlio je i pažljivo je položio na debelu granu, držeći je, a mala je, kao sa šumskog prijestolja, razdragano gledala oko sebe, plješčući ručicama.

— Da, i to — ponovi vodič. — I to ima mjesto u riznici. Sve što si darovao Mariji.

Visoko je drveće širokih debala ubrzo zastrlo oca i kćer, a starac je, suznih očiju i s osjećajem ispražnjenosti koračao kao kroz izmaglicu, posve se predajući nevjerojatnu snu. Više se nije pitao gdje je ni kamo ide, nego je, poput djeteta, puštao da ga vodi sugovornik čiji se blagi, hipnotički glas poslije nekog vremena počeo miješati s neočekivanim (ako je tu uopće moglo biti neočekivanoga!), ali dobro mu poznatim šumom — pravilnim udaranjem valova o obalu. Kroz prorijeđena stabla crnogorične šume koja je sad naglo postala svjetlija, starac ugleda suncem obasjanu morsku površinu, u ovom kraju duboko u unutrašnjosti, gdje od mora nije bilo ni traga! (Nije ga vidio već petnaestak godina, jer nije imao novaca, a ni volje da sam provede odmor na obali.)

Nije mogao reći je li što promucao, ili mu je sugovornik naprosto pročitao misli kad se nasmijao i u znak objašnjenja prokomentirao:

— Prostor i vrijeme smatrate nepobitnima, no jesu li takvi kakvima ih zamišljate? Riznica ih ne pozna, pa se ne moraš čuditi što si u njezinu dijeliću koji pripada tebi, stigao na more. Sjećaš se i toga? — pokazao je, ponovno nepotrebnim pokretom, jer starac je i sad već zurio u dvije prilike na obali: mladića (tako nalik crnokosu čovjeku s djevojčicom, ondje u šumi, da je to nedvojbeno bio on, samo što je sad bio mlađi) i djevojku kraj njega — jedan od najdražih (izgubljenih? Postoji li gubitak? Više ništa nije znao, ali nije ni mario, prožet neslućenom milošću najljepšeg povratka, ili bolje, kruga što ga je njegovo postojanje opisalo) prizora njegove mladosti, u žarko doba ljepote, topline, svjetlosti i uvijek svježeg ljubavna otkrivanja, prije izgubljenosti, sivila, jada i neumitne samoće... Mirjana i on, a mala je Marija tek draga, daleka, iako već nekako prisna mogućnost, tek iskra u njima, u kojima se, kroz dodire i poglede, obnavljao svijet!

— Dakako da se sjećaš, pitanje je samo retoričko, no ja i jesam retor, jer služim ti za unutrašnje rasprave — sam sebi vedro i razgovorljivo odgovori dvojnik. — Sjećanje je važan dio svega. Nikad ne bi mogao zaboraviti nešto tako bitno dragocjeno i neprolazno. Da, neprolazno, jer uvijek se vraća, obogaćeno tisućljećima ljubavi... Obnavljanje i ponovno darivanje, neprestano obogaćeno kruženje milosti, to je bit riznice. Ljepota i milina nikad se ne zaboravljaju, zato ono što izlazi iz riznice i jest tako neprocjenjivo i nježno. — On zaokruži rukom, uključujući u pokret nebo, morske valove, obalu i visoke borove:

— Vidiš li tu sunčanu bistrinu? Svijet koji zaboravlja ljubav, ljepotu, dobrotu i osjećaje osuđen je na mrak i propast. No održava ga ono što i ti imaš, što ste vas dvoje imali. Ne, ne idi za njima — lagano ga stisnuvši za rame, zaustavio je starca koji je, naglo ispruživši ruke, zakoraknuo prema mladom paru, slici (ili stvarnom, neprolaznom trenutku?) svoje davne, a tako bliske prošlosti, daleko mu bliže od sumorna i beznadna jučerašnjega dana. — Ne možeš k njima, no to ti nije ni potrebno. Oni su dali što su mogli i morali dati, obavili su svoju misiju, a u svom su vremenu zaokruženi, dovoljni i neprolazni kao i ti u svojem. Imaš vlastitu zadaću i to je dovoljno. Moraš je izvršiti što bolje možeš.

— Kakvu zadaću? — promuklo će starac.

— Dovršenje svog poslanja na Zemlji, u spoznaji njegove posebne i sveopće svrhe. Točka na "i", "amen" u dugoj, dostojnoj životnoj molitvi, da se izrazim pjesnički, poput tebe. Svako doba ima svoju posebnu zadaću, svrhu i ispunu, koja teče u cjelokupnu svrhu nečijeg postojanja, a ona opet uvire u more sveopćeg smisla. Sve je kroz sve povezano, sve živi u svemu.

Držeći se za ruke, mladić i djevojka polako su se udaljavali obalom i ubrzo će nestati iza pješčane uzvišice. Činilo se da su se, vitki, mladi, puni snage i mogućnosti, rodili iz sunčeve svjetlosti na valovima.

— Ali ja ne znam što da radim, kako ni zašto živim! — očajno poviče starac, od boli raširenim očima gledajući za spokojnim, odlazećim prilikama.

— Znaš! — proturječio mu je sugovornik. — Dobro si počeo... sjećaj se, svega se sjeti, a onda procijeni i odmjeri. Dovoljno dobro poznaješ Knjigu — kao što su se sužnji u Babilonu sjećali Jeruzalema, u stihovima što sam ti ih malo prije naveo. Kajali su se i sjećali se prošloga, ali ne beznadno, nego s nadom, spasonosnom slutnjom, svjesni da su nekad i dobro postupali, pa to ostaje i omogućava obnovu, jer sve je krug. "Jeruzaleme, ako tebe zaboravim!" Jer ako zaboravimo dobro, nadu, milost, krasotu, ono vrijedno i uzvišeno, prestajemo živjeti, osušimo se, sagnijemo. I zato su, vremenom, obnovili i Hram i Jeruzalem, koji još stoji, dok je Babilon odavno nestao u prašini, zajedno s mnogim davnim civilizacijama. No sužnji u Babilonu imali su snage, vjere i odlučnosti, u sjećanju koje nije sadržavalo gubitak, nego klicu novoga početka. Ne idemo li i mi prema obnovljenu Jeruzalemu?

Dok je to govorio, njegov je dvojnik počeo blijediti, a s njim i okolina — sjajna pučina, sunčana obala i borovi.

— Ne, ne idi! Ne idi! — poviče starac, no odjednom je svega nestalo, a on je stajao pred hladnom žičanom ogradom oko betonirana dvorišta i ružnom dvokatnicom što ju je tko zna tko podigao na mjestu kuće starčeva djetinjstva.

— Ostani! Ostani i reci mi...! — no naglo se prekinuo, postavši svjestan da na dvorištu stoji mladi čovjek, vjerojatno vlasnik kuće i začuđeno gleda kako, pred

njegovom ogradom, neki starkelja viče i maše rukama, razgovarajući sam sa sobom. Odnekuda se stvorio i veliki vučjak opasna izgleda i počeo skakati na ogradu, lajući na neobična pridošlicu, no mladi ga čovjek u dvorištu nije umirio, nego je stajao bez riječi, sumnjičavo motreći starca koji, prenuvši se, pobrza dalje stazom i ubrzo se izgubi u šumici.

Hodao je među drvećem, duboko potresen, ni ne gledajući kamo ide. Cijelo mu je biće bilo uskomešano i kao da je titralo, a povremeno bi se sve oko njega zamaglilo, pa je rukavom košulje gotovo ljutito otirao suze.

Što je to bilo, što je doživio? Halucinaciju? San? Je li stojećki (ili čak hodajući) spavao? Koliko je trajalo — nekoliko sati, minuta, ili trenutaka? Je li iznenada probio granice neke nepoznate dimenzije, s onu stranu vremena i prostora? Gdje je bio? U riznici? Je li doživio... prosvjetljenje, kako se to kaže? No kakvo svjetlo sada... u tmurnoj zimi njegova života? Ili je posenilio, možda postupno ludi... otkazuje mu mozak? Ali ne, ne, sve je bilo previše živo, stvarno... Je li dobio posebnu milost? Ali zašto? Ta posve je običan, promašen, bezvrijedan čovjek, nalik na milijune drugih! Drugih... Što li je njegov dvojnik rekao? Boraca... drugih boraca koji održavaju ravnotežu svijeta!

Skrenuo je s puteljka dublje u šumu, iza gusta grmlja i drveća, da ga ne vidi prolaznik koji bi mogao naići i tu je pao na koljena, na meko lišće.

Dugo je, odviše dugo bio tvrd, sasušen i već zapravo mrtav, iako se još kretao, zatvoren u gotovo neprobojnu ljusku samoće, rezignacije i beznađa, a sad se ta ljuska posve razbila, ostavljajući ga usplahirena, bespomoćna, ranjiva, jadna, ali i... prosvjetljena? Osjećao se razbijen u komadiće, nemoćan, unutrašnjosti uzburkane poput pučine u oluji, pa nije mogao podnijeti taj intenzitet, poslije duga razdoblja sivila i ništetnosti.

A onda je provalilo! Ispružio se na meku zemlju, mirišući palo lišće pod sobom i počeo nezadrživo plakati pod silinom osjećaja, sjećanja i njihova značenja, svega ostvarenog i neostvarenog, mogućeg i nemogućeg, izgubljenog, vraćenog, zaboravljenog i vječnog, smrvljenog i slavnog, kao da plače, neutješno, ali pročišćavajuće tuži nad cijelim kaotičnim i veličanstvenim, beznadnim, tajnim, nespoznatljivim, mračnim i svijetlim, nesmiljenim i širokim, osuđenim i iskupljenim svijetom...

Mladen JURČIĆ

Posljednje tužaljke

(Obećajem sebi!:)
Posljednje su to tužaljke,
smireno očvrsni barem u težnji
za konačnim stihovima
(uvijek i uvijek!) za obzorom.

Ipak! (hodajuće si "ipak!"),
još te (makar tu i tamo!)
dovoljno, veličanstveno obasja visina
i čudesno ti (dovoljno!) darovano:
nekako uvijek ponovno procvjeta
prelomljena grana hvalospjeva...

Mladen JURČIĆ

Student filozofije

Znam da ništa ne znam,
znanje je bolno, trnovito,
neznanje slijepo okrutno,
antinomije nerješive,
nigdje oaze srca.
Jesam li tek ako, misleći,
uviđam svoju ništetnost?
Krivo opažamo varljivi svijet,
tumačimo ga skučeno, škrto.
Mudrost preduboko je more
za naše krhke posude,
za kaveze naših zakonitosti,
pustinjski je govor u auli, krute su
procjene.
Nigdje tajne - jer leži
u ljetnu hladu nabujale šume,
smiješeći se našim mozganjima,
uvijek iznova zrije na poljima,
širi se s latica, s grana,
iz bisernih suza stiha.

Neuništiva jezgra je nježnosti.
Velika je moć svjetlosti u zelenilu.
Stvaranje cvjeta čistoćom pogleda,
a bit iz dragih se očiju zrcali.

Jasnoćom osjeta - luka vječnoga,
crkva djetinjstva među lišćem,
postojan dragulj povratka počelu.
Tu osjetiti srž - to sigurno reći:
Žudnja smo za svjetlošću,
iskra njena dubinom nam gori,
brezama se diže, vrbama i hrašću.
Razmotri tajnu - odakle i kako
krošnje nam hrle u središte,
vjerno, s voljenom, osluhni modrine
(mnogo treba ti sluha, srca i mudrosti),
osjeti - tako je prostrano
da Silni tu diše, gledaj! -
sjajem mu krajolika oslikanu Riječ.

Uzalud?

Jesam li uzalud pjevao?
Samotna zrelost uvida,
postojano izgaranje duše
u maglenoj zimskoj pustoši,
žarka snaga pokreta... kome?

Ipak! — je li uzalud
očitovanje bujnosti hrasta,
nježnosti breze kroz dobrostivost
uvijek preporođenih vedrina

il´ gorljiva nam, nezadrživo
zapitana bića
kroz uvijek ponovno odaslanu,
neizbježnu, tajnu
zapovijed s visine?

Ljiljana VASILJ

Vratit ću se
j e d n o g d a n a
prije ili poslije
k a d - t a d
vratit ću se

vratit ću se
i živjet ću
samo da se vratim
od danas do sutra
kako tako
preživjet ću
samo da se vratim

vratit ću se
s nadom ispraćam godinu staru
DOGODINE U VUKOVARU

Enver MEHMEDAGIĆ

Suton

Ne rađa se suton
samo u zalazu
sunca
suton su i srušeni hramovi
i grčevi i jauci
i tijela
bačena u jame

Suton su i prozivke
zbog mjeseca i zvijezde
zvonika i križa
i mrtvih
koji su zbog njih pali

Suton su i fanatici
i puhanja u vatru
vjerskog žara
i diobe

Ciklusi ludosti
zahvaćali su i druge
a mržnje su zaspale
u vremenu što teče

Na našim liticama
u našim šumama
na našem moru i otocima
kriv si već zbog imena
koje nisi izabrao

Kriv ... kriv
u strašnom sutonu
naše Kroacije

Zar je "Ave Feniks"
nestalo iz naših srdaca?

Nema Hrvata

Sad su ovdje stranci
a i prije su bili
tek oružja su nova

Nebom kruže
čelične ptice

Crkve su prazne
na arapskom mole
tamna lica
podneblja drugih

Rijeke ljudi teku
napuštaju zemlju

Nema Hrvata!

Nema ... nema ...
jer Starčević visi
na stupu našeg srama

Bez brata

Jutros
u suzama rose
izdali smo sebe

Kroz pola vijeka
istjerali svijest
i posijali mržnju

Brat je protjerao brata ...

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

Ivo Pilar: *Srbi su kao i svi Bizantinci nesnošljivi i isključivi.* (Citati u daljnjemu tekstu su iz knjige: L.V. Südland, *Južnoslavensko pitanje*, MH, Zagreb 1943.)

21.

U odnosu na druge narode ili vjere Srbi su kao i svi Bizantinci nesnošljivi i izključivi. "Bio neko Turčin ili katolik, svejedno je, nikad ne će Bizantinac priznati inovjerca sebi ravnim, a još manje svojim gospodarom ili višim od sebe. On uzmiče tek pred stvarnom silom, a da je nikad ne priznaje." Tko ne priznaje Bizant, načelno nije nitko. Tipičan primjer za bizantski način mišljenja je srbska izreka: "Samo je ime Srbin narodno, a ime Hrvat nije."

Ova izreka je temelj velikosrbizma ili svesrbizma. Godine 1915. srbski poslanik u Parizu Milenko Vesnić je otvoreno izjavio, da je srbski ratni cilj "nacionalno ujedinjenje svih Srba, a to jest Velika Srbija sastavljena od svih južnih Slavena, Slovenaca i Hrvata". O ovomu Ivo Pilar (Südland) kaže:

"Jezgra južnoslavenskoga problema sastoji se u tomu, što se srbstvo razvilo u jaki imperialistički, jedanko vjerski kao i nacionalni politički pokret, koji ide za tim, da podjarmi ili usiše ostale narode južnih Slavena i da osnuje svoju vlastitu veličinu i moć na razvalinama susjednih država. Taj pokret nisu tek izazvali Karađorđevići, kako se to često pogrješno uzima, jer je on sasvim naravni izražaj bizantske i srbsko-pravoslavne misli o Crkvi i državi; poviest i razvoj toga pokreta stari su već nekoliko stoljeća, on je u svomu razvitku promienio već nekoliko oblika, te se tridesetih godina devetnaestoga stoljeća izkristalizirao u svomu današnjemu obliku nacionalno-politički u južnoj Ugarskoj, a državno-politički počevši od godine 1860. u novoj srbskoj državi."

22.

Govorili smo već o tomu da su Vlasi došli s Osmanlijama, to jest Turcima. Primjenjujući barbarski način vođenja bitke, Turci su s pomoću balkansko-romanskih nomada uništavali sav narod i sve pred vlastitom frontom, da bi zatim, kad bi krenuli naprijed, s tim istim nomadskim Romanima napučili pustu pozadinu vlastite fronte. Hrvati se ne mogahu odhrvati divljem razaranju balkanskih Romana. Naseljeni seljaci nigdje se nisu mogli oduprijeti napadaju nomada.

"Nagonski mrzi svaki nomad bogatijega i sretnijega čovjeka. Toj mržnji i nomadskoj pokretljivosti kao i želji za razaranjem nije dorastao tromi seljački čovjek, koji se grčevito drži svoga posjeda. - Otuda onaj panični strah, što ga nomadske horde napadajući ih šire među naseljenim narodima, a tomu djelovanju zahvaljuju na koncu konca Mongoli, Turci i drugi osvajači svoj uspjeh. Tako se ne mogahu ni Hrvati odhrvati

vlaškomu naletu. Hrabro se borahu, znali su i umirati, ali neborci, žene, starci i djeca, pobjegoše u paničnomu strahu izpred osmanlijskih pljačkaša."

Tjerajući vraga s pomoću sotone, Austrija je počela naseljavati Vlahe na hrvatskim granicama. "Ovi se rado odazvaše pozivu, jer vidješe, da je pod Austrijom još bolje, nego pod Turskom. Osim toga bijaše i u njihovoj naravi, da na bizantski način sjede na dva stolca. To bijaše prvi poticaj srbstva u današnjim južnoslavenskim zemljama. Ali čini se, da se već tada spoznalo, koliko su ti doseljenici opasni. Nikako ne prestaju sa strane hrvatskih, kranjskih i ugarskih stališa tužbe protiv tih doseljenika zbog razbojstva, krađa i pljačke. Osim toga bijaše taj element vazda sklon pobunama i ustancima."

Kada Vlasima ne bijaše nešto po volji, preselili bi se natrag u Tursku ili bi se time zaprijetili, pa je obstojala opasnost da se na taj način ne oslabe vlastite granice. "I tako postade njihovo nomadsko raspoloženje oružjem protiv države, koja im pružaše gostoljubivost. Oni mogahu protiv države uviek izposlovati više od ma kojega drugoga elementa. Njihove želje kretahu se obično u tom pravcu, da im se podiele ili prošire njihove povlastice ili da im se po mogućnosti dade što više zemlje u vlasništvo. Tu zemlju dadoše im ponajviše s opustjelih posjeda hrvatskoga plemstva."

Vlahe su osobito štitile austrijske vojničke vlasti. Austrijska središnja vlast poslužila se Vlasima, da oslabi moć hrvatskih i ugarskih stališta. Nu i druga se je strana pokušala poslužiti Vlasima. "U Tattenbach-Zrinski-Rakoczyjevoj uroti (godine 1663.-1671.) sabrao je Zrinski u Hrvatskoj Morlake i Vlahe (jedni i drugi su balkanski Romani, samo što su Morlaki katolici, a Vlasi grkoiztočni), da s njima pođe na središnju vlast. I u Rakoczyjevim borbama opaža se to isto, s obzirom na Race. Dvor nastoji da ih uporabi protiv Rakoczyja, a Rakoczy protiv dvora. Oni sami pak gledaše, da izkoriste obojicu, a većinom ih vidimo na strani jačega."

Vlasi dođoše u Austriju s popovima. "Ti popovi bijahu izključivo Srbi, jer u Vlaha ne bijaše ni vlastite Crkve ni svećenstva, a bijahu došli iz zemlja u kojima bijaše sve više u porastu vlast pećke patriarhije. Ovo srbsko svećenstvo protivilo se katoličkoj vjeri svom silom, bijaše to u neku ruku tradicionalna srbska nesklonost katolicizmu, a u drugu ruku odlučivaše i prislanjanje uz slavenski crkveni jezik i narodne običaje, koje bi jedva bilo moguće sačuvati u katolicizmu."

23.

Godine 1683. pojaviše se Turci posljednji put pod Bečom, ali ih potukoše Karlo Lotarinžki, Ljudevit Vilim Badenski i Jan Sobieski. Čitava se Ugarska oslobodi. Austrija jednim proglasom pozove kršćanske narode Turske Carevine, da joj se pridruže. Među ostalima odazove se i pećki patriarh Arsenije Crnojević. Nu kako je austrijsko-turski rat izcrpio snage svih sudionika, završilo se 26. siječnja 1699. karlovačkim mirom. Austrija je dobila granicu na Uni, Savi i Dunavu, osim Banata i jednoga dijela Srijema, koji ostadoše sultanu.

Ne mogavši više ostati u Turskoj, Arsenije III. Crnojević godine 1689. prijeđe austrijsko područje zajedno s 36.000 obitelji Raca (Rasciani). Time bijaše položen temelj za kasniji postanak srbskoga pučanstva u južnoj Ugarskoj i u Srijemu. Ova je preselidba imala odlučan utjecaj na pokušaj uniačenja Vlaha, koje je potaknuo grof Leopold Kolonić. Arsenije Crnojević upro je sve nage, da pouniačene Grke i Vlahe

ponovno podloži svojoj vlasti. Uz ostalo sazove on i skupštinu svih uglednijih Vlaha na dan sv. Andrije. "Tko ne dođe - zaprietio se patriarh Crnojević - trebao je biti kamenovan i zapaljena mu kuća, kao što se to već bijaše dogodilo pred nekoliko godina u križevačkoj granici."

Godine 1704. umre uniatski biskup Petar Ljubibratić. "Za nasljednika bijaše mu određen njegov nećak Ivaniša Ljubibratić, i zagrebački biskup primi nalog, da ga u Pakracu ustoliči. Ali još prije toga proda Ivaniša biskupski dvor u Pakracu zajedno sa starim imovnikom za 1.000 talira Arseniju Crnojeviću, koji bijaše ovamo dohitao iz Beča i postavio u Pakracu biskupa grčkoga obreda Sofronija Podgoričanina, koji se odmah uselio u dvor. Ivaniša Ljubibratić nestade, pripoviedalo se, da ga je patriarh Arsenije uklonio u Moskvu."

Ovaj događaj dokazuje nasilnu snagu bizantske crkvene i državne misli. "U Austriju se doselila skupina ljudi bez domovine, prilično i bez kulture, i nakon nekoliko godina ta skupina ljudi u stanju je da se učvrsti protiv katoličke države i njenih probitaka i da u tren oka uništi mučni dugogodišnji rad! Posljedice toga događaja djeluju još i danas. Svi se uniati osjećaju Hrvatima, dok se grkoiztočni osjećaju Srbima."

U strahu pred osvetom Osmanlija, a i zbog prirođene želje za selidbom, na područje Austrijskoga Carstva doselilo se oko 200.000 do 300.000 Raca. "Nitko u Austriji ne mišljaše, da se oni tu trajno nasele, nego im se namjeravaše - jer moradoše pobjeći zbog pristajanja uz Austriju - samo prolazno pružiti sklonište i zaštitu, te ih onda kasnije vratiti u njihovu staru postojbinu, kada bude oslobođena od Turaka."

Kada je postalo jasno da će Race biti nemoguće preseliti natrag odakle su došli, Austrijanci su ih naselili "privremeno" u Bačkoj i uz Maroš u tamošnjim plodnim, ali tada opustjelim krajevima. "To privremeno naseljivanje postalo je s vremenom konačnim. Ali Srbi ne bijahu zadovoljni dodieljenom im zemljom, nego zahtievahu, da im se dodieli takozvana *Mala Vlaška* u Slavoniji i Kumanija. Naseljivanje nije nipošto popravilo odnošaje između Raca i domaćega stanovništva."

Racki vojnički vođa vojvoda Đorđe Branković nastojaše postati gospodarom svih zemalja od Osijeka do Carigrada. Da ga obuzda, Austrija je sve više usredotočivala vlast u rukama rackoga patriarha, koji je u Austriji od godine 1690. do 1849. imao samo dostojanstvo metropolita. "Ali i to je dovelo samo do toga, da se u zahtjevima ilirskoga narodnoga kongresa od godine 1744. već jasno vidi nastojanje za stvaranjem jednoga zatvorenoga političkoga tiela u južnoj Ugarskoj, jedne države u državi, i to jedne 'ilirske crkvene države', u kojoj bi austrijska država smjela u najboljem slučaju igrati ulogu uviek spremnog zaštitnika, i u kojoj bi patriarh bio 'Caput nationis' (Glava nacije)".

24.

Dne 4. lipnja 1848. bijaše svečano ustoličenje baruna Josipa Jelačića na hrvatsku stolicu. "Budući da je zagrebački nadbiskup kardinal Juraj Haulik bio odsutan, po svoj prilici na mig iz Beča, ustoličio je bana grkoiztočni metropolit Rajačić iz Karlovca. Rajačić je donio također priedlog za savez Srbske vojvodine s Trojednom kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom, te taj priedlog uđe zaista u saborske zaključke kao članak VII. Hrvatskoga Sabora godine 1848. Tu se prvi put u spisima Hrvatskoga Sabora spominje ime 'Srbin', ali se time misle samo južnougarski Raci i njihova vojvodina."

Odlukom bečkoga dvora od 18. studenoga 1849. bijaše područje Vojvodine odieljeno od Ugarske i od njega stvorena krunovina sa sjedištem vlade u Temišvaru (godine 1860. Vojvodina bijaše opet utjelovljena Ugarskoj). "Kakav je duh vladao u toj državnoj tvorevini, vidi se najbolje iz zaključka karlovačkoga (Karlovci u Srijemu) crkvenoga sabora od godine 1861., po kojemu su samo grkoiztočni Srbi punopravni građani u Vojvodini, a sve inovjerce treba smatrati samo građanima s manje prava."

Hrvati i Srbi se godine 1848. ponašaju različito. "Hrvati brane žilavo zadnje ostatke svoje državnosti na vlastitoj tisućgodišnjoj zemlji, a Srbi, nedavno još došljaci, hoće da preuzmu vlast u nacionalno miešanu području, da osnuju duhovno gospodstvo i da ponovno ožive pećku patriarhiju na području njezina nekadašnjega djelovanja u nešto manjemu razmjeru."

25.

Hrvatski sabor je, na zahtjev Srba a na prijedlog zastupnika Ivana Vončine (kasnijega odjelnoga predstojnika za unutrašnje poslove), 11. svibnja 1867. jednoglasno zaključio: "Sabor Trojedne kraljevine (Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) izjavljuje svečano, da Trojedna kraljevina priznaje srbski narod, koji u njoj živi, istovjetnim i ravnopravnim s hrvatskim narodom." Treba upozoriti na protuslovlje u tomu zaključku, koje se sastoji u tomu, što su Srbi tražili i istovjetnost i ravnopravnost. Za ravnopravnost se predpostavljaju dvije osobe, pa se tim samim izključuje istovjetnost.

Iako im je priznata ravnopravnost, Srbi su već u Rakovičkoj buni, koju je podigao Eugen Kvaternik u Rakovici 8. listopada 1872., pokazali svoju pravu narav. Tu njihovu narav prvi je upoznao dr. Ante Starčević. O Starčeviću L.V. Südland (Ivo Pilar) piše: "Godinama nisam mogao pravo shvatiti, kako je tomu čovjeku pošlo za rukom da stekne u Hrvatskoj toliki utjecaj. Stvar mi postade jasnija tek onda, kad sam upoznao pravu narav Srbstva. Dr. Ante Starčević bijaše prvi, koji je izpravno ocienio, koliko golema opasnost prieti Hrvatima od agresivnoga i premoćno oružanoga Srbstva. Starčević je protiv te opasnosti upotriebio pravo oružje, postavivši ideal Velike Hrvatske. Agresivnoj snagi velikosrbske državne misli morao je suprotstaviti slično oružje, a to bijaše upravo Velika Hrvatska. Ta je njegova zasluga tim veća, što je u ono doba vladajuće jugoslavenstvo utiralo sve putove nadirajućemu Srbstvu. Jer čim je jugoslavenstvo vodeća i glavna misao, sasvim je svejedno, je li unutar te misli netko Hrvat ili Srbin. Jugoslavenska ideja imala je zato za Srbe tu prednost, što je Hrvatima oduzimala snagu, da se brane od srbskoga nadiranja. Obrana od srbstva može Hrvatima uspjeti samo u snažnoj vlastitoj potvrdi, nacionalnoj izključivosti. A upravo tu izključivost naučavaše dr. Ante Starčević, navaljujući svom žestinom na slavensku misao, na panslavizam, na jugoslavenstvo, htijući biti samo Hrvat i ništa više. U tomu bijaše njegova snaga i time je u suvremenika svojih izazvao neobično štovanje."

Svojom državnopravnom i dogmatskom politikom dr. Ante Starčević je usadio ono, što zovemo hrvatskom državnom sviješću, u najdublje slojeve hrvatskoga naroda. "Do godine 1835. bijaše plemstvo kao politički djelatan činbenik jedini nositelj te državne sviesti. Ante Starčević unio je tu sviest sve do u najniže slojeve hrvatskoga naroda, tako da danas i posljednji hrvatski seljak znade, da je nekada obstojala snažna i velika hrvatska država i čezne opet za svojom državom. To je životno djelo Ante Starčevića."

26.

Prvi hrvatski ban neplemić Ivan Mažuranić sve prije bijaše no srbomrzac. On je prvi izgovorio poznate i znamenite riječi: "Brat je mio, koje vjere bio" i "Proklet bio ko cieć vjere, na svojega reži brata" (ove su se riječi odnosile na sve jače otuđivanje Srba od Hrvata nakon godine 1848., koje bijaše uvjetovano većim dijelom vjerskim razlozima). Ipak se Mažuranić našao ponukanim postupati protiv Srba u Hrvatskoj.

"On (Ivan Mažuranić) je pravoslavnima nadjenuo zakonito ime *grkoiztočni,* izdao je školski zakon, po kojemu ne bijahu dopuštene srbske vjeroizpovjedne škole, a obstojeće bijahu zatvorene. U doba previranja u Bosni, kada su mnogi bjegunci iz Bosne boravili na hrvatskomu tlu, poduzeo je on korake protiv Srba u Pakracu, gdje su se, izgleda, bosanski bjegunci udružili s domaćim Srbima i napastovali hrvatsko katoličko pučanstvo. Mažuranić je zabranio uporabu srbske zastave (crveno, plavo, bielo), koju su Srbi doduše uviek proglašavali crkvenom zastavom, ali je ona jednaka bila sa zastavom kraljevine Srbije. S time u svezi zanimiva je naredba hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade od 16. studenoga 1876., Z. 18.307, kojoj bijaše svrha, da se sprieče neizpravnosti pri bojenju stupova na maltama (mitnicama) i sličnim mjestima. Bijaše naime ustanovljeno, da se mnogo puta krivim poređajem hrvatskih boja - crvene, biele i plave - ovakvi stupovi hotimice boje srbskim redosliedom boja - crveno, plavo i bielo -, te da se to događa osobito ondje, gdje grkoiztočni imaju većinu, ili gdje je kotarski predstojnik slučajno Srbin. Naredba se završavala odredbom, da će se ustanovljene neizpravnosti u bojenju popraviti na račun kotarskoga predstojnika. Time je Mažuranić navukao na sebe mržnju Srba, i njegov položaj postade tim težim, što su u Pešti, gdje u Mažuranića ne imahu povjerenja, izradili, da mu se banatski Srbin Živković dodieli kao odjelni predstojnik za nutarnje poslove i kao zamjenik."

27.

Na hrvatsku bansku stolicu dolazi grof Dragutin Khuen- Hedervary, mladi mađarski aristokrat, čiji posjedi bijahu u Hrvatskoj. Na njoj je ostao dvadeset godina (od 1. prosinca 1883. do 27. lipnja 1903.). "Glavnim temeljem njegova bezprimjerno dugotrajnoga vladanja bijahu stranačke prilike u zemlji. Khuen-Hedervary stopio je unionističku stranku s narodnom strankom, koja je postojala sve prilagodljivijom, i pojačao je tu svoju igru sa Srbima, sve jačima u Hrvatskoj i Slavoniji. Na taj je način Khuen stekao prilično širok krug ljudi, iz koga je nesumnjivo veoma spretno znao izabrati najupotrebljivije ljude."

Khuen vladaše u Hrvatskoj s pomoću zobi i biča, podmićivanjem i nasiljem. U takvu se sustavu ljudi brzo iztroše. "Koliko se narodna stranka i unionisti iztrošiše, toliko uđoše Srbi u vladinu stranku, jer se oni bujno razvijaju u zemlji obasjani vladinom sklonošću. Khuen dođe postupice sve više u zavisnost od Srba i morao im je činiti sve veće ustupke, a to tim više, što se ne može poreći, što se nisu dali krasno uporabiti u njegove svrhe. Jedno za drugim padoše ograničenja, kojima je Mažuranić uspio obuzdati napredovanje Srba i njihovu opasnu djelatnost. Srbi stadoše na svim stranama osnivati srbsko-pravoslavne škole, u Pakracu srbsko-pravoslavno sjemenište, u Zagrebu srbsko-pravoslavnu višu djevojačku školu, a sve je te škole država obilno pomogla. Bijaše im dopušteno rabiti srbsku trobojnicu, a Khuen-Hedervary izjavi čak dne 19. listopada

1895. u Saboru, da je srbska zastava u Hrvatskoj jednakopravna hrvatskoj zastavi i da će je štititi tako dugo, dok je on ban. Ćirilica bude obvezatno uvedena u škole, a jezik se ne nazivaše hrvatskim, nego hrvatsko-srbskim ili srbsko-hrvatskim. Srbi nagrnuše u većoj mjeri u državne službe, zaposjednuše najbolja mjesta sa svojim ljudima, zauzeše najunosnije položaje, najbolja odvjetništva i bilježničtva, a pripadoše im i drugi unosni položaji. Oni se gospodarski organiziraše, osnovaše godine 1895. u Zagrebu Srbsku banku, koja je upravo nametala srbsku trgovinu i srbska industrijska poduzeća."

U Khuenovo doba postade prvi put jedan Srbin, Vaso Đurđević, predsjednikom Sabora. Khuen se u Mitrovici dao slaviti kao "srbski ban". U znak zahvalnosti izabere ga zato tamošnje gradsko zastupstvo počastnim građaninom.

Spomenuti predsjednik sabora Vaso Đurđević održao je 11. prosinca 1902. u Hrvatskomu Saboru govor, u komu se tužio, da Srbi nisu dostatno ravnopravni. Svoj zahtjev za ravnopravnošću obrazlagao je time, što su tobože Srbi u Hrvatskoj "državotvorni element".

Za Khuenova vladanja, 4. listopada 1894., počeo je u Zagrebu izlaziti srbski list *Srbobran.* "Premda se uredniku toga lista, Pavlu Jovanoviću (tako zvanom Dinarčiću) javno spočitavalo, da mu list izdržava Beograd, ipak nije Khuenova vlada ništa poduzimala protiv njega, što nam se pri takvom stanju stvari čini sasvim razumljivim. List se zgodimice i plienio, ali u cielosti mnogo manje nego hrvatski listovi. Urednik lista bude čak izabran u Sabor, premda su hrvatski listovi mnogo puta upozoravali na sustavno huškanje toga lista, a Khuen, koji je znao spriječiti da mnogi hrvatski političar ne bude izabran u Sabor, nije ništa poduzeo u slučaju toga poznatoga beogradskoga plaćenika."

28.

Godine 1851. generalbojnik Mamula bijaše imenovan zamjenikom guvernera Dalmacije. Tada je guverner Dalmacije bio ban Josip Jelačić, koji je na to mjesto imenovan 2. prosinca 1848. "Neko vrijeme nakon imenovanja Mamule zamjenikom guvernera napisa ban Jelačić pismo Mamuli, koji bijaše grkoiztočnjak i po imenu balkansko-romanskoga podrietla, da se odozgo (od cara Ferdinanda) želi ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, da je to u probitku naroda i zamoli ga, da se za to zauzme. Mamula odgovori, da nije istoga mišljenja i da se za to ne može ni zauzeti za ujedinjenje. Ban Jelačić umre 19. svibnja 1859., a Mamula postade iste godine guvernerom Dalmacije. Mnogi misle, da je Mamula tada osujetio ujedinjenje obiju zemalja i da je u Dalmaciji u školama i uredima zadržao talijanski jezik."

Na izborima održanima od 4. do 9. srpnja 1870. bijaše skršena autonomaška talijanska većina u Dalmatinskomu saboru. Vlada nastojaše tada spriječiti Hrvate u izkorišćivanju stečene moći. U tomu su vladi pomagali Srbi.

Od godine 1836. izlazio je u Dalmaciji srbski godišnjak *Srbsko-dalmatinski almanah,* što ga izdavaše pop Teodor Petranović. "U tom almanahu širio je on misli veoma blize mislima Vuka Stefanovića Karadžića, i ta stalna godišnja izdanja postadoše temeljem svesrbskoga utjecaja u Dalmaciji. Izgleda, da to bijahu narodno-crkveni utjecaji iz Crne Gore, gdje se svjetovna vlast razvila iz jednoga izdanka pećke patriarhije."Počevši od godine 1860., širi se iz Beograda velikosrbska promičba, a politički pravac se u Zagrebu počevši od godine 1861. okreće u pravcu izključivoga

hrvatstva. "Kao prvi znak toga razvoja opaža se, da se u listopadu 1867. grkoiztočni dalmatinski metropolit Knežević udaljuje od Hrvata i stupa s autonomašima u talijanski klub bečkoga carevinskoga vieća."

Kada bijaše slomljena autonomaška većina u Dalmaciji, pokušaše Talijani produbiti sve vidljiviji jaz između Hrvata i Srba, kako bi time Hrvate oslabili. Godine 1873. u Carevinskomu vieću Srbi zajedno s Talijanima glasuju u prilog vlade. U redovima dalmatinske Narodne stranke nastaje razkol. Iz nje je izstupila većina grkoiztočnjaka i utemeljila novi list *Zemljak*, koji je, bez nacionalne boje, imao poslužiti kao protuteža hrvatskim nastojanjima. Hrvati popuštaju i od 1. prosinca 1873. svoju narodnost označiše *slavenskom*, a Srbima priznaše ravnopravnost "u vjerskom, nacionalnom, političkom i književnom pravcu".

Što se više Srbi približavahu Talijanima, tim se više u Dalmaciji širila nauka dr. Ante Starčevića. Njegovo čisto hrvatstvo osobito je naglašavao vođa dalmatinskih Hrvata Mihovil Pavlinović.

Godine 1880. izstupe konačno svi Srbi iz Narodne stranke, osnuju zasebni klub i izjave se protiv ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

Hrvat Gajo Bulat povede godine 1881. u Splitu ogorčenu borbu protiv tamošnjih talijanskih vlastodržaca, kojima vođa bijaše Bajamonti. Srbi podpomagahu svim silama Bajamontia, koga je također pomagala i dalmatinska vlada.

Srbi se godine 1886. organizirahu u političkim družtvima uzporedno s Talijanima, te su obje stranke stvarale vladinu većinu u Dalmatinskomu saboru. Srbi su se i dalje služili svim sredstvima, da u Dalmaciji povećaju svoju moć.

29.

Austro-Ugarska je zaposjela Bosnu i njome upravljala na temelju članka XXV. Berlinskoga ugovora od 13. srpnja 1878. Spram Austrije su u Bosni prijateljski bili naklonjeni jedino bosanski Hrvati, koji su austrijsku vojsku - sastavljenu samo od Hrvata - dočekivali pod vodstvom bosanskih franjevaca s hrvatskom zastavom i poklicima: "Živio hrvatski kralj Franjo Josip I." Bosanski katolički Hrvati izjaviše time, da stoje na stanovištu izbora na Cetinskomu saboru iz godine 1527.

"Grkoiztočnjaci sudjelovahu dobrim dielom s fanatiziranim muslimanima u bosanskoj narodnoj vladi, jer im austrijsko vladanje bijaše nepoželjno - Hadži Lojo je od početka računao, da će oni sudjelovati, - tako da je veliki dio grkoiztočnoga pučanstva susretao neprijateljski austrijsku vojsku, a djelomice okitiše se grkoiztočnjaci srbskom trobojnicom i željahu, da se knez Srbije proglasi knezom Bosne i Hercegovine."

U grkoiztočnjaka u Bosni srbsko se ime pojavljuje tek od godine 1862. i tek odonda se grkoiztočnjaci nazivaju Srbima. Fra Grga Martić tvrdi u svojim *Zapamćenjima*, da je još godine 1848. srbsko ime u Bosni bilo posve nepoznato.

Hrvatski Sabor je 28. rujna 1878. zaključio da se kralju pošalje adresa (svečano pismo), u kojoj je pored pripojenja Vojničke Krajine i Dalmacije Hrvatskoj zamolio još i takvo ustrojstvo Bosne i Hercegovine, da bi se kasnije te zemlje mogle pripojiti Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Tomu prijedlogu odlučno su se uzprotivili Mađari, a srbski su listovi u južnoj Ugarskoj započeli oštro pisati protiv hrvatskih težnja u Bosni. Novosadska "Zastava" je u članku *Hrvatstvo u Bosni i Hercegovini* u svomu broju od 1. siječnja 1880. napisala, da "u Bosni i Hercegovini stanuju izključivo Srbi".

Mađar Josip pl. Szlávy, od 8. travnja 1880. zajednički austro-ugarski ministar financija i predsjednik takozvanoga bosanskoga povjerenstva, pozove u Bosnu južnomađarskoga Srbina baruna Nikolića kao građanskoga pristava. "Doskora bijahu micani sa svojih položaja jedan za drugim oni Hrvati, koji dođoše s generalom Josipom Filipovićem, bivšim pobočnikom bana Jelačića i zapovjednikom vojske koja je zaposjela Bosnu i Hercegovinu."

Dne 4. srpnja 1882. zajedničkim ministrom financija postade Benjamin pl. Kállay. Kao austrougarski generalni konzul u Beogradu Kállay se bavio proučavanjem povijesti, pa je godine 1877. napisao i na mađarskom jeziku izdao svoju *Povijest Srba*. "U svomu poviestnom djelu Kállay je posvema u kolotečini Dobrovsky-Šafarikovoj, on ih izričito navodi. On misli, da je *Srb* praime sviju Slavena i prihvaća također mišljenje, da prvobitno područje naseljenja Srba obuhvaća i današnju Bosnu - iznimku čini sjeverozapadni dio, koji se još danas zove Turskom Hrvatskom, i koji bijaše tada u posjedu hrvatskoga naroda, - zatim veći dio Hercegovine i južne Dalmacije i da su u tim krajevima Srbi autohtono pučanstvo."

Kállay se uskoro uvjerio, da njegovo prvobitno znanstveno shvaćanje nije ispravno, pa je svoje djelo povukao iz svih javnih knjižnica, dao ga uništiti "i počeo provoditi politiku posve suprotnu svojemu nekadašnjemu teoretskomu uvjerenju".

Uvidjevši opasnost od vođenja srbske politike u Bosni, Kállay je pokušao potaknuti neku bosansku nacionalnu svijest. "Kállayev pokušaj s bosanskom nacijom morao je propasti na neizlječivoj bolesti poviestne neistine, jer bosanske nacije nikada nije bilo, a niti će je biti. Tijekom devetdesetih godina postojao je neuspjeh bošnjačtva sve očitijim. Pokazalo se, da absolutno nije sposobno za život. Ali se također pokazala i čudna činjenica, da se doduše moglo spriečiti širenje hrvatstva, a nipošto ne također i širenje srbstva u Bosni. Unatoč svim Kállayevim nastojanjima, srbstvo je dolazilo sve više do izražaja, postajalo je sve neugodnije, i njegov utjecaj na bosanske muslimane bivao je sve to veći, pa oni dođoše uskoro sasvim u srbsku zapregu."

Austro-ugarske vlasti su na sve načine spriječavale, da se hrvatski narodni pokret proširi na Bosnu. "Nisu samo hrvatsko ime, hrvatska zastava i hrvatski nacionalni politički rad u Bosni bili strogo zabranjeni, nego se čak na prvoj stranici redarstvenoga albuma u Sarajevu nalazila slika hrvatskoga političkoga vođe dra Ante Starčevića, a za njom nešto podalje sedam slika najiztaknutijih ličnosti hrvatske oporbe, pa je stoga svaki pokušaj tih ljudi da dođu u Bosnu morao voditi do nepoželjnoga poznanstva s bosanskim redarstvenim zatvorima. Osim toga bijaše moguće utjecati na katoličko svećenstvo, i to jednako na redovničko kao i na svjetovno svećenstvo, a ovo zadnje bijaše glavni nositelj hrvatskoga narodnoga pokreta, pa se zato hrvatski pokret u Bosni mogao stvarno suzbijati."

Nu to nije uspijevalo sa srbskim narodnim pokretom. "Ne samo poradi toga, što se nije moglo utjecati na kraljevinu Srbiju, gdje je svesrbski pokret postao stožerom državne politike, nego nije ni bilo lahko spriečiti srbski utjecaj iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije da ne prieđe u Bosnu, jer u doba Kállayevo bijahu Srbi u tim zemljama dragocjeni stupovi tamošnjih vlada. I zato nije bilo moguće vladine ljude strpati u album zločinaca onako kao Hrvate od oporbe. Osim toga imali su Srbi pored svoje narodne Crkve još i ne posve beznačajnoga pomagača, ruskoga konzula u Sarajevu, u

komu bijaše utjelovljen čitav ugled i utjecaj majčice Rusije. Izvan svake je sumnje, da su se ruski konzuli u Bosni sad manje, a sada opet više otvoreno rotili sa Srbima."

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini od 22. travnja 1895. pokazuje, da su Srbi uspjeli posrbiti mnoge oznake mjesta, koje bijahu dotada samo vjerski označivane. A tako je bilo i na svim drugim područjima.

"Godine 1895. započinje pokret među muslimanima u Bosni. Premda bijahu vladini ljudi, ipak ne mogahu pod vladom Austro-ugarske monarhije izraziti svoju volju bez ikakovih obzira u pravcu svojih probitaka kao prije. Srbima je uspjelo iskoristiti tu okolnost, posijati među muslimane nezadovoljstvo i izazvati njihov pokret. Nakon propasti bošnjačtva padoše tako muslimani u Bosni u ruke Srbima. Počevši od godine 1895., pa sve do godine 1910., muslimani su u Bosni samo oruđe u srbskim rukama kao posljedica politike koja je spriječila, da se muslimani sasvim prirodno nacionaliziraju u hrvatskomu pravcu. I ovdje su Srbi veoma spretno igrali dvoličnu ulogu. S jedne strane huškali su muslimane protiv vlade, a s druge strane nagovarali su ih na izseljavanje i nastojali su, da kupe po mogućnosti što više i što jeftinije zemljišta izseljenika."

Kállayev nasljednik Stjepan Burian pl. Rajica pomogao je bosanskim Srbima da dobiju crkvenu autonomiju, koja im je priznata carskim rješenjem od 13. kolovoza 1905. Zakonom bijaše ustanovljena srbska narodnost grkoiztočne Crkve i njezino školsko ustrojstvo. Službenim jezikom postao je "srbski jezik s ćirilskim slovima". Srbska crveno-plavo-bijela zastava priznata je narodno crkvenom za sve srbsko-pravoslavne eparhije u Bosni i Hercegovini.

"Izvrstno bijahu uređene srbsko-pravoslavne crkvene, odnosno crkvene i školske općine, crkvene skupštine, crkveni i školski odbori, grkoiztočne župe, župni uredi i svećenstvo, grkoiztočni samostani i samostanske crkvene općine kao eparhije, eparhijski upravni i školski odbori, te konačno vrhovni upravni i školski odbor. Zatim bijaše osigurana i dobro uređena uprava fondova, zaklada i dobara grkoiztočne Crkve, njezinih škola i samostana. Bijaše za pokrivanje troškova te autonomije razrezan crkveni prirez, koji je država utjerivala i dielila autonomnim vlastima. Autonomne vlasti dobivale su također obilnu podporu iz sredstava zemlje. Dužnost prinašanja smatrala se obvezatnom za sve grkoiztočnjake, tako, da su i nesrbi morali doprinostiti za srbsko-pravoslavnu Crkvu."

Nu Srbi se s time ne zadovoljiše, niti smiriše. Srbska oporba nije prestajala, nego je postajala sve žešćom. "Već nekoliko mjeseci nakon odobrene autonomije započe u svibnju 1908. radnički pokret, koji radikalni srbski elementi pretvoriše odmah u srbski narodni pokret. On je kroz nekoliko dana u Sarajevu bio sasvim paralizirao državnu vlast. Nisu ni slutili, da su autonomnim statutom učvrstili i ojačali državnim sredstvima najopasnija osvajačka srbska sredstva: Crkvu, samostan i školu."

Između 9. i 13. studenoga 1907. sastao se u Sarajevu krnji sabor, skupština sedamdeset i jednoga srbskoga odaslanika. Taj srbski krnji parlament vladao se posvema kao konstituanta (ustavotvorna skupština) i prisvajao si je pravo odluke o budućnosti Bosne i Hercegovine. Time bijaše stvoren kamen temeljac nove državnopravne zgrade, bosanskohercegovačko državno pravo na srbskomu temelju. Krnja skupština je kao temeljno načelo zaključila, da svaki narod ima pravo na samoodređenje. Na temelju toga, a prelazeći preko svih međunarodnih ugovora i sporazuma, bijaše zaključeno osnivanje bosansko-hercegovačke države kao "dijela turske carevine".

Ovo izazivanje Austro-ugarske monarhije, koja je upravljala Bosnom i Hecegovinom, ostade nekažnjeno. "Kojega li čuda, da je ta velika moralna pobjeda srbske oporbe našla odjeka i kod muslimanskoga pučanstva. I muslimanska oporba pođe sada također u Peštu, a mađarska nezavisna stranka primi je ondje razširenim rukama kao prije Srbe i grof Bathyani obeća joj svoju najizdašniju podporu." Mađarska nezavisna stranka držala se ovoga načela: "Neka je Bosna radije srbska, nego hrvatska." A jedan tadašnji poznati mađarski političar je ovako govorio: "Radije Veliku Srbiju, nego Veliku Hrvatsku u okviru Monarhije."

(Nastavlja se)

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Vraćam se tebi, dome ...

Sve su bujice prošle i vraćam se tebi, opustošeni moj dome da nastavim život.

Nedavno bila su tu vrata i do podnožja njihova prag. Preko njega prenio sam ljubljenu svoju kada sam joj darovao dom.

Kroz naslage krša i mulja tražim bjelinu zidova kojih više nema. Između dasaka, rasutih posvuda, slažem u mislima nekadašnji ležaj.

Bio je tamo u kutu. I svjetiljka je bila nad njim i u krugu obasjavala sva moja bdjenja i moja mirovanja.

Sve je bilo tu, sva moja intima, sve što sam zvao svojim.

Narušen je red koji sam i noću poznavao, odagnana je udobnost koju sam u domu nalazio - nestalo je svega.

Ostao je krš, krš, i posvuda samo krš.

Pa ipak - tu je bio - moj dom. Nekada - moj dom.

Vraćam se tebi kršu, da ponovno posijem klicu iz koje će niknuti stablo mog obnovljena doma. Vraćam se tebi, dome, jer bio si Bogom blagoslovljen i želim da to budeš opet.

Tomislav MARETIĆ

Sitnopjesni
(haiku)

Žabac sa spruda
skočio u zvjezdano
nebo jezera.

* * *

Rijeka neba —
u struji kovitla se
bezbroj svjetova.

* * *

Zaboravljeni
patak-mamac pluta
kišnim jezerom.

* * *

Ritam brisača —
s jazzom pomiješana
jesenska kiša.

* * *

Jedanaesterac —
vratar u jednom, lopta
u drugom kutu.

* * *

Snažni udarac !
Lopta odlazi prema
kumovoj slami.

* * *

Sjajan nogomet —
igru prati pomno i
gospodin Mjesec.

* * *

Armada, B.B.B,
Torcida, White Stones...svi
s istom zastavom.

Tanke

Šumor potoka
namjesto slapa usred
vate oblaka.
Gle, jutro zamagljuje
pitak i čist krajolik.

* * *

Plam u oblaku
još malo tinja, zatim...
pepel sumraka.
Žar otkriva pušače
u mraku intimnosti.

* * *

Zadnji naš susret
to nijemo cvijeće
na Tvom lijesu.
Utopio sam tugu
u vrelim molitvama.

* * *

U znaku križa
pobjeđena je patnja
u molitvama.
Obilna topla kiša
natapa oranice.

Naš suradnik Tomislav Maretić dobio je pohvalu ("Highly Commended") za svoj haiku na natječaju Britanskog Haiku Društva (the BHS James W. Hackett Haiku Award 1995) drugo mjesto za veljaču 1996. američkog haiku časopisa "Haiku Headlines" (Los Angeles, CA/USA), pohvale (Hanorable mention) na Proljetnom natječaju za haiku japanskog časopisa "Azami", a također i pohvalu na haiku natječaju japanske tvrtke ITOEN.

Povratak

Sadržaj društvenosti se rasplinjuje
iz svih likova što nastaše
na jednu zapovijed.
Trebalo je samo pomisliti,
mašta bi postajala
izvor zbilje.

Ovdje smo možda
palili trnje,
naslanjali se na visoke ližuće
plamene,
čije je značenje radije prepušteno
slutnji.
Naboj veselja razasuo je silnice
po svima. Sada,
dodir je spomen od par trenutaka.
Možda smo se gađali riječima, tražili
zamke ili jednostavno igrali skrivača.
Mjesta vrela od smijeha još se dime
za nama.

Samo se sjećam da sam skočio
na stepenicu vagona,
uhvatio se za držač,
drugi su također, ili kao sjene u lišće
dolje
padali.
Zatim su ubrzale slike,
nije trebalo opraštati.
Događaji naglo zamračeni.
Jurili smo prema buđenju.

Zvijezde u bari

Sve do ruba Svemira
žablji fortissimo.

Preobrazba sjena

Cvjetaš u poljima
odsanjanim kroz sva godišnja doba.
Mjene svemira mijenjaju ti žuto
lice.

Kad te se zadnji put vidjelo
rasla si, nekošeno slobodno žito,
korovu dragocjeni
u kom se sljubljuju naše povijene
otešćale stabljike.

Tako smo uređeni,
mi smo dva izraza na vrhu stabla !

Cvjetaš moja sjeno u poljima,
držimo se za ruke,
vjekovne neotesane sanjalice.

Potom bačeni sred jurjevskog
krijesa
plinemo k nebu kroz dim i plamen,
nestajući u svjetlu što svijetli
samom sebi nagoviještajući
mirise proljeća.

Poslije oluje

Klokotanje žlijeba
melodičnih zvukova.

* * *

Ugašena svjetla

Šum vlastita disanja .

* * *

Predrag Drago GRUBIĆ

Posao intelektualca - izloženost kulturi

"Riječ je kao sklupčana, zgrčena zvijer koja odjednom odskoči u daljinu. U tome je šansa i riječi i zvijeri."
J. L. Depierris

Uz pretpostavku da će vrijeme, koje nam predstoji, i pred nas otvoriti mogućnost jednoga stubokom drukčijeg odnošaja između politike i drugih razina čovjekova postojanja (ponajprije između politike i etičko-kulturne i gospodarske razine), te da će drukčije postaviti i odnos privatnoga i javnoga, čini mi se potrebitim upitati se: Što u svemu tome može učiniti intelektualac u Istri? Odnosno, kakve su mogućnosti da on - koji je po svome usudu poslenik kulture i mislenoga - bude znakovito uvraćen u stanje stanovite plodne nesigurnosti.

Možda bismo pitanje mogli postaviti i ovako: Je li intelektualac u Istri uopće spreman prekinuti s mediokritetskom pupkovinom i biti izložen, barem i privremeno, stanju stanovite neizvjesnosti i osamljenosti? Jer, ukoliko to ipak nije, onda intelektualac prestaje biti intelektualac.

On, naime, mora biti u stalnome riziku slobode, sposoban da transcendira ovo naprosto tu, dano i vremenito a posredovano politikom. On je uvijek u kritičkom propitivanju postojećeg - stoga je i njegov duhovni izdomnik, ali nikad bez obveze časti i ljepote! Njegov je posao izbjegavati zatvorene perspektive mediokretenizma, koji "nije sudbina, nego navika ukućenih mozgova" (B. Maruna).

Premda je ontološki jednak drugim osobama, intelektualac je zbog društvene podjele poslova - u određenoj kulturnoj prednosti, pa srazmjerno tome imade i veću odgovornost u promišljanju općih uvjeta postojanja. On je, dakle, trajao izložen kulturi (K. Mannheim).Ali, onoj kulturi koja nije razvrgnula odnos s kršćanstvom, već joj je kršćanstvo motivacijska matrica. Jer, kada bi faustovska situacija (ugovora s đavlom!) postala posvemašnjost, dokrajčila bi i sama čovjeka i smisao njegova postojanja.

Nadalje, premda on nije iznad društva, tj. ukupnih političkih, ekonomskih i inih odnosa i interesa, valja reći da intelektualac mora slijediti samo svoj navlastiti proces: taj trajni napor da se analiziraju problemi, promišljaju promjene te otkrivaju mogućnosti jednog ljudski-intezivnijeg načina društvenosti. Ukoliko pak nije nošen "inicijativom istine" vrlo brzo može postati gorljivi "nabavljač ideologije" - jedne posebne društvene skupine ili stranke - skrojene pomoću sredstava javnoga priopćavanja (radija, televizije, novina), ili ostati samo djetešce konformizma.

Pa upravo - i unatoč riziku da ova kratka rasprava poprimi karakter neželjene "mudre" dijatribe - držim da je intelektualac danas u Istri "zaposlen" između "nabavljača ideologije" i konformiste, a ni jedna ni druga mu empirija ne doliče, niti su mu pripadna određenja.

Čime se, pak, ove tvrdnje mogu dokazati?

Ponajprije nepostojanjem sustavna promišljanja svekolike istarske zbilje (uz časne iznimke, primjerice prof. dr. M. Bertoša i dr. Josip Grbac). Nepostojanjem

intelektualne borbe za autonoman kulturan život (ono pak što se danas događa u Istri "festivalskog" je i paradnog karaktera prepuno kiča), koji bi se odvijao izvan folklorno-političkog domašaja a po najstrožim estetskim kriterijima. Znakovito je da je politika htjela zaposliti javnost projektom tzv. *istarske kulture* (sic!), u čiju je nevinost itekako valjalo posumnjati zarad, i u ime, hrvatske kulture. Nadalje, ne postoji autonomna mogućnost kulturnih institucija - a intelektualci šute! - da same biraju čelne ljude i programe koje žele i mogu ostvarivati. Stoga, nije preuzetna tvrdnja da je kultura u Istri *ancilla* politike i prijepornih joj ciljeva, što će zasigurno ostaviti duboke i tragične posljedice na svim razinama stvaranja.

A samo iz drukčijeg duhovnog konteksta - negoli je ovaj današnji - moguć je boljitak. Kako onaj demokratsko-politički tako i onaj gospodarski. Stoga je posao intelektualca danas u Istri oćutjeti to tjeskobno stanje, taj duhovni zijev, te mu se suprostaviti i u dijalogu (i stanovitoj empatiji - zašto ne? kada je ona suvremena osobina intelektualca) promisliti drukčiji, a sržno puniji kulturni kontekst. Držim da za to postoji dovoljna zaliha hrvatske tradicije na ovim prostorima. Štoviše, nigdje kao u Istri.

Predrag Drago GRUBIĆ

Nevinost je nacrt za ponovljenu bajku

Zar hodati je i dalje s iglama u nepcu
I misliti, eto: Nevinost je tek nacrt za ponovljenu bajku?
Pogledom gađati nisko kao patuljak
U posljednje stope povijesti i prijetvorne epohe,
Premda je još vina u zatrudnjelim žilama
Za kraljevske visosti?!
A trebalo bi otpratiti ostarjeli porod
Iz grla ga istjerati i poći
Prema izašloj strani nade —
U onoj drugoj očevi još uprisutnjuju bitke!

Korijeniti se uz naramak nježna zavičaja.

Predrag Drago GRUBIĆ

Tradicija - theatrum mundi

U mnoštvu sociologijskih teorija, s kojima se pokušava objasniti pripadna nam društvena stvarnost, tj. ponašanje ljudi u društvu, čini mi se najuvjerljivijom - s obzirom i na osobno emotivno stanje - tradicija theatrum mundi, koja izjednačava društvo i teatar, odnosno svakodnevno djelovanje ljudi s glumom.

Premnogi pojedinac, kadšto i prijatelj, kao i politički čimbenici (stranke, grupe za pritisak, interesne skupine ...) nastoje upravljati dojmom o sebi. S obzirom da je društvo poput prirodnog kazališta u kojem smo svi istodobno i glumci i publika, svi rabe samo svoj "prednji plan", ne želeći da ih drugi vide u punoći (i golići!) njihova bića. Dok su skriveni od očiju javnosti, tj. publike, ponašaju se često suprotno dojmovima što su ih stekli kod te iste publike.

Ovom se, pak, teorijom mogu objasniti kako "akcije malih razmjera", tj. svakodnevno ponašanje ljudi na najnižoj razini društvenosti gdje je stupanj socijabiliteta najviši, primjerice: u obitelji, susjedstvu, gradu, pokrajini, tako i ponašanje mundusa u cjelini. Jer, zar se često puta ne čudimo poznanicima, susjedima, lokalnim političarima kao i onim nacionalnim i svjetskim, kako li uspješno glume?

No, možda je to i (samo) razumljivo s obzirom na dramu konstitucije identiteta, kako onog osobnoga tako i onoga zajedničkoga (obiteljskog, zavičajnog, narodnosnog i sveopćeg ljudskog). U toj konstituciji mi smo ometani i uneređeni vlastitom sredinom, ali i duhom vremena, kao i prijepornim mu etičkim načelima. Svijetom, naime, čiji smo i mi dionici, ne vlada etička i intelektualno-kulturna izvrsnost nego trgovci. Korisnost i zadrta konfromistička ugoda, u kojoj sve "smrdi ali je toplo" (Krleža), određujuće su, nažalost, vrijednosti, a ne ljubav i žrtva. Poradi toga, mnogi, doista mnogi, nalaze svoju dužnost tamo gdje im je korist. Korisnost je uništavajuća ideologija suvremena čovjeka, ali i vlastite obitelji i naroda.

Razvidno je da se na svim razinama življenja čuju sirene sebične a rastakajuće "tradicije". Posvud slušamo rastjerani govor i fragmentarnost. "Suprotno bilo kakvu ćudoređu ... grabimo kao da ćemo sutra pakirati kovčege" (B. Maruna), kako one zavičajne tako i one nacionalne kovčege. Tako, primjerice zavičajni politički um osporava one "priko Učke" koji su "sve opljačkali", a u isto vrijeme u Istri se događaju razni "managerski krediti", "police osiguranja", "BUP"-ovi, "Delfini", izbacivanje iz "partije" po najstrožem staljinističkom obrascu (jer je to valjda "bič koji sprječava sklerozu partije"). Kako pamet u Istri sporo napreduje, jedinstvena mjera političkog, pa i kulturnog i gospodarskog ostaje i dalje "podobnost" (odvratne li riječi, Bože!) i prilježnička svijest. Takova je, pak, svijest uvijek bila neprijateljica slobode i stvaralaštva, ali je zato vazda bila roditeljica - u etičkome smislu - ravnodušnosti i bezosjećajnosti s obzirom na opće dobro (bonum commune), posljedica čega je *podaništvo* zaradi dnevne i trenutne koristi.

Tako politika, mišljenja u svom izvornom značenju (gr. *ta politika*= nastojanje oko zajednice) kao razborito djelovanje u zajednici zaradi zajedničke sreće i dobra, postaje "omiljeno lovište đavla" koje nas ispražnjuje od smisla.

A kako, pak, svi nemaju vrsnoću, poput pjesnika, da odu u "vertikalnu emigraciju" (V. Vida) ostaje nam jedino da na istarskoj razini ustrajemo na ozbiljenju načela "politika nije sve, ali je za svakoga". Time ćemo najbolje pomoći i sebi i IDS-ovoj vlasti (makar je već na sljedećim izborima nadomjestili sposobnijima) da izađe iz "makijavelističke krletke" i prijeđe granicu svoje demokratske nesposobnosti.

Predrag Drago GRUBIĆ

Ratnici, među johama

I.

Kažu, da nisu slušali
Pijetlovu strašnu pjesmu,
Ni vidjeli slavonsku plahtu
Što ih je nekoć nježno prekrivala.
Sokol ih nije volio!

Odlazili među majke johe. Umirali.

II.

S prvim Suncem, kad sve postaje srebro,
Prilazile im ruže, i Krbava im prilazila!
Ljubila ih umjesto ljubavnice
I vraćala okljaštrene
Sebi u njedra. Prevrtala cvat.

Miris je potom pogibao u vrtu
I ruže se nebom skitale.

III.

Disali dahom povijesno iskusne zemlje
I ratnici među johama —
Gdje smrt je manje zamjetljiva od rađanja,
Kriste, kako li je samo umirao nejaki narod?
(Sred proljetna cvata Sokol ga nosio na kolesje!)

Ne vidje ga nitko. Mjesec mu skinuo kožu
I objesio među začuđene johe.

Malkica DUGEČ

Spodoba u crnu

Noktiju crvenih grebe po bjelini.
Sve dublje i dublje
Zabada se u krhkoću žica.
Neoprano rublje
Razastire među svjetovima.
Njiše zloće žicu
Spodoba u crnu.
U grobu se mnogi životi obrnu
Sluteć ludu pticu
Među snjegovima.
Noktiju crvenih bijele lati kida
S nevina cvijeta.
Ne grize je savjest,
Nema trunka stida.
Unakazi dijete u naručju milu.
ranjava i steže srce izmučeno.
Odakle je?
Što je ta spodoba nijema?
I što li nam sprema
Sudbine vreteno
Što u njenoj ruci
Vrti se sve brže, što zapliće nade
U klupka od krvi?
Odgovor će dati
Tek u zemlji crvi.

Marko KOVAČEVIĆ

Mysterium tremendum

Rudolfu Ottu

Čas je spokojan, prepun gusta Muka
a potom se u glasnoj Jeci javi,
nježan i opor, uzdignuta ruka,
modrina morska, nebo što se plavi.

Sretne te katkad u tananoj brezi,
stamenu hrastu, razgranatu boru,
zadrhti taman u zvjezdanoj jezi,
u svetu zdanju, u šutljivu koru.

A onda, opet, u dječjemu oku
zasja mekoćom plavičasta sjaja.
Taman se zgusne u Evinu boku,
prozirno nebo s mrkom zemljom spaja.

Slutiš ga negdje u Dnu i na Vrhu,
u puti mračan, prozračan u srhu,
Svjetlost u duši, uzvišenost Sina,
Djevice krilo, ponorna Dubina.

Ponornica

Protječem muklo, u vrtlogu vira,
vraćam se u se i u tvoje vale.
Jedna nam čežnja, isti vapaj mira,
podzemne spilje isti oganj pale.

Za istom zorom vapaji nam isti,
za sjajem sunca isti klokot mraka.
Podzemni krečnjak naše vode čisti,
u mulju, vlazi, ista žudnja zraka.

Čopor

Circumdederunt me canes
multi ... (Psalam 22,17)

Saletješe ga. Oni jači bili.
U žvalama im, u buldoškom vratu
nabrekla mržnja u razornoj sili,
u zlo doba, u mračnome satu.

A oni što su stajali sa strane,
nijemi svjedoci, zlurada mu braća,
vidješe krv mu i vidješe rane,
ali mučahu - beščašće im plaća!

Lamentatio oecologica

To je od tebe,
prljavi Grade,
Smrade!
Od tvoje
minime i maksime
Kloake,
od tvojeg Zuluma,
od Tvoje Tlake!

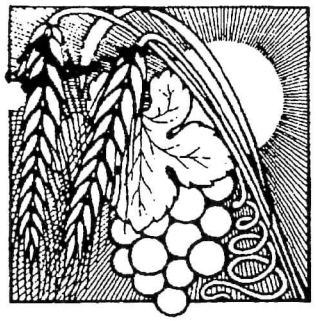

Miloš LALOŠEVIĆ

Opus artis

Djelo Ante i Alme Orlić

Umjetnički opus zagrebačkog kipara Ante Orlića i zagrebačke slikarice i restauratorice Alme Orlić nedvojbeno spada u elitni vrh suvremena likovnog stvaralaštva u Hrvatskoj.

U slikovitom krajoliku Šestina na krajnjem zelenom rubu zagrebačke Općine Centar smjestio se udobni dom obitelji Orlić. U traženju životna prostora — koji kod umjetnika znači i radni prostor, dom Orlićevih isijava spoznajom skladnog rješenja oba problema u kojem ozračje umjetnosti dominira životom, radom i ambijentalnim uređenjem. Salon Orlić opremljen brižnim odabirom stilskog pokućstva, galerija je umjetnina i daruje jedinstveno čuvstvo ambijenta u kojem su svi ljudi od duha pogošćeni ljubaznim prijemom domaćina.

Ante Orlić u ljevaonici (kip Majke Božje Neoskvrnjena Začeća)
Autor fotosa: Fedor Fatičić

Ante Orlić(Sali, 6. II. 1933. god.) golemi je dio svog kiparskog opusa posvetio oblasti sakralne umjetnosti.

— Što vas je motiviralo da se opredijelite za sakralnu tematiku?

Nakon svršetka studija na zagrebačkoj Likovnoj akademiji u klasi prof. Frana Kršinića, sakralna umjetnost me je okupirala a moje opredjeljenje za sakralnu sferu inicirala je spoznaja egipatske skulpture i posebice gotičke plastike. Gotička umjetnost izvršila je u meni odrednicu mog umjetničkog stvaralaštva. Umjetnost jest tvorba koja se približava Bogu kao iskrenom savršenstvu. Ako bi svekoliku umjetnost čovječanstva lišili njezina sakralnog dijela, ostalo bi malo toga u umjetnosti — osobito u likovnoj umjetnosti, glazbi, pa i u književnosti.

— Bili ste suradnik glasovite majstorske radionice Vanje Radauša u Zagrebu. Glasoviti su vaši portreti i figure izražajnih pokreta i stavova s plohama koje oživljava svjetlost. Autor ste brojnih spomenika i spomen obilježja. Izlagali ste u Hrvatskoj, Njemačkoj, Austriji i Mađarskoj. Glede svega, o Vama rečenog u enciklopedijama i leksikonima, što bi nam rekli o novom opsežnom stvaralačkom opusu?

Skulptura mi je vrlo draga a sakralnom tematikom bavim se već dugi niz godina. Iz te oblasti spomenuo bih reljef NIKOLE TAVELIĆA koji sam 1968. godine načinio u Franjevačkom samostanu na Košljunu i kip MAJKE BOŽJE NEOSKVRNJENA ZAČEĆA, koji sam 1982. godine izradio za novu župnu crkvu na Boriku u Zadru. Ovaj kip mi je vrlo drag jer sam tu imao najviše umjetničke slobode. Dakako, tu je i moj kontinuirani rad na KRIŽNOM PUTU u našem glasovitom svetištu u Mariji Bistrici, započet 1976. godine. Do sada su urađene X. — XII. — XIII. i XIV. postaja s temama: *"Isusa svlače"*, *"Isus umire na križu"*, *"Isusa skidaju s križa"* i *"Isusa polažu u grob"*, kao i veliki kip *Majke Božje Bistričke*. Osmišljeno kreiran, ovaj kip omogućio je nastavak kulta od strane suvremene publike koja nije mogla biti zadovoljna likom Gospe stare primitivne forme. Prevodeći NJEZIN smisao u skulpturalni govor današnjice, omogućen je dijalog vjernika s Gospom prostornih dimenzija i svekolike obuhvatnosti, jer *Ona* sada dominira krajolikom.

— Arhitektonska rješenja sakralnih objekata umjetnički su izazov s kojim ste se suočili više puta tijekom vaše djelatnosti. Vaša ostvarenja na tom planu rezultirala su osebujnom ljepotom sklada. Kako ste to uspjeli postići?

Prigodom arhitektonskih zahvata gotovo uvijek radilo se o inkorporaciji u već postojeća ambijentalna rješenja. Bio je to zahtjevan i vrlo osjetljiv posao. Ja sam tada uvijek tražio rješenja suvremena izričaja, koja će se uklopiti u već postojeći ambijent da bi se ostvario lijep sklad. Tako sam rješavao: menzu, ambon i pomoćni stol u banjalučkoj Katedrali, menzu u zagrebačkoj crkvi Sv. Ksavera; menzu, ambon, krstionicu i svjećnjak župne crkve u Salima na Dugom Otoku i niz drugih ostvarenja u sakralnim objektima.

— Što se u vama zbiva pri stvaranju određene umjetničke kreacije?

Stvar je vrlo jednostavna. Uz određenu temu o kojoj razmišljam, bitan element kreacije je i ambijent gdje će djelo biti postavljeno. Uzori i smjerokazi postoje, ali nisu presudni. Nikada se nisam vezao za jedan određeni uzor. Razmišljam kao kipar i ako zadovoljim u umjetničkom smislu, onda će i sve ostale značajke biti zadovoljene.

— Na svjetovnom planu uradili ste niz javnih spomenika: Fontanu u zagrebačkom Zaprudu na Trgu Ivana Meštrovića, Spomen obilježje u Aleji Lipa u spomeničkom kompleksu Seljačkoj Buni u Stubici, Spomenik Palima u Luci na Dugom Otoku, u Delnicama, uz niz drugih. Tijekom prošle godine uradili ste biste Hermana Bolea i Izidora Kršnjavog u auli zagrebačkog muzeja za umjetnost i obrt. Autor ste velikog broja bista i sitne plastike.

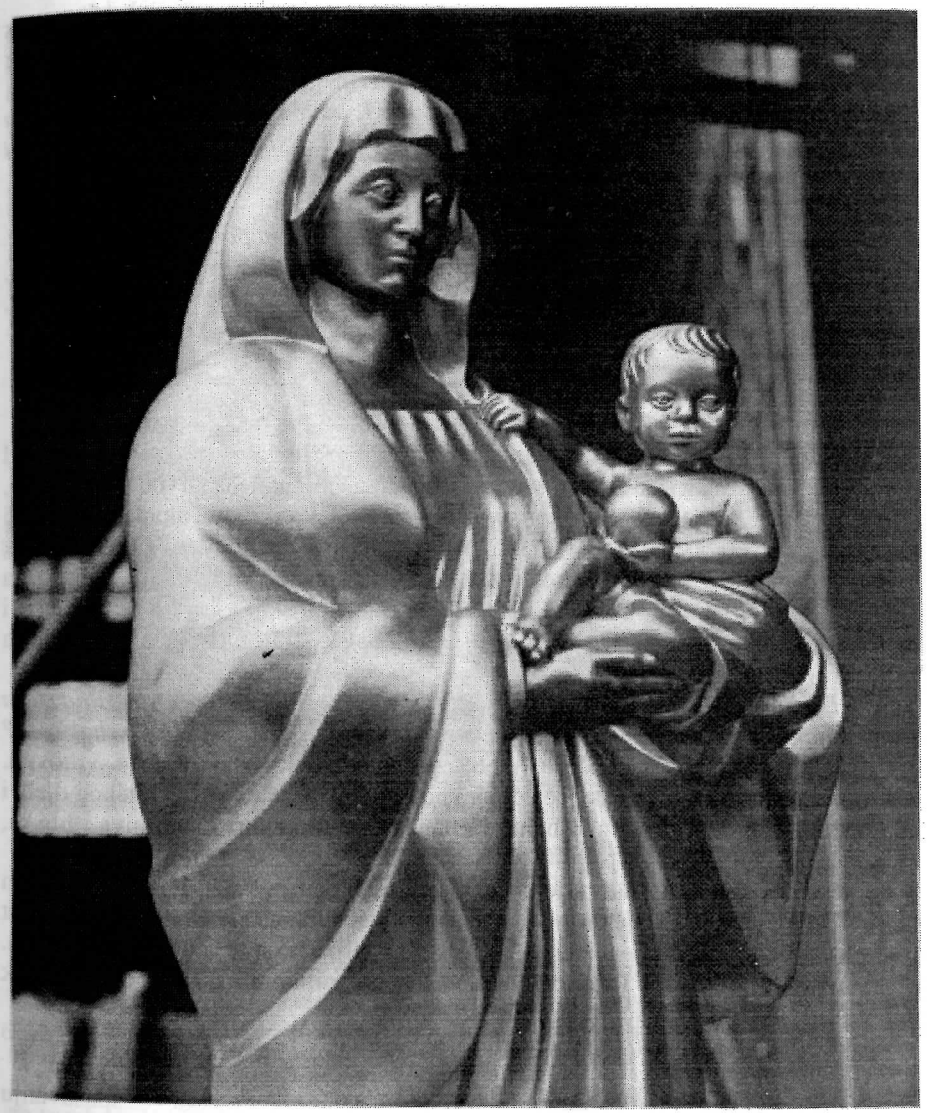

Ante Orlić: detalj kipa Gospe Neoskvrnjena Začeća u Župnoj crkvi na Boriku u Zadru

Radio sam medalje: Prigodom jubileja Antuna Mahnića 1968. godine, prigodom 400-te obljetnice glagoljaškog natpisa na župnoj crkvi u Salima 1981. godine,

prigodom Euharistijskog Kongresa Zadarske biskupije 1983, godine, prigodom jubileja nadbiskupa Josipa Pavlišića 1988. godine i.t.d.

— Vaša samostalna izložba u zagrebačkoj galeriji "Miroslav Kraljević" iz 1992. godine uz zajedničku izložbu s Almom Orlić iz 1994. godine organiziranu prigodom Tjedna Hrvatske kulture i umjetnosti u Njemačkoj (Neuhaus a.d. Pegnitz) u ozračju su vašeg životnog creda. Recite nam životni credo!

Uvijek treba pronaći pravu formu i ne ubiti joj dušu!

— Vi ste i veliki ljubitelj ostalih umjetnosti. Recite nam ponešto i o tome.

U glazbi volim R. Wagnera, inspirira me opus W. A. Mozarta i nadasve J. S. Bach i njegove orguljske skladbe. U hrvatskoj književnosti volim prozna djela P. Pavličića, životni optimizam I. Raosa i djela R. Marinkovića.

* * *

U tradiciji hrvatskog slikarstva, žene slikarice redovita su pojava već više od 100. godina. Zagrebačka slikarica i restauratorica Alma Orlić rođena Drvodelić (Zagreb, 28. I. 1937. god.) svršila je studij slikarstva na zagrebačkoj Likovnoj akademiji u klasi prof. Marina Tartaglie. U svojoj spektralnoj mnogoznačnoj djelatnosti: slikarice, muzejskog savjetnika i voditelja restauratorskih radionica zagrebačkog Muzeja za umjetnost i obrt, ilustratorice i suradnika brojnih muzeoloških glasila i publikacija i likovnog opremanja knjiga, znatan dio umjetničkog opusa Alme Orlić isijava sakralnim ozračjem.

— Djelatnost restauratora rijedak je i osebujan posao u komu je sakralna sfera bogato zastupljena. Pričajte nam o cilju restauratorskog zahvata i njegovoj svrhovitosti?

Sakralna umjetnost sadrži gotovo 50% općenite umjetnosti i trajno je svrhovita. Ova svrhovitost nije se mijenjala, bez obzira na trenutak nastanka umjetničkog djela i karakteristiku njegova stila. Tako nam je i danas ova umjetnost razumljiva i bliska, naročito ako podcrtamo našu pripadnost Europi.

Konzerviranje i restauriranje rijedak je i osebujan posao u komu je sadržan širok spektar djelatnosti. To je posao pun opasnosti, uzbuđenja i iznenađenja. To je rat koji se vodi protiv propadanja materije s plemenitim ciljem zaštite i čuvanja umjetnina. Materiju umjetnina čuvamo i štitimo da bi poruka umjetnika što živi u njoj samo dok materija traje, ostala čitljiva i razumljiva što duže."

— U nizu vaših briljantnih zahvata, koji vam je restauratorski projekt bio najdraži, a koji najteži?

"Oba ova "naj" bila su sadržana u jednom jedinom zadatku — spašavanju prekrasne slike "Sv. Trojstvo" majstora slike "Virgo Inter Virgines" iz XV. stoljeća, koja je vlasništvo Strossmayerove galerije starih majstora u Zagrebu. Bila je "opasno bolesna" a istodobno javila se potreba da se otkrije pravi izgled njezinih prekrasnih koloritnih tonaliteta — zamućenih stoljetnim nesporazumima samoga djela i bivših restauratora. Uspjela sam! Rezultat moga rada gotovo je nevidljiv!"

— Usavršavali ste se u Bruxellesu. Glasovita ste slikarica figurativnog jezika i lirskog ugođaja. Vaši radovi isijavaju znakovitošću spiritualnog crteža s njegovanom materijom. U interijerima i pejsažima rabite prigušenu ljestvicu boja. Ima li vaša restauratorska djelatnost utjecaja na vaše likovno stvaralaštvo?

Alma Orlić u atelieru
Autor fotosa: Goran Vranić

"Umjetnine na kojima radim izuzetno su rafinirana materija a sam njihov oblik i sadržaj, već svojim bitkom — najinspirativnija je supstancija. Radeći taj posao ne prestajem BITI SLIKARICA, dapače — kao takva prisutna sam u svakom času, i opažaj likovnih fenomena kao povod nastanka vlastitih djela stalno je moguć. Kao najniži i najblaži oblik njihove moguće inspirativnosti, mogu konstatirati moju želju za tvorbom VARIJACIJA NA ODREĐENU TEMU."

— A kako se očituju ove varijacije?

"Paralelno svim ostalim inspiracijama kojima me život obilato zasipa, stalno sam potaknuta kontaktom s djelima koja restauriram i mnogo mojih slika obrađuje tu temu. TO NISU VARIJACIJE TIH RESTAURIRANIH DJELA VEĆ SITUACIJE MOJEG KONTAKTA S NJIMA, TRANSCENDIRANOG U SADAŠNJEM TRENUTKU I PROSTORU. Time ta stara umjetnička djela postaju dio mog života i moje slikarske stvarnosti.

Planiram da ću jednom objediniti taj opus s jednom izložbom, a za sad to zovem CIKLUSOM USKRSNUĆA."

— Što Vas motivira i inspirira prigodom tvorbe Vaših likovnih izložbi?

"Sa svakom samostalnom izložbom imam želju da nešto određeno obuhvatim i poručim određene spoznaje. Sve to mojim izložbama daje znakovitu zaokruženu cjelinu. Moja izložba u Salima na Dugom Otoku iz 1994. god. zvala se "LICA - KRAJOLICI - DUŠA" s crtežima starijih ljudi. Tu sam tehnikom olovke na papiru omogućila tvorbu osebujnog spektra ornamenata bora ljudskog lica koje su svojom igrom otkrivale titranje ljudskog života.

Potkraj osamdesetih godina, u Zagrebu sam na samostalnoj izložbi auditoriju otkrila tematiku iz Hrvatskog Zagorja. Ova tematika me se snažno dojmila kad sam kao mlađa restauratorica svladavala tehniku zida — radeći na freskama u crkvi Sv. Martina u Martinščini podno Ivančice."

— A koje djelo vam je bilo najdraže s te izložbe?

"Dakako, najdraže djelo s te izložbe mi je moj "ZELENI JEZUŠ" — stjeran do samog ruba svoje realnosti, i da sam otišla u slobodi još korak dalje, ON bi se možda deklarirao kao zeleni Zagorski bregi. Ovako GA volim jer nije izgubio sebe, a započeo je bivati sve ono ostalo što i jest NJEGOV ISTINSKI SADRŽAJ."

— Umjetnost materijalno nadilazi ljude s materijom koja — na izgled krhka, može trajati i stoljećima. Kao autorica niza samostalnih izložbi s djelima rasutim diljem Hrvatske, zemalja Europe i Amerike, recite nam vaš ekološki stav prema umjetnosti?

"Moj ekološki stav prema umjetnosti jest da ona mora biti EKSTRAKT PROČIŠĆENA ŽIVOTA PRETVOREN U LJEPOTU a ne zagađivač okoline kroz nesklad i emisiju duhovne smućenosti i bolesne polucije nedorečenih duševnih stanja i impotentne — nazovi kreativnosti!"

— Što vas motivira pri ilustriranju knjiga?

"SADRŽINA TEKSTA"! Prigodom ilustriranja nastojim s crtežom asocijativno nastaviti misao pisca."

— Tijekom Domovinskog rata i sada, vi ste skupa s Antom Orlićem mnogostruki donator.

"Poklonila sam veliki broj svojih radova za aukcije u nizu najrazličitijih humanitarnih ciljeva. Član sam donacijske Likovne kolonije "Paunovac", a moje slike utrživane su po cijeloj Europi."

— Smjerokazom svega rečenoga možete li nam priopćiti vaš životni credo?

"Čovjek mora na nekakav način biti koristan kako sebi, tako i drugima. TREBA RADITI NAJBOLJE ONO ŠTO SE ZNA I KAKO SE NAJBOLJE MOŽE. Umjetnik treba izraziti sebe. Tako će i njegova djela biti izvorna, a ne nekakva imitacija. Izvornost i istinitost, kvalitete su koje ne može nadići niti najbolji plagijat."

— Kad je riječ o našoj — hrvatskoj umjetnosti, što bi poručili?

ZAŠTO TRČKARATI ZA EUROPOM, KAD SMO EUROPA MI SAMI!"

— U knjizi Silvia Ferraria "Sette Croati dell` Isola Lunga", koja je nedavno objavljena, čitamo zapis iz recenzije Dr. Tonka Maroevića o mjesnoj izložbi Ante Orlića: "Ti si ponos našeg malog mjesta i dostojno si znao odati počast svojim precima". Slični hvale vrijedni zapisi objavljeni su i o Almi Orlić. Oboje su dobitnici niza nagrada i priznanja u zemlji i inozemstvu za plodnu umjetničku djelatnost. Upitali smo ih što bi poručili mlađim kolegama?

"Neka budu hrabri, željni znanja i spoznaja, neka se ne boje rada i neka nesebično izmjenjuju svoja iskustva. Samo iskrena umjetnička tvorba, svojim tijekom znakovito se približava Bogu, ozračjem proćućenog savršenstva."

Zdravko DIZDAR - Vladimir GEIGER - Mate RUPIĆ

Bleiburg i križni put

Početkom svibnja 1945. godine, pred kraj drugog svjetskog rata, uslijed razvoja događaja i novonastale ratne situacije, vlada NDH s poglavnikom Antom Pavelićem i glavninom Hrvatskih oružanih snaga (domobranskih i ustaških postrojbi) napustila je Zagreb i Hrvatsku, povlačeći se prema austrijskoj granici. Uz njih bilo je i mnoštvo civilnog stanovništva, koji su bježali iz različitih motiva, uglavnom u strahu od partizana. Povlačenje je, pokazat će kasniji razvoj događaja, izvedeno bez potrebnih i valjanih političkih i vojnih priprema. Svi pokušaji spašavanja Nezavisne Države Hrvatske, političkim naporima i misijama kod zapadnih saveznika, završili su neuspjelo. Napuštajući domovinu, svi su se nadali da će ih na zapadu, u Koruškoj prihvatiti Britanci. Pravac kretanja bio je Celje-Slovenj Gradec-Dravograd-slovensko-austrijska granica-Bleiburg. Tamo su se prema planu trebali predati britanskim snagama. Poglavnik se s oružanom pratnjom uputio dalje na sjever Austrije prema američkoj okupacionoj zoni. Ispred malog austrijskog gradića Bleiburga, uz slovensko-austrijsku granicu zaustavila ih je britanska vojska, a ubrzo zatim opkolile su ih partizanske postrojbe Jugoslavenske armije (u daljnjem tekstu JA). Dana 15. svibnja 1945. godine, general Ivo Herenčić i pukovnik Danijel Crljen otišli su kao hrvatski pregovarači Britancima. Na pregovorima u bleiburškom dvorcu grofa Thurna, britanski brigadni general T.P.D. Scott, zapovjednik 38. irske pješadijske brigade, izjavio im je da hrvatska vojska mora položiti oružje pred jugoslavenskim partizanima, pozivajući se pri tome na upute više komande. Sva objašnjenja i daljnji pregovori bili su bezuspješni. Tada je, navodno, kad je prošao rok za predaju, otpočela partizanska vatra, ubijanje i masakr izbjeglih u obruču. Nakon toga, uslijedila je predaja zarobljenika JA. Tom prilikom, pojedine skupine hrvatskih vojnika, slovenskih domobrana, crnogorskih i srpskih četnika, masakrirani su i okrutno pogubljeni kod Dravograda i Maribora te u nekim drugim slovenskim mjestima. Svi koji su preživjeli Bleiburg i neposredne bleiburške događaje, morali su proći svojevrsne "marševe smrti", tzv. "križne puteve" kojima su vraćani u logore unutar jugoslavenskog teritorija.

Na Bleiburškom se polju 15. svibnja 1945. predala najveća skupina Hrvatskih oružanih snaga, civilnih vlasti i civila. Prema izvješću partizanskih jedinica koje su vojno djelovale u Koruškoj, samo na Bleiburgu 15. i 16. svibnja 1945. predalo se JA (ili su izručeni nakon predaje Anglo-amerikancima do 22. svibnja) 95.100 vojnika, pripadnika Hrvatskih oružanih snaga, ne računajući civile. Prema partizanskim izvorima, tijekom povlačenja prema Bleiburgu (od 6. do 15. svibnja), u borbama je poginulo oko 10.000 hrvatskih vojnika. Mnogi civili kojima su savezničke okupacione vlasti u Austriji stavile na volju da ostanu u izbjeglištvu ili da se vrate u domovinu izabrale su sudbinu svoje rodbine i najbližih, prešli crtu razdvajanja i zajedno s izručenim vojnicima dijelili tragičnu sudbinu na križnim putovima. Međutim, Bleiburg nije bio jedino mjesto predaje i razoružanja pa prema tome ni jedina polazna točka križnog puta. Postojale su i druge brojne i nepregledne kolone koje nikada nisu stigle do Drave i Austrije. One su se predale jedinicama JA u Sloveniji, na putu prema Dravi. U tom dijelu hrvatskih zarobljenika, uz vojnike bio je i velik broj civila.

Već 15. svibnja krenule su prve nepregledne kolone čak u četveroredima na svoj križni put do prvih sabirnih ili tranzitnih logora u dubini jugoslavenskog prostora. Tri su pravca kretanja hrvatskih ratnih zarobljenika. Prvi: Bleiburg-Dravograd-Celje, odakle jedna kolona ide prema Zagrebu, a druga prema Krapini i odatle opet prema Zagrebu. Drugi: Bleiburg-Dravograd-Maribor-Ptuj-Varaždin-Virovitica-Osijek. Od Osijeka jedan dio zarobljenika tjeran je preko Belog Manastira, Sombora, Subotice i Novog Sada te preko Zemuna u Beograd, a od Beograda prema istočnoj i južnoj Srbiji, odakle nastavljaju svoj križni put u Makedoniju, gdje završavaju kao roblje radeći najteže poslove u rudnicima i drugdje. Drugi dio hrvatskih zarobljenika tjeran je iz Osijeka preko Vukovara i Vinkovaca i dalje kroz Srijem na Srijemsku Mitrovicu. Tu se ta grupa razdvaja, jedan dio nastavlja križni put prema Šabcu i dalje u zapadnu Srbiju. Dio zarobljenika tjeran je dalje u Vojvodinu, preko Pančeva i Vršca za Belu Crkvu, a dio iz Osijeka kreće preko Đakova do Slavonskog Šamca gdje prelazi u Bosnu. Iz Slovenije kao polazne točke svih pravaca polazio je i treći smjer koji je vodio gornjim tokom rijeke Save preko Jesenica, Ljubelja i Kranja u Ljubljanu. Od Ljubljane vodio je križni put jednim dijelom prema Zagrebu, drugim preko Novog Mesta u Karlovac, dok je treći dio zarobljenika tjeran u Kočevski Rog, uz Dravograd najveće stratište Hrvata u Sloveniji. Iz Zagreba su kolone zarobljenika također kretale u nekoliko smjerova. Jedni su išli Posavinom u Sisak i Petrinju, zatim Moslavinom u Kutinu te dalje prema Jasenovcu. Iz Jasenovca gonili su preživjele u Bosnu (Bosansku Dubicu, Kozaru, Prijedor i Banja Luku). Druge kolone tjerali su preko Dugog Sela, Čazme, Bjelovara, Podravske Slatine, te preko Papuka u Lipik, a dalje preko Okučana u Bosnu, za Banja Luku. Iz Pakraca i Našica, preko Slavonske Požege vodio je križni put iscrpljenih zarobljenika do Bosanskog Broda. Tu su preživjeli tjerani dalje preko Doboja u Zenicu, preko Sarajeva u Mostar. Iz Zagreba neke kolone kreću za Karlovac i dalje u Gospić, ili Istru, gdje im se na putu priključuju nove kolone iz Slovenije. Od Istre kreću ove kolone uz morsku obalu na jug, sve do Crne Gore.

Uz spomenute postoje i križni putovi pojedinih manjih kolona, poglavito onih koje su upućivane u zavičajna područja i mjesta. Svi oni koji su se našli u ovim kolonama bili su izloženi mukama i bolnom pješačenju od logora do logora. Bili su iscrpljeni žeđu, glađu, bolestima i umorom, a pod strogom vojnom pratnjom partizana, sastavljenih pretežno od zapovjednika i vojnika srpske nacionalnosti. Partizanska pratnja je usput ubijala sve iznemogle sa začelja kolone, ali i pojedince i grupe kako im se prohtjelo. Usput su podjarivali i pučanstvo srpske nacionalnosti da iskaljuju svoj bijes nad zarobljenicima u kolonama. Na drugoj pak strani zabranjivali su hrvatskom pučanstvu da ispaćenim, gladnim i žednim zarobljenicima putem doturi hranu i vodu.

Masovne likvidacije predanih pripadnika Hrvatskih oružanih snaga, zatim slovenskih domobrana, te dijelom zarobljenih četnika i Kozaka započeli su odmah nakon predaje, u Sloveniji, da bi se te likvidacije nastavile u Hrvatskoj a potom i u svim drugim republikama tadašnje Jugoslavije. Partizane nije ni najmanje smetalo što likvidacije vrše bez ikakvih suđenja i istrage. Bilo je dovoljno samo posumnjati da je netko od zarobljenih pripadao hrvatskoj vojsci, a nijedan ustaša nije smio preživjeti, bez obzira kada je započeo svoju vojnu službu. Postupak sa zarobljenicima, masakr i strijeljanja bez sudske istrage bili su suprotni međunarodnim zakonima o ratnim zarobljenicima.

Najpoznatija masovna stratišta hrvatskih vojnika u Sloveniji bila su u Kočevskom Rogu, u Teznom kraj Maribora, zatim krematorij u Slovenskoj Bistrici, te Hude Jame kod Laškog i druge. U Hrvatskoj to su: Zagrebačka Gora, Maceljska Gora, Jazovka, Kalnik kod Križevaca, Novi Marof, kod Bjelovara, Čazme, Jasenovca, Siska, Gline, Karlovca, Ogulina, Otočca, Gospića i Knina te niz drugih manjih grobišta rasutih uz križne puteve i logore. U Bosni i Hercegovini velika gubilišta bila su uz Kozaru i oko Čapljine. U drugim republikama tadašnje Jugoslavije, najbrojnija gubilišta leže uz križne puteve i logore. Do sada je na području bivše Jugoslavije evidentirano 460 masovnih grobišta hrvatskih vojnika i civilnih zarobljenika.

Tijekom završnih operacija u Hrvatskoj postrojbe JA, uz pomoć lokalnih vlasti, osnivaju logore za zarobljenike. Nakon predaje na Bleiburgu i na brojnim mjestima u Sloveniji te nakon izručenja pripadnika Hrvatskih oružanih snaga, članova njihovih obitelji i drugih civila osnovano je više sabirnih logora. Oni su osnovani najprije u Sloveniji, a potom u svim republikama tadašnje Jugoslavije do kojih su stigle kolone zarobljenika. U Sloveniji su osnovani veći zarobljenički logori u Celju, Mariboru, Kranju, Šent Vidu, Škofja Loki i Slovenj Gradecu. Kako su kolone nastavljale svoj put prema Hrvatskoj, uslijedilo je osnivanje novih zarobljeničkih logora, napose u većim mjestima: Zagrebu, Karlovcu i Osijeku. Sve te logore možemo podijeliti u tri kategorije: tranzitne, sabirne i radne. Tranzitni logori su služili kao prolazna središta za kolone zarobljenika, iz kojih su, prema postojećim kriterijima, upućivani u sabirne logore. Neki od njih postojali su kraće vrijeme, a drugi i po nekoliko mjeseci. Sabirni logori su imali višestruku namjenu. Uz prikupljanje zarobljenika tu je vršena najprije obvezna klasifikacija zarobljenika prema različitim kategorijama, primjerice: vojnici-civili, časnici-vojnici, ustaše-domobrani. Zatim se zarobljenike slagalo po zavičajnim okruzima i kotarevima. Tek poslije prvih provjera i "obrađivanja" slalo se preživjele u radne logore. Prije slanja u tzv. radni logor zarobljeni je morao proći bar dva sabirna logora za "obradu". Tranzitni i sabirni logori nestaju tijekom 1946. godine. U radnim logorima preživjeli logoraši su morali, uz prinudnu radnu obvezu i daljnja ispitivanja, kao i u prethodnim logorima, podnositi različite torture. Radni logori postoje sve do pedesetih godina, napose u istočnim krajevima tadašnje Jugoslavije. Do sredine srpnja 1946. svi postojeći logori razlikovali su se još i po tome što su jedni bili otvorena, a drugi zatvorena tipa. Od srpnja 1946. svi radni logori su zatvorenog tipa. Samo na području Hrvatske nalazimo 1946. godine 62 logora. U svim tim logorima život se odvijao ispod razine ljudskog dostojanstva, zarobljenici su (vojni i civilni) danima ostavljeni bez hrane i vode, najgrublje maltretirani, a mnogi su i ubijeni.

U objavljenoj literaturi o Bleiburgu i križnom putu, vrlo različite procjene i navodi, kreću se u rasponu od oko pedeset tisuća do pola milijuna pobijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH.

Tako primjerice, Jere Jareb u knjizi "Pola stoljeća hrvatske politike", (Buenos Aires 1960. i Zagreb 1995.) navodi da je Bleiburg "vjerojatno najveći mirnodopski pokolj civilnog pučanstva u cijeloj hrvatskoj povijesti" te da "premašuje brojku od 100.000". John Prcela i Stanko Guldescu, u knjizi "Operation Slaughterhouse" (Operacija klaonica) iz 1970. godine (Philadelphia), pišu da se je pred Bleiburgom našlo više od 100.000 hrvatskih vojnika i desetine tisuća civila, od kojih je većina izručena Titovim partizanima, a zatim pobijena u "marševima smrti". George J. Prpić u knjizi "Tragedies and Migrations in Croatian History" (Tragedije i raseljavanja u

hrvatskoj povijesti), izdanoj u Torontu 1973. godine, tvrdi da "od svih tragedija, Bleiburg bijaše najveća u hrvatskoj povijesti" te govori o smrti i egzodusu preko jednog milijuna ljudi, vojnika, civila, staraca, žena i djece. U zborniku "Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda" u izdanju Knjižnice Hrvatske revije (tri izdanja: 1976, 1977, 1993.) navedeno je da se "točan broj onih koji su se našli u ovom tragičnom exodusu nikada neće moći ustanoviti", pretpostavljajući da je taj broj bio između 300 i 400 tisuća osoba, što vojnika, što civila". U knjizi sabranih spisa Brune Bušića, naslovljenoj "Jedino Hrvatska" iz 1983. godine (Toronto-Zürich-Chicago), navedena je brojka od 200.000 hrvatskih žrtava "na slovensko-austrijskoj granici" i na "marševima smrti". Ante Beljo u knjizi "Yu - genocid" (objavljenoj u Kanadi, 1985. godine, kasnije i u Hrvatskoj 1990. godine), tvrdi da su "kolone hrvatske vojske i civilnog pučanstva" na granici Slovenije i Austrije iznosile više od 300.000 osoba. Beljo donosi i brojne različite dotada objavljivane navode i procjene. Engleski povjesničar Nicholas Bethell u knjizi "The Last Secret" (Posljednja tajna) iz 1974. godine, prema navodima britanskog brigadnog generala Scotta o svibanjskim događajima 1945. godine, govori o dvije prema Bleiburgu nadolazeće skupine hrvatske vojske od "ukupno 200.000 ljudi" s "oko 500.000 civila kako bi se stavili pod britansku zaštitu." Piše, kako su nakon izručenja "deseci tisuća Hrvata" stradavali u "marševima smrti" te pozivajući se na emigrantske izvore, navodi da ih je "vrlo malo" preživjelo. Nikolaj Tolstoy autor knjige "The Minister and the Masacres" (Ministar i pokolji) iz 1986. godine (London) donosi svoju rekonstrukciju bleiburških događaja, tvrdeći da je polovicom svibnja 1945. godine od Britanaca izručeno jugoslavenskim partizanima "oko 200.000 Hrvata, a "većina" ih je pobijena u "Titovim zloglasnim marševima smrti". Njemački povjesničar Rudolf Kiszling, u knjizi "Die Kroaten" (Hrvati) objavljenoj 1956. godine (Graz-Köln) navodi da broj "ubijenih hrvatskih časnika i vojnika, nakon bleiburške predaje, iznosi 100.000 do 150.000 ljudi". Povjesničari Ladislaus Hory i Martin Broszat u knjizi "Der Kroatische Ustascha-Staat 1941-1945" (Hrvatska ustaška država, 1941.-1945.), objavljenoj 1964. godine u Stuttgartu, tvrde da je Titovim partizanima sredinom svibnja 1945. godine bilo izručeno "više od 100.000 hrvatskih vojnika", od kojih su više od 10.000 našli smrt kod Maribora, a mnogobrojni u drugim dijelovima Jugoslavije i u logorima. Franz Schraml u knjizi "Kriegsschauplatz Kroatien" (Hrvatsko ratište), objavljenoj 1993. godine i u Hrvatskoj, piše 1962. godine da je poslije Bleiburga "palo u jednom mahu ništa manje nego 150.000 žrtava". Od novijih njemačkih izdanja Ekkehard Völkl u zborniku "Politische Sauberung in Europa" (Političko čišćenje u Europi) iz 1991. godine (München) govori o "bleiburškoj tragediji" i masakru hrvatske vojske. Völkl navodi brojku "od 200.000 ljudi pod oružjem i oko 100.000 civila" koji su se povlačili prema zapadu. Spominje zatim, ukratko, sudbinu izbjeglica uz navođenje tragičnih događaja vezanih uz Dravograd, Kočevje, Jazovku i druga brojna gubilišta na marševima smrti. Što se tiče broja nastradalih na Bleiburgu i križnom putu, prihvaća i navodi Žerjavićevu procjenu od nekih 60.000 osoba. Milan Basta, partizanski politički komesar i pregovarač JA u Bleiburgu, u nizu svojih napisa i knjiga uspomena o posljednjim danima drugog svjetskog rata, govori samo da je JA kod Bleiburga zarobila oko 100.000 vojnika NDH, kao i "mnogo civila". U zborniku "Za pobedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore", u izdanju Vojnoizdavačkog i novinskog centra u Beogradu iz 1986. godine, posebnu pozornost privlače navodi Đoke Ivanovića (u izlaganju "Rad pozadine 3. armije u završnim operacijama"), u vrijeme bleiburških događaja, komandanta pozadine Treće armije. On je, naime, prebrojio ratni plijen JA u bleiburškoj operaciji. Ivanović navodi broj od 91.713 pušaka, 8.323 automata, 2.935 puškomitraljeza i 5.609 pištolja i drugog naoružanja, što bi moglo govoriti o činjenici da se radilo o približno 110.00 zarobljenih vojnika. Službeni povjesničari koji su se u Hrvatskoj bavili poviješću NDH, pisali su o posljednjim danima rata, ukratko rečeno, onako kako je od njih i očekivano. Primjerice, Fikreta Jelić-Butić u knjizi "Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945" (Zagreb 1977.) govori samo o završnim borbama, ne upuštajući se u detalje. Bleiburg, naravno ne spominje. Bogdan Krizman, u knjizi "Pavelić u bjekstvu" (Zagreb 1986.), navodi jednostavno da se je vojska NDH "predala kod Bleiburga Britancima koji su je, razumljivo, odmah izručili Jugoslavenskoj armiji kao ratne zarobljenike". Od hrvatskih povjesničara, repetitorij različitih procjena bleiburških i postbleiburških žrtava, uz svoja razmišljanja i političke ocjene daje Franjo Tuđman u knjizi "Bespuća povijesne zbiljnosti" objavljenoj u Zagrebu, prvi puta 1989. godine.

U rekonstrukciji bleiburških i postbleiburških događaja, važna je i nezaobilazna i brojna slovenska i srpska emigrantska i domovinska literatura. Slovenski i srpski autori, pišu uglavnom o sudbini Slovenaca, odnosno Srba, izbjeglih, zarobljenih i izručenih jugoslavenskim partizanima. Svi oni spominju i sudbinu hrvatske vojske i civila.

O sudbini izručenih slovenskih domobrana i civila te njihovu pokolju u Jugoslaviji, objavljena je još 1960. godine (Cleveland) knjiga "Vetrinjska tragedija". Uz to, niz je novijih slovenskih izdanja. Borivoje Karapandžić, srpski emigrantski povjesničar i publicist, u svojim radovima i knjigama na engleskom i srpskom jeziku, tvrdi da je poslije rata stradalo 250.000 vojnih i civilnih izbjeglica iz Srbije, Hrvatske i Slovenije. U knjizi "Kočevje, Titov najkrvaviji zločin", objavljenoj (na srpskom jeziku) u Clevelandu 1959. godine (englesko izdanje: Cleveland 1965.), a kasnije i u Beogradu 1990. godine, za poratne događaje optužuje zapadne saveznike, posebno Britance. U knjizi "Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi" objavljenoj 1976. godine u Clevelandu (englesko izdanje: New York 1980.) a zatim i u Srbiji 1990. godine, Karapandžić opširno u poglavlju "Predaja i pogibija Hrvata" pozivajući se na objavljenu literaturu i arhivsku dokumentaciju, prikazuje hrvatsku sudbinu.

Vladimir Žerjavić, autor više studija i knjiga o žrtvama i gubicima u drugom svjetskom ratu na našim prostorima, služeći se analizom i suprotstavljanjem dobivenih podataka iz raznih izvora, došao je do zaključka da ukupni gubici Hrvata koji se podrazumjevaju pod pojmom Bleiburg i križni put, mogu iznositi oko 55.000. Ne tvrdeći da je taj broj apsolutno točan, Žerjavić obrazlaže svoje proračune i analize u knjizi "Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga" (Zagreb 1992.) te napose u radu "Demografija o Bleiburgu" prilogu drugog izdanja zbornika "Otvoreni dossier: Bleiburg" (Zagreb 1990.) i u istonaslovljenim studijama "Žrtve oko Bleiburga i na križnom putu" objavljenim u zbornicima radova Prvog i Drugog međunarodnog znanstvenog simpozija o Bleiburgu i križnom putu (Zagreb, 1993. i 1994.).

Godine 1970. objavljena je u USA (Philadelphia) na engleskom jeziku opsežna i pažnje vrijedna knjiga "Operation Slaughterhouse" (Operacija klaonica). Nakon argentinskog izdanja na španjolskom jeziku "La Tragedia de Bleiburg" (Buenos Aires 1963.) i "Bleiburške tragedije hrvatskoga naroda" u izdanju Knjižnice Hrvatske revije, ova knjiga najznačajnije je i najzapaženije djelo o bleiburškoj tragediji. Knjiga se sastoji od dva dijela. Prvi dio povijesni su uvodni tekstovi autora i urednika Prcele i Guldescua i suradnika, a drugi veći dio knjige sačinjavaju dokumenti kao prilog. Američki general

A. Willoughby, napisao je predgovor knjizi, u kojemu između ostalog tvrdi: "Ova masovna ubojstva predstavljaju tamnu mrlju na britansko - američkom vojničkom i političkom grbu, jer su ti narodi imali mogućnost i snagu da spriječe njihovo izvršenje". General Vjekoslav Luburić, autor jednog od uvodnih poglavlja u prilogu "Svršetak hrvatske vojske" iznosi svoja razmišljanja i uspomene o tim danima: "Postavio sam svojim kolegama pitanje: što oni misle da će se dogoditi, ako Britanci uzmu naše oružje i tada nas izruče partizanima. Dodao sam, da će izvan sumnje ovi ubiti našu mladež, koju su generali toliko željeli spasiti. Na moje pitanje i tjeskobu, sam dr. Pavelić je odgovorio kratko: 'Onda će oni (Britanci) biti odgovorni'".

Brojni su radovi i knjige jugoslavenske službene historiografije, publicistike i vojne literature o završnim danima drugog svjetskog rata na tlu Jugoslavije. Objavljena je i brojno vojno arhivsko gradivo. Popis literature o tim događajima, vrlo je velik. No, budući da većina ne govori ništa o bleiburškim i postbleiburškim događajima, pažnje je vrijedno svega nekoliko radova i knjiga. Niz je autora pokušalo prikazati događaje na slovensko-austrijskoj granici u svibnju 1945. godine. Od bivših partizana najviše je o tome pisao publicist Milan Basta, tadašnji politički komesar 51. Vojvođanske divizije u sastavu Treće Jugoslavenske armije. Godine 1963. (Zagreb) pojavila se Bastina knjiga "Rat posle rata", nezaobilazna i važna u sagledavanju teme u cjelini. Basta prvi iz redova pobjednika iznosi svoja viđenja i tumačenja posljednjih dana rata. Još 1960. godine, Basta je probio šutnju o toj temi serijalom "Šest dana rata posle rata. Kraj jedne zločinačke armije", objavljivanom u Beogradskom NIN-u. Privukao je znatnu pozornost tada u Jugoslaviji, a i u inozemstvu među emigracijom. Veći dio Bastinih sjećanja i opisa prikazuju svibanjske ratne događaje 1945. godine, koji su se odigrali u sjeverozapadnoj Sloveniji na prostoru Dravograd-Celje-Bleiburg. Posebno zanimljive i pažnje vrijedne, Bastine su uspomene na pregovore o predaji, te kronologija i razvoj događaja posljednjih dana i sati drugog svjetskog rata. U svemu tome, opisana je (iz perspektive pobjednika) sudbina zarobljenika i od strane saveznika partizanima izručene hrvatske vojske. Značenje je Bastinih uspomena u navođenju broja zarobljenih, odnosno izručenih ustaša, domobrana, četnika i drugih. Basta se nije, dakako, upuštao u objašnjenje njihove sudbine. ("Od generala koji su uskoro došli kao zarobljenici u naš štab najzad smo saznali da ih ima sigurno preko 100.000 vojnika i oficira, i još mnogo civila. S obzirom na posljednje bitke i stalna osipanja ni oni sami ne znaju tačan broj. Tako je 15. maja 1945. godine između 16 i 16,30 časova prestao organizovani otpor neprijatelja i time je završen drugi svetski rat na teritoriji Jugoslavije"). Osobno iskustvo s pregovorima koje je kao predstavnik JA vodio s visokim hrvatskim vojnim časnicima pregovaračima, Basta je objavio u nekoliko knjiga. Dopunjeno izdanje knjige "Rat posle rata" iz 1963. godine, objavljeno je prvi puta u Beogradu 1971. godine pod naslovom "Agonija i slom Nezavisne Države Hrvatske". Prvobitne navode Basta je proširio, ali nije znatnije mijenjao ni u ovom ni u kasnijim izdanjima. Treće izdanje Bastine knjige, objavljeno je u više navrata, prvi put u Zagrebu 1976. godine pod novim naslovom: "Rat je završen 7 dana kasnije". U nekoliko izdanja ove knjige Basta nije mijenjao ni nadopunjavao poglavlje "Mračna kolona poraženih - zločin u službi fašizma", u kojemu govori o zarobljenicima koji su od 15. svibnja odvođeni natrag prema Mariboru, a zatim dalje u unutrašnjost. Basta, spominje "kolonu od Dravograda do Maribora, na dužini od gotovo 60 kilometara". Iz sadržaja Bastinih navoda, iako to nigdje nije eksplicite rečeno, može se naslutiti što se događalo u tim "kolonama".

O bleiburškim događajima, pisao je i general Kosta Nađ, ratni komandant Treće armije, u knjizi "Druže Tito, rat je završen 15. maja", objavljenoj u Zagrebu 1985. godine. Nađ je izvršavao Titovo naređenje od 11. svibnja 1945. godine da treba "nastaviti uništenje neprijatelja i izbiti u Koruško". Nađ većinom prepričava ratni dnevnik Treće armije. Spominju se brojke od "oko 60.000 ustaša i domobrana i 5.000 četnika" zarobljenih 14. i 15. svibnja, kao i žestoke borbe u kojima je "znatan deo" hrvatskih vojnika "ubijen u borbi". Nađ, inače najodgovornija ličnost bleiburške operacije, gotovo se i ne obazire na problem ratnih zarobljenika.

Postoji veći broj knjiga i radova prvenstveno memoarskog karaktera, čiji su autori mahom bili sudionici završnih operacija na slovensko - austrijskoj granici u svibnju 1945. godine. Većina partizanskih memoarskih radova potanko opisuje sve što se događalo posljednjih dana rata, opisuje sukobe i napose pregovore o predaji i predaju neprijatelja. No, uglavnom se ponavljaju već poznate priče, uz različito korištenje pristupačne dokumentacije Jugoslavenske armije ili ponekad radova emigrantskih autora. Gledajući na problem iz osobnog ugla, iz perspektive pobjednika, o onome što se događalo sa zarobljenicima nakon kapitulacije i nakon toga, naprosto ne govore.

Ono što ne opisuju u svojim memoarima bivši partizani, možemo naći u mnogobrojnim svjedočanstvima i uspomenama sudionika Bleiburga i križnog puta. Uz niz priloga objavljenih u knjigama, zbornicima i časopisima u proteklih pola stoljeća širom svijeta, veći je broj knjiga uspomena o tim danima.

Memoarska je literatura čitaocu uvijek privlačna i zanimljiva, jer njezini autori nastoje prema vlastitu izboru iznijeti ono što je najvažnije u određenom povijesnom trenutku i o određenoj povijesnoj osobi. Prirodno je da takva djela moraju privući i pažnju povjesničara, jer mogu steći niz novih vrijednih podataka.

Danijel Crljen je bio jedan od hrvatskih izaslanika, pregovarača, koji su 14. i 15. svibnja 1945. godine ponudili predaju hrvatske vojske zapovjedniku savezničkog ekspedicijskog korupusa u Koruškoj. Prikaz tih događaja objavio je Crljen u svojim uspomenama i razmišljanjima u nekoliko navrata. U opširnijem tekstu uspomena naslovljenom "Bleiburg", pisanom na temelju dnevnika koji je vodio u Austriji 1945. godine, u "Hrvatskoj reviji" 1966. godine (Paris) Crljen donosi rekonstrukciju pregovora 15. svibnja 1945. godine.

Nekoliko njemačkih autora opisuje svibanjske događaje 1945. godine na slovensko - austrijskoj granici. Najpoznatija je knjiga generala Ericha Schmidta - Richberga, načelnika stožera Vojnog zbora "E", o posljednjim borbama njemačke vojske na Balkanu "Der Endkampf auf dem Balkan" (Posljednja borba na Balkanu) objavljena u Heidelbergu 1955. godine. Uz stratešku sliku povlačenja i posljednje vojne operacije Vojnog zbora "E", kapitulacija njemačke vojske i držanje generala Löhra predstavljaju jedno od najvažnijih poglavlja knjige. Za konačne odluke i dispozicije njemačkih zapovjednika pred svršetak rata vrijedan izvor podataka. Niz je memoarskih djela njemačkih autora, uglavnom zapovjednika Wehrmachta, koja isto tako govore o posljednjim danima rata.

Za sagledavanje teme u cjelini, napose za rekonstrukciju događaja koji su prethodili neposredno bleiburškoj tragediji, važan je rad Ernesta Bauera "General Löhr i kapitulacija njemačke vojske pred Bleiburgom" objavljen u "Hrvatskoj reviji" 1970. godine (München). Na osnovu postojeće njemačke povijesne, publicističke i memoarske

vojne literature, kao i tadašnje jugoslavenske službene historiografije, Bauer daje detaljan osvrt i prikaz kronologije događaja koji su prethodili kapitulaciji Vojnog zbora (Heeresgruppe) "E" njemačkog Wehrmachta. Bauer se posebno bavi ličnošću general-pukovnika Alexandera Löhra, zapovjednika njemačkog Vojnog zbora "E", kojemu je u posljednje dane drugog svjetskog rata praktično bilo povjereno zapovjedništvo njemačkih vojnih jedinica na hrvatskom državnom području. Autor razmatra uzroke i razloge, zbog kojih se general-pukovnik Löhr, nesumnjivo inače vrlo ugledan časnik i vojskovođa njemačkog Wehrmachta, odlučio na "preranu" kapitulaciju, već 9. svibnja 1945. godine, dovevši tako hrvatske postrojbe, pri povlačenju prema austrijskoj granici, u vrlo težak položaj. Kada je Vrhovno zapovjedništvo njemačke vojske (OKW-Heer) odredilo kapitulaciju u najkraćem roku i kad mu je to saopćio neposredni pretpostavljeni, general feldmaršal Kesselring 6. svibnja 1945. godine, Löhr je smatrao da se mora pokoravati zapovjedi iz općestrateških razloga. Odredio je pregovarače s neprijateljem: s Englezima pregovara general Felmy, sa Sovjetima general De Angelis, a s jugoslavenskim partizanima on osobno.

Ponekad se pojave knjige i napisi koje podjare strasti i izazovu skandal. Knjiga britanskog povjesničara ruskog podrijetla Nikolaja Tolstoya "The Minister and the Massacres" (Ministar i pokolji), kada je objavljena 1986. godine (London), izazvala je u britanskoj historiografiji, a i u široj javnosti, ne mali skandal. U toj knjizi Tolstoy je, naime, objavio svoja istraživanja sudbine od Britanaca zarobljenih nekoliko stotina tisuća Kozaka i Vlasovaca te raznih pripadnika Trećem Reichu savezničkih formacija s teritorija Jugoslavije (slovenskih domobrana, domobrana i ustaša iz NDH, raznih srpskih i crnogorskih četničkih grupacija) u vrijeme posljednjih dana drugog svjetskog rata. Tolstoy daje prikaz i ulogu Britanaca u sudbonosnim svibanjskim danima 1945. godine u Koruškoj. Nepobitna je činjenica, a to naglašava i Tolstoy, britanska je Armija te zarobljenike izručila Sovjetskoj, odnosno, Jugoslavenskoj armiji, a one su ih zatim, masovno likvidirale. Skandal je bio i to, što je Tolstoy odgovornim za sudbinu zarobljenika proglasio Britansku armiju i, konkretno, Harolda MacMillana, tada ministra - rezidenta britanske vlade pri savezničkoj komandi za Sredozemlje, a kasnije i britanskog premijera. Naime, ministar iz naslova knjige jest spomenuti Harold MacMillan, osoba koju je Churchill osobno imenovao političkim savjetnikom feldmaršala Alexandera u Italiji. Tolstoy tvrdi kako je MacMillan na svoju ruku, nepropisno, izručio Jugoslaviji i SSSR-u "Jugoslavene" koji su na kraju rata bježali pred Titovim partizanima, odnosno "bijele" carističke ruske emigrante iz vremena boljševičke revolucije. Britansku odluku da se zarobljeni neprijatelji i izbjeglice predaju Sovjetskoj i Jugoslavenskoj armiji, Tolstoy je ocijenio krajnje nehumanim i nedostojnim činom i britanske časnike za to izravno odgovorne, optužio za ratni zločin.

Neki britanski povjesničari optužili su Tolstoya za selektivno iznošenje činjenica te da je subjektivno prikazao događaje i ličnosti. Bilo kako bilo, Tolstoyeva knjiga ubrzo je povučena, a protiv autora je pokrenut i sudski proces. Tolstoy za ratni zločin optužuje lorda Aldingtona, koji je kao časnik V. britanskog korpusa na kraju rata administrirao okupiranom Austrijom. Aldington je (tada pod građanskim imenom Toby Law), tvrdi Tolstoy, iz Koruške poslao u smrt 70 tisuća sovjetskih i jugoslavenskih ratnih zarobljenika, od kojih se dio u ratu borio na strani Nijemaca. Tolstoyeva knjiga i sudski proces te skandal što je iz toga proizašao u Britaniji i u svijetu, inicirali su nova istraživanja i radove u traženju istine o bleiburškim događajima.

Indikativno je, kao odgovor i reakcija na Tolstoyevu knjigu i tvrdnje, nisu se pojavile samo stručne recenzije i kritike te novi radovi i knjige drugih autora na istu temu. Pokrenut je istraživački projekt iza kojega je stajalo britansko Ministarstvo obrane. Kao rezultat projekta nastao je 1988. godine spis pod naslovom "Interim Report on An Enquiry Into the Repatriation of Surrenedered Enemy Personnel to the Soviet Union and Yugoslavia From Austria in May 1945 and the Alleged 'Klagenfurt Conspiracy'" (Prethodni izvještaj o jednom istraživanju u vezi s izručenjem zarobljenog neprijateljskog osoblja Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji iz Austrije, u svibnju 1945. i o navodnoj "klagenfurtskoj zavjeri"). Kao autori tog istraživanja navedeni su brigadni generali A. Cowgill i T. Tryon - Wilson te lord Brimelow i povjesničar C. Booker. Taj, tzv. "Cowgillov izvještaj", u odnosu na Tolstoyevu knjigu i sve druge do tada objavljene radove, predstavlja najcjelovitiji izvor za istraživanje "slučaja Bleiburg". Napose je vrijednost "Cowgillova izvještaja", uz sve nedostatke i prikriveno nastojanje da se opravda postupak Britanske armije prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima, što zapravo novim izvornim dokumentima samo potvrđuje hipotezu koja je i dosad postojala u historiografiji.

Još prije Tolstoyeve knjige "Ministar i pokolji", lord Nicholas Bethell objavio je 1974. godine u Londonu knjigu "The Last Secret" posvećenu sudbini Kozaka pred kraj i nakon drugog svjetskog rata. Knjiga u većini govori o zbivanjima u svibnju 1945. godine. Autorov glavni izvor podataka bio je britanski brigadni general T.P.D. Scott, tada zapovjednik 38. irske brigade. Prema navodima, Scott je 14. svibnja 1945. godine primio vijest da se njegovim položajima u blizini austrijsko-slovenske granice približavaju "dvije hrvatske armije" od "ukupno 200.000 ljudi" s oko "500.000 civila, kako bi se stavili pod britansku zaštitu". Nakon toga, slijede pregovori, pa izručenje zarobljenika jugoslavenskim partizanima i Sovjetskom Savezu, što Bethell detaljno opisuje. Posebno je zanimljiva Scottova tvrdnja, da mu nije bilo poznato što se kasnije dogodilo s "hrvatskom vojskom". Bethellova knjiga, napose poglavlje "The Croats and the Cossacks" (Hrvati i Kozaci) uzbudila je duhove u britanskoj javnosti i povećala zanimanje povjesničara za tu temu, ali nije ozbiljnije pokrenula problem odgovornosti britanskog armijskog vrha. To će učiniti Nikolaj Tolstoy u više tekstova i knjiga. U razvoju problema, za nas je posebno zanimljiv tekst "The Klagenfurt Conspiracy" (Klagenfurtska zavjera), objavljen u londonskom časopisu "Encounter" u svibnju 1983. godine, u kojemu se pojavila teza o postojanju "zavjere", radi vraćanja Titu svih protivnika komunizma s prostora Jugoslavije. Problem je bio zaokružen 1986. godine knjigom "Ministar i pokolji".

O ulozi i odgovornosti Britanaca u bleiburškim događajima izrečeni su do sada u historiografiji, u publicistici i memoarskoj literaturi različiti stavovi, a u redovima hrvatske emigracije gotovo nepodijeljeno, negativni. Niz je napisa, radova i autora prikazivalo ovaj problem. Naime, svi oni koji su se pozabavili obradom, rekonstrukcijom i prikazom bleiburške tragedije, neizostavno su morali prikazivati i ocijeniti britansku ulogu u tim događajima.

Problem izručivanja zarobljenika JA nije moguće promatrati ni ocjenjivati mimo općeg stanja na jugoslavensko-austrijskoj granici u svibnju 1945. godine. Glavna briga zapovjednika britanskog 5. korpusa i njegovih najviših oficira, tijekom prvih tjedan dana okupacije Koruške, bila je kako da održe svoje snage u borbenoj gotovosti za moguća neprijateljstva, u vrijeme kad su bili suočeni s golemim problemom mase

zarobljenih neprijatelja i ostalih izbjeglica. Pitanje kako da se 5. korpus oslobodi opterećenja zarobljenika osobno su rješavali feldmaršal Alexander, zapovjednik savezničkih snaga Centralnog sredozemnog fronta, i američki general Eisenhower, zapovjednik Vrhovne komande savezničkih ekspedicijskih snaga u Europi. Njihov je primarni cilj bio da 5. korpusu omoguće postizanje pune bojne gotovosti s obzirom na Titovo presizanje na južnu Austriju i sjeveroistočnu Italiju. Prema Tolstoyu, Britanci su imali nekoliko vrlo jednostavnih alternativa. Britanci koji su u ono vrijeme bili za to nadležni tvrde danas da su te ljude predali Jugoslaviji, odnosno Sovjetskom Savezu, naprosto zato da "očiste palubu", da ih se riješe. No, nisu nikada odgovorili na pitanje: zašto ih onda nisu poslali u Njemačku i Italiju, ili zašto ih, uostalom, nisu ostavili tamo gdje su se nalazili.

Zanimljiv je sadržaj brzojava što ga je Alexander 17. svibnja 1945. godine uputio Eisenhoweru: "Posljednji izvještaj ukazuje da broj zarobljenika i osoblja koje se predalo dostiže oko 220.000 ljudi, i to 109.000 Nijemaca, 46.000 Kozaka, 15.000 Mađara, 25.000 Hrvata, 24.000 Slovenaca. Hrvatske i slovenske izbjeglice, koje još nadiru u moje područje, broje oko 200.000. Zbog mogućnosti neprijateljstava u Austriji protiv Jugoslavena, bitno je odmah osloboditi moje crte komunikacija od te neprilike. Operativna efikasnost mojih trupa već je teško prejudicirana, kako zbog potrebe da se kontroliraju te grupe, tako i zbog opće prenatrpanosti područja. Osim toga, izvanredno je značajno da se vojna opskrba, osobito municija, skupi za podršku mogućim operacijama. Nemoguće je to učiniti i istovremeno hraniti spomenuti veliki broj ljudi".

Tzv. "Cowgillov izvještaj" iz 1988. godine, britanskog Ministarstva obrane, navodi poruku zapovjednika Vrhovnog stožera savezničkih ekspedicijskih snaga u Njemačkoj generala Eisenhowera, upućenu 20. svibnja 1945. godine u britanski generalštab. Na zahtjev generala Alexandera da mu pomogne "očistiti palubu" južne Austrije, Eisenhower odgovara da je spreman odmah preuzeti 150.000 zarobljenika na područje svoje armijske grupe u južnoj Njemačkoj.

Problematika Bleiburga i križnog puta zasigurno je jedna od najzamršenijih tema hrvatske historiografije i ujedno nabijena emocionalnim nabojima koji otežavaju prosudbu. Iako o svibanjskim događajima 1945. godine te onima koji su slijedili postoji brojna povijesna, publicistička i memoarska literatura, dosadašnja istraživanja nisu rezultirala egzaktnim, pa ni približno točnim brojem ubijenih u tim likvidacijama. Naime, povijesna i publicistička literatura o navedenom problemu utemeljena je uglavnom na sjećanjima sudionika Bleiburga i križnog puta. Sjećanja su data u različitim prigodama i bremenita su emocijama i traumama, te su nepouzdana i sasvim neargumentirana kad se radi o konačnim brojkama. Uz to, još uvijek nepotpuno je i nedostupno partizansko arhivsko gradivo o posljednjim danima drugog svjetskog rata, napose o bleiburškim i postbleiburškim događajima.

U rekonstrukciji bleiburškog slučaja, objavljivanje i analiza britanskih dokumenata koji se odnose na tu problematiku, važna je i nezaobilazna. Problem je u tome, što se prema britanskim propisima, embargo s najvećeg dijela diplomatskih spisa, te jednog dijela dokumenata Ministarstva rata, skida nakon 30 godina. Međutim, dio najpovjerljivije dokumentacije, ponajprije vojne i obavještajne naravi, zadržava se pod embargom 75 godina. Dakle, svi oni koji su pokušavali rekonstruirati bleiburške i postbleiburške događaje, nisu, a neće još četvrt stoljeća, imati uvida u potrebno gradivo.

Prilozi

Lista stradalih i zarobljenih pripadnika Hrvatskih oružanih snaga prema izvještajima partizanskih jedinica, travanj - svibanj 1945.

(Lista je nepotpuna, jer su neobjavljeni izvještaji partizanskih postrojbi nedostupni istraživačima. Podaci su uzeti iz arhivskog gradiva objavljene u Zbornicima Vojnog istorijskog instituta iz Beograda. Ipak i nepotpuni podaci daju sliku o Hrvatskim oružanim snagama u zadnjim danima NDH te događajima oko Bleiburga).

Mjesto borbe	Hrvatske oružane snage	
II. armija	Stradalo	Zarobljeno
Doboj-Bosanski Kobaš	2 000	1 377
Modriča-Derventa-Dubica		1 283
Dubica-Kostajnica-Dvor	2467	412
Županja-Sl. Brod	1 580	160
Vinkovci	500	460
Karlovac	2 946	182
Kravarsko-Samobor	851	3 480
Zidani Most		6 989
III. i I. armija		
Osijek-Našice		2 242
Voćinski Potok	2 000	
Slatina	167	43
Virovitica	2 676 (sa ranjenicima)	4
Grubišno Polje	1 700 + 2 000 ranjenika	2
S. I. Žabno-Križevci-Varaždin		800
Zagreb	11 000 (uklj. Nijemce)	16 000
Zagreb-Bleiburg	10 000	95 100

* * *

Izvod iz knjige depeša Glavnog štaba JA za Hrvatsku Generalštabu JA o broju zarobljenika u Hrvatskoj 15. svibnja 1945.

Br. 32

ZA GENERALŠTAB: - DDD - 15. maja broj zarobljenika. IV oblast Karlovac 5000, Čemernica 410, Glina 500, Maja 500, Sisak 131. Iz Celja najavljeno 20.000, svega 26.541. VI oblast nema. VIII. Oblast Knin 741, Sinj 88, Split 122, Korčula 77, Metković 24, Vis 126, svega 1178. X. Oblast Prečko 15.000, Vrapče 943, Zagreb 4190. Ove sve OZNA još razvrstava i neki će biti pušteni. Bjelovar 8000, svega 28133. XI. Oblast u Gospiću, Otočcu i Senju 1195. Kod Sušaka 20.000, svega 21.195. Ukupno 77.047. - (G.)

(Zbornik Vojno istorijskog instituta, knj. 39, dok. 82)

Izvještaj britanskog izaslanstva u Vatikanu britanskom ministru vanjskih poslova, 11. svibnja 1945. o partizanskim zločinima u Dalmaciji i Hercegovini

I. Masakr katoličkog svećenstva u Dubrovniku

Titove trupe osvojile su Dubrovnik prošle jeseni (1944.). Ubrzo po zauzeću, komunistički su agenti uhapsili 47 najvažnijih građana Dubrovnika, među njima i šest svećenika. Svi su bili strijeljani. (...)

II. Pokolj katoličkih svećenika u Makarskoj

Gotovo u isto vrijeme partizanske su snage zauzele ovaj lijepi i romantični dalmatinski grad. Ubrzo nakon toga partizanska vojna policija uhitila je 24 žrtve, među njima i pet svećenika. (...) Ovi su svećenici zajedno s 19 građana Makarske, bez prethodne sudske istrage 2. studenoga odvučeni u planinu Biokovo. Uličnim oglasima javljeno je 6. 11. 1944. da su svi odvedeni strijeljani kao "neprijatelji jugoslavenske države". (...)

III. Masakr franjevaca u Sinju (...)

Nakon partizanske okupacije uhićeni su i pogubljeni, uz ostale građane, i ovi svećenici: 1. o. Stanislav Milanović, domobranski vojni kapelan, 2. prof. dr. Josip Olujić, franjevac, poznati znanstvenik koji je proučavao radioaktivnost i paleontologiju u Dalmaciji, 3. o. Ladoslav Pavlov, župnik, 4. o. Antonio Romac, franjevac, 5. Antun Cvitanović, župnik. (...)

U Zapadnoj Hercegovini prvi grad koji je pao u ruke partizanskih bandi 27. 10. 1944. bila je Čapljina. Slijedećeg dana osvojen je Ljubuški, u kojem je ubrzo formiran pokrajinski "oslobodilački komitet" za zapadnu Hercegovinu. (...) U Čapljini je odmah masakrirano 60 građana, u Ljubuškom 58 - neki su ipak uspjeli pobjeći. (...)

(Z. Batušić, Iz britanskih arhiva, "Danas", 18. 6. 1991.)

* * *

Izvještaj 11. hrvatske divizije o prilikama u Dubrovniku nakon dolaska partizana

Odmah slijedeći dan po dolasku partizani su objavili listu 37 strieljanih Hrvata, a potom su započeli sa daljnjim uhićenjima i ubijanjima. (...)

Uskoro je zatim objavljena druga lista ubijenih, na kojoj je bilo 30 Hrvata iz Dubrovnika i 10 iz Konavala. Međutim u zatvoru se nalazilo nešto preko 300 osoba, od kojih su mnoge ubijene, a da njihova imena nisu uopće objavljena. Dosta građana je dignuto s počinka, te su i ovi netragom nestali. Računa se, da je u samom Dubrovniku ubijeno 150, a u Dubrovačkom kotaru 400 osoba (...).

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond NDH, inv. br. 342)

* * *

Slatina nakon ulaska partizana

Na 4. aprila u jutro počeli su partizani sa napadom na Slatinu. Borba je trajala do 5. aprila oko 15. sati kada se ustaška posada počela povlačiti, jer su svi bunkeri po partizanskom topništvu bili razbijeni. Na tom uzmaku po bijelom danu imale su ustaše teške gubitke, jer su partizani imali okolo Slatine do Medinaca svoje zasjede. Prema do sada ustanovljenim podacima palo je 167 ustaša i oružnika. Nesretnim slučajem je

ubijeno 11 osoba. Na 7. IV - Veliki Petak - su sva mrtva tjelesa bila pokopana uglavnom u velikom zajedničkom grobu, a Slatinčani su svoje pokojnike pokopali u posebnim grobovima. Bili su na groblju strašni prizori, kada su pojedine obitelji u pokojnicima prepoznali svoje članove.

(Spomenica rkt. župe Sv. Josipa, Slatina)

* * *

Izjava Nikole Mandića, ministra predsjednika Vlade NDH o povlačenju u Austriju

Dne 6. V. 1945. ujutro oko 7 sati saopćio mi je poglavnik telefonom da odlazimo iz Zagreba istog dana u 7 sati posle podne. Poglavnik je odredio i to u vezi s njemačkim poslanikom da će naš put voditi na Krapinu, Rogašku Slatinu, Maribor, Celovac na Duranernohe i da je tamo naše odredište sa nekim već unapred spremljenim hotelima. Poglavnik i vojska trebali su poći naknadno. Moja je bila kombinacija da je potrebno da izađemo iz grada tako dugo dok prođe prvi nalet vojske, a kasnije da se uz zaštitu Engleza povratimo i predamo vlastima. U Turaher čekali smo 7 dana sve do 14. V. t. g. a tada sam odlučio da sa svojim društvom pođem prema Englezima u Tamaweg oko 20 km. niže i tamo smo našli Engleze. Ja sam razgovarao sa jednim engleskim oficirom i predložio mu da nas ostavi par dana kod sebe da se odmorimo, a tada da nas vrati jugoslavenskim vlastima. U istom mjestu zatekao sam već u logorima "rasa" Pećnikara sa 900 oružnika i ministrom Pukom, koji je imao preko sebe državne vrednosti i zlato. (...) Nas su Englezi otpremili u grad Spitall, oduzeli nam sve automobile osim mog pakarda, dok su ostali putovali u Šiatl u kamionima, a sutradan smo krenuli u Rosenbah. Tamo je bila partizanska vojska i preuzeo nas je jedan major i odvezao u Škofju Loku, a odande preko Ljubljane u Postojnu gdje su sa nama razgovarali general Dapčević i Drapšin. Nakon toga smo preko Ljubljane upućeni u Zagreb.

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sign, RSUP SR Hrvatske, m.f. 23)

* * *

Izjava Nikole Steinfela, ministra oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske o povlačenju prema Austriji

Ja sam pošao s poglavnikovom kolonom do Rogaške Slatine. Iz Rogaške Slatine upućen sam osobno u jedno mjesto nedaleko Celja na dogovor sa generalom Lehrom s time, da rezultat dogovora javim poglavniku, koji je istovremeno kada sam ja pošao Lehru krenuo sa svojom kolonom u smjeru Maribora. On mi je rekao da namjerava ići preko Maribora prema Grazu. Daljnji cilj svoga puta nije mi saopćio. Nakon što mi je general Leehr saopćio kapitulaciju Njemačke, postao je svaki razgovor iluzoran tim više, što je kazao da mu je jedina zadaća stupiti u neposredan dodir sa zapovjedništvom maršala Tita. Meni je dao savjet da ću poglavnika najsigurnije sresti ako pođem preko Dravograda, jer da će vjerojatno skrenuti u tom smjeru, budući da je Graz u rukama Sovjetske Armije. Krenuo sam tamo ali njega više nisam našao, te sam se javio engleskim vlastima u Wolfabergu. Oni su sa mnom postupali veoma pristojno i vojnički, oduzeli su mi oružje i auto. Najprije sam bio na slobodi, a poslije večere saopćio mi je jedan engleski kapetan, da ima nalog da me zadrži. Odmah sam transportovan za Celovac u logor, u kojem sam ostao dva dana. U tom logoru je bilo oko 5-600 njemačkih oficira.

Postupak je bio tamo vrlo dobar, davali su i koncerte, a hrana skromna vojnička. Odanle sam predan Jugoslavenskim vlastima. Ja imam osjećaj da je poglavnik išao preko Judenburga u Salzburg, Bad auf See, gdje mu je i obitelj. Nekoliko dana pred napuštanje Zagreba poglavnik se sastao s generalom Loehrom i poslanikom Kascheom radi dogovora o daljnjem radu. Namjeravala se dati obrana na t. zv. Zvonimirovoj liniji. To je po prilici 20-30 km. ispred Zagreba. Tok ovog sastanka ne znam ali nakon toga je naređeno povlačenje po poglavniku. Imali smo krenuti na Turadherkehe kod Celovca. Njemačke su vlasti odredile za vladu NDH ovo mjesto kao sjedište. Bila je predpostavka da će se Njemačka i dalje držati i namjeravalo se dati otpor prema istoku, a prema zapadu pustiti da se razviju događaji sami po sebi. Bilo je vjerovanja da će se pomoću zapadnih saveznika Anglo-Amerikanaca postići sa Sovjetskim savezom neki sporazum u pogledu rješavanja vanjsko-političkih pitanja. Tu su tezu uglavnom podržavali Nijemci. Vjerovalo se u sukob između saveznika i na tome se izgrađivao čitav plan. Čuo sam da se Maček priključio u nedjelju koloni i da je viđen u Mariboru. Na sve ovo nije bio prinuđivan, već, koliko je meni poznato, otišao je dobrovoljno.

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sign., RSUP SR Hrvatske, m. f. 24)

* * *

Izjava Božidara Kavrana, zapovjednika Glavnog ustaškog stana o povlačenju Hrvatske vojske i civila prema Austriji

Za mene to povlačenje došlo je iznenada i zato sam htio od Pavelića čuti o toj stvari. Htio sam vidjeti da li je moja dužnost ostati u Zagrebu ili poći sa izbjeglicama na put. On je rekao da je vlada odlučila da ja preuzmem taj posao, da ću kamione za prebacivanje namirnica dobiti od generala Dande koji je u zapovjedništvu oružništva imao preko sebe samovozni park. Isto tako Danda će me uputiti u pogledu pravca kretanja.

Od generala Dande dobio sam deset kamiona i veće količine benzina. Kazao mi je da je pravac kretanja Klagenfurt, a prva postaja i odmor u Celju. Preko stožernika Kaštelana sazvao sam na sastanak sve ustaške dužnosnike iz provincije koji su bili u Zagrebu, a preko stožernika Muse sve ustaške dužnosnike iz Zagreba. Na sastanku sam im saopćio odluku vlade o povlačenju iz Zagreba i da je rok za povlačenje 24 sata. Dao sam im i pravac kretanja. Dužnosnicima iz Zagreba dao sam nalog da unište sve arhive. Arhiva postrojništva pohranjena je još u siječnju ili veljači 1945. g., a time je bio zadužen odjelni upravitelj postrojništva za upravu Markulin. U to vrijeme su i sva ministarstva trebala najvažnije stvari predavati ministarstvu vanjskih poslova radi pohrane. Iz razgovora sa Cvitkovićem doznao sam da bi ta arhiva trebala biti otpremljena u inozemstvo kuda se trebala povući u slučaju potrebe i vlada. Ja od svoje arhive nisam ništa pohranjivao već sam svu dao uništiti. (...)

Dne 9. ili 10. V. 1945. g. stigao sam u Celje i organizirao da se istovare kamioni te da se njima prebacuju do Celja zaostale izbjeglice. Tada su u Celje stigli generali Moškov i Rolf i saopćili mi da je kapitulacija potpisana. Ja se nisam mogao snaći, bio sam iznenađen, a Rolf mi je potvrdio da je rat izgubljen i da je prestao. Kazali su da ljude treba ubrzano evakuirati preko starih jugoslavenskih granica i da se treba predati Englezima i Amerikancima. Organizirao sam ubrzano prebacivanje izbjeglica u pravcu Dravograda, ali u međuvremenu stigao je jedan kurir koji je tražio generala Moškova.

bioTaj mi je saopćio da je most na Dravi bačen u zrak i da treba ići drugim putem. Nakon što sam se raspitao kojim je još putem moguće kretanje, odlučio sam da će se kretati u pravcu Maribora i u tom sam smislu izdao naređenje.

U Celje su stizale brojne vojne jedinice, a područje prema Mariboru djelomice već je bilo zauzeto od jedinica Jugoslavenske Armije, tako da sam se ja u sastavu tih vojnih jedinica i pod njihovim osiguranjem probijao prema Mariboru. Kolone su već bile uglavnom dezorganizirane. Do Keflacha smo putovali jedan dan, tamo je bio i general Steinfel sa svojim časnicima. On mi je izložio svoju namjeru da se nastavi probijanje do Engleza i Amerikanaca i kazao je da je takvo naređenje dobio još u Zagrebu. Kolone su upućene u pravcu Wolfsberga i put do Wolsfberga trajao je oko 14 dana. Tamo su naše kolone zaustavljene po engleskim časnicima. Tu smo se predali i nakon nekoliko dana čitava je kolona upućena u Lawamund. Kasnije su u Lawamundu izdvojeni civili od vojnika i ja sam ostao sa civilima dok su vojnici upućeni u nekom drugom pravcu.

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sign., RSUP SR Hrvatske, m. f. 17)

* * *

Izjava Ivana (Ice) Kirina, zapovjednika Poglavnikova tjelesnog sdruga o povlačenju Hrvatske vojske i civila prema Austriji

Ja sam kao zapovjednik Sigurnosne službe dobio zadatak formirati kolonu sig. službe i dirigirati je u Nove Dvore kod Zaprešića. Ta je kolona trebala preuzeti sigurnost poglavnika NDH prilikom povlačenja iz zemlje. Kolona je po mojoj zapovjedi formirana i krenula je iz Zagreba 7. 5. 1945. g. oko 21 sat u Nove Dvore, kamo se i poglavnik NDH sa najužom pratnjom tj. dvojim kolima časnika sigurnosne službe uputio nešto ranije. (...)

Iz Novih Dvora krenula je kolona 8. V. 1945. u 17. sati preko Krapine-Klanjca u Roić gdje smo prenoćili. 9. V. 1945. oko 11 sati prošli smo iz Roića preko Ptuja-Maribora-St. Andrea-Spilfelda-Leibnitza - cestom zvanom Pack Strasse prema Klagenfurtu. Napominjem da smo istog dana saznali za potpunu kapitulaciju te smo krenuli u Klagenfurt s namjerom da dođemo do naše vlade koja se tamo nalazila.

Pred Mariborom bila je kolona zadržana oko 3/4 sata od jedne vjerojatno partizanske zasjede, koja je bila naoružana jednom strojnicom. Izaslano je oko 20 ustaša sa jednim časnikom koji su navedenu zasjedu protjerali zarobivši jednog partizana koji je odmah pušten, izjavivši da je prisilno odveden po partizanima. Inače žrtava nije bilo niti s jedne strane. Kada smo stigli od prilike 20 do 25 km. pred Klagenfurt saznali smo od prve kolone Kozaka koja je iz istog pravca dolazila da su u Klagenfurtu Rusi. Kasnije smo saznali da su to bili partizani, a ne Rusi. Na tu vijest okrenuli smo kolonu istom cestom natrag s namjerom da se pokušamo probiti prema Salzburgu. Tu smo na jednoj pokrajnoj cesti prenoćili u automobilima i zorom krenuli prema St. Leonhardu gdje smo od ruskih zrakoplova bombardirani. Samo mjesto dosta je stradalo, a od naše kolone kao i od drugih kolona koje su se izmještale bilo je mrtvih i ranjenih. Ovako razbijena i izmiješana kolona krenula je prema Judenburgu preko Knitellfelda - Zeltwega prema Tribenu. Međutim na cca 25-30 km. pred Tribenom saznali smo od jednog dijela jedinica SS kolone da se pred Tribenom nalazi ruska komisija, koja vrši pregled. Na tu vijest okrenuli su ostaci naše kolone, kao i pojedini djelovi njemačkih kolona,

zatim neki djelovi naših oružnika natrag prema Judenburgu. Međutim smo saznali od Nijemaca koji su dolazili iz pravca Judenburga, da su Rusi u Judenburgu i da ruski panceri nadiru prema Tribenu, tj. da se nalaze u neposrednoj blizini našoj. Nakon toga okrenuli smo ponovo kolonu prema Tribenu i pod utiskom vijesti da smo uklješteni od Rusa napustili smo automobile, uzevši tko je što stigao u onoj brzini i krenuli u šumu. Napomenuti mi je da je uopće cijelim putem od časa totalne kapitulacije vladala potpuna neobavješćenost i dezorganizacija. Kolone su ispresjecali pojedini djelovi, jedne kolone su upadale u druge tako da je i naša kolona bila razbijena i ispremješana s dijelovima naših oružnika i njemačkih.

U momentu napuštanja automobila, odnosno kada smo već krenuli u šumu, sjećam se da sam vidio generala Vilka Begića, generala Gruića, zapovjednika ustaške mladeži dr. Niedzielskoga kao i veći dio bivših oficira, ustaških i oružničkih, zatim Nijemaca koji su se također uputili u brda u raznim pravcima. (...) Prešavši rijeku Ens našli smo se u amerikanskoj zoni (...)

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sign., RSUP SR Hrvatske, m. f. 21)

* * *

Danijel Crljen o pregovorima u Bleiburgu

"U šumovitim pristrancima, desno od nas, započe neko komešanje i odmah nasta strka. Pred nas ispadoše dva vojnika, zadihana. Pripadaju jedinici, koja je poslana u šumu, desno od našeg puta, radi osiguranja. 'Gospodine generale, napadaju nas partizani. Traže da položimo oružje, jer da je rat svršen i da se moramo svi predati. Zapovjednik ne zna, bi li ih napao, da nam to ne bi otežavalo situaciju kod Engleza.' 'Englezi su nam odredili demarkacionu liniju, koju moraju poštivati i partizani. Ne smije se izazivati sukob, ali ako pređu liniju s napadačkim namjerama, treba se braniti.' 'Ne smije se nikako pucati u partizane. Oni su engleski saveznici, a mi sada podpuno zavisimo od Engleza.' (...) Primaklo se podne. Javljaju mi da je vrijeme polasku. U naše su izaslanstvo određeni generali Herenčić i Servatzy, i ja. (...) Saznavši tko predvodi naše izaslanstvo, engleski general ponudi generalu Herenčiću mjesto za stolom, i sam mu sjede nasuprot, leđima prema nama, koji ostadosmo stajati. Između njih je stajao američki časnik kao tumač. General dade znak Herenčiću, da može govoriti, na što ovaj reče: 'Dolazimo po nalogu poglavara Nezavisne Države Hrvatske i hrvatske državne Vlade, da se predamo i stavimo pod zaštitu zapadnih saveznika.' Engleski general uzvrati brzo i suho da nas engleska vojska ne može primiti, da bi s nama trebalo postupati kao s ilegalnim banditima, jer smo po ugovoru o primirju trebali već prije osam dana položiti oružje pred partizanskim jedinicama, a mi smo nastavili borbom. General Herenčić dobaci, da su za Nezavisnu Državu Hrvatsku partizani razbojničke bande, na što ga engleski general presječe: 'Oni su naši saveznici.' (...) 'Ja imam sasvim precizne naloge od generala Alexandera, a on je sigurno dobio potrebne političke upute od predsjednika vlade gospodina Churchilla.' (...) 'Naši saveznici partizani priznaju međunarodne ugovore i obavezali su se postupati prema međunarodnim zakonima, tako da se vaš svijet nema čega bojati od njih. Vi niste trebali narod zastrašivati svojom propagandom i navesti ga, da napusti zemlju bez potrebe.' (...) General nam je saobćio, da ćemo u njegovom prisustvu razgovarati s partizanskim predstavnicima. (...) Oko stola stajali su čekajući nas engleski general s

tumačem i dva partizana, oba dopukovnici, politički komesari, jedan Srbin, drugi Slovenac. (...) Slovenac je šutio. Srbin je očito predvodio izaslanstvo. Na poziv engleskog generala posjedali smo oko stola. Začudilo me je, da nitko nije vodio nikakav zapisnik. (...) Basta je počeo izlaganjem: (...) 'Naši su uvjeti slijedeći: čim se vratite, morate u svom logoru izvjesiti bijele zastave i u roku od jednog sata izvršiti organiziranu predaju čitave vojske. U tom slučaju, žene i djeca idu natrag kući, vojnici u zarobljeništvo, a vi oficiri sa svojim kolima i stvarima u našoj pratnji u Maribor. Tamo će se istražiti, da li je tko što skrivio, ili se o nešto ogriješio tokom rata, i krivci će biti izvedeni pred vojni sud. (...) Svi smo naglo ustali. Pozdravili smo vojnički engleskog generala i bez riječi požurili k vratima. Generali Metikoš i Servatzy pročitali su nam istinu sa zemljanih lica.' Imamo rok od jednog sata za predaju partizanima, Englezi peru ruke od svega i podpuno nas prepuštaju njima. Idemo žurno natrag'. (...)"

(Danijel Crljen, Bleiburg, Hrvatska revija, br. 2-4, Paris, 1966.)

* * *

Milan Basta o pregovorima u Bleiburgu

"Krenuli smo na razgovore u savezničku komandu korpusa koja se nalazila u raskošnom feudalnom dvorcu u divnoj borovoj šumi nedaleko od Pliberka. Oko dvorca pretrpanog vozilima zatekli smo dosta savezničkih oficira i vojnika. Posmatrali su nas sa interesovanjem. Pustili su nas da uđemo ne zadržavajući nas i po tome se videlo da su nas očekivali. (...) Nisam imao vremena ni da izmenjam misli sa drugom iz Slovenije, a već su nas pozvali da uđemo kod savezničkog komandanta. (...) Ponudio nas je da sednemo pokazujući rukom u vrhu dugačkog stola u njegovoj kancelariji. Pored mene, s desne strane, seo je moj drug Slovenac, a s leve general, komandant Savezničkog ekspedicionog korpusa, čije su trupe zaposele teritoriju Koruška. (...) - Pred vama se nalazi 300 hiljada neprijateljskih vojnika - otpoče general mirno svoje izlaganje. Ta vojska iz razumljivih razloga, ne želi da se preda vama. Štaviše ona je spremna da u slučaju neuspeha ovih pregovora nastavi borbu. Međutim, rat je već zvanično završen i nema nikakvog smisla dalje prolivati krv. Oni žele da se predaju nama, a pošto smo saveznici mi ćemo kasnije stvar lako rešiti. (...) Ukratko sam izneo naš stav: Saveznici ovo pitanje treba da tretiraju kao čisto jugoslovensku stvar. Mi imamo snage da situaciju sami rešimo u našu korist. Naša je želja, ako već ne mogu da nam pomognu, da nam bar u tom pogledu ne čine smetnje. (...) - Imam izričito naređenje - rekao sam na kraju - da preuzmem neprijateljsku vojsku i da je snagama koje mi stoje na raspolaganju prisilim na kapitulaciju ukoliko to ona posle svih pretrpljenih porazą ne učini sama bez otpora. (...) Tekst uslova kapitulacije, koji sam tada diktirao, svodio se uglavnom na izlaganje ovim redom: - Ostaci vaše ustaško-domobranske vojske nalaze se u bezizlaznoj situaciji. Opkoljeni ste sa svih strana jakim snagama Jugoslovenske armije. (...) Vreme je išlo u našu korist. Mi vas sada možemo prisiliti na bezuslovnu predaju ili uništiti. Na ovaj sektor su pristigle i stalno pristižu naše savezničke snage. U vašem je interesu i interesu spasavanja izbeglog naroda, koga ste poveli u emigraciju, da pristanete na kapitulaciju bez otpora. U ime komande 51. divizije Treće Jugoslovenske armije tražim vašu bezuslovnu kapitulaciju. Rok za predaju je jedan čas po vašem povratku u jedinice, tj. najdalje do 16 časova. Znak za predaju je dizanje bele zastave. Sama predaja trajaće dok ne preuzmemo celokupno ljudstvo i oružje. O izvesnim detaljima ćemo se dogovoriti

na licu mesta. Posle manjeg predaha nastavio sam: - Mogu vas ipak na kraju nešto pobliže obavestiti o sledećem: Izbeglo stanovništvo vratiti ćemo kućama, celokupna vaša vojska biće, u slučaju da pristanete na bezuslovnu kapitulaciju, sprovedena u zarobljeničke logore, prema pripadnicima vaše armije će se postupati po međunarodnom pravu o ratnim zarobljenicima, svim oficirima i vojnicima će biti ostavljena najnužnija sprema, generali mogu da ostave svoje posilne i lično naoružanje do daljnjeg. Ukoliko se ne prihvate ovi uslovi, smatraćemo - s obzirom na to da nastavljate ratne operacije posle zvaničnog obustavljanja drugog svetskog rata - da vas više ne štiti međunarodno pravo o ratnim zarobljenicima. U tom slučaju tretiraćemo vas kao odmetnike čiju će likvidaciju pomoći i naši saveznici. To, da će nas pomoći naši saveznici naročito sam naglasio, u želji da ustaše dobiju utisak da smo se mi već dogovorili o njihovoj sudbini. (...) - Gospodine komesaru (znao je, naravno, oznake u našoj vojsci, dok me je engleski general stalno nazivao komandantom), vaše izlaganje sa vašeg stanovišta je pravilno postavljeno, ali mi ne možemo primiti rok predaje. (...) Međutim, neočekivano, onaj drugi ustaški general ustade, naglo prekide razgovor i počne uzbuđenim glasom da govori obraćajući se engleskom komandantu da mu istorija nikada neće oprostiti ako dozvoli da 300.000 Hrvata padne u ruke neprijatelja itd. Ustao sam videći da je svega ovoga dosta. (...) Ustaški general je još galamio, molio, preklinjao, kad se engleski general, prilično nervozan, obratio meni rečima: 'Gospodine komandante, moji tenkovi su vam na raspolaganju' ..."

(Milan Basta, Agonija i slom Nezavisne Države Hrvatske, Beograd, 1971.)

* * *

Izjava Blaža Lorkovića, poslanika NDH u Slovačkoj o prilikama u logorima hrvatskih emigranata u Austriji

Dok sam živio u Stroblu odlazio sam nekoliko puta u Salzburg zbog nabavke povrća za moju djecu. Tada se je u Salzburgu nalazio logor izbjeglica iz Hrvatske i Srbije. U "Lehen" barakama nalazili su se ustaše, domobrani, civili, dok je u "Lehen" kasarni bio logor četnika i oficira bivše jug. vojske. U istim kasarnama nalazio se je i jugoslavenski nacionalni komitet (kraljevski).

U "Lehen" barakama nalazilo se je oko 700 ljudi, ubrojivši i članove familija. Logor se je nalazio pod američkom upravom i oni su se brinuli za red. Unutarnju upravu imali su emigranti sami. Zapovjednik logora (unutarnji) bio je domobranski pukovnik Alabanda, koji se je brinuo za održanje discipline, reda i čistoće u samom logoru. Emigranti su sami imali svoju stražu, a Amerikancima su na izlaznim vratima davali po jedno stražarsko mjesto uz ono što su davali sami logoraši. Logoraši su se smatrali slobodnima, te su mogli izlaziti u grad. Tretirani su bili kao izbjeglice, a ne kao ratni zarobljenici, bez razlike vojna i civilna lica. Amerikanci su sa logorašima lijepo postupali, davali su im uglavnom slobodne ruke u organizaciji njihovog unutarnjeg života u logoru, te su se samo ograničavali na nadzor. Prilikom pregleda logora izražavali su se veoma lijepo o radu i čistoći koji je vladao u logoru, te su isticali da je to jedan od najurednijih logora u američkoj zoni.

Opskrba je u glavnom dobro funkcionisala. U prvo vrijeme logor je dobivao opskrbu od austrijskih vlasti, a kasnije je počela stizati UNRR-ina pomoć. Osim živežnih namirnica dobivali su od UNRR-e odjeću i obuću.

Logoraši su odlazili u grupama na radove u okolicu, tako na pr. na popravak želj. pruga, poljske radove itd. Od istaknutijih funkcionera vidio sam u tom logoru Zdenka Blažekovića, Vjekoslava Blaškova, bivšeg povjerenika Radničke komore, zatim dr. Franju Nevistića, posljednjeg stožernika zagrebačkog sveučilišta, Prpića, književnika.

U istom logoru nalazio se je i hrvatski crveni križ kojem je na čelu bio bivši ustaški visoki oficir župnik Vilim Cecelja. Cecelja se je malo zadržavao u logoru, jer je veći dio vremena provodio u obilasku ostalih logora hrvatskih izbjeglica i brinuo se o njima. On je u tom radu pokazao mnogo zdušnosti i uložio mnogo truda, pa mu je međunarodni crveni križ u Švicarskoj službeno dozvolio i odobrio rad baš nekoliko dana prije nego sam ja uhapšen. U rješenju međunarodnog crvenog križa o dozvoli rada hrvatskog crvenog križa bilo je navedeno da se smije baviti isključivo radom oko zbrinjavanja izbjeglica, a da se ne smije baviti nikakvim političkim radom. (...)

U noći od 29. na 30. kolovoza 1945. god. Amerikanci su posve nenadano izvršili prepad na logor u "Lehen" barakama. Oko ponoći Amerikanci su opkolili vojskom logor, namjestili prilično gusto automatsko oružje prema logoru, a zatim je nekoliko američkih oficira ušlo u logor sa nekom osobom koja je bila potpuno zakrabuljena tako da joj se nije moglo vidjeti ne samo lice, već čak ni ruke ni noge. Oni su zajedno obilazili sve barake, zalazili u sve sobe, budili svakog pojedinog logoraša, osim žena i djece, uperivši pri tome pištolje u njih. Svakog pojedinog upitali bi za ime, a kada bi on odgovorio okrenuli bi se onom zakrabuljenom licu koje bi bilo potvrdno bilo niječno odgovorilo klimanjem glave. Svaki onaj na kojega bi to zakrabuljeno lice klimnulo glavom potvrdno bilo je odmah odvedeno, bez ikakove prtljage, utovareno u kamion i odvedeno u uze zemaljskog suda u Salzburgu gdje se nad njime vodila istraga.

Tom prilikom bilo je pohapšeno oko 30 uglednih lica, a među njima Zdenko Blažeković, pukovnik Alabanda, Vjekoslav Blaškov, te PTS-ovi oficiri, poručnik Bagarić, major Mirko Beljan, podoficir Čavić Kuzma, poručnik Ivan Garac, poručnik Ante Kovačević, nadporučnik Zdilar, poručnik Bartol Žilić, poručnik Mustapić i Rebernišak Viktor, poglavnikov šofer.

Koncem mjeseca oktobra oba logora u "Lehen" kasarnama i "Lehen" barakama preseljeni su u Saalfelden, kraj Zell an See, gdje su opet Hrvati i Srbi bili posebno smješteni. I taj logor bio je pod američkom upravom.

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sign., RSUP SR Hrvatske, m. f. 22.)

* * *

Izjava Stjepana Križanića, vojnog redarstvenika u Brodu o prilikama u talijanskom izbjegličkom logoru u Fermu

U vrijeme kada sam došao u logor Fermo tj. u mjesecu studenom 1945. god., nalazilo se u logoru Fermo oko 2000. izbjeglica, skoro sve samih Hrvata. Taj broj se je mjenjao, no uglavnom se do mjeseca svibnja 1947. god., kad sam taj logor napustio, broj izbjeglica kretao između 1.500 i 2.000, a kada sam napustio logor u njemu je bilo oko 1.600 izbjeglica. Po narodnosti su skoro svi Hrvati. Od ostalih narodnosti nalazi se jedna grupa Makedonaca, koja broji oko 60 - 70 osoba. Ta grupa nalazi se u logoru od po prilici polovice 1946. god., a iz logora Fermo je preseljena u Modeni. Od ostalih narodnosti nema većih skupina. Nalazi se po koji Slovenac ili Srbin, te po gdjekoji

slučaj Nijemca i Ukrajinca. Po spolu mislim da se može uzeti da muškaraca ima oko 2/3, a žena jednu trećinu. Od toga broja otpada dio na djecu. Djece, uračunavši u istu sve od dojenčadi do gimnazijalaca ili naučnika, mislim da može biti oko 200. Koliko i kakav je razmjer između izbjeglica koje su sa familijama i onih pojedinaca ne bih znao odrediti, no posljednjih cijenim da je više. Po starosti postoje također razlike, te se nalaze u dobi od dojenčadi do staraca. Velike razlike postoje i po profesiji. Pripadnici su raznolikog zanimanja, te ih ima od seljaka i radnika do najviših intelektualaca, svih vrsta obrtnika, trgovaca, činovnika, vojnika, đaka, studenata, domaćica itd. Postaviti neki razmjer u tom pogledu je nemoguće, s razloga što osobno poznajem veoma malo tih ljudi, a drugo zbog toga što se većina ne zanima sa svojim prijašnjim zvanjem. No može se utvrditi da je intelektualna grupa veoma jaka. Tu u prvom redu dolazi grupa intelektualaca sa svršenim zvanjima. U toj grupi imade veći broj nastavnika svih vrsta, kao na pr. profesora i učitelja, zatim pravnika i ing., raznih činovnika, časnika itd. U drugu (grupu) intelektualaca dolaze studenti kojih također imade izvjestan broj, te u treću grupu đaci logorske gimnazije.

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sign., RSUP SR Hrvatske, m. f. 17)

* * *

Izručivanje izbjeglih jugoslavenskim partizanima

"Osim vojske, koja je bila vraćena prema Dravogradu i Mariboru kod Bleiburga (o čemu ja neću da govorim ovdje) stanoviti dio uspio je ući dublje u Koruško. Partizani su na razne načine kušali doći do ove vojske, ali su Englezi branili da se prave prepadi i da dolazi do nereda i sukoba. Oni su odlučili - kako se ispostavilo - hrvatsku vojsku mirnije likvidirati i izvršiti savršeniju prevaru od partizanske. Partizani su npr. jedanput opkolili nas u Krumpendorfu i čekali noć da nas ili pomlate ili povedu. Odletili smo odmah po Engleze i oni su partizane odbili. No zato su pod izlikom da će vojsku odijeliti i dati joj zgodniji vojnički logor u Rosenbachu uzeli vojnike na kamione i odveli ih u Rosenbach. I druge su vojničke hrvatske grupe pomalo odlazile istim putem. Govorilo se za neke da će u Italiju. Vojnici su išli katkad pjevajući, u najboljoj vjeri. Međutim kad se je vratio iz Rima dr. Prešeren i iz Udina još neki Slovenci, i kad ništa nisu znali pričati o hrvatskoj vojsci, koju bi negdje vidjeli ili susreli, počeli smo sumnjati. I naši u Villachu nisu znali pričati ni o kakvim Hrvatima koji bi pošli (do tada) u Italiju. Stoga sam odlučio poći do Rosenbacha i uvjeriti se osobno o stanju stvari. Tako i učinim. Pred Rosenbachom, na kilometar i pol, naišao sam na obitelj Veroštu iz Zenice, koja tu stanuje već 2 godine, i oni su mi potvrdili da su i naši i razne srpske četničke grupe u Rosenbachu trpane u vlak i prebacivane u Jugoslaviju - partizanima. Pričali su mi slučajeve očaja i samoubojstava. Pričali su mi i za Vladu, da su je vidjeli u obližnjem selu Milbachu u jednoj gostionici i da je i ona prebačena preko Rosenbacha. Sad mi je bilo sve jasno. Sad mi je bila jasna veličina cijele naše tragedije ..."

(Dragutin Kamber, Slom NDH. Kako sam ga ja proživio, Zagreb, 1993.)

* * *

Na križnom putu

"Čim smo prešli granicu, znali smo da idemo u Dravograd. Kolona je bila toliko dugačka da joj nismo vidjeli ni početka ni kraja. Nakon prijeđenih desetak kilometara od granice prišli su nam partizani s kolutovima telefonske žice i počeli vezati svakog pojedinca i svaki red za sebe, po četvoricu. (...)

Primjetio sam i to da su partizanski oficiri bili svi na konjima dok su ostali partizani pješačili, kao i mi, s tom razlikom što su partizanski borci bili naoružani do zuba. Mislio sam da će nas pratiti slovenski partizani, ali sam po govoru i imenima odmah zaključio da su iz Srbije i Vojvodine. Bila je to 51. vojvođanska divizija. Naježili smo se.

- To je 51. vojvođanska divizija koju smo dobro isprašili u Srijemu. Bit će osvete - prošapće jedan od časnika.

Nakon pola sata dvojica mladih domobranskih časnika, koji su bili u redu ispred nas, obrate se komesaru Milošu govoreći mu da bi morali izaći iz kolone jer imaju dizenteriju. "Drug komesar" pozove jednoga koji ih povede iz grma. Komesar ih je Miloš slijedio i kada su zašli za grm, začusmo četiri revolverska hica - počelo je ubijanje u koloni ! (...)

Hodali smo oko 6-7 sati, ali nitko iz kolone nije više tražio da ide u stranu. Mnogi su mokrili u gaće jer se nisu usuđivali zamoliti da vrše nuždu uz kolonu.

Noću smo konačno dobili odmor, negdje oko 2 ili 3 sata po ponoći. Polijegali smo po širokoj livadi. Iako je bilo dosta hladno, svi smo odmah zaspali. No, nismo dugo spavali, probudilo nas je tupo udaranje čizmama po našim tijelima. - Diži se, bando diž' se! Bila je bljedunjava rana zora. Onako još snene i promrzle počeše nas pljačkati. Partizani su u grupama po trojica obilazili postrojenu kolonu i oduzimali satove, bolju odjeću, cipele, čizme i novac. Dao sam svoj vjenčani prsten. Uniformu mi nisu oduzeli i tako se pokazalo dobrim što sam je još u Bleiburgu isparao. (...)

Nakon završetka pljačke i nekoliko ubojstava nastavili smo put lijevom obalom Drave. Tjerali su nas ubrzanim tempom pa smo već nakon tri sata hoda bili jako iscrpljeni. Uočili smo da idemo u smjeru Maribora. Partizani sve češće i češće obilaze kolonu, zagledavaju se u pojedince i gdjekojega odovode.

- Boga vam ustaškog! - Mater ti tvoju ustašku - opsovao bi gdjekoji od njih i odvalio dobar šamar jadniku kojemu je psovka bila upućena. Tukao nas je svaki partizan koji bi prolazio pokraj nas. Od Bleiburga nam nisu dali ni komadića kruha ili bilo čega za jelo. Od stegnute žice svima su nabrekle i natekle ruke. Mi pak što smo poslušali savjet pukovnika Ilića i stisli ruke kad su nas vezali, bolje smo prošli jer su žice bile labavije pritegnute. Izbjegli smo onu žestoku bol koju su drugi podnosili.

Petnaestak kilometara ispred Maribora stjeraše nas na jednu livadu uz Dravu, gdje smo zapazili svježe zatrpane protutenkovske grabe što ih je još iskopala bivša kraljevska jugoslavenska vojska. Tu je ponovljen pretres i otimačina od onih koji su uspjeli štogod sakriti. Sve je to bilo popraćeno psovkama, udaranjem nogom ili kundakom puške. Tu smo i noćili. Pred zoru buđenje na isti način kao i prošlu noć - udaranje nogama u rebra. (...)

Znali smo tad kamo nas vode - sjetili smo se svježe zatrpanih protutenkovskih rovova: vode nas na strijeljanje!

Stisnuli smo se jedan uz drugoga i tiho molili Bogu. Onako vezani, pružismo jedan drugome ruku i smireni, u mislima na najdraže i Hrvatsku, pođosmo u smrt. Nismo se plašili. Bojali smo se samo mučenja. (...)

Bila je još noć, nešto prije svanuća kad smo čuli štektanje strojnica, ali i grmljavinu iz neba. Spremalo se na kišu. Nakon iskrcavanja čuli smo povike partizana:

"Brže, brže, kiša će!" Kad su nas poveli u mrak, stvarno je počela kiša. Ubrzanim korakom potjerali su nas prema tenkovskim jamama.

- Brže, brže, pobijte tu gamad i brzo natrag - vikao je komesar Miloš."

(Zvonimir Dusper, U vrtlogu Bleiburga, Rijeka, 1993.)

* * *

Stratište u Macelju

20. V. na same Duhove vraćaju se cijele kolone iz Slovenije, osobito ono "povratnici" koje su Englezi i Amerikanci predali jugoslavenskoj vojsci. Sabiralište je bilo u Đurmancu i u Krapini pred pučkom školom. O. Gvardijan je doznao da su tamo neki franjevci pa ih je posjetio i pozvao da se odmore i okrijepe, jer nisu jeli preko 10 dana. (...)

4. VI. svi ovi naši logoraši pozvani su oko 9 sati u jutro na Oznu, neki prije podne, neki poslije radi "saslušavanja". Morali su si ponesti stvari, ako su htjeli, to je bio znak da se više neće vratiti. Reklo im se da će u Varaždin. Površno ih se ispitivalo i onda su ih smjestili u jednu sobu drugog kata. Predveče ih je posjetio otac Gvardijan i odnio im za put nešto hrane. Čuvši i vidjevši sve okolnosti, rekao im je da neće u Varaždin, nego u Macelj. I doista na večer u 10 sati ugasila se sva električna rasvjeta, čuo se štropot motora njihovog kamiona, te je odjurio put Macelja u klaonicu tolikih nevinih žrtava. Prema svim podacima i okolnostima tamo su pogubljeni u noći između 4. i 5. lipnja. (...)

(Spomenica franjevačkog samostana u Krapini)

Šime ŠKIBOLA

Vojniku

Tisuću isprepletenih niti u vijencu ruža za te
za smrznute ruke i ukočeno tijelo,
za dušu koja se do posljednje kapi krvi bori
tvoj požutjeli i umorni lik za stopu se svaku bori.

Skamenjen od bola promatram te u dnu duše,
i dotaknuti sav tvoj trud i napor želim
gledam tvoja trpljenja i umore
i zrnca krunice brojim za svoga s bojišta brata
slažući ih kao Očenaše i Zdravomarije jedan za drugim.

S jednog kraja zemlje do drugog mislim i molim
O Bože, o Zvijezdo mora, o Bože praiskona
na kopnu i moru, brani svakog moga brata
koji kao kamen stanac stoji
krvavo braneći Domovinu svoju, i nikog se ne boji.

Tomislav MILOHANIĆ

Duga nad Porečom

ribar prazni mreže nakon duge noći
raznobojne školjke bridom kišu plaču
o da mi je sretnom ispod duge proći
iz sedam brava zapalit lomaču

razbuktalih strasti i spaljene hitnje
modri trokut barke galeb za se uze
kesten jesen sluti lišće će u skitnje
nad morem se nadvi arabeska suze

od oblaka i pjene sagovi se slože
od koraka do koraka krilima su dveri
iz dubine duše krik se ote BOŽE

sve silnice rata miru preusmjeri
bez bridova zloće kroz dugu se može
bez uzlova duše u iskrenoj vjeri.

Prodor svjetla

svijeće otajstveno bdiju
zabrecalo zvono noćno
hosana hosana
iz grla se glasi moćno

cvrkut puni čaše cvijetu
propupalo jutro spasa
svjetlom nadu ogrnutu
topli uzdah klasa

Radovan TOLJANIĆ

Spoznajem vječnost

Prilaziš nečujno
mojom molitvom prizvan
da u ponoćnoj uri
daruješ mi san...

U snu me
jablanovi grle:
dodirujemo nebo
i spoznamo vječnost.
U našim se kosama
zapliću zvijezde
što znamenja nose...

Ove noći
dok mjesec nečujno plovi
crnom modrinom,
poput zlatnog jedrenjaka
nad kanalom Vinodolskim,
postajem sretan...

U zoru me,
Bože
ne probudi!

Sveta noć

Vitke se smreke
mrače
dok promatra ih utihlo more...

U ledenoj noći
kruni ih
zlatni prah zvjezdilišta...

Radovan TOLJANIĆ

Osluškivanje u sjećanju

Čujem tvoje korake, majko!
Osluškujem kako se uspinješ
vlažnim stepeništem
ili silaziš...

Pitamo li se oboje
zašto ne cvjetaju bijeli oleandri
i ne mirišu zreli limuni?
Bojimo li se sveprisutnosti zime
i juga koje se neumorno poigrava
vlatima tamnog čempresa
pred kućom?
Tihi su tvoji koraci:
Odnose te od mene siječanjske kiše
i vjetrovi od iskona...

U zoru probudit će me tišina
i more umorno.
Molim Nebo da mi vrati
tvoje korake

Tatjana VRANIĆ

Zaštićena vremenom

Sve dok istječe vrijeme
a ne nastupi onaj vremenski odsječak
koji budi nelagodu i ispunjava me
strahom
od neželjenoga događanja
osjećam se
zaštićena vremenom

Još je preostalo vremena
Sunce Zemlji poklanja toplinu
a svjetlost obasjava svijet
Vrijeme još uvijek teče
prema poznatim pravilima
i u svakom trenutku znadem
koliko je proteklo
i koliko je još preostalo vremena

Zaštićena vremenom
dišem lakše
i brojim otkucaje
čudesnoga sata
osluškujem i čekam
susret s Gospodarem Vremena

Tomislav MILOHANIĆ

Meštru Vincencu u pohode

TOPLINA IZ SRCA oku dušu daje
dah vjetra spaja čase i stoljeća
pup kamen i freska kriju beskraje
u koje je pala sumnja ili sreća

kroz eter VINCENTE slutnju nam uskrsni
i poveži kistom otajstvo u duši
jakom rječju klikni a bojama prsni
od cvrkutanja ptica zvonjava ogluši

probuđenim srcem zatitraju srsi
boja freske bude mirisna i nova
molitvu i vapaj sakrivaju prsi

poklonici vrući božanskoga zova
za tebe MEŠTRE tu je duh na vrelu
let svoj počeo ka vječnom počelu

Salezije M. ŠKRINJAR

Moja sjećanja na veze sa židovskim obiteljima Polak iz Petrijanca i Neuberger iz Zagreba za vrijeme rata na Sušaku i Trsatu, od god. 1942. do 1945.

U Petrijancu, samo 10 km zapadno od Varaždina, između dva rata živjela je obitelj židovske vjeroispovijesti, koja je u sredini mjesta posjedovala kuću jednokatnicu i bavila se trgovinom. Vlasnik ove kuće zvao se Viktor Polak a njegova supruga Cila. Njih dvoje uz pomoć jednog namještenika osobno su vodili uz dućan raznovrsne robe i prodaju vina, tj. držali su krčmu. Ta je obitelj imala kćer, koja se zvala Ruža i bila je udata za Židova a živjeli su u Zagrebu. Ružin suprug imao je jednog brata. (Tu moram dodati ovo: jedan od dvojice braće zvao se Fric, a ne sjećam se kako se zvao drugi. Osim toga, dok ovo pišem, ne sjećam se koji je od njih dvojice nosio ime Fric).

Prezime Ružina supruga bilo je Neuberger. Imali su dvoje djece, sina Dragutina, koji je bio stariji, (mi smo ga zvali jednostavno Dragec), a kći se zvala Fridrika (zvali smo je samo Fricika). Obitelj je živjela u Zagrebu, a u Petrijanec su povremeno dolazili. Dragec i Fricika su se za školskih praznika dulje zadržavali kod svoga djeda Viktora Polaka i bake Cile.

Budući da je moja rodna kuća bila blizu crkve, tj. središta mjesta, gdje se je nalazila i kuća Polakovih, već sam od najranijeg djetinstva poznavao tu obitelj. U kasnijim sam godinama pohađao gimnaziju u Varaždinu, gdje je u to doba bilo mnogo srednjoškolaca iz Petrijanca, pa je i samo mjesto oživjelo kad su "dijaki" došli na ferje. Između nas i spomenute dvoje židovske djece nije bilo baš nikakvih predrasuda za druženje zbog njihove vjerske pripadnosti. Bilo je to posve normalno đačko prijateljstvo. Mogu dodati i da je Dragec bio nazočan na mojoj mladoj misi, premda se nismo viđali nekoliko godina, dok sam bio na studijama u Italiji. Na slici iz tog dana Dragec je među ostalim mojim prijateljima. Kadgod sam došao u posjete Petrijancu, kao klerik i poslije kao svećenik, posjetio sam Polakove, iako je stari Viktor već bio umro. Toliko o poznanstvu s obiteljima Polak-Neuberger.

U jesen god. 1939. počeo je drugi svjetski rat, a s njim sve poznate strahote. Radi poznavanja talijanskog jezika moji me poglavari god. 1941. šalju na službu u franjevački samostan na Trsatu. Grad Sušak i dobar dio Hrvatskog primorja u to je doba već bio pod okupacijom Italije, pa sam morao čekati nekoliko mjeseci u Zagrebu da dobijem vizu od talijanskog konzulata kako bih pošao u samostan na Trsatu, gdje sam proboravio sve ratne godine, do lipnja 1945. U Petrijancu sam posljednji put bio početkom srpnja 1943. Tom sam zgodom posjetio staricu Cilu Polak u njezinu dućanu. Njezin muž Viktor već je prije umro. U dućanu je, uz nju, bio meni dobro poznati mladić, njezin vjerni pomoćnik. O tom susretu bit će govora kasnije u ovom napisu. Od tog dana prošlo je punih 49 godina do mog povratka u posjete Petrijancu god. 1992.

Godine 1942. posve sam slučajno na ulici sreo gospođu Ružu Polak na Pećinama u Sušaku. Od nje sam doznao svu njihovu tragediju. Ukratko, gospođa Ruža mi je ispričala da su pobjegli iz Zagreba i da su sada na Sušaku. Majka Cila, kaže, ostala je

sama u dućanu u Petrijancu, a o sinu Dragecu da ne znaju ništa, jer da su ga Nijemci, kratko nakon dolaska u Zagreb, odveli i njegova im je sudbina do danas nepoznata. Njih četvero, tj. ona s mužem, njegovim bratom i kćerkom Frikom već su neko vrijeme ovdje na Sušaku. Ne sjećam se da su mi pričali kako su stigli do Sušaka. U dijelu grada zvanom Pećine iznajmili su stan i tamo živjeli kao i svi drugi građani, a da ih nitko nije smetao. Dosta često sam ih posjećivao, a kadkada su i oni znali doći na šetnju do Trsata, da me posjete. Vjerojatno su imali od čega živjeti, jer mi se ni jednom zgodom nisu tužili zbog pomanjkanja potrebnih sredstava. Osim toga, brat muža gospođe Ruže dosta se brzo uposlio kod "Hrvatskog Radiše", čiji je direktor bio g. Loparić (ne sjećam mu se imena), koji je imao svoje urede u blizini sušačke luke. Ja sam također znao svratiti u tu zgradu, jer sam se poznavao s g. Loparićem i naravno s g. Neubergerom.

Kako je bilo normalno, često puta smo razgovarali o sudbini sina im Drageca. Kad sam jednom odlazio u Zagreb, obećao sam im da ću se svakako raspitati o njegovoj sudbini, tim više, što sam znao da se jedan moj školski kolega nalazi u službi i na položaju vrlo bliskom Banskim dvorima, tj. pri samom vrhu tadašnjih vlasti. Zaista pronađem tog prijatelja, a kada sam ga vidio u uglačanoj vojničkoj uniformi, ponadao sam se da ću ipak preko njega doznati gdje je Dragec, koji je tada mogao imati 22-23 godine. Ali kad je čuo moju zabrinutu molbu, samo mi je mirno i hladno odgovorio: "To je stvar Nijemaca. Savjetujem ti: nemoj to istraživati, ni ispitivati". Tu sam shvatio, ako preko njega nisam mogao ništa postići, da će svaki drugi korak biti uzaludan. Uistinu, nikada se više nije javio.

U rujnu g. 1943. došlo je do kapitulacije Italije. Već 15. istog mjeseca ulaze u Sušak njemačke trupe i preuzimaju vlast. Naravno da je u obitelji Neuberger Polak, strah bio opravdan. Ne znam zbog kojeg su razloga u to vrijeme promijenili stan i preselili se u blizinu gimnazije. Ali tu nisu dugo stanovali.

Budući da sam bio kateheta u građanskoj školi, koja je imala sjedište u istoj zgradi kao i gimnazija, redovito sam išao do škole pješice po trsatskim stubama. Jednog dana, moglo je to biti koncem 1943. god., pošavši prema školi, najednom sretnem na stubama, kako se penju prema Trsatu, sva četiri člana obitelji Neuberger Polak. U tom iznenadnom susretu, samo su nesuvislo progovarali riječi: "Geštapo...Geštapo..." Odmah sam shvatio situaciju i bez daljnjeg razgovora, okrenuo se s njima prema Trsatu. Nedvojbeno je pogibelj za njih bila krajnje ozbiljna. Kad smo stigli u samostan, postavilo se pitanje, a što sada? Iako je njemačka vojska zaposjela cijeli prvi kat novijega dijela samostana, još uvijek je bilo mjesta za braću Neuberger, ali kamo smjestiti gospođu Ružu i njezinu kćerku? I zato sam u prvo vrijeme našao rješenje dok se ne nađe nešto drugo. Naime, u blizini župne crkve sv. Jurja na Trsatu, obitelj Katalinić imala je svoju kuću, pa sam odmah pomislio kod njih skloniti žene, jer sam s tom obitelji bio u vrlo dobrim odnosima i dobro sam ih poznavao. Otac i majka te obitelji (ne sjećam se njihovih imena) bili su vrlo uljudni i stalni posjetnici Trsatskog Svetišta, pa sam bio posve siguran da će učiniti tu uslugu. Osim toga, sin njihov Kazimir, gimnazijalac, bio je gotovo dnevni posjetilac samostana i svih onih mladića koji su se okupljali oko njega. A mlađa kćerka Ivanka, bila je članica Euharistijskog društva koje sam ja vodio, a bila je i moja učenica koju sam podučavao u muzici i sviranju harmonike. K toj sam dakle obitelji odveo žene. Nisam se prevario. Gospođa majka mi je rekla da mogu ostati u njihovoj kući dokle god bude potrebno. Dobro su znali zašto bježe. Tako nije bilo većih problema.

Dok su se zbivali opisani događaji s obitelji Neuberger Polak, franjevački samostan je bio djelomično okupiran od njemačke vojske. Cijeli prvi kat bio je potpuno u rukama njemačke vojske, gdje su imali svoju telefonsku centralu. Isto tako okupirali su veliku kuhinju. Ostatak samostana bio je slobodan, a i stari dio bio je gotovo prazan. Mi svećenici, nas četvorica i jedan prognani franjevac iz Slovenije, imali smo na raspolaganju drugi kat, gdje je također bilo nekoliko praznih soba. Dogovorom i dozvolom o. gvardijana, koji je u to doba bio o. Florencije Forjan, smjestio sam dvojicu braće Neuberger, svakoga u svoju sobu, u našem drugom katu.

Kako se vidi, do sada je sve dobro prošlo. Već u samostanu dosta smiren, brat muža gđe Ruže, koji je radio kod "Radiše", ispričao mi je kako su dva agenta Gestapa došli u ured u kojem je bio sam i pitali ga radi li u ovoj instituciji taj i taj gospodin (naveli su upravo njegovo ime i prezime). Ispričao je da im je smireno odgovorio: "Da, on tu radi, dopustite da vidim je li u svom uredu". Okrenuo se i pošao u susjednu sobu, gdje je, kroz prozor, jer ured je bio u prizemlju, skočio u vrt i za čas ga nestane, a agenti ga nisu vidjeli. Požurio je u stan, izvijestio brata i žene, pa su na vrijeme došli do Trsata.

Premda je u samostanu bilo dosta njemačkih vojnika i njihovih šefova, nisam bio zabrinut. Tu je bilo i nekoliko muškaraca koji su radili u vrtu, a i ostale poslove. Osim toga, stalno su u posjete dolazili i drugi civili, pa Nijemcima nije pala u oči nazočnost dvojice braće Neuberger, a njihova dužnost nije ni bila istraživati tko su ti civili. Žene su bile još sigurnije. Kuća Kataliničevih nalazi se baš na idealnu mjestu za takve situacije, jer dosta će teško doći do nje onaj tko ne pozna dobro taj dio Trsata. Glede prehrane nije bilo problema. U samostanu su dobivali istu hranu kao i mi, a nosili su je u sobe. Žene se u takvim situacijama znaju najbolje snaći, posebno ako imaju sreću naići na plemenitu obitelj kao što je bila ona Kataliničevih.

Tjedni i mjeseci su pomalo prolazili bez većih problema za tu obitelj. Još se dobro sjećam, da smo Božić slavili u mojoj sobi, tj. obadva brata i ja. Naime, radi "coprifuoco" - zabrane kretanja od 5 sati pa sve do jutra, nije bilo polnoćke u našoj crkvi, pa sam ih na Badnjak u ime našeg kršćanskog Božića častio u svojoj sobi.

Već smo prilično ušli u godinu 1944. (ne sjećam se mjeseca), kad me jednog dana potraži neki gospodin sa suprugom. Tko ih je uputio k meni, ne znam. Oboje su mogli imati oko četrdeset godina. Danas se više ne sjećam njihovih imena i prezimena. Čovjek mi se predstavio kao Hrvat, katolik iz Đakova, po zanimanju časnik jugoslavenske vojske, a supruga da je židovske vjeroispovijesti. Kako bi spasio suprugu, napustio je službu i krenuo s njom. Zamolio me je za sklonište. Nije bilo dugog razmišljanja. U dogovoru i s dopuštenjem o. gvardijana, čovjek je ostao u samostanu, a njegovu je suprugu primila opet obitelj Kataliničevih.

Kako je rat bjesnio sve većom žestinom, oko samostana je bilo sve više njemačke vojske, pa su te dvije obitelji budno pratile događaje i strepile nad svojom sudbinom. Nikada se nije moglo predvidjeti što donosi sutrašnjica. Osim toga, u našem je vrtu njemačka vojska počela kopati podzemne tunele i na strateškim mjestima graditi obrambene objekte, protiv eventualnog iskrcavanja saveznika, pa je i ta okolnost zabrinjavala i povećavala opasnost da bude otkriven identitet troje ljudi koji su našli zaklon u našem samostanu.

U to su vrijeme partizani među civilnim pučanstvom imali veliku podršku Trsaćana i Sušaćana i ostalih stanovnika pokrajine, što je posve razumljivo. Talijani

su, naime, već od prvih dana okupacije vršili nad tim pučanstvom poznata nasilja, a oni pravi komunisti znali su to vrlo dobro iskoristiti organiziranjem svojih mreža, pa kad su Nijemci zamijenili Talijane, već je sve bilo dobro organizirano, u rukama komunističke partije, a sâm narod nije bio svjestan toga. U takvom vrtlogu zbivanja i osobno sam se morao prilagođivati situaciji, iako sam imao jasno opredjeljenje i poglede na sva ta zbivanja. Kao što smo zaštićivali naše ljude pred Talijanima, isto smo činili i za vrijeme Nijemaca. Samo jedan slučaj: Kad je bila zatvorena profesorica Trsaćanka, kolegica iz građanske škole, komunistica u pravom smislu riječi, jedini sâm mogao doprijeti do nje u zatvor i prenijeti joj pomoć što su joj poslali kolege iz škole. A u samostanu sam bio orguljaš i vodio pjevački zbor u kojemu je većina surađivala s partizanima. Takva je bila situacija u ono vrijeme na Trsatu.

Budući da je napetost svakog dana rasla, već u drugoj polovici g. 1944. trojica naših gostiju, vjerojatno u dogovoru sa svojim suprugama, izjavili su da se žele prebaciti na područje pod kontrolom partizana, a nalazilo se tek nekoliko kilometara od Trsata. Za mene nije bio nikakav problem organizirati prijelaz na takozv. "slobodno područje". Među pjevačima zbora imao sam potrebne veze za izvršenje tog plana.

Prvi koji se odlučio potražiti sigurnije mjesto bio je Hrvat iz Đakova sa svojom suprugom Židovkom. Sve je prošlo bez većih problema. U zakazani dan i sat, gospođa je došla od kuće Katalinićeve obitelji; a njezin muž je izašao iz samostana pa su otišli predstavniku najbližeg "punkta", koji ih je poveo prema željenu cilju.

Malo zatim i Neubergerovi su bili spremni za prijelaz u sigurnije skrovište pred Nijemcima. No s njima je problem bio teži, jer bilo ih je četvero, a nisu se htjeli dijeliti jedni od drugih, pa je prijelaz na "drugu stranu" tajnim stazama bio gotovo nemoguć. Stoga sam taj posao uzeo u svoje ruke, a na vlastitu odgovornost. Veza s najbližim "punktom" na drugoj strani, gdje će ih prihvatiti i otpremiti dalje, bila je brzo uspostavljena. Kao najpovoljnije vrijeme za polazak, odabrali smo poslijepodnevne sate. Put kojim je trebalo stići do prvog "punkta" na drugoj strani bio mi je dobro poznat. Trebalo se samo spustiti s Trsata prema Orehovici i popeti se serpentinskim usponom na slijedeću uzvisinu, u čijem se zaleđu već nalazilo takozv. "slobodno područje", gdje ih je trebala dočekati prva veza. Na trsatskoj strani Nijemci su imali svoje promatračnice, a na suprotnim brdima imali su ih partizani. Najviše nas je zabrinjavalo što nismo znali kakvu ćemo kontrolu naći iz jednog područja na drugo, ni tko je zapravo vrši. Oba muškarca, a i žene, obukli su se jednostavno, bez ikakvih paketa ili prtljage, kao da smo pošli u šetnju. Uzdajući se u pomoć Božju i sreću, krenuli smo na put.

Spustivši se s Trsata prema Orehovici, išli smo lagano i bezbrižno, kao da se nalazimo u posve normalnim vremenima. Nismo znali odakle nas tko promatra. Tako smo stigli do mjesta gdje su stajala dva njemačka vojnika Wehrmachta. Dok smo mirno kraj njih prolazili, ni jedan se nije maknuo, niti progovorio. Pozdravili smo ih uobičajenim naklonom i nastavili put. Dvadesetak metara dalje, stajala su dva vojnika u ustaškim uniformama, pa kad smo stigli do njih, jedan od njih mi dobaci, onako po bosanski: "Kuda ti, ujače"? "Eto, pratim svoje prijatelje, koji se vraćaju kući", odgovorih. To je bilo sve pa smo mirno nastavili put. Osim Onoga kome smo se preporučili prije puta, držim da je veliku ulogu odigrao moj franjevački habit, pa smo dobro prošli.

Kad smo mirno prošli granicu koje smo se toliko bojali, svima nam je odlanulo. Pratio sam ih još malo, do početka uspona na brdo, gdje smo se oprostili, pa sam se

vratio. Ali na povratku prema Trsatu, stalno sam strepio neću li začuti štektanje mitraljeza s trsatskog brda, s kojeg se dobro vidjelo kako se sve četvero penje prema "Banditengebietu", kako su Nijemci zvali područje pod kontrolom partizana. Kada sam vidio da su stigli na vrh brda i nestali, tek onda sam odahnuo i vratio se u samostan.

Prošlo je dosta vremena dok nisam dobio prve vijesti od njih, s partizanskog područja u Gorskom kotaru, no bile su vrlo škrte. Nisu mi naveli u kojem su mjestu, niti kako im je bilo. Veze između Trsata i partizana bile su dosta redovite. S vremena na vrijeme slao sam im nešto živežnih namirnica, ali ne baš često niti puno, a ni oni nisu puno tražili. Koliko se sjećam, samo jednom su me tražili nešto odjeće.

Kad su već bili na sigurnom, za mene se postavio drugi problem: njihov stan i sve što su u njemu ostavili. Za vrijeme dok su bili u samostanu, stan je bio zatvoren. Nije mi poznato je li je netko od njih krišom išao u stan da štogod uzme iz njega. Na odlasku iz samostana meni su predali ključeve stana, no nisam mu se usudio ni približiti, jer sam se bojao da Gestapo pazi na njega. Ali nešto je trebalo poduzeti da se barem njihove stvari spreme na sigurno mjesto, gdje će čekati njihov povratak. Pitanje je kako i na koji način, da ne padnem u zamku?

Odluka je bila brza. Otišao sam do šefa tadašnje policije grada Sušaka, Hrvata, s nadom da ću preko njega na neki način zaštititi ne samo stan nego i sve što se u njemu nalazi, posebno odjeću. U uredu šefa policije, čijeg se imena ne sjećam, ukratko sam mu ispričao cijelu povijest obitelji Polak Neuberger i razlog svoje posjete. Saslušao me je i nakon kratkog razmišljanja postavio mi je slijedeće pitanje: "Jesu li se oni spasili"? Ja sam mu odgovorio: "Da, jesu". Tada mi on lagano ali ozbiljno reče: "Padre, vi se nalazite na bombi koja samo što ne eksplodira. Pustite sve dok nije prekasno". Tih se njegovih riječi, još i danas dobro sjećam.*

Oprostivši se od šefa policije, izašao sam, ali se nisam pomirio s tim da "dignem ruke od svega". Vratio sam se u samostan, a već slijedećeg dana, s dvojicom samostanskih slugu i samostanskom konjskom zaprekom, odlučim prevesti sve stvari u samostan na čuvanje. Smatrao sam da, ako Gestapo dosada nije poduzeo ništa, neće naići baš tog dana. Tako je i bilo. Gotovo da nije bilo prometa na ulicama. Natovarili smo na kola sve što smo smatrali da vrijedi i krenuli natrag prema Trsatu. Još se sjećam s kakvim sam strahom pratio kola uz bojazan da će nas netko zaustaviti. Bez problema smo stigli na Trsat.

No to je samo dio pripovijesti.

U samostanu je mjesta bilo na pretek pa smo spremili stvari iz stana obitelji Polak Neuberger. Iznad samostanskog podruma bla je prostorija koja je služila kao skladište raznog materijala, a nije posebno zaključavana. U tu sam sobu, u dvije dosta velike drvene kutije, spremio sve što smo dovezli. Sve sam dobro spakirao i bio siguran da će dočekati povratak vlasnika.

Rat se bližio kraju. Nakon iskrcavanja Saveznika u Italiji, njemačke su trupe češće prolazile kroz Trsat. Naš je samostan bio neka vrst stožera, gdje su se svježe

* Onima, koji su pred svijetom optuživali Hrvate kao narod koji je za vrijeme prošlog rata provodio rasizam i progonio Židove, osim mog vlastitog svjedočanstva u ovom napisu, mogu posvjedočiti i da mi je sâm šef sušačke policije, koji je sredinom god. 1944. obnašao tu visoku službu, a čijeg se imena ne sjećam, pripovijedao u svom uredu kako je i on u svojoj kući skrivao jednu gospođu Židovku. Još mi je pričao i neke detalje o tom skrivanju. Prema tome i on je bio jedan od tolikih Hrvata koji su zaštitili Židove u za njih tako teška vremena, premda je obnašao odgovornu službu u gradu Sušaku.

jedinice spremale za talijansko bojište. Osim već zaposjednutog dijela samostana i drugi su dijelovi ceste bili puni njemačke vojske. Upravo u to vrijeme zapazio sam da su kutije otvarane i da je nestao dio spremljene odjeće. Počeo sam kriviti naše sluge, čije su sobe bile blizu. Dakako, nijekali su, jer zaista nisu bili krivi.

Jednog dana, kasno u noći, sluga me probudio i samo mi je ponavljao: "Unutra su". Kada sam shvatio o čemu se radi, smjesta sam pošao do sobe gdje su bile kutije, i zaista zatečem u njoj dva njemačka vojnika. Izgleda da su se digli iz kreveta, jer su bili samo u spavaćim košuljama, te su pošli da opet nešto odnesu. Kada su čuli moj glas, naglo potrče iz sobe prema dijelu samostana gdje su bili smješteni, a ja za njima, jer sam im htio vidjeti lica. Bili su smješteni u ćelijama gdje je svojevremeno bio novicijat neše provincije, tj. mjesto priprave mladića za franjevački red. Kada su stigli do tog dijela samostana, jedan je uspio ući u hodnik novicijata i nestao u svojoj sobi, a drugi je uskočio u WC, koji je i danas izvan novicijata. Bio sam siguran da mi taj neće pobjeći. Znao sam da imam posla s naoružanim ljudima, vojnicima i to u ratu, pa sam iza ugla oprezno čekao da mu vidim lice kad izađe. Da sve to nije bilo tako ozbiljno i opasno, bilo bi vrlo komično i zabavno. Najednom on izleti iz zahoda, pa ravno u svoju ćeliju, a ja za njim. Vidio sam ga licem u lice i samo mu dobacio: *gut, gut,* a što je za mene bilo još zanimljivije, bio je smješten upravo u onoj sobici u kojoj sam proveo godinu dana mog novicijata.

Bližila se ponoć, a ja sam smjesta potražio njihova zapovjednika i svojim slabim znanjem njemačkog jezika, protumačio mu o čemu je riječ. Smjesta je cijeloj četi zapovjedio da se digne. Začas su svi stajali u redu duž hodnika bivšeg novicijata, a meni je rekao da mogu mirno poći na spavanje, jer on će sve srediti. Zaista, rano ujutro pozovu me k zapovjedniku, koji mi pokaže nešto ženskog rublja, složenog na stolu i uglačanog. Korektno se ispričao i rekao manje više slijedeće: "Morao bih disciplinski postupiti protiv njih, ali baš danas moramo krenuti na bojište za Montecasino u Italiji, gdje se vode teške borbe. Budući da se radi o novacima koji polaze na bojište, a tko zna tko će od njih ostati na životu, vjerujem da me shvaćate", završio je i predao mi spremljeno rublje na stolu, koje su one iste noći morali oprati, posušiti i izglačati. Nije mi preostalo drugo nego prihvatiti ispriku i pomiriti se s činjenicom da je dio pohranjene odjeće nestao. Istog jutra, četa je otputovala na bojište u Italiju.

Krajem travnja 1945. Nijemci su se bili prisiljeni povući u Rijeku. Partizani su osvojili Sušak i Trsat, a 3. svibnja ušli su u Rijeku kao pobjednici. Za nekoliko dana završava rat.

U sveopćem poremećaju i metežu, svi smo izbačeni iz normalnoga života i ponašanja. Previše se toga događalo tih dana. Jedni su triumfirali i do ludila slavili pobjedu, dok su drugi sa strepnjom i strahom očekivali što će im donijeti sutrašnjica. U tako opterećenu ozračju, sredinom svibnja pojavi se na Trsatu obitelj Neuberger Polak, ali mjesto svih četvero koji su otišli, vratili su se gospođa Ruža, njezin muž i kćer Frica. Brat Ružina muža, završio je život među partizanima. Moram priznati da nikada nisam doznao svu istinu o tom nestanku: gdje, kako i zašto? Nikad mi o tome nisu pričali, a ja nisam postavljao pitanja. Po njihovu držanju vidjelo se da nisu više oni isti što su bili prije odlaska. Nepovjerenje, šutljivost i izbjegavanje svakog otvorenog razgovora, otkrivalo je veliku promjenu u njihovu ponašanju. Ni prema meni nije više bilo one otvorenosti i srdačnosti, kao da se nečega boje, ili nešto skrivaju. Jako sam malo doznao o svemu što se je s njima događalo dok su boravili među partizanima, ili kako su se snalazili.

Predao sam im ključeve stana i preostale stvari, što ih njemački vojnici nisu dospjeli razvući. Možda je i zbog toga bila neka rezerviranost prema meni, možda su se pitali "zašto nisam bolje čuvao njihove stvari". U to vrijeme sam i ja imao stotine drugih problema i briga, pa im nisam ni mogao posvećivati veću pozornost. Koliko se sjećam, prije mog odlaska s Trsata početkom lipnja, posjetio sam ih samo dvaput u njihovu stanu.

Shvaćao sam ih. Prva im je tragedija bila gubitak sina Drageca; druga, starica majka Cila ostala je sama u Petrijancu; i treća, zagonetni gubitak najvažnijeg oslonca obitelji.

Kako sam već spomenuo, posjetio sam majku gospođe Ruže, Cilu Polakovu, u njezinu dućanu u Petrijancu, početkom srpnja 1943. Za mene je to bio neočekivano dramatičan susret. Već u visokoj dobi, gospođa Cila bila je svjesna svoje tragedije i osamljenosti, dok o najbližima nije ništa znala. U očima i suzama vidio sam njezinu veliku bol, kao da predosjeća svoj skori tragični svršetak. Bio je to pogled očaja i vapaj za pomoć, koju ja nisam mogao pružiti drugačije nego riječima utjehe i ohrabrenja, da ne zdvaja i ne klone, jer nadu posljednju gubimo. U životu nikad nisam doživio sličan rastanak.

Koliko sam kasnije mogao doznati, prije završetka rata starica Cila bila je odvedena iz Petrijanca a da nitko nije znao kamo ni kakva je bila njezina sudbina. Tako je šesteročlana obitelj Neuberger Polak bila prepolovljena, kao još jedna žrtva bezumnog holokausta.

Posljednja tri člana obitelji, tj. gđa Ruža, njezin muž i kćer Frica, početkom mjeseca lipnja 1945. još su bili u Sušaku. Sada se više nisu imali čega bojati. No ja sam svakog dana sve više uviđao da će za mene biti pametnije da se što prije udaljim s Trsata. Takva su bila vremena. Zato sam, prilikom posljednjeg posjeta Neubergerovima, predviđajući svoj odlazak, rekao: "Do sada sam ja bio vama na pomoći, a sada ću, možda, trebati vašu pomoć". Rekao sam "možda", jer još nisam imao nikakva konkretnog plana za odlazak. Ipak, kod njih sam pohranio neke osobne predmete i dokumente na čuvanje, za svaki slučaj. Taj "slučaj" je došao nenadano. 10. lipnja 1945. naglo sam otputovao u Trst, a odanle dalje - da se vratim, gotovo pola stoljeća kasnije, tj. godine 1992. u posjete na Trsat, a god. 1994. definitivno.

Moja zadnja neizravna veza s obitelji Neuberger Polak bila je kad ih je moj brat posjetio u Zagrebu, da mu predaju moje osobne predmete pohranjene kod njih. Kanio mi ih je poslati u inozemstvo gdje sam boravio. Od tada, s tom obitelji nisam imao nikakvih veza.

Tijekom prošlih godina, čuo sam da je jednom u Petrijanec došla gospođa Ruža, a mnogo godina kasnije njezina kći Frica, vjerojatno iz Izraela, da izvide imade li kakvih izgleda da im se vrati njihova kuća u Petrijancu, koju je poslije rata komunistički režim podržavio.

To je sve što bih mogao reći o mojim sjećanjima na obitelj Neuberger-Polak i vezama s njima od god. 1942. do 1945.

Napomene:

1.- Kako nisam vodio dnevnik glede opisanih događaja, a niti sam pomišljao da ću jednoga dana o toj temi pisati, nisam pravio nikakve bilješke. Sve je napisano prema sjećanju.
2.- U prosuđivanju stila, gramatike ili ortografije, treba imati na umu, da sam 50 godina bio izvan hrvatskog govornog područja.
3.- U početku članka naveo sam da se ne sjećam imena braće Neuberger, osim jednoga, Fric, ali tko se tako zvao, ne znam. Neka mi se stoga oprosti ta praznina u opisivanju događaja.
4.- Oprostivo mi je, vjerujem, što se ne sjećam imena roditelja g. Kazimira Katalinića - nakon 50 g. svakome se to može oprostiti.
Vinko i Julija, oboje pokojni.
5.- Obilazeći po vrtovima trsatskog samostana, u jednom kutu, među grmljem, pronašao sam kola koja sam upotrijebio za prijevoz stvari iz Neubergerova stana u samostan, a koja je vukao samostanski konj. Drago mi ih je bilo vidjeti, ali i shvatiti kakvom brzinom vrijeme leti i kako je daleko ostalo ono što je nekoć bilo. To danas malo koga zanima. A stara su kola ipak za nešto poslužila.
6.- Za vrijeme mog boravka u Francuskoj god. 1947-8. u gradu Touluse, sreo sam hrvatsku obitelj iz Like koja već dugo živi u tom gradu. Jednom smo razgovarali i o Židovima, pa mi je stariji sin ispričao kako je i on u Toulousi u svom stanu za vrijeme rata skrivao jednog Židova, kojemu je organizirao preko Pirineja bijeg u Španjolsku. Dakle, još jedan primjer kako su Hrvati pomagali Židove.

Na jednoj razglednici iz god. 1936. iz Petrijanca, nalazi se i potpis: "Dragutin Neuberger" s dodatkom "silno je bilo".

PETRIJANEC - god. 1932.. Tamburaški zbor gimnazijalaca za vrijeme "ferja". U bijeloj košulji, treći s lijeve strane sjedeći, Dragec Neuberger-Polak.

God. 1942. u klaustru franjevačkog samostana na Trsatu. S lijeva na desno: o. Salezije Škrinjar, Sonja Matković, Ivanka Katalinić s harmonikom, o. Hadrijan Hrenić i trsatske djevojčice

BOŽIĆ, g. 1945. Izbjeglički logor FERMO - Italia, S lijeva na desno: Kazimir Katalinić, o. Salezije Škrinjar, Marko Sinovčić, Branko Radetić.

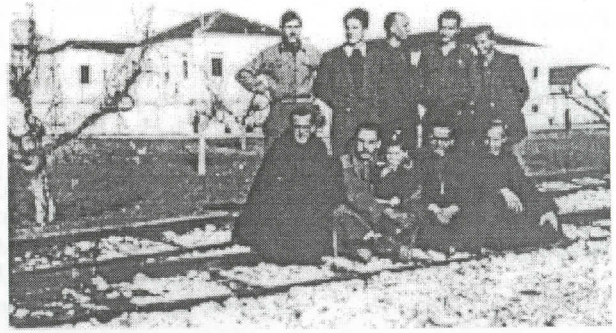

BOŽIĆ, g. 1945. Izbjeglički logor FERMO - Italia, Skupina izbjeglica Hrvata, među njima šestorica koji živjeli na Sušaku i Trsatu za vrijeme rata.

BOŽIĆ, g. 1945. Izbjeglički logor FERMO - Italia, S lijeva na desno: Kazimir Katalinić, o. Salezije Škrinjar, Marko Sinovčić, Branko Radetić.

Malkica DUGEČ

Crna perspektiva

Krhki, smrtni,
Bez kaputa,
Bez odjeće
i u treće
Tisućljeće
Poneki će ljudi ući.
Ne znajući,
Ne sluteći
Što ih čeka
Pustit će se
Da ih nosi
Neki vihor,
Neka rijeka,
Da ih ljulja
Neka barka,
Neka zipka,
Neki val...
Dopustit će
Da ih tješi
Neki svetac,
Neka hulja,
Neki prosjak nepoznati.....
Nekome će
I to treće
Tisućljeće
Pokrov biti
Od nesreće.

Anto ĆOSIĆ

Čežnja za Bogom

Da ne bih pao u mračni ponor relativizma i skepticizma, moram se odlučiti da raširenim rukama zaplovim u metafiziku, tako da ću, u ovim svojim godinama, sreću tražiti u visinama duha, a ne u niskostima tijela. U potrazi za istinom pomoći će mi Ljubav, koja će me poučiti da čovjek nije gospodar Istine, već Istina gospodar čovjeka, koja će mi došapnuti riječi snage i dobrote - tako da ni nebo neće biti granica mojoj čežnji.

Prema Bogu htio bih koracati ćudoredno mimo kolone banalnih izričaja.

Ljubavi, neka svod nebeski pomodri od moje čežnje za Bogom! Izvedi me iz crna samotništva u nove krugove života, u moju pravu domovinu - carstvo Apsolutnoga!

Gospodine, koji si čista, sublimirana ljubav, pošalji u moje čislo od molitava Duha Svetoga, koji će moje riječi ispuniti smislom.

Stanislava ADAMIĆ

Vječna Ave Maria

Klečim. Srce istražuje sve mogućnosti nježnosti, da se izreče pozdrav. Jedna spasonosna riječ: Marija.

Moli za mene, za sve, za svu djecu iskupljenu žrtvom Tvog Sina. Ti znaš što je strah, žalost, tjeskoba. Neizvjesnost zbog tuđe zle volje. Tebe, kao i Njega, bole naše površnosti, ispadi malodušnosti i srdžbe.. Ti nadahnjuješ povjerenje..

Sada se molitveno ispovijedam.

Poremetio se sluh. Zatajio je vid. Misao nije postojana, prodorna. Htjela bih da svaka riječ i pokret budu ljubav. Kao sve u Tebi. I po Tebi.

ZDRAVO Marijo!

Ti si zdravlje. Ti — mudra, strpljiva, ponizna, nježna.

Učiteljica dobrote.

U vremenu Neizvjesnosti, sumnja, nasilja — mi, premnogi, željni smo blagosti, suosjećanja, iznenađenja gostoljubivosti i praštanja

TI si Ona koja pogledom i dodirom ruke ozdravljuje, smiruje, nudi nadu.

Zdravo, prepuna milosrđa, predodređena milošću Stvoritelja, — sva prozirna i bijela od nevinosti, od dobrote. U gomilama ravnodušnih, bešćutnih, nadmenih, — žonglerā i hazarderā, — Tvoja j e d n a riječ, i sâm pogled biva uporište slabima i jakima — za jedan trenutak povjerenja, za poklon svete sabranosti i prisjećanja Obećanja malenima i zapostavljenima. Svima koji boluju zbog uskraćivanja nježnosti koju ne znaju, zbog zbunjenosti i straha, dati i uzvratiti.

Zdravo. Jaka. Sveta. Velikodušna i Postojana.

Hvala. U vremenu otuđenosti — ostani zauvijek s nama.

Da mi sâmi budemo ljubav. Po Tebi, Blagoslovljena!

Milan RADIĆ

Pjesma robijaša

U nepovrat se žure
popodnevne ure.
Sve je u životu sasvim jednostavno:
jedni misle i nemaju ništa,
drugi zgrču banknote
i u čoporu se kote.

Ne vidjeh nikad rodnu kuću svoju
u gradu ugljena i bijede.
Svijete, malo vrijediš.
Prkosim ti malom mjesečnom plaćom,
nasmijanim licem
i potezima krede.

Ulazim u razred treće već ljeto
ozbiljan, dabome. Sjedam.
Počinje sat hrvatskoga jezika
koji je točan i sočan u psovci.
Glagoli pljušte, pridjevi šušte.
Ocjenu bolju bez znanja ne dam.

Ocjenu? Lažem li samome sebi?
Tko li će ocijeniti te buduće ruke
poštenih ratara, drvosječa, mornara,
sve ruke kojima vrijednost mjerim
od jedan do pet?
A bez njih sve bi opustjele luke.

Živim u vijeku sambe i rock and rolla
i mučno mu suprotstavljam dragu
hrvatsku riječ.
Pričam o plesu pjesnikovih riječi
i da je stuh izbrušena pera
za snošljiviji život neizvagana mjera
i nikad iznevjerena vjera.

Radim li i živim dobro? Ne znam.
No znam da život drugi kvare
jer mozak danas imaju pare.
Priželjkujem leći pod razgranati hrast
kroz koji se vidi smiješak neba.
Zar za sreću danas više treba?

Ivana RADIĆ

Uz kolute dima

U sivo jutro želju ogrnuti
i smiješak svaki neka se zaledi
u igru dima u kolute skriti
prijekora vrisak što na usni sjedi.

I gledat mirno kako se prepliću
na pustom žalu valovi i pjena,
uz miris dima gorčine odlijeću
koluta kolut kolo uspomena.

Ugasnu žižak, pepeljaru puni,
na usni talog slatkogorke pjene,
tuga se, evo, kao dijete nježi
na pjesnika srcu ko na ruci žene.

Božidar PETRAČ

Pjesnik fra Gašpar Bujas (1906.-1963.)*

I

Fra Gašpar Bujas bio je pjesnik i ugledni književni znanstvenik. Devedeset je godina prošlo od njegova rođenja, trideset i tri od njegove smrti. Ipak, isključi li se opširniji prikaz Zdravka Mužića u povodu 80. obljetnice rođenja i izbor njegovih pjesama u dvjema antologijama, o književnomu i znanstvenom radu Gašpara Bujasa nema osobitih tragova, dok se o Bujasu kao pjesniku ne zna gotovo ništa. Nešto više u pokušajima njegove afirmacije i usadašnjenja učinila je njegova Provincija Presvetoga Otkupitelja, objavljujući dijelove njegove doktorske disertacije Hrvatska religiozna poezija novijeg vremena, u kojoj je pokušao obraditi religioznu tematiku hrvatskoga pjesništva od hrvatskoga narodnoga preporoda do Silvija Strahimira Kranjčevića. Kao i u mnogim drugim slučajevima i u Bujasovu je slučaju riječ o zaboravljenom pjesniku i duhovnom djelatniku, koji zaslužuje da se s njega i njegova djela razgrne šutnja i skine veo zaborava.

II.

Često se znalo isticati Maritainovu misao, a činio je to i sam Bujas, kako "nije lako biti pjesnik, nije lako biti kršćanin, dvostruko je teško biti istodobno i jedno i drugo". Ako je, pak, netko još i svećenik, tada je to trostruko teško. Maritain je svakako bio u pravu, lučeći autonomiju estetskoga izraza i samu vjeru. Takva su se inače razmišljanja u Hrvatskoj pojavljivala potkraj 19. i osobito su bila aktualna na početku 20. stoljeća, te u različitim inačicama traju sve do naših dana. Istoga je trajanja i problem kršćanske, katoličke književnosti i kršćanskih, katoličkih pisaca. Od onoga trenutka kada se književno djelo oslobađa temeljnih odrednica istine i dobrote, odnosno, kada se estetski izraz oštro odvaja od etike odgovornosti, nestaje razlike između dobra i zla, ruše se tradicionalna uporišta i gube vrijednosni prioriteti. U hrvatskoj književnosti, nakon sukoba "Starih" i "Mladih" s kraja prošloga stoljeća, začetaka Mahnićeva katoličkoga pokreta godine 1900., pokretanja listova Luč (1905.) i Hrvatska prosvjeta (1914.), osnutka Kola hrvatskih književnika (1913.), početkom tridesetih godina doći će do novih preispitivanja o stanju duha i književnosti uopće, i to u krugu hrvatskih katoličkih intelektualaca i pisaca.

Bit sukoba "Starih" i "Mladih" bila je u tomu kakva književnost treba biti. Stariji naraštaji zastupali su narodnu (a ne kozmopolitnu) književnost, zauzimajući se za vrijednosti vjere i morala. "Mladi" su, pak, zagovarali slobodarstvo u književnom stvaralaštvu. Na strani "Starih" bili su Đuro Arnold, Vjekoslav Klaić, Antun Radić, Marin Sabić, Jovan Hranilović, Kerubin Šegvić, Albert Bazala i Velimir Deželić; na strani "Mladih" Treščec, Begović, Cihlar-Nehajev, Dežman, Gjalski, Kosor, Leskovar, Livadić, Nazor, Vojnović i Vidrić. S pojavom modernizma hrvatska se književnost prvi put sučeljuje s problemima individualizma i samosvrhovitosti.

* Izabrane pjesme G. Bujasa izaći će u listopadu

Pokret oko organizacije katoličkih književnika započeo je na hrvatskom katoličkom kongresu 1900. godine s rezolucijom koju je predložio Jakov Čuka (1868.-1929.), književnim imenom Čedomil Jakša, kao svojevrsni odgovor na književnost moderne. U toj rezoluciji stoji: "Katolički sastanak stavlja na srce svim -a) da ne podupiru takova izdanja, koja šire krive nazore i načela ili i inače vrijeđaju vjersko i moralno čuvstvo i hrvatsko rodoljublje; -b) da hrvatski književnici, kritičari i novinari smatraju svojom dužnosti i rodoljubnim činom upozoravati općinstvo na dobru i lijepu knjigu i preporučivati mu je, kao što odvraćati ga od zle i pokvarene! -c) da se hrvatskim društvima, nakladnicima i časopisima u ime katoličkog sastanka stavi na srce, da ne bi nikada objelodanili takove spise koji bi vrijeđali religiozno-moralno čuvstvo i hrvatsko rodoljublje, i da ne bi dopustili, što je do njih, da se u hrvatsku književnost uvuče otrovni duh, jer će tako na prosvjetnom polju najvećma koristiti hrvatskom narodu."

Među starijim katoličkim književnicima posebno mjesto zauzimaju Ivan Šarić, Milan Pavelić i Izidor Poljak, a od mlađih dvije žene - Štefa Jurkić i Sida Košutić, Đuro Sudeta kao pjesnik i pripovjedač, te Ljubomir Maraković, svakako najveći autoritet, i ne samo unutar kruga katoličke književne kritike. Nakon drugoga svjetskoga rata smatrali su ga ideologom katoličke moderne, iako u svojim napisima nije zaobilazio ni vrijednosti jednoga Krleže. Doživio je zaborav i rijetke napise, s vrlo skromnim izborom u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti.

Čukina prilično rigidna rezolucija je u očima "Mladih" bila ne samo ograničavanje slobode stvaranja, nego i njezin potpuni zator. Morala je, ipak, nakon puna dva desetljeća i tragičnoga iskustva svjetskoga rata dovesti do ponovnoga preispitivanja stvarnoga stanja katoličke književnosti. I s obzirom na promijenjene povijesne i duhovne okolnosti, i s obzirom na pojavu novih književnih naraštaja. Kao dobar pokazatelj novih traženja i razmišljanja mogu poslužiti tekstovi objavljeni u knjižici *Na Goru Gospodnju* (1935.), u kojoj su sabrani odgovori hrvatskih katoličkih intelektualaca, svećenika i svjetovnjaka na temeljno pitanje o položaju, kakvoći i budućnosti katoličke književnosti. Podnaslov knjižice, *Anketa o hrvatskoj katoličkoj književnosti,* zadaje prave okvire toga projekta, koji je izveden pod vodstvom Petra Grgeca. Svoje su odgovore i mišljenja dali Petar Grgec, Jeronim Korner, Nedjeljko Subotić, Mate Meštrović, Ivo Kečkeš, Mato Paljug, Gašo Šram, Hrvoje Bor, Andrija Živković, Ljubomir Maraković i naš fra Gašpar Bujas.

III.

Kada je fra Gašpar Bujas odlučio ili bio pozvan odgovoriti na *Anketu,* tada gotovo tridesetogodišnjak, već je iza sebe imao niz napisanih i objavljenih pjesama. Naime, 14. studenoga 1926. bogoslov Bujas piše iz Makarske fra Stanku Petrovu (1887.-1963.), kao "učitelju hrvatskog predmeta i kritičaru naše lijepe knjige". Započinje sljedećim riječima: "Poštovani Oče! Vrlo mi je drago, što se evo napokon ispunja i moja želja da ovo moje nešto zaboravljene i zapuštene siromaštine, predam s osobitog razloga, baš u Vaše zlatne ruke, na pregledbu, ocjenu očekujući Vašu auktoritativnu riječ, koja će mi slobodno, sve bez obzira kazati: hoću li da pero u ledinu zadijenem a Pegaza oslijepim, ili da nastavim započetom stazom, ili kojom drugom."

U istom pismu, koje je zapisao u svojoj bilježnici, sa stihovima i nešto proze, Bujas ističe svoje pjesničke i duhovne uzore: "(...) samo ću spomenuti, da osobito

volim i čitam i doboro poznajem našeg Poljaka i Sabića (dakle, predstavnike "Starih", o.p.). Također Jergensona i Verlaina od tuđih. A sv. O. Franju i Malu Tereziju, kojoj puno dugujem, puno i neizrecivo volim i štujem sve do tančine ušavši duboko u njihov sveti život." Bogoslov Bujas, čini se, očito čita, ako se isključe strani, pjesnike koji pripadaju "Starima", uz stanovitu iznimku Marina Sabića, osobito Izidora Poljaka. Napokon, Poljak je, i sam svećenik, sigurno i zbog svećeničke obuzetosti posebno zagrijao mladoga fratra. Istina, Bujas priznaje da je već toga ljeta objavio tri pjesme u almanahu šibenskih đaka Jedro. Usput, doživio je i prvu kritiku, iz pera Mate Ujevića, koji nije mogao s oduševljenjem prihvatiti Bujasove mladenačke prvine, vjerojatno stoga što su ga suviše podsjećale na Poljakovu strukturu stiha. Sam Bujas je u istom pismu to prokomentirao kako je Mate Ujević "rekao svoju ali neslavnu riječ". U svojim mladim bogoslovnim danima Gašpar Bujas zacijelo nije mogao razumjeti ljepotu Sabićevih stihova, ali ni okušati se u strukturama stihova koje je Sabić njegovao.

Fra Stanko Petrov javlja se pismom, iz iste bilježnice, u kojoj su uglavnom zastupljene Bujasove pjesme iz 1925., 1926. i 1927. godine, nastale prije Bujasova pisma i Petrovljeva odgovora. Pismo nosi nadnevak od 30. siječnja 1927. i pisano je u Sinju. Dakle, tri su mjeseca trebala Petrovu da odgovori "dragom mladom pjesniku". Stanko Petrov ohrabruje mladoga Bujasa, čak objavljuje i neke Bujasove pjesme u Glasniku Gospe Sinjske. Petrov piše: "(...) čitajući Tvoje pjesme uvjerio sam se, da Ti zaista imaš lijepa pjesničkoga dara. Prema tome bila bi šteta, kad bi pjesmu zanemario. Zato nemoj perom o ledinu, nego lijepo uzmi i treću bilježnicu pa daj pjevaj sve ljepše i ljepše. Dokle ćeš se popeti na pjesničkome brdu, to će pokazati vrijeme." Potom ga savjetuje i to da pjeva "samo religioznu pjesmu! (...) Nama je toliko potrebna religiozna poezija", zaključuje Petrov. A stihovi bi trebali "biti prava poezija, jer to će biti apostolat! O kad bi to shvatili mladi 'katolički' pjesnici i pisci! Onda bismo brzo došli do katoličke književnosti, a ovako tko zna kad ćemo!" Uz svoje pismo fra Petrov je mladom pjesniku poslao dva prva broja Glasnika Gospe Sinjske, u kojima su tiskane i pjesme Gašpara Bujasa.

Bujas nije odustao od pisanja stihova. Istina, većina je pjesama doživjela mnoge promjene, pa kad bi se istinski pobrojile njegove pjesme, barem one napisane do 1940. godine, bile bi to uglavnom one objavljene u zbirci *Sa svjetiljkom u rukama*. Dugotrajno dotjerivanje, preinake, inačice, konzulatacije s prijateljima, omogućile su jednu zaista fino satkanu knjigu, u koju je uvrstio sve one pjesme koje je smatrao vrijednima i za koje mu drugi potvrdiše vrijednost.

IV.

Što je Gašpar Bujas odgovorio u spomenutoj *Anketi*? Odgovor je naslovio upravo onako kako je želio živjeti: kao prava *anima candida* dao je naslov *Put zanosa i čišćenja*. Nije, istina, ostao imun na neke teze i utjecaj Mahnićeva katoličkoga pokreta i Čukinu rezoluciju. Kršćanski, katolički svjetonazor bio je i ostao kamen zaglavni njegova života. Stoga on među ostalim piše: "Malo gorušično zrno koje je pred tri decenije palo na naše zemljište primilo se, izniklo je, pomalo je klijalo, i mi danas stojimo pred mladim stablom hrvatske katoličke književnosti. Mlado je i zeleno stabalce, ali svejedno, njegovo je korijenje duboko učvršćeno stoljetnim žilama vjekovnog debla našega katoličkog i narodnog opstanka." Bujas se ljuti na liberalnu i komunističku propagandu, izdajstva i

odmetnuća, prezir i nemar, ravnodušnost zamrlih katoličkih duhova, da bi dalje nastavio: "Hrvatska katolička književnost pretrpjela je mnogo i mnogo poraza, mučno se provlačila kroz svoje Scile i Haribde; junaci su, pače, i neki sastavnici, zatajivali, izdali, ali, ipak su sretno prošla vremena novaštva, proba, iskušenja i gorkih razočaranja. Putem zanosa i čišćenja došli smo dotle, da možemo u skoroj budućnosti očekivati mnogo bolje plodove, nego što su bili svi dosadašnji."

Na drugom mjestu, već tada, poput nekih drugih dalekovidnijih književnika, Ljubomira Marakovića ili Petra Grgeca, osjeća potrebu za pospješenjem hrvatske katoličke književnosti. No, nisu ih slušali, pa se i danas mogu naći oni koji prigovaraju da se za tzv. katoličku književnost učinilo vrlo malo, osobito u osvjetljavanju zaboravljenih i prešućenih katoličkih pisaca, bolje reći pisaca i djelatnika kršćanskoga, katoličkog nadahnuća. I to prigovaraju danas, a gdje su bili i što su pisali u proteklih pedeset godina?! Naime, u razdoblju suvremene književnosti bilo je osoba, osobito između dva rata, čija je djela trebalo istražiti ili barem evidentirati - ne zbog boje stijega pripadnosti, nego zbog autentičnosti i darovitosti.

Bujas je, dalje, isticao vjeru i narod (domovinu) kao osnovicu ili zastavu hrvatske katoličke književnosti. Dakako, nije uvijek uspio biti suzdržan i objektivan, znao je govoriti u ekstazi. Ali se nipošto ne može reći da u njegovim prosudbama i idejama nema zanimljivih razmišljanja. Napokon rečenice "Težak je naš poziv. Katolički književnik odgovoran je pred Bogom, pred savješću i pred svojim narodom" nisu napisane bez razloga i teško ih je argumentirano pobiti. Pogotovu ako ih prati estetski izraz. Kada, pak, rezimira ono što su književnici katoličke inspiracije napisali, ni tu mu se ne može gotovo ništa prigovoriti - kod mnogih je imena bio u pravu: "Po dvije zbirke pjesama Pavelića i Poljaka, tri Sudetine, po dvije Škarpine i Horvatove, po jedna Violićeva, Lendićeva i Kornerova: romani i pripovijetke Narcisa, Deželića (ml.), Jakovljevića, Soljačića, Jurkićke i Košutićeve. Književne kritike, eseji i monografije Marakovića, Grgeca, Ujevića i Škarpe, putopisi Grgeca i Subotića; hagiografije Jurkićke i Košutićeve; tolika godišta Hrvatske prosvjete, Luči, Obitelji, Sela i grada, Kalendara sv. Ante i još mnoge druge stvari - sve to zajedno predstavlja golemu i veliku duhovnu težinu na tezulji hrvatskog katoličkog pokreta."

A zatim se opet tuži na loše prilike, koje ne dopuštaju jači zamah tadašnje mlade književnosti. Zauzima se i za podizanje književnih zahtjeva, za jedno izdavačko poduzeće u kojem će se objektivno suditi pri izboru književnih djela, te svoj tekst završava sljedećim riječima: "Želimo li, da se mlada hrvatska katolička književnost proširi i popularizira i u širim slojevima sela i grada, morat ćemo je propagirati osnutkom 'Dana katoličke književnosti", uvođenjem tečajeva i predavanjima. Koliko naša književnost bude skopčana s duhom i ciljevima Katoličke Akcije, toliko je osigurana i njezina Budućnost!"

I da zaključim: možda se u nekim Bujasovim gledištima može osjetiti sklonost težnjama književnosti koja je prošla. Ili se možda mogu prepoznati zasade Mahnićeva katoličkog pokreta i nove Katoličke Akcije koju je osobito podupirao nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac. Ali se ipak ne može i ne bi smjelo sve svesti na doktrinarno promišljanje literature. Bujas je o književnosti i književnom djelovanju razmišljao kao angažmanu svjedočanstva, više negoli tendenciji ili posebnoj misiji. Možemo se složiti s Radovanom Grgecom, koji je više puta isticao kako su kršćanski pisci u nas već početkom stoljeća zastupali automoniju estetskih vrijednosti, uvijek svjesni činjenice

da se etika odgovornosti ne može odvojiti od estetskog izraza. Ni književnost o kojoj fra Gašpar Bujas govori i kakvu piše nije niti može biti ravnodušna ili relativizirajuća: tobože, ne poznaju se ideje istine, dobrote i ljepote. Uostalom, Bujasova razmišljanja o književnosti, kao i njegova doktorska disertacija *Hrvatska religiozna poezija novijeg vremena,* nisu ništa drugo doli odsjevi kršćanske kulture i civilizacije, te hrvatske književnosti od njezinih početaka do njegove suvremenice.

V.

U svojim se raspravama fra Bujas često vraćao pitanjima narodne književnosti. Posebno Kačiću i Despotu. Osobito je zanimljiva njegova prva rasprava *Katolička crkva i naša narodna poezija* (1939.). Polemizirajući s nekim tvrdnjama Vatroslava Jagića i Kukuljevića, ali i nekih drugih hrvatskih, pa i srpskih povjesničara, Bujas je naglasio i na pojedinim primjerima pokazao koliko je Crkva u Hrvata sudjelovala u postavljanju čvrstih temelja društvenoga, prosvjetnoga i kulturnoga života. A zbog povijesnih razloga citira Jagića, koji, među ostalim, piše: "Narodima srednjega i novoga vijeka nema u svekolikom razvoju njihova bivstva i državljanstva važnijeg trenutka od pokrštenja. Krst i vjera kršćanska vrata su na koja se ulazi u zbor i drugovanje s izobraženim narodima: to je zlatni ključ koji otvara blagodati nova na kršćanskim istinama zasnovana života." Ne govori se bez razloga da su Hrvati jedan od najstarijih europskih naroda i njihove veze sa Svetom Stolicom trajnije su od veza mnogih drugih naroda. Bujas je, dakle, citirao Jagića, da bi zatim dodao svoje riječi, koje su nama i danas aktualne: "Hrvatski narod je u krilu Katoličke crkve našao ne samo zaštitu narodnih težnji, nego je sebi stvorio i prvo ognjište književnoga djelovanja i kulturnoga razvitka uopće." Treba li reći s koliko je obzira, a što je i povijesni presedan, Sveta Stolica među prvima priznala hrvatsku samostalnost i svojim se gledištima priklonila hrvatskim prirodnim težnjama? Bujas, osim toga, s pravom naglašuje da su upravo svećenici "najviše po narodnu pjevali, narodno blago cijenili i sakupljali", a nisu prihvaćali samo ono što je u moralnom smislu bilo neprihvatljivo. Uostalom, ni kršćanski pjesnik, odnosno pjesnik katoličkog nadahnuća ne će pisati neprimjerenosti i upotrebljavati nepristojne riječi. Jer ga veže, kako to govori fra Bujas, odgovornost prema Bogu, savjesti i narodu. Bujasova knjiga *Katolička crkva i naša narodna poezija,* unatoč stanovitim nedostacima s obzirom na nova znanja i spoznaje, ipak i danas zaslužuje punu pozornost. Koliko je, pak, Katolička crkva u Hrvata čuvala narodne vrijednosti, boreći se za pravo naroda i pravo svakog čovjeka, ne treba posebno govoriti.

VI.

Bujas je prema napisu Petra Grgeca uspio razriješiti problem autorstva himne franjevaca trećoredaca. U Hrvatskoj straži iz 1935. Grgec postavlja u naslov pitanje *Tko je spjevao himnu trećoredaca?* i daje odgovor, pozivajući se na Bujasa - Silvije Strahimir Kranjčević. "Prvi dokaz je svjedočanstvo bosanskih franjevaca, koji su Kranjčevića poznavali. Među njima spominjem samo direktora franjevačke gimnazije dra fra Kazimira Ivića, koji mi u pismu najkategoričnije izjavljuje, da pjesma potječe od Kranjčevića. Drugi dokaz nalazimo u osnovnim elementima Kranjčevićeve poezije, naime u stihu, ritmu, jeziku, pjesničkoj frazeologiji. Ovom valja pridodati i

svjedočanstvo Milana Marjanovića, koji nas upućuje na Strukićev molitvenik iz g. 1899." Ti su podaci danas svakako poznati, ali u ono doba bio je to problem što ga je Bujas istražio i kao franjevac i kao pjesnik, te je svojom senzibilnošću mogao prepoznati Kranjčevićev pjesnički duktus. Grgec je, dakle, riješio problem, a kao onoga koji ga je uistinu bio riješio naveo je fra Gašpara Bujasa.

Godine 1940. pojavila se zbirka *Sa svjetiljkom u rukama*. Na koricama zbirke naslikane su franjevačke ruke, trnjem ovijene, kako dižu u vis zapaljenu uljanicu. Simbolika o budnim slugama (Lk 12, 35 ili 11, 33-36, i Mt 25, 1-13) očituje se i u sadržaju pjesama. Jedno se odnosi na prispodobu o svjetiljci, drugo na prispodobu o budnim slugama, treće na prispodobu o deset djevica. Možda citat iz Lukina evanđelja o budnim slugama najbolje očituje smisao crteža č. s. Lambertine Grgec: "Neka vam bokovi budu opasani i svjetiljke upaljene, a vi slični ljudima što čekaju gospodara kad se vraća sa svadbe da mu odmah otvore čim stigne i pokuca. Blago slugama koje gospodar, kad dođe, nađe budne!" I naš pjesnik, koji se ogradio od svijeta "trojim gvozdenim vratima svoga srca", tj. zavjetom čistoće, poslušnosti i siromaštva, sa svjetiljkom u rukama pjeva o svojim slabostima i pobjedama, usponima i padovima. U biti riječ je o intimnom duhovnom životu koji nastoji spravan služiti Bogu, Crkvi i domovini. Riječ je o rijetkom slučaju proživljavanja redovništva, teškoga lomljenja duše i "neobično trnovitog puta jednog zvanja do konačne pobjede" (A. R. Glavaš).

Brojne varijante pjesama na kojima je Bujas radio gotovo do samih špalta knjige dovele su do prave dotjeranosti forme, koja je većinom vezanoga stiha, katkada i sonet, ali ima stihova slobodnih od versifikatorskih spona, te u njima, kao i u Poljaka, prebiva izniman ritam. Odnosno, ritam slobodno nosi sadržaj. Petar Grgec se u povodu izlaska Bujasove knjige u pogledu formalne strane stihova zaista nije prevario: "On (Bujas) nastoji, kako je i pravo, da se okoristi svim formalnim rekvizitima napretka. Zato se čuva zastarjele frazeologije i obogaćuje lirsku religioznu metaforiku novim izrazima. Njegov je korak u ritmici potpuno nov. On se umije vrlo dobro poslužiti strogom verbalnom ritmikom u kojoj sithovi, strofe i srokovi su matematički točno određeni brojem slogova i izmjenom naglašene arze i nenaglašene teze. Ali služi se i slobodnim stihom." Grgecova su zapažanja točna i daju naslutiti da je pred nama pjesnik zreo i upućen u tajne pjesničke umjetnosti. Jednako, u formalnom pogledu, koristi i slobodni i vezani stih. Mora se reći i to da, kako znaju primjećivati kritičari, nije uvijek dovoljno u pjesmi samo sadržajno spomenuti nešto iz bogata kršćanskoga rječničkoga pojmovlja pa da pjesma dobije atribut religioznosti. To za njezinu estetsku uspjelost svakako nije dovoljno. Stoga je nužno poznavati vještinu stvaranja stiha, strofe i cijele pjesme. Uostalom, Andrija Radoslav Glavaš je u svojoj recenziji Bujasove zbirke upozorio da upravo za religioznu poeziju vrijedi da je često sadržajno monotona i konvencionalna: "lako može konvencionalna pobožnost, jednovitost duhovnog proživljavanja i ujednačenost liturgije izraz okameniti i dati mu stalnu boju (...) kao da tu nema mogućnosti za originalnost i svježinu (...) Treba dati osobnu notu starom i malim promjenama podvrgnutom vjerskom osjećaju." Istodobno Glavaš Bujasovu zbirku određuje kao "prilično rijedak slučaj redovničkog proživljavanja, teškog lomljenja duše i neobično trnovitog puta jednog zvanja do konačne pobjede. (...) zbirka je više povijest mladosti nego određen doživljaj (...)", ali u obilju tadašnje duhovne (religiozne) poezije, ta je zbirka ne samo izvoran pjesnikov naglasak, nego i "doista nepatvoreni lični izlijev duše koji se ne može miješati i zamijeniti s drugim pjesnicima i njihovim nastrojenjima

(...) Bujas ima svoj specijalni pjesnički svijet, strogo odijeljenu tematiku i na svoj način izraženu, a to je ne mali uspjeh u vrijeme lirskog bogatstva i veoma istančanog jezičnog materijala, gdje pjesnici teško nađu svoj lični ton." Ivan Krolo ističe da Bujasova zbirka "kao doprinos našoj suvremenoj katoličkoj lirici i kao portret Bujasova pjesničkog stvaranja, (...) postiže pravu vrijednost pjesničkog očitovanja jedne izgrađene svećeničke ličnosti".

O čemu većinom pjeva fra Gašpar Bujas? Kao franjevac svećenik zamjenjuje primjerice erotske elemente ili elemente svojstvene modernizmu problematikom svećeništva: slijedi put Poljakov, ali uspijeva franjevačkom jednostavnošću izraziti svoje ushite, svoju konfesiju, svoj životni poziv. To u hrvatskoj poeziji 20. stoljeća nitko nije učinio bolje, uspjelije i estetski vrednije od Poljaka i Bujasa. Samo što je Bujas u motivima jači i raznovrsniji i, što je najvažnije, uvjerljiv i vjerodostojan. Pita li se za antologijski vrijedne Bujasove pjesme, ne će ih biti mnogo, ali po nekim zaslužuje nazočnost u antologijama. Ne treba zaboraviti da je Bujasovu pjesmu *Dalmatinski krš* Vinko Nikolić uvrstio u antologiju hrvatske rodoljubne poezije *Hrvatska domovina* iz 1942., u društvo, dakle, eminentnih hrvatskih pjesnika. Vedro shvaćanje života u toj pjesmi - to spominje i Ton Smerdel, - pomalo u stilu Nazorovu, ali ipak s franjevačkom jednostavnošću i pejzažnom himničnošću, nosi "nepresušnu poetsku žicu i zanos za umjetnošću umjetnika iz hrvatske Dalmacije": "U mirisu smilja, kadulje i vrijesa / krasni li su naši bregovi i krši! / Iz njihovih stijena vječni Kipar klesa / Dalmatinca, koga bura još ne skrši" završni su stihovi ove pjesme. Iako i nije u pravom smislu rodoljubna, domoljubna svakako jest, a ponekad je zaista teško razlučiti rodoljubno od domoljubnoga. *Dalmatinski krš* spada među najbolje Bujasove pjesme.

Idilična pjesma, pak, *Život za planinom*, iste godine uvrštena u antologiju hrvatske poezije Il Melograno Luigija Salvinija, opet izražava ljubav prema drniškom pejzažu, sa svim čarima krša i domaćega ognjišta. Završna strofa zaključuje se stihovima: "Nebo je ovdje tako posve blizu. / Božjega dara kuće su nam pune. / Crkvica sivih tornjevi u nizu / stoljetnog hrašća ova brda krune."

Đuro Kokša se u svojoj antologiji *Hrvatska duhovna lirika* (Rim, 1968.) odlučio za jednu od Bujasovih poslijeratnih pjesama, i nije pogriješio. Izabrao je svakako najbolju pjesmu, odnosno njezin treći dio. To je pjesma *Karinski triptih*. Iz te je pjesme vidljivo da Bujas u četrdesetim i pedesetim godinama nema više onoga elana i snage da, pa i do iznemoglosti, dotjeruje svoje stihove onako kako je to radio sve do pojave svoje prve zbirke. Doživljaj Karina, crkve i samostana doista je antologijske vrijednosti. Evo početnih dijelova trećeg dijela *Triptiha:* "Samostan i crkva. Još od turskog doba / isti zid ih veže. Građevina stara. / Ispod njenih ploča svud je grob do groba / već usnulih davno karinskih fratara." Nije se lako oteti dojmu da je ovu pjesmu, ispresijecana ritma i pravih srokova, te kratkih rečenica napisalo slikarsko oko, dajući cijelom *Karinskom triptihu* dah melankolije i baladičnosti. I uopće, fra Gašpar Bujas često rabi baladične i romantične ugođaje.

Napokon, čak tri pjesme uvrštene su u antologiju novije hrvatske marijanske lirike *Duša duše hrvatske* Nevena Jurice i Božidara Petrača (Mostar, 1988.), i to *Utjeha žalosnih, U službi oltara* i *Kapela na brijegu*. Treba reći da je Bujas, za razliku od Poljaka, koji ima samo jednu marijansku pjesmu, tipičan marijanski pjesnik. Iako je bio ministrant kod bijelih fratara - dominikanaca, i trebao završiti u dominikanaca u Bolu, majčine priče o Gospi Sinjskoj dobrim su dijelom uvjetovale ovu posebnu

duhovnu pjesničku vrstu, marijansku pjesmu. Dakako, u Bujasovoj poeziji očiti su utjecaji sv. Franje, himnički i ekstatički, i Krista kao početka i svršetka svijeta. Ima i ugođaja i prisjećanja na djetinjstvo i domaće šibensko ognjište, s posebnim viđenjima majke. Izniman je i pjesnikov osjećaj za religiozne pjesme pune nježne mistike. Lirika umbrijskog Sirotana i nježnost Male Terezije nisu mogle ostati izvan melankolične, ali i vedre Bujasove duše.

Branko Klarić je o Bujasovim pjesmama zapisao: "Lirika fra Gašpara Bujasa nastavlja se na Poljakovu liriku i to po srodnosti duša, koje putuju na Bijelo Brdo noseći svjetiljke u okrvavljenim rukama." Uostalom, da se podsjetimo, onaj crtež s rukama koje drže svjetiljku a ovijene su trnjem dobra je slika ili vizija cijele Bujasove lirike. Nije slučajno Vinko Nikolić u svojoj recenziji Bujasove zbirke zaključio da je zbirka *Sa svjetiljkom u rukama* vrijedan prilog suvremenoj hrvatskoj poeziji, a naročito njezinoj duhovnoj lirici. Pa i danas, kada bismo mjerili metrom različitih tipova suvremene hrvatske poezije, ostali bismo kod slične konstatacije: Bujas ima antologijskih pjesama, a u prostoru hrvatske duhovne lirike zauzima čvrsto i nezaobilazno mjesto. I to ne samo zbog teme svećeništva, koja je gotovo napasne naravi, nego i ugođaja svoga rodnoga Šibenika i staroga Doca, kao i svih mjesta u kojima je boravio, od Karina, Sinja, Visovca, do gromača i brina. Dakle, nije riječ o jednoličnoj pjesničkoj građevini ili, pak, danas uskogrudnoj anakronoj pojavi. To mogu tvrditi samo oni koji nemaju nikakav osjećaj za duhovno, ukoliko to nije praznina i ništavilo. Riječ je o pjesniku koji i u sadržajnom i u formalnom smislu sjaji na hrvatskom pjesničkom nebu kao prepoznatljiv znak različitosti koju treba čuvati i njegovati.

Istina, pjesme koje je Bujas pisao četrdesetih i pedesetih godina, poput *Autobiografije, Župnikova triptiha* i nekih drugih, nemaju veće vrijednosti od pukog svjedočenja njegovih tjelesnih muka i evokacija njegova života.

VII.

Kada je završio s prvim pjesničkim poglavljem, započelo je novo doba: doba studija hrvatske književnosti i rad na doktorskoj disertaciji *Hrvatska religiozna poezija novijeg vremena*, tezi koju je branio pred Antunom Barcem 1944. godine. Studij književnosti, boravak u Strasbourgu, svakako je, uz svećeničke zadaće, oduzimao snagu i iscrpljivao. Gotovo do duševne boli. Iz opće literature vidljivo je da nitko prije njega nije raspravio religioznu tematiku hrvatske književnosti 19. stoljeća. Zanimalo ga je - možda i malo pretenciozno - kako su pojedini pjesnici toga stoljeća doživljavali religioznost i kako se ona manifestirala u njihovim djelima i stvaralaštvu. Bujas je njegovao pristup: nikoga ne prešutjeti, zabilježiti i one koji se u povijestima hrvatske književnosti uopće ne pojavljuju, koji su naprosto morali pasti u zaborav. Ipak, temeljna vrlina Bujasova rada sastojala se u tome što je on doista bio prvi, a u svoje vrijeme i jedini. Naime, obično se takve teme zaobilaze, i to ne samo danas, tako je izgleda oduvijek. Bujas je, osim toga, jači u opisima književno-povijesne naravi, a znatno tanji u vrednovanju pojedinih pjesama i pjesnika. Zacijelo će Bujasova radnja moći poslužiti svrsi jer bi se uz ono što je istražio i u literaturi navodio, s današnjih obzora i iz današnjeg vremena, moglo doći do zanimljivijih rezultata koristeći najnovija dostignuća znanosti o književnosti i teologiji. Ali ostaje još uvijek da se u pravom smislu sagleda Bujasova disertacija, i da se o njoj meritorno izjasne povjesničari hrvatske književnosti.

VIII.

Fra Gašpar Bujas bio je svestrana ličnost i zaslužni franjevac. Bio je pjesnik, znanstvenik, profesor, *anima candida*. Osobito pjesnik i književni povjesničar. Pjesnički je u cijelosti uspio i njegovo pjesničko djelo ostaje. Kako se bavio posebno Kačićem, te je u prestižnoj ediciji *Građa za povijest književnosti hrvatske* napisao raspravu pod naslovom *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća*, povijest hrvatske književnosti trebala bi u nekoj zgodi odrediti njegovu poziciju književnog povjesnika. Valjalo bi istražiti i njegov kritički rad i njegove recenzije, izvore njegovih sudova i motrišta s kojih je prosuđivao određene hrvatske pisce i pjesnike - Branka Klarića, Vinka Nikolića, Đuru Sudetu, Ivu Horvata i druge. Vjerujemo da će kao pjesnik konačno o 90. obljetnici rođenja dobiti svoje mjesto i pravo značenje. Uglavnom, unatoč dosadašnjim pokušajima, nadasve Zdravka Mužinića, i sada našima, o fra Gašparu Bujasu još nije sve rečeno. To samo znači - neka se ponovi - da je fra Bujas bio uistinu svestrana, iznimno naobražena i vrlo plodna osoba. Osim toga, i putopisac koji je nakon boravka u Lurdu napisao oveći putopis *Kod čudotvorne Majke Božje u Lurdu* (Zagreb, 1958.), knjigu koja nije bez literarnih vrijednosti i zrelih poetskih dijelova.

Na dan Gospe Snježne

* Gašpar Bujas rođen je 6. siječnja 1906. u Šibeniku. Nakon završene osnovne škole pohađa Franjevačku klasičnu gimnaziju. Na Visovcu je završio novicijat (1924.), a gimnazijsko-filozofsko učilište u Zaostrogu. U Makarskoj je studirao bogosloviju. Godine 1929. zaređen je za svećenika.
Od 1939. godine u Zagrebu je studirao povijest južnoslavenskih književnosti, u Strasbourgu je školske 1935./36. godine slušao predavanja iz slavenske fiologije i komparativne književnosti. Diplomirao je 1938., a 1944. godine i doktorirao. Predavao je na Franjevačkoj gimnaziji u Sinju, Vjerskoj srednjoj školi u Makarskoj, zatim i na Franjevačkoj vjerskoj školi za pripravu svećenika u Zagrebu. Prvu pjesmu *Ja molim* objavio je u Glasniku Gospe Sinjske 1922. godine. Pisao je književne kritike, a od 1945. godine posebno se posvećuje istraživanjima franjevačke književne i kulturne prošlosti, narodnoj književnosti, te Andriji Kačiću Miošiću i Ivanu Despotu. Najvažnija studija *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju od polovine 19. stoljeća* objavljena je 1971. godine u *Građi za povijest književnosti hrvatske*. Umro je 26. rujna 1963. u Zagrebu. Objavio je sljedeća djela: *Katolička crkva i naša narodna poezija*, Šibenik, 1939.; *Sa svjetiljkom u rukama*, Šibenik, 1940. (1939.!); *Harambašićeva religiozna poezija*, Zagreb, 1945.; *Autobiografija* (poema), *Makarska*, 1956. i putopis *Kod čudotvorne Majke Božje u Lurdu*, Zagreb, 1958.

Diana DOBRAN

Danas sam ponovno rođena

Danas se moje oči sjaje,
dok misli lete k tebi.
Od danas znam, ti si sa mnom
u svakoj mojoj riječi, misli i djelu.
Danas osjećam toplinu sunca
i kišu što polako pada.
Osjećam te u sjećanju tvojih djela.

Ivan BERISLAVIĆ

Dva soneta s akrostihom

Riječ za prognanike

Kruh, kaput i krov — najmanje što treba,
Ako sve drugo oduzeto bude.
Rat, krv i mržnja, zločin bez osude.
Daleko biti od pravde i neba.

Ipak, dok tijelo trpi, srca žude
Nazočnost stalnu nekvarljiva Hljeba,
Anđeoski štit od zla što još vreba,
Lijek što hrabri ostavljene ljude.

U osami toj i napuštenosti,
Fijuk dok straha para mrzle uši,
Riječ jedna gradi zaklon čovječnosti.

Apostolska riječ otuđenost sruši,
Njezina blagost osvetu premosti
I ponovno im vrati život duši.

Rijetkost

Čovječje jeste tražit' sreću trajnu
A nalazit' na ovomu svijetu
Slabosti samo u obličju bajnu,
Nestalnost stalnu, nezahvalnost kletu.

Oh, kakva muka ne otkriti tajnu
Jedina puta u Domaju svetu!
Sretna li bića kojem' izražajnu
Mudrost Bog dade još kao djetetu.

Ako i ima takvih pod zvijezdama
Rijetki su kao runolist u gori
I pjesma zato nek' o njima zbori.

Jedna od takvih živi među nama
I sjajem svijetli, jer Ljubavlju gori
OD PRESVETOGA SRCA vječnog plama.

Ljiljana VASILJ

Molitva

Daj mi podigni ruke
i otvori dlanove suncu
izlij na njih
svjetlost jutra i rosu
radost što se živi

daj mi podigni ruke
na pozdrav životu i suncu
učini da pišu, stvaraju, mole
zadaću daj mi liječiti
toliko tuge je na svijetu

daj mi podigni klonule ruke
pomozi, da se sva patnja moja
pretopi u suzu osmijeha
da činim što je Tvoja volja
odreknućem od mog sitnog bola

* * *

Danielu

Ti ne znaš gdje to mjesec
čarobnim prstima
sklanja želje tvoje
u san

i čini se
da je sve moguće
i lijepo kao grad
s rosom mjesečine
u srcu sanjača

ti ne znaš kako
jutro ti otvori oči
a dan je bolji
ljepši, veći

Grga PEJNOVIĆ

Francis Jammes-samotnjak ispod Pirineja

(nastavak)

Nekoliko mjeseci poslije Jammesova i Claudelova hodočašća u Lourd, u salonu pjesnika Arthura Fontaina našla se skupina književnika, kojima je André Gide čitao Jammesovu "L'église habilleé de feuilles" / Crkva u zelenilu, a to je bio njegov "Magnificat" (Veliča) Bogu, što se pomirio s Crkvom i našao Boga u svom Njegovu veličanstvu. Svi smo bili dirnuti, piše Arthur Fontaine Jammesu. Claudel je plakao. Gide je bio oduševljen, Raymonde Bonheur tih i duboko potresen, a Mithouard mi je rekao: "To je povijesni događaj za francusko pjesništvo."

Claudel se vjenčao u Lyonu 8. ožujka 1906., pa odlazi u Kinu na svoju konzulsku dužnost i piše Jammesu "Ostavljam vas s dragim Bogom, koji će vam udijeliti sreću kakvu vi zaslužujete." Jammes odlazi u dvorac Cayle u Tarnu i nekoliko tjedana živi sa sjenama dvoje književnika vjernika, brata i sestre Maurice i Eugénie Guerin, koji su tu živjeli u suzdržanoj tuzi i sjedinili se u smrti, po istoj ljubavi prema Bogu (par la mort dans le méme amour de Dieu). Došao je k njima, jer našli su i slijedili ono što i sam smatra jedinim putem do spasenja. Molio je i meditirao u istoj sobi u kojoj su umrli dvoje vjernika i pjesnika. Njegova mašta ih je dozivala u vizije i snoviđenja dok je stvarao divne stihove poeme "Clairières dans le ciel" (Proplanci čistine ili svjetla u nebu).

Našašće vjere i osnivanje obitelji, uz rađanje dječice, pribavljaju mu beskrajnu sreću, ohrabrenje i povjerenje u život. Međutim, nestankom prijatelja pjesnika Charlesa Guerina i Alberta Samaina, potresa ga bespomoćnost pred veličanstvom smrti, koja odnosi i voljene koje poštujemo i cijenimo, jer iskreni prijatelji se ne nalaze svaki dan.

Mladi pjesnici, koji smatraju da su simbolizam, hermetizam i nadrealizam preživljeni i banalni, traže novu, svježu i jedinstvenu izražajnost, održavanu i poticanu posvudašnjim i svagdanjim motivima. To su našli na stranicama (stihovima i prozi) Francisa Jammesa, koje u to vrijeme znače nešto novo, samosvojno, jednostavno i nenamješteno. Kritičari to nazvaše "pravim ostvarenjem umjetničkog preporoda". Posebno ga cijene François Mauriac, Alain Fournier, Francis Carco i Jules Romain. Njegova djela su ih poticala, da izgrađuju svoj stil i način pristupa i mišljenja o umjetnosti i umjetničkom stvaranju. Ima književnika toga vremena, koji su odricali da im je Jammes uzor, ali u njihovim djelima osjeća se njegova prisutnost-htjeli ili ne htjeli to priznati, kao Léon Paul Fargue, Henrie Ghéon, André Lafon, Jules Superville, Rémy de Gourmond i naš Nikola Šop.

Svoje kršćansko osvjedočenje izgrađivao je i produbljivao molitvom, meditacijom, prisustvovanjem Svetoj Misi i primanjem Sakramenata, što se odrazilo u njegovoj strpljivosti pri nošenju svog životnog križa i brigama za brojnu obitelj od deset članova, a i u njegovoj religioznoj poeziji. U 1911. i 1912. godini objavljuje "La'brebis egarée" (Izgubljena ovca) i "Les géorgiques chretiennes" (Kršćanske georgike).

Liberal i agnostik Gide polako se udaljuje od njega, dok se André Lafin, koji je od Francuske akademije primio grand prix za književnost, približuje katoliku Jammesu. Kad ga je župnik Ortheza imenovao članom župnoga vijeća, osjećao se počašćenim.

Na pragu je prvi svjetski rat. Hvala Bogu, Jammesa nisu mobilizirali, ta njemu je već 46 godina i hranitelj je brojne obitelji. Međutim, rodoljublje i ponos nisu mu dopuštali da se ne pridruži svojoj braći u obrani domovine, pa se prijavio sam. Pametni i humani ljudi dodijeliše ga u bolničku upravu i tako ga sačuvaše od pogibije na fronti. U domu je starošću slomljena majka, rađanjem i radom iscrpljena supruga i čitav roj dječice, koja se u stanu igraju, skaču, prevrću, vrište i razbijaju. Dobri i plemeniti otac strpljivo i pažljivo skrbi o zdravlju svih. Koliko samo haljinica, košuljica, hlačica, čarapica, podvezica i cipelica, pa zdjelica, tanjurića i žličica! Koliko može, Francis pomaže svojoj voljenoj i divnoj supruzi i majci tolike djece.

Jednoga dana dolazi vlasnik kuće i saopćava da je naumio kuću prodati, pa će oni morati iseliti, jer nitko neće kupiti kuću, koja je nastanjena. Što sada? Kamo s tolikom obitelji? Jammes je na mukama, ali dobri Bog posreduje, milošću obasjava svoga slugu i ne dopušta da ova kršćanska obitelj ostane na ulici.

Župnik u Orthezu primio je pismo od neke stare gospođe, koja mu javlja da ostavlja kuću i sav imetak katoličkoj obitelji s mnogo djece u Hasparrenu u Basquiji. Župnik je obavijestio obitelj Jammes, a pjesnik je u tome razdoblju objavio vizionarni tekst pod nazivom "Patrijarh i njegovo stado (Le patriarhe et son tronpeau)".

Slijedi selidba i nastanjivanje u pokrajini Basqua. Prostrana kuća, zapravo dvorac okružen travnjacima, gajevima i cvjetnjacima. Pravi zemaljski raj! Baka, roditelji i djeca ovdje će imati prostranstva, zelenila, zraka, odmora i zdravlja. Otac je odabrao sebi sobu u kojoj će stvarati svoj umjetnički svijet. Otvara prozor, a jedna smokvina grana ispruži se u sobu, kao da mu želi reći: Dobro došao, Francis, ovlastiše me da te pozdravim. Tko? Topole, jablanovi, hrastovi, oskoruše, jabuke, rašeljke, zerdalije, magnolije, margarite i hortenzije, a tko bi drugi i od koga bi drugoga primio pozdrav s tolikom radošću. Tu stvara četiri knjige Katrena (Quatraines). To su kratke pjesme od četiri stiha. Odabrane riječi, zvonke rime i ritam nabijen životom odjekuju u duši čitatelja i recitatora. Paul Claudel, pjesnik profinjena ukusa, rekao je da je to vrhunac Jammesova stvaranja.

U svom Manifestu 1897. objavio je svoje poglede na pjesništvo krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća. Pjesnički pravci i škole nastupaju bučno, ali nestaju u tišini, neprimjećenosti i zaboravu. Slobodni stih promiče Gustav Kahn, Moréas romanizam, Joséphin Peladan imažizam, Laurent de Taillade anarhizam, S. G. de Bouchélir naturizam i Verharen energiju života-paroxizam. Jammes je poklonik pjesničke istine, po kojoj pjesnikovu maštu i osjećanja može pokrenuti par čarapa kao: kraljevsko žezlo. On je naturist, odnosno žamist.

Jammes i njegova brojna obitelj žive od njegova pera. Zato svake godine od 1891., kada je objavio šest soneta do 1938. godine objavljuje jednu ili više knjiga pjesama i proze. Poslije njegove smrti objavljeno je još desetak knjiga, a među njima je i korespondencija sa Gideom, Mallarméeom i književnicom Collete.

Do povratka u krilo Katoličke Crkve 1906. kao i poslije, do smrti, ostaje vjeran prirodi i selu pirinejskog područja, nastojeći se što više suživjeti s tim svijetom i sve obasjati svojom ljudskošću, dobrotom i ljubavlju. On voli pastire kao i njihova stada i pse čuvare. Voli sela, gradiće i njihove ljude, djecu, mladež, dobre i zle, zdrave i bolesne, siromašne i umiruće. Kad je 1906. obasjan svjetlom Euharistije, svoju sreću i smirenje razlijeva kao dar Božji na sve što opstoji i živi: stvari, životinje i ljude. U stvarima gleda dio onih, koji su još tu, ili onih koji su već u vječnosti.

Pjesnik trpi kad vidi da druga živa bića trpe. Boli ga kad vidi da je magarac preopterećen i kad obadi napadaju volovske oči, kad djeca lome trešnjine grane, a ona im nudi sočne crvene plodove. Uživa u razigranoj janjadi na proplancima i blejanju njihovih brižnih majki, koje ih zovu da se nasišu mlijeka. Voli razigranu i ugojenu telad, ždrebad i magarčiće, koji se pokretom ušesa brane od dosadnih i krupnih planinskih muha. Jammes je pjesnik idile i prirode i tu je na svome, suveren i sretan, a druguje najviše sa svojom lulom i psom Sultanom.

Napisao je rukovet elegija, koje su odraz njegove tuge i bola, ali bolima se ne ugiba, jer se patnjom i križem nastoji suživjeti, ili kako teolozi kažu suobličiti s Kristom patnikom, koji je svojom mukom i raspećem na Kalvariji otkupio grijehe svijeta po volji Očevoj. Za kršćanina i pjesnika Jammesa, to je zrelost i osvjedočenje.

Prvu elegiju je posvetio već pokojnom prijatelju Albertu Samainu.

"Nasmij mi se! Ja ne plačem.
Kaži mi. Nisam tako bolestan kako ti misliš.
Otvori moja vrata još koji put, prijatelju, i
Priđeti moj prag i reci mi ulazeći "Zašto si žalostan?"
Dođi još! On je u Orthezu u kome si ti sretan
Stavi šešir na stolicu, koja ti je tu,
Ako si žedan, evo bistre i hladne vode iz zdenca, a ima i
vina.
Moja majka će te vidjeti da dolaziš i reći: Samain!"
Moj pas će ti onjušiti ruku.
Ne oplakuj tvoju smrt. Tvoj život je još tu.
Glas vjetra, koji njiše jorgovane, ne umire.

U sedamnaest elegija Jammes je izrazio puninu svoje duše, koja se sad divila ljepotama svijeta i života, sad trpjela razočarana i slomljena bijedom, više moralnom nego materijalnom, čovjeka i čovječanstva. Ipak nikad nije pao u očaj iz kojega se je teško osloboditi, ali on je sada osvjedočeni kršćanin, svjestan da je ipak sve u ruci Božjoj, koji ljubi i oprašta. U sedmoj elegiji pjesnik vodi dijalog s prijateljem i pita ga: "Reci mi, prijatelju, hoću li ozdraviti od ojađenosti i ranjenosti svoje duše?". Prijatelju, snijeg neće ozdraviti od svoje bjeline. Ona mu je svojstvena, jer tvori njegovu bit. Tako je bol svojstvena tvojoj duši i od nje se ne ozdravlja". Reci mi, reci, prijatelju, moramo li umrijeti? Moj prijatelju, ti znaš da ćemo poći u raj k dragome Bogu. "Što ćeš reći dragome Bogu, prijatelju?" "Reći ću mu da na zemlji ima velike siromaštine i bijede".

Trinaestu je posvetio svome idealu, svojoj zaručnici.

"Kad jednom u crkvi budu orgulje svirale samo za nas dvoje, bit će suza na našim vjeđama, suza sreće".

Kad nasloniš glavu na moje rame, ja ću je podržati. Plačući od sreće, slušat ćemo zvona tornja najsiromašnije crkve ovdje, koja će najaviti naše zaruke".

Pored elegija punih duha i Božje blizine, pjesnik je ispjevao četrnaest molitava. Sve su iskrene i Bogu odane, ali posebno osvajaju: *Molitva da dijete ne umre, Molitva da i drugi budu sretni, Molitva da imam jednostavnu ženu*, pa ona uistinu Jamesova-*Molitva da u raj pođem s magarcima.*

Molitve u kojima je vjerna slika pjesnikove poniznosti, skromnosti, duboke religioznosti i prave ljudskosti one su u kojima moli da zna voljeti svoje patnje, da u

životu bude jednostavan, da zna dostojno hvaliti Boga, da se može sabrati i pravilno odmjeriti svoje postupke prema svima oko sebe, posebno da s dragim Bogom razgovara jednostavnim riječima i prizna svoje skromno znanje.

O "Molitvi da dijete ne umre" Robert Mallet piše: "Čovjek ostaje začuđen pred siromaštvom izražajnih sredstava, a postignut je vrhunac osjećanja zahvaljujući najobičajnijim riječima svakidašnje uporabe uz onu prozaičnu nemarnost". Početak ove molitve, u prijevodu Slavka Ježića glasi:

"Dobri Bože, molim, sačuvaj im dijete,
Ko što čuvaš travku od vjetra i štete!
Što to tebi znači, kad plač majku trese,
Da zabraniš smrti dijete da odnese?"

Jammesov prijatelj André Gide, zadivljen i začuđen jednostavnošću opisa njegova svijeta, piše: "Njegova snaga pjesničke čarolije ne može se analizirati, ali ona pripada Jammesu kao sretan događaj u suvremenome francuskom pjesništvu. To je dobro djelo dragoga Boga".

Iako Gideu nije bilo pravo, što se Jammes svrstao u dugi red francuskih književnika konvertita toga vremena, ali iskreno je volio način njegova stvaranja, da je rekao: "Ako moja zaručnica ne bi voljela Jammesove stihove, ja je ne bih uzeo."

I drugi književnici prvih desetljeća ovoga vijeka daju visoke ocjene njegovim ostvarenjima. Svi su posebno cijenili njegovu ustrajnost uz svoj žamizam, kako su ga drugi nazivali. "On se nije opredijelio ni za jedan pjesnički pravac. Nije se dao izazivati ni od koga i njegov način stvaranja pripada samo njemu. On je izvan modernih pjesničkih stvaranja i zato ne može biti demodiran".

Jammes je dvaput predložen za člana Francuske Akademije, ali oba je puta odbijen. Kad je predložen za odlikovanje Legije časti odbijen je, ali kada su mu kasnije dodijelili Legiju časti, odbio je on.

U trećem i četvrtom desetljeću ovoga stoljeća Jammes je bio nazočan u hrvatskoj književnosti. Prevodili su ga i o njegovu stvaranju pisali: Drago Ćepulić, Dragutin Domjanić, Ljubo Maraković, Fran Binički i Slavko Ježić. U prvim zbirkama pjesama Nikole Šopa osjeća se duh Francisa Jammesa, Opjevane stvari, bića i način kako su opjevani zbližavaju ova dva pjesnika. Šop priznaje da su to stvarale dvije srodne duše, a odlučno niječe Jammesov utjecaj. Neka mu bude! Kad je Jammes 1938. umro, Šop ga je otpratio duhovitim i toplim stihovima:

Jammesov odlazak

Puckajući svaka prenula se stvar,
kada se zablistala u glogu.
Kad si na magare svoje položio samar
i odjahao svome dragom Bogu.

Na stolu tvom blista se čaša žući.
Za kućom gasi se tvog odlaska trag.
U svim vratima ostali su ključi.
Na pragu je od tuge prepuko krčag.

Literatura:
Jammes, Francis: *De l'angelus de l'aube a l'angelus du soir*, Paris 1898.
Jammes Francis: *Quatorze priéres*, Orthez, 1898.
Jammes Francis: *L'église habille de feuilles*, Paris 1906.
Jammes Francis: *Les georgiques chretiennes*, Paris 1912.
Jammes Francis: *Monsieur le curé d'Ozeron*, roman, Pariz 1918. (Preveo Fran Binički)
Mallet Robert: *Francis Jammes*, Paris 1950.
Clancier G. E.: *Panorama de la poésie française de Rimbaud au surrealisme*, Paris 1970.
Legarde et Michard: *Collectio littéraire*, Paris 1978.
Th. Mainage: *Svjedoci katoličke obnove*, Zagreb 1922. Preveo F. Binički.
Ježić Slavko: *Francuska lirika*, Zagreb 1941.
Kokša Djuro: *Zapadna duhovna lirika*, Zagreb 1970.
Velebit Smiljan: *"Nešto mora postojati, ili ne postoji ništa"*, Glasnik sv. A. Padovanskog 8/1966., Zagreb.
Mrkonjić Zvonimir: *Francis Jammes, Povijest svjetske književnosti*, knji. 3., Francuska književnost, str. 614-615.

Malkica DUGEČ

Tri suprotnosti

Koračamo uspravni
A nikada
Ne dosegnemo
Vertikalu
Horizontalnosti.

Govorimo zaneseni
A ipak
Ni eho riječi
Neoskvrnjen
Do uma ne dopre.

Ogledamo se
U vječnosti
Ne videći
Da dahom
Zrcalo trena
Zamagljujemo.

Branimir ŽGANJER

Suton na Dvercima

Razmišljanja 16-godišnjaka

U rani sumrak često lutam gradom,
kad dan navuče svoj ogrtač plavi,
do Gornjeg grada ili krenem k Savi
uznemiren i s pritajenom nadom.

Obazirem se na sve strane kradom
sav rastrgan i pomalo u stravi.
Što, ako li se odnekud pojavi?
Na Grič se vraćam sam s ljubavnim jadom.

I sad kod Dverca gledam kako riše
u baricama od nedavne kiše
sjaj plinskog svjetla neku sliku. Njenu?

To nije ona! Ne, u jednom trenu
tu drhtavu i jedva jasnu sjenu
dah s Lotrščaka polagano briše.

Nikica TALAN

Antero de Quental: Od pozitiviste do mistika

Da pozitivistička divinizacija činjenica uz istodobno sistematsko nastojanje za posvemašnjim "istrebljenjem" svake spekulacije i metafizike, odnosno svega onoga što nadilazi ili mimoilazi doktrinu jednoobrazovnog, unaprijed propisana "klauzaliteta", može biti i krajnje kontraproduktivna, svjedoči zorno i slučaj začetnika tzv. "Coimbrske pobune" i prve ličnosti "Naraštaja 1870" — portugalskog pjesnika *Antera de Quentala*.[1]

Pod snažnim utjecajem vodećih liberalnih mislilaca svog vremena de Quental će proći kroz širok raspon protureligijskih raspoloženja nove, pozitivističke religije Napretka. No neće dugo izdržati kao njen pravovjerni sljedbenik. Razdiran sumnjama, neodlučan pred brojnim alternativama, napokon će (1872) i javno obznaniti ono što prije nije želio priznati ni samom sebi: "Mislim kao Proudhon, Michelet; kao aktivisti: osjećam, uobražavam i *jesam* kao autor *Imitatio Christi*."[2] Ova podvojenost njegove pjesničke osobnosti počela je, međutim, mnogo ranije, ako je vjerovati genetici, još prije samog rođenja.[3]

Susrevši se u desetoj godini s Herculanovom pozicijom i sam će uskoro oponašati velikog luzitanskog romantičara, najprije kao pjesnika, a potom i kao povjesničara.[4] U studentskom razdoblju Anterova života Herculanov će utjecaj biti prepoznatljiv u gotovo svakoj pjesmi zbirke *Raios de Extinta Luz* ("Zrake ugašene svjetlosti", 1859-1863). Njegov pjesnički utjecaj počinje slabiti tek u sljedećoj knjizi pjesama — *Primaveras Românticas* ("Romantična proljeća", 1875). U tim mladenačkim stihovima prevladavaju ljubavne teme koje će se kod odrasloga, pjesnički zrela autora povući u drugi plan, svodeći se na tjeskobe i razočaranja Ljubavlju i Ženom. Međutim, već tu naslućujemo Anterove buduće, gotovo "opsesivne" motive: bogohulni nihilizam, kozmogoničnost biblijske provenijencije itd.

Ipak, onaj Antero, koji će ući u sve antologije luzitanske lirike kao začetnik moderne (anti)religiozno-metafizičke portugalske poezije, počinje sa zbirkom *As Odes Modernas* ("Moderne ode", 1865). Kada je, diplomiravši pravo (1863), završavao spomenutu zbirku, de Quental je već filozofski potpuno oblikovana ličnost. Vidi se to i po doktrinalnoj koncepciji te zbirke koja se, nasuprot ranijoj portugalskoj poeziji, čak i onoj protestno-romantičarskoj, pokazuje kao "revolucionarna" u pravom smislu riječi. Iz "Oda" je, naime, iščezao erotski sentimentalizam i lamartineovska lirska religioznost u korist pejzažizma i novog, revolucionarnog učenja. Kršćanskom usmjerenju prvih romantičara suprotstavljen je panteizam u kojem se mitovi i religije, uključujući dakako i samo kršćanstvo, pojavljuju kao preživjele pjesničke etape, prevladane u širokoj epopeji Čovječanstva, Humanosti i Pravde po modelu proudhonovske Revolucije. Prepoznajemo u tome i hegelijansku Ideju koja, premda transcendentna i vječna, postaje ujedno imanentna prirodnoj evoluciji kao i samoj ljudskoj svijesti. Prema tom objektivnom idealizmu, koji će Antero filozofski i pjesnički apsorbirati, povijest uporno ostvaruje ovu Ideju, pri čemu glavni zadatak preuzimaju intelektualni vođe, "sveti obznanitelji Ideje", njeni "sijači na plodnom polju Humanosti".[5]

Međutim, već tijekom ovog de Quentalova najborbenijeg razdoblja (1863-1875) njegov hegelijanizam poprima prilično ambivalentne oznake što jasno anticipiraju kasnije pjesnikove stavove. On će od sada, naime, sve više isticati transcendentni i

teološki, zapravo "deistički" karakter Ideje, "svjetskog duha" koji prethodi prirodi i povijesti, a čije bi najprikladnije ostvarenje bio ljudski duh, pojmljen kao neka vrsta proudhonovske pravde uprisutnjene u samoj Ideji. U smislu hegelovskog shvaćanja umjetnosti kao prošlosti Antero će čak proricati skori kraj pjesništva. No pritom će, paradoksalno, ovu teoriju istodobno opovrgavati praksom, pazeći pomno da ne upadne u ranije obrasce mladenačkog lirskog izraza. Vidi se to i po intimnoj religioznoj drami koja se nazire već u studentskim poemama ovog prvog modernog portugalskog lirika, da bi, znatno produbljena u "Odama", kulminirala u njegovoj najpopularnijoj zbirci, iz koje i donosimo ovaj izbor prijevoda, *Sonetos* ("Soneti", 1866).[6] Nije ona slučajno njegova najpopularnija zbirka pjesama, jer de Quentalovoj je senzibilnoj naravi od svih pjesničkih oblika najviše odgovarao upravo sonet. Suptilnost sonetne forme kao da je trebala ublažiti grubost nerijetko pamfletskog teološkog "sadržaja", praćenog redovito žučljivošću, gorčinom, ironijom i sarkazmom.

"Soneti" su zapravo svojevrstan filozofsko-teološki dnevnik portugalskog "preteče filozofije egzistencijalizma" (Unamuno), zapis kroz koji se najbolje može očitati pjesnikova egzistencijalna drama. Tu dramu uzrokuje isključivo smrt Boga kao posljednjeg čovjekovog transcendentnog uporišta i sigurnog jamca cjelovitog moralnog poretka. Gubljenjem vjere u autoritarni transcendentni subjekt pjesnik, koji je isprva želio "neka zemlja bude progonstvo, a nebo kob",[7] završava kao "obraćenik" što iza Raspetog Krista umjesto tradicionalne predodžbe raja otkriva "pusto nebo, hladno kao znoj".[8] Do de Quentalova skretanja od teizma u ateizam nije, međutim, došlo odjednom. Godinama su sumnje u ortodoksnost katekizamskih postavki nagrizale skrupuloznu Anterovu savjest.

Njegov prvi, "metafizički" period (1860-1862) karakterizira jedva naslutljiva teološka sumnja koja, premda na rubu očaja, ne dovodi još u pitanje opstojnost Boga — Boga što ga pjesnik traži ne bi li na taj način barem djelomično zadovoljio svoj stvaralački neobično poticajan, ali u isto vrijeme i krajnje deprimirajući nemir:

Jer svijet je velik — tjeskobni goni me žar
Da tražim te na zemlji: ja bijednik, stoga,
Po svijetu ištem milostivog Boga,
Tek oltar mu srećuć... ogoljen i star...[9]

Rezultat te potrage je, kao što se s obzirom na pjesnikovo apriorno religiozno-metafizičko uvjerenje moglo i očekivati, još produbljenija sumnjičavost u vezi s mogućnošću pronalaska tog relativno sigurnog eshatološkog uporišta zvanog Bog. Tako posljednja strofa prvog soneta zbirke *Sonetos* predstavlja vjerojatno pjesnički najprodorniji izraz kulminacije de Quentalovih tjeskobnih teoloških dvojbi. Definirajući Boga kao "čistu esenciju svojih prolivenih suza i san svojih snova", Antero će, ogorčen potpuno bezuspješnim pokušajem spoznaje njegove egzistencije, očajnički uzviknuti: "Razotkrij se, utvaro, barem u nebeskoj slavi![10] Uzvik je to koji bi s pravom mogao poslužiti i kao moto cjelokupnoga pjesnikova djela.

Pjesme su drugog perioda (1862-1866), prema sudu kritike,[11] sadržajno manje originalne, ali zato predstavljaju artistički najuspjelija autorova ostvarenja. Ironija, koja se među prijašnjim stihovima samo sporadično javljala, prelazi sada u sarkazam što sugerira zasad još samo slutnju kasnijeg Ništavila; kao u pjesmi "Palača Sreće" ("Palácio da Ventura"):

Uz tresak se zlatna otvaraju vrata...
No unutra jedino, udarac bata,
Tišina i tama — samo to dvoje![12]

Pjesnik, poistovjećen s vitezom lutalicom, polazi u potragu za "čarobnom palačom Sreće", a kad naposljetku stigne do cilja, žrtvovavši pritom čak i vlastiti identitet (što ga simbolizira njegova viteška oprema), zlatna mu vrata palače otkrivaju da predmet njegove potrage nije ništa drugo do puka iluzija. Učinjen je, dakle, daljnji korak prema nihilizmu što će ga obilježiti slijedeći Anterov pjesnički period.

U tom trećem stvaralačkom periodu zbirke "Soneti" (1866-1874) Antero de Quental kao filozof postaje nihilist, a kao političar anarhist.[13] "Tišina" i "tama", koje su u prethodnom razdoblju samo povremena "plašljiva iznenađenja",[14] dobivaju napokon preciznu ontičku fizionomiju unutar novog nihilističkog odnosa prema svijetu. I pjesnikov pesimizam postaje sistematičan. Upravo zbog toga, čini se, sada nestaje potreba za pakosnim sarkazmom iz druge faze, a od izražajnih sredstava u prvi plan dolazi opet blaga ironija.

Zanimljivo je, međutim, da se baš u ovom trećem periodu, gdje je nihilizam dominantna idejna odrednica Anterovih stihova, javlja i "Himna Razumu" (inače jedna od najpoznatijih pjesama unutar cjelokupnog de Quentalova opusa!), u kojoj pjesnik, u posvemašnjoj opreci spram pesimističkog ugođaja ostalih soneta tog stvaralačkog razdoblja, gotovo prosvjetiteljski naivno iskazuje svoju vjeru u Razum, odnosno (pozitivistički) Progres kojega je Razum pokretač.

Zbog tebe prašine pokretne struja
Sa zviježđa, sunaca, svjetova ostaje;
Zbog tebe vrlina pobjednik postaje,
A cvijet se junaštva množi i buja.[15]

Pišući pak prvi sonet posljednjeg, četvrtog perioda (od 1874. nadalje), Antero je odlučio uništiti sve ranije "tugaljive" (lúgubres) pjesme, osjećajući grižnju savjesti zbog takvih duševnih raspoloženja. Svoju je namjeru doista i izvršio,[16] nadajući se tako, uništenjem svjedočanstava prijašnjih nemira, sačuvati sadašnji duševni mir, mir Nirvane. Utječući se budizmu, toj "najfilozofskijoj religiji čovječanstva",[17] de Quental želi silom pobjeći od zapadnjačkog nihilizma pretposljednje faze, nihilizma koji je na njegovu mističnu narav mogao djelovati samo razorno. Nasuprot tome, istočnjački je "nihilizam" imao za nj gotovo magično umirujuću moć.

"Nirvana, čisti Ne-bitak za razum, za moralni osjećaj simbol je i sredstvo svekolikog savršenstva i vrline: radikalno negativna u sferi razuma, u sferi je osjećaja apsolutno afirmativna. Na taj način pesimizam postaje divovski optimizam."[18] Štoviše, Anterov optimistički obrat toliko je radikalan da se i sama smrt doživljava na način asiškog sveca, kao "sestrica",[19] a nekadašnji pozitivistički fanatik postaje mistik. Pokazuje to i sonet s kojim završava njegov poetski dnevnik — "U Božjoj ruci":

U Božjoj ruci, oćut gle gorak
Mog srca, spokoj napokon nađe.
Iz kule mi varave jastvo izâđe
Spustiv se oprezno korak po korak.[20]

Tim radikalnim obratom Antero de Quental je učinio svojevrsni nacionalni "presedan" koji će potom slijediti gotovo svi tzv. "religiozno-metafizički" pjesnici moderne portugalske poezije, nadahnjujući se pritom ne toliko samim činom konverzije (jer bi tada, uostalom, umjesto u povijest književnosti ušli u povijest religije!), koliko njegovim pjesničkim, stvaralačkim reperkusijama. U tom i jest najveća zasluga ovog, kako su ga zvali, "sveca" s Azora".

BILJEŠKE:

1 Antero Tarquínio de Quental (18. 4. 1842. - 11. 9. 1891), jedan je od najtragičnijih ličnosti portugalske poezije i kulture uopće. Odgojen (pod neprekidnim nadzorom majke) u patrijarhalno-religioznom i tradicionalističkom duhu, cijeli će život snositi posljedice takve "pedagogije". Uostalom, među njegove se pretke ubraja i glasoviti otac Bartolomeu de Quental, utemeljitelj molitvene kongregacije (Congregacão do Oratorio) u Portugalu. Opterećen, dakle, s jedne strane, gotovo genetskom predispozicijom za mističku svetost, Antero će u zreloj pjesničkoj dobi upravo silovito reagirati na nju kroz pozitivističko, kritičko prevrednovanje religije (za koju je, s druge strane, ima "genetsku" podlogu u djedu — progresistu, liberalistu i prijatelju Bocageovom).
Sa šesnaest godina (1858) upisuje se na Sveučilište u Coimbri. U toj sveučilišnoj prijestolnici Portugala razvija bogatu književnokritičku (polemike s Castilhom, prerasle u poznato "coimbrsko pitanje"), pjesničku i revolucionarno-političku djelatnost. Za javnost postaje naročito izazovna ova potonja. Ako se zna da je gajio velike simpatije spram Garibaldija, Proudhona i svih glasovitijih liberala svog vremena, onda je razumljivo što nije bio u milosti tadašnjih moćnika svoje domovine. Po svršenom studiju prava mladi se pjesnik vraća na rodne Azore (Ponta Delgada), odakle uskoro odlazi u Lisabon, radeći u jednoj tiskari kao običan tipografski radnik, da bi se što više približio klasi koja je, prema njegovom mišljenju, trebala izmijeniti sliku povijesti. Potom se, otriježnjen od prijašnjih iluzija vraća na Azore, odakle odlazi na jedno putovanje u Ameriku. Iza toga odlazi ponovo u Lisabon gdje organizira brojna "demokratska predavanja" (Conferências Democráticas), među kojima se posebno ističe ono pod naslovom "Causas da decadência dos povos peninsulares" ("Uzroci dekadencije poluotočnih naroda"). Iza tih predavanja jasno se nazire učenik velikog luzitanskog historičara Herculana. U Lisabonu (1872) osniva i portugalski ogranak "Međunarodnog udruženja radnika" ("Associação Internacional dos Trabalhadores"), kandidirajući se za socijalističkog poslanika. Početkom 1874. se razbolio, da poslije toga nikad više do kraja ne ozdravi. Razdiran mnogobrojnim duševnim traumama pred kraj života se povlači u rodni grad Ponta Delgada (Azori) gdje je, ne mogavši više podnositi strahovite duševne i tjelesne boli, 11. rujna 1891. počinio samoubojstvo.
2 V in: A J. Saraiva, Ó. Lopes: *Historia da Literatura Portuguesa*, Porto Editora, Porto, 1985, p. 890.
3 V. bilješku br. 1!
4 Herculano će tijekom čitavog de Quentalovog života biti jedan od njegovih najvećih umjetničkih uzora. Vrlo često ga je navodio i u svojim revolucionarnim predavanjima.
5 Op. cit., p. 887.
6 *Os Sonetos Completos de Antero de Quental*, publicados por J. P. Oliveira Martins, Porto, 1886.
7 Iz pjesme "A João de Deus" — in: Antero de Quental: *Sonetos*, Ulmeiro, Lisboa, 1985, p. 44.
8 Iz pjesme "A um Crucifixo" — in: op. cit., p. 52.
9 Druga strofa soneta "Ignoto Deo" — in: op. cit., p. 35.
10 Posljednji stih gore navedena soneta.
11 V. predgovor Oliveire Martinsa — in: op. cit., p. 22.
12 Ibid, p. 74.
13 Pod utjecajem Proudhonovim.
14 Sintagma Oliveire Martinsa — in: op. cit., p. 23.
15 Ibid, p. 103.
16 Izvršio ju je s velikom pompom i frenetičnošću. Neke od tih pjesama, inače Anterova remek-djela, uspio je spasiti njegov najbliži suradnik i prijatelj, izdavač ove zbirke soneta — O. Martins, zahvaljujući njihovim originalima, koje mu je autor slao u pismima.
17 Oliveira Martins — in: op. cit., p. 26.
18 In: op. cit., p. 26-27.
19 V. pjesmu "Elogio da morte" — in: op. cit., p. 135.
20 Op. cit., p. 153.

Antero DE QUENTAL:

S O N E T I

Ignoto Deo

Koja to smrtna ljepota ti sliči,
Utvaro snatrena goruće duše,
Čiji me bljesci beskrajni guše,
Kao nad morem kad sunce se diči?

Jer svijet je velik — tjeskobni goni me žar
Da tražim te na zemlji: ja bijednik, stoga,
po svijetu ištem milostivog Boga,
Tek oltar mu srećuć... ogoljen i star...

Ono što u tebi štujem bez smrtnih je uza.
Što si ti ovdje? skrušeni pogled,
Kapljica meda što otrov je plavi...

Esencija čista prolivenih mi suza
I san mojih snova! Ako si istine dogled,
Razotkrij se, utvaro, barem u nebeskoj slavi!

A. M. C.

Sućutnu ruku Bog tebi nudi:
Onaj što pjesnika daruje i vojaka
Ljubavni pogled uputiv ti, skrovita znaka,
Tad reče: "o kćeri, prelijepa budi!"

A ti, na skladnome silazeć valu,
Spusti se ovdje na tjeskoban pijesak,
Zvijezdo skrivèna u posvećen bljesak,
Svog pogleda čistog na svjetlosnom žalu...

No što je sa mnom... zaslužujem ja te?
Gospod ti podari, ženo! zabrane čar,
I svijet, o anđele, što svemu odoli.

A meni, tek oči da gledam na te,
Iznemoglom meni... što njegov je dar?
Tek glas, da ti pjeva, tek duša da te voli!

U kapeli

U kapeli, među lišćem izgùbljen,
Samrtni Krist je vodio boj...
O! kako prisno krvav mu znoj
S mojim je znojem silovito sljubljen!

Oboje djeca smo ljubavi, jednaka zavi
Varka nam čelo, što vatra bje živa...
Jednaka izdaja, što strast je skriva,
Ruke nam prosjačke na muke stavi...

A sada, tamo, sred šumskog mu doma,
Sjena se uvukla tugaljiva, troma,
Poraženi oba, mučenici Fada,[1]

Z' gledasmo se šutke — u zlokobnoj sreći ! —
Ni ne bih, od dvojice, znao vam reći
Koga to veća nesreća svlada...

Palača sreće

Da vitez sam lutalac sanjam
Što pustinjom, suncem, mrakom se kreće,
Pustolov ljubavni, žudnji se sklanjam
Da palaču čarobnu pronađem Sreće!

Iscrpljen, drhtav, već gotovo plazim,
Mač mi je slomljen, a oklop za smeće...
Najednom tada blještavu spazim
Tu utvarno lijepu palaču Sreće!

1 *Fado* (od lat. *fatum*) — usud, sudbina.

Lupam na vrata, a glas mi cvokoće:
Lutalac ja sam, jadno Siroče...
O dveri, uslišite jecaje moje!

Uz tresak se zlatna otvaraju vrata...
No unutra jedino, udarac bata,
Tišina i tama — samo to dvoje!

Himna razumu

Razum, što Pravde je, Ljubavi brat,
Još jednom mi molitvu sluša,
Glas on je srca što žudnju za tobom kuša,
Slobodne duše, što s tobom tek ne vodi rat.

Zbog tebe prašine pokretne struja
Sa zviježđa, sunaca, svjetova ostaje;
Zbog tebe vrlina pobjednik postaje,
A cvijet se junaštva množi i buja.

Zbog tebe, arenom tragičnom, lunja
narod što traži slobodu, sred munja;
I snatreći, šutke, sad vidovnjaci

Zbog tebe trpe, no predat se ne kane,
Sinova presnažnih, oče, što ljuto se brane
Jer svi su oni tek tvoji đaci!

Nirvana

Guerri Junqueiru

Onòstran blještavih svemirskih visina,
Prepuna obličja, žamora, strahota,
Prohtjeva, snaga, života,
Kao da mračna se otvara praznina.

Val mora tog bučnog k' o grom
Izdiše ondje, 'strapljen do srži...
U bezličnom miru tu bitak se prži
Besposlen, prelijen, beskrajno trom...

I kada mis' o, dubine žrtva,
Izroni s mukom iz svijeta tog mrtva
i nanovo razviđa prirodu stvari,

U beskrajnoj, lijepoj životnoj apsidi,
S gađenjem samo u svemu tad vidi
Prazninu i varku što svemir kvari.

Presvetoj Djevici

(Milosti punoj. Majci Milosrđa).

U snu što neizvjesnost ga mori,
I neka noćna nejasna tjeskoba,
Pogled tvoj spazih skrušenog roba
Što s tugom se (sućutnom) bori...

Ne bje to obične lijeposti cvijet,
Ni mladosti svagdašnji žar,
Već druga svjetlost i drugi čar
Što ovaj ne zna ih svijet...

Tajanstvena patnja i sreća neka
Oprostom tkana, k' o nježnost meka
I spokoj nam posljednjeg sata...

O prikazo tužna, u sućutnim uzama!
Gledaj me takva, šutke, u suzama...
I pusti da san mi sveđ kuca na vrata!

Nox

Fernandu Lealu

O noći, misli mi k tebi polete,
Kada na okrutnoj svjetlosti dana,
Ugledam jalovost trvenja, rana
I zaludne mnoge opore sjete...

U tebi se, barem, tužaljke gase,
Što se iz tragične tamnice dižu...
Vjekovita Zla što ričU i gmižu,
U tebi, otpočinu, barem na čase...

O! da se i ti snu jednom podaš
I vječito ista u ćudima,
Silazeć na svijet, zaborav odaš,

A on, svijet lišen dobitka,
Na svetim tad usne ti grudima,
Noći bez kraja, noći Ne-bitkaI

Ignotus

Salomãou Sáraggi

Gdje li se skrivaš? Uzalud vičemo,
Podižuć ruke, i uzalud biće nam grca!
Već glas naš je hrapav i naša su srca
Umorno mrtva — i jedva se mičemo...

Nebom i morem i zemljom se krećemo
Tražeći Duh što s osamom se brati,
No vlastit tek glas nas jedino prati
Beskrajem zamornim... a tebe ne srećemo!

Nebo i zemljo, doviknite, kamo? —
Prastari duh tek negdje će tamo,
Glasom što sjetom i dosadom zrači:

— Ne žalite vi se, sinovi nemira,
Jer ja također, od iskona svemira,
Premda se tražim... ne mogu se naći!

U Božjoj ruci

U Božjoj ruci, oćut gle gorak
Mog srca, spokoj napokon nađe.
Iz kule mi varave jastvo izàđe
Spustiv se oprezno korak po korak.

K' o cvijeće mrtvo koje timari
Djetinju neukost, isprazan svlak,
Uzora, Strasti razvrgnuh brak
S oblikom što ružni i stari.

Djetetu nalik, na otužnom putu,
Što mati ga z' grnutog nosi u skutu
A ono, smješèćke, prekò njiva

Mora, pustinjskih pješčara trči...
San tvoj se, srce, više ne grči,
U Božjoj ruci vjekòvječno sniva!

Preveo: N. T.

Josip BRAENOVIĆ

Boris (Frana) Krasovac

Rodio se u Dubrovniku 15. siječnja 1924. godine. Kao đak učiteljske škole bio je članom omladinskih katoličkih društava "Domagoj" i "Križari", a također i "Hrvatskog junaka", organizacije hrvatske mladeži.

Nakon završetka srednje škole 1942. godine unovačen je u oružane snage NDH i u sastavu Hrvatske nastavne brigade upućen u Njemačku, u školu pričuvnih časnika u mjesta Stockerau, Bruck an der Leitha i Neusiedl am See. Nakon jedanaestomjesečnog školovanja vratio se u domovinu i raspoređen je u 1. satniju 2. bojne 10. lovačke pukovnije, na položajima oko rijeke Une za osiguranje željezničke pruge i putnog pravca za Bihać. Nakon odluke o osnutku IV. gorskog sdruga upućen je na tromjesečno doškolovanje u vojno-školski centar u Dölersheimu. Vraća se u jedinicu u činu pričuvnog poručnika.

U rujnu 1944. godine zapovjednik bojne, kojoj je Boris pripadao, predaje cijelu jedinicu partizanima. Tu biva ranjen od nagazne mine. Poslije oporavka u bolnici u selu Sokolovo iskoristio je pogodan trenutak pa kod Bosanskog Novog prelazi na područje koje su kontrolirale hrvatske vlasti, i vraća se u svoju jedinicu u sastavu IV. gorskog sdruga.

Borisa sam upoznao 11. svibnja 1945. godine, u petak u jutro, na Jelačićevu trgu u Zagrebu, u masi svijeta, koja je došla na "miting oslobođenja". Spiker je preko razglasa upoznao mnoštvo s vojnim osobama na govornici: generalima Ivanom Gošnjakom, Pekom Dapčevićem, Kočom Popovićem i Većeslavom Holjevcem, pukovnikom, komandantom grada Zagreba.

Dok je Gošnjak govorio, mene su upoznali s Borisom. Nas nekolicina Dubrovčana polako se izvukla iz mase i krenula Zrinjevcem put željezničkog kolodvora. Brzo smo se sprijateljili. Odsjeo je u Zagrebu, kod nekoga poznatoga, ili kod rodbine. Sastajali smo se još par puta prije odlaska iz Zagreba. Nastojao se ukloniti s javnih mjesta čim bi prestala najnužnija potreba da tu bude. Tada nisam znao što je pravi razlog takvu ponašanju. U stvari, kako sam kasnije doznao, želio je pod svaku cijenu izbjeći neželjeni susret s nekadašnjim poznanicima iz partizanske jedinice, kojoj je neko vrijeme prisilno pripadao.

Nakon nekoliko dana, nas pet-šest Dubrovčana, iskoristili smo propusnice koje su izdavale vojne vlasti, a uspjeli smo ih dobiti putem Dubrovkinje Anke Lujak, pripadnice neke partizanske jedinice koja je u to vrijeme stigla u Zagreb. Ja sam u svezi s tim propusnicama imao ozbiljnih teškoća. Suputnik sa mnom označen na istoj propusnici, Vinko Lujak, naprosto se nije pojavio u dogovoreno vrijeme kod podvožnjaka, odakle su kretali kamioni za Split. Samo zahvaljujući uviđavnosti šofera, nekih Dalmatinaca i kolega na kamionu, uspio sam zavarati stražare na nekoliko stražarskih punktova, a osobito je bilo opasno na mostu u Karlovcu i poslije u Gospiću. No, uz još neke poteškoće, ipak smo živi i zdravi stigli preko Like do Splita, među praznim benzinskim bačvama, na karoseriji kamiona. Nakon nekoliko dana boravka u Splitu s novim propusnicama krenuli smo brodom za Dubrovnik. Ja sam se zadržao na Korčuli, a ostali su proslijedili dalje. Bilo je to 21. ili 22. svibnja 1945. godine.

Još dok sam boravio na Korčuli, majka mi je javila da su Boris Krasovac i Antun (Tonko) Kalčić suđeni na visoke kazne od po 20 godina prisilnog rada, te da su odvedeni u Trogir.

S Borisom sam se ponovno sreo u mjesecu kolovozu 1945. godine, poslije proglašene amnestije, koja je mene oslobodila iz zarobljeničkog logora, a njega iz trogirskog zatvora.

Nismo se mirili s trenutnim političkim stanjem, nego je u očekivanju skorih promjena u međunarodnim relacijama, te s obzirom na očekivane izbore za Narodnu skupštinu, nas nekoliko istomišljenika odlučilo politički djelovati. Početkom rujna Boris Krasovac, Joško Perković i ja osnivamo organizaciju s ciljem sudjelovanja u predizbornim aktivnostima oporbe, kojoj je prema svemu predvodnik trebao biti Ivan Šubašić. Ostvareni su kontakti sa Zagrebom i Splitom, te predstavnicima HSS-a u Dubrovniku. Jedna je veza preko Borisa uspostavljena direktno sa Splitom (Krasovac-Drage Glavaš).

Međutim oporba se nije uspjela konsolidirati, a Ivan Šubašić je prvog listopada dao ostavku na položaju predsjednika vlade. O nekom nastupu oporbe na izborima nije moglo više biti ni govora. Odlučili smo prekinuti s djelovanjem.

U drugoj polovici listopada spremali smo se ja i Perković put Zagreba na studije, a Boris se nije još bio odlučio bi li zatražio namještenje u prosvjeti, ili da upiše filozofiju. Naime, njegov katolički odgoj i nekadašnja pripadnost katoličkima udrugama nisu odgovarali antivjerskim usmjerenjima školstva u DFRJ. Zbilja je u tim okolnostima bilo teško prihvatiti uloge protuvjerskog prosvjetnika. Naravno, i anacionalnog k tomu. Jednom nam je u zatvoru rekao. "Pa, da sam prihvatio učiteljski posao, a ne upuštao se u političko djelovanje, isto bih ovdje dospio prije ili poslje. Kako bih mogao malodobnoj djeci pričati kako je religija opijum za narod, da su popovi lopovi, da su hrvatski vojnici bili fašisti?"

Političkim krugovima u Dubrovniku odgovaralo je da pred izbore zaplaše narod kako bi glasovao za Narodni front, u stvari za komunističku partiju. Iskoristivši jedan antikomunistički letak — vjerojatno proizvod iste partije, odnosno OZN-e, koji se tada u više primjeraka pojavio u Dubrovniku, vlast je krenula u uhićenje naše grupe.

Na večer, 7. studenog, uhićeni su Boris, Johan Binder i Pero Žuvela. Slijedeće večeri odoše u Rašicu (istražni zatvor) Zdenka Jakulj i Vlaho Bijele. Tek su trećega dana navečer došli po mene. Joško je Perković uhapšen u Zagrebu i sproveden u Dubrovnik.

Tijekom istrage Boris je pokušao bježati u inozemstvo. Uspio je izaći kroz prozor u hodniku, skočiti na stablo, a onda preko zida izvan dvorišta. Kod Orsana (lučica za jahte i čamce) dočepao se barke bez vesala. Upotrebljavajući pajule nije daleko dospio. Primjećen je s patrolnog čamca i uhvaćen. Poslije primljene dobre porcije batina sproveden je natrag u zatvor.

Osim organiziranja ilegalne grupe, Borisa su na procesu posebno teretila tri momenta:

— bijeg iz partizanske jedinice kojoj se domobranska postrojba kojoj je on pripadao prije nekoliko mjeseci predala partizanima.

— bijeg iz istražnog zatvora

— prethodna presuda na 20 godina prisilnog rada

Osim toga istražni i sudski organi uočili su, da im on, kao prosvjetni radnik, može biti posebno opasan. Njegove pedagoške sposobnosti očitovale su se i u animiranju

izvjesnog broja mladih kao simpatizera naše organizacije (imena nekih od tih mladića i djevojaka spominju se i u našoj optužnici). Uz to, katolička prošlost, kao i politička i vjerska usmjerenost cijele njegove obitelji nisu bile dobre preporuke novopečenim "demokratima". Kako bi im to bivši Križar i Domagojac mogao odgajati omladinu u duhu marksizma-lenjinizma? Pa onda i deklarirani "fašista", koji nije iskoristio blagodat boravka među partizanima.

Osuđen je bio na kaznu smrti strijeljanjem zajedno s Josipom Perkovićem i Vlahom Bijele. Pošto sam bio trećeoptuženi, a on drugooptuženi, nisam bio nazočan njegovu ispitivanju pred sudom. Rekli su da se dobro držao.

Poslije presude, njih trojica osuđenih na smrt, a ja na 20 godina, smješteni smo u zajedničku ćeliju. Skupa smo bili oko petnaestak dana, jer se, navodno, javni tužilac imao žaliti na moju presudu. Po isteku toga vremena, mene su prebacili u drugu ćeliju.

Vrhovni je sud Hrvatske potvrdio smrtne kazne Josipu Perkoviću i Borisu Krasovcu, a Vlahu Bijeli kazna je preinačena u 20 godina prisilnog rada. Tek uz mnoge intervencije franjevaca, svećenika-partizanskog majora Salacana, teško bolesnog bivšeg predsjednika NO Dubrovnik Češka i još nekih, Vrhovni je sud Jugoslavije pomilovao obojicu i kaznu im sveo na po 20 godina prisilnog rada. Iz dubrovačkog zatvora najprije su odvedeni u logor Viktorovac, a potom u KPD Lepoglavu.

U Lepoglavi, kao "dvadesetogodišnjaci", uglavnom smo bili stalno na istom odjelu, tek ponekad odvojeni. Naši politički stavovi bili su veoma bliski: Nezavisna država Hrvatska i granica na Drini bile su svetinja. Samostalna država iznad svega, pa makar i politički sustav u njoj ne bio po najboljim mjerilima. Politički sustavi se mijenjaju, a država ostaje. Zavidjeli smo Bugarima, Mađarima, Rumunjima što, premda u Istočnom bloku, pod vlašću komunista i Sovjeta, imaju svoje nacionalne države, koje će, očekivali smo, preživjeti trenutno stanje.

Boris je bio izraziti optimista. Duboko je vjerovao u budućnost Hrvatske, u njenu samostalnost koja će se ostvariti poslije sukoba Istoka i Zapada. Dobro je razumio razliku između komunizma kao ideje i srbokomunizma u praksi. Nismo bili demokrati po svaku cijenu. Potjecali smo iz obitelji ne baš sjajnoga imovnog stanja, pa smo imali osjećaj za socijalnu pravdu. Zapadna plutokracija, njena moć i presudni utjecaj na svjetska kretanja, nije nam bila bliska. Osobito smo postali kritični prema zapadnim silama, nakon što smo kroz usta svjedoka iz Bleiburga i s Križnog puta čuli o onome što se tamo zbivalo. Bez pravih informacija o kretanjima u domovini i u svijetu, izloženi stalnim planiranim i neplaniranim dezinformacijama, bili smo u opasnosti izgubiti se u masi onih kojima je preživjeti bio jedini cilj. Održavale su nas samo ideja Države Hrvatske, samostalne i na svojim povijesnim i etničkim prostorima, duboka vjera u Božju providnost i nada da će se tom "predziđu kršćanstva" jednom vratiti dugovi, koje je Europa stoljećima stvarala — pa makar to bilo i bez kamata.

Borisa je, a i neke od nas smetao i službeni stav: partizani su antifašisti, oslobodi telji i stvaratelji republike-države. Mi smo, pak, smatrali da su Hrvati tijekom rata pogriješili što nisu složno stali iza stvorene države, ma koliko ona nije bila savršena. Poslije talijanskog bijega Saveznicima 1943. godine, goleme bi zalihe oružja došle u posjed hrvatske vojske i toliko bismo se naoružali, da bi uz već postojeću organizaciju i naoružanje, sa svojih cca 400.000 dobrih vojnika predstavljali respektabilnu snagu, koja bi se mogla opredjeljivati. O takvoj snazi vodili bi računa kako Nijemci tako i Saveznici. U pravom trenutku moglo se zaigrati na pravu kartu. Kao najgore rješenje

mogla je ispasti nekakva konfederacija s neusporedivo povoljnijim granicama, daleko logičnijim od onih koje su nam nacrtali srpski i hrvatski komunisti i "antifašisti". Činjenica je da se hrvatski komunistički vodeći kadar borio u prvom redu za Jugoslaviju, a sve ostalo su floskule.

Pošto smo bili za hrvatske granice na Drini, prema građanima islamske vjeroispovijesti nismo imali potrebe zauzimati bilo kakav stav. Na području od Sutle do Drine žive Hrvati dvaju vjeroispovijesti, a tko će se klanjati ili križati — do volje mu.

Prije tragičnog događaja u kojemu je stradao Boris Krasovac boravili smo zajedno u staroj zgradi. Radili smo na građevnim radovima kod izgradnje policijskih stambenih zgrada. Slobodno smo se kretali unutar zgrade, a u slobodno vrijeme čitali i razgovarali. Oboje smo obrađivali marksističku literaturu: Engelsova *Anti-Dühringa Istoriju SKP-b, Porodicu, privatno vlasništvo i državu"*, ponešto iz sovjetske beletristike. To smo radili pod parolom: Treba upoznati protivnika.

Jednoga popodneva, u drugoj polovici svibnja, cijelu dubrovačku grupu "Stožer", koja je osim Johana Bindera i Zdenke Jakulj bila trenutno u Lepoglavi, skupa s drugima, prebaciše u izolaciju — "Crni bataljon".

Ležaje smo odabrali jedan do drugoga-donje. Iznad mene Vlaho Bijele, a iznad Borisa pukovnik Mesić. S druge strane prozora Vjeko Pešević gore, a ispod njega Adam Vrbanac.

Stražarima nedostupnim kanalom doznali smo za Rezoluciju Informbiroa, za sukob i raskid. Uskoro nam je javljeno da je Zapad na strani Tita. Puno smo o tome razgovarali, debatirali, kombinirali.

Tisak nismo primali, knjiga nismo imali. Tek jednom nam sobni starješina Nedjeljko Šipić donese "Jasenovački logor". Mislim da mu je autor dr. Nikola Nikolić, liječnik-logoraš. Boris je već bio pročitao, ja sam upravo čitao. Dana 4. srpnja bili smo posljepodne u kinu. Davao se nekakvi ruski film: logori, vješanja, ubijanja. Knjiga i film stvorili su nelagodno raspoloženje-tmurno i jadno.

U jutro, 5. srpnja 1948. godine, ustali smo kao i obično i poslije doručka krenuli na tucanje kamena, na prostoru izdvojenu od ostalih osuđenika. Boris je po prvi put obukao kratke plave hlače, koje je primio od kuće, dan-dva prije. Vani ljetno vrijeme, toplo, sparno, zrak pun maglice. Dosta neugodno.

Radeći, opazili smo nekakvo komešanje uz bunker kraj kojega su bila naslagana drva i kretali se osuđenici, koji su prenosili stare radijatore i drugi materijal. Skalice uz bunker, gužvanje u bunkeru, pa pucnjava s njega i odgovor sa suprotnog bunkera. Doskora su pojedinačni metci zapraštali oko nas.

Kad je počela pucnjava legao je ispred mene-desno. Javio se Liska da je pogođen u nogu, a onda netko reče da je pogođen Matijević. Jedan je metak pogodio gomilicu tucanika, odbio se i udario u Borisov lijevi guz. "Pogodilo me je u guzicu", samo je rekao. Mene je tucanik zasuo po glavi. Bili smo skupa cijelo vrijeme. Dok smo kasnije stajali postrojeni, s dobrim izgledima da će nas postrijeljati, prislanjao se uz mene. Rekao mi je tiho da ga rana počinje jače boljeti. A onda: "Šteta ovih novih gaćica, tko zna koliko su za njih potrošili."

Dotjerali su nas u sobu. Sobni je starješina djelovao ustrašenije od mnogih. Tek sam u sobi dobro vidio Borisovu ranu. Gadna rupetina, ali nije krvarila. Metak je kod

udarca u tvrdu podlogu dobio rikošet i udario pljoštimice, pa napravio veliku ranu. Vjerojatno se i zadržao u mesu.

Naš kolega-osuđenik, veterinar Predrag Eberhardt, isprao mu je ranu, a sobni starješina Anđelko Šipić dao je zavoj. Tako mu je pružena prva pomoć.

Legao je na krevet, a ja pokraj njega. Svi smo šutjeli u očekivanju što će biti dalje. Nadali smo se da će doći liječnik. Boris nije bio osobito zabrinut. Takvih je slučajeva ranjavanja vidio za vrijeme rata, a i sam je jednom bio ranjen. No, umjesto liječnika stigoše dva milicionera. Vjerojatno ih je bilo i više vani. Pozvali su sve ranjenike da se spreme uz napomenu: "Tko ima i ogrebotinu, treba ići na previjanje!"

Pretpostavljali smo da će ga prebaciti u varaždinsku ili, čak, u zagrebačku bolnicu. To smo jedan drugome rekli. Zbog eventualnog duljeg rastanka prije odlaska smo se poljubili i rukovali. Uspio je sam ustati bez pomoći sobnog starješine, a dok je odlazio, zbog ležaja iznad njegovog, vidio sam mu samo zamotanu stražnjicu i noge. Čvrsto je išao. Sigurno se silio, jer kad smo se rukovali učinio mi se dosta topao. Vjerojatno je već imao temperaturu.

Bilo nam je zabranjeno penjanje na prozore i virenje van. Ipak, slijedećeg jutra, dok nije bilo sobnog starješine, mijenjali smo se na prozorima i izvirivali koliko se moglo. I tako, upravo kad sam se po drugi put uspeo, ugledao sam kako promiču, uz sam bliži rub moga vidokruga, nosila, na kojima je na leđima ležao netko u kratkim plavim hlačama. Pa to su Borisove hlače i njegova malo ispupčena stražnjica! Proletjelo mi je kroz glavu, i to me je toliko zaprepastilo da nisam uopće vidio tko je toga čovjeka nosio. A što sada? Što sam vidio prenio sam samo Jošku Perkoviću i više nisam virio kroz prozor.

Kroz nekoliko dana stigla nam je vijest da su svi ranjenici od 5. srpnja pobijeni. I doista!, prema kasnijim kazivanjima, oni su iz naše sobe direktno odvedeni u samice i tu pobijeni željeznim šipkama.

Nedavno mi je Nikola Hure, također zatvorenik, rekao da je ubijene prenosio i osuđenik Tomica Jančiković, poznati funkcioner predratne HSS.

U masakru 5. srpnja 1948. godine pobijeno je 8 osuđenika iz "Crnog bataljona": Teodor Liska, Savo Batranović, Matija Matijević, Antun Šafarić i Josip Janeš. Troje ranjenih istog je dana, u noći, pobijeno u samicama: Boris Krasovac, Stipe Đukić i Mirko Puhalo.

Ranjeni Lujo (Vjeko) Pešević, kojemu je od udarca kundakom napukla ključna kost, nije se javio za liječničku pomoć. Imao je iskustva prilikom zarobljavanja u Trstu i na Križnom putu. Nije uputno da se ranjenik-zarobljenik javlja za liječničku pomoć, ako je ikako moguće, jer je velika vjerojatnost da će ga metkom izliječiti. Premda su okolnosti bile drukčije, on je oprezno postupio i tako sačuvao glavu.

Sve do nedavno mislio sam da uglavnom znam sve o pok. Borisu, barem ono najvažnije iz njegova dvadesetčetverogodišnjeg života. No, nedavno me je iznenadio njegov brat Toći Krasovac (poznati dubrovački urar, koji se poslije očeve smrti, stalno do danas, brine o gradskom satu na zvoniku rekavši da se Boris kao đak bavio pjesništvom, pa je s tim nastavio i za vrijeme služenja u hrvatskom domobranstvu tijekom drugog svjetskog rata.

Sačuvana je manja zbirka od 37 pjesama od travnja 1942. godine, prije odlaska u vojsku, pa do listopada 1945. godine, neposredno prije hapšenja. Uz većinu pjesama označen je mjesec i godina kada je ispjevana, kao i mjesto nastanka pjesme. Srećom da

su pjesme prepisane iz bilježnice malo prije nego je došlo do opsade i granatiranja Dubrovnika 1991. godine, jer bi inače bile izgorjele 8. prosinca 1991. kad je najžešće bombardiran Dubrovnik i do temelja je izgorjela kuća u kojoj je stanovala obitelj Krasovac. Uz mnogo vrijednih stvari te stare dubrovačke obitelji, kako mi je rekao Borisov brat, izgorjeli su i neki Borisovi rukopisi, jer se on, izgleda bavio i proznim pisanjem.

Poslije uspostave samostalne Republike Hrvatske bilo je inicijativa da se jednoj prosvjetnoj ustanovi dade ime pok. Borisa Krasovca. Četverogodišnje ratne okolnosti to su omele, pa mislim da bi to sad trebalo riješiti i tako počastiti pok. Borisa Krasovca. koji je za ovu zemlju dao ono što je najvrijednije — svoju mladost i život.

Boris KRASOVAC

Domovini na povratku

Tebi dieca opet kreću,
Na Tvoje grudi,
Bez tebe ne poznaju sreću,
Ti im majkom budi.
Izranjena Ti si,
Krvava i bosa,
Al' dieci mila si,
Tvoja suza kao rosa.
Tuga Tvoja ko' more duboka,
Kao jesen sjetna,
Al' Ti si nam majka,
Ti nam budi sretna.
Majko, dolaze ti dieca,
Da Ti suze brišu,
Jer im duša jeca,
U pomoć Ti stižu.
Pazit će te, ljubit,
Vjerno će te slušat,
Za tebe će ginut,
Slavom te okružit.

Dölersheim, III.-1994.

Moj grad

Moj grad sada
Spi,
Teško i umorno spi
Čarobno svijetle
Zidine i kuće
Na mjesečini koja se
Ko da nešto traži, vuče
Zakašnjela lasta
Veselo zacvrči,
Kasni prolaznik
Po ulici protrči.
Sa Konala se čuje
Pas laje
A sa Iline glavice
Ćuk se oglasuje
Ja sjedim
Sred divne ove noći
I mislim
Dal' će prošlost opet doći.

Dubrovnik, VII-1944.

Mladen SPAHIJA

Mušice njihov naoko kaotičan ples

Ponaosob svaka i u roju
Dolijeću slijeću uzlijeću lijeću oblijeću
U svim se smjerovima kreću
Tko ne vjeruje sam neka upali svijeću
Tvoreć
Baš sad
Od nesklada sklad

Potok ili zmija

Na putu Tišine
Vi vidjeste potok ja srebrnu zmiju
I mnoštvo otpalih latica
S otrgnutim šeširom u ruci
Dugo hodih po cvijetnu sagu
Dok ne naiđoh na običan panj
Gle čovjek neki Zašto baš ja
Bje privezan za nj

HRVATSKA RIJEČ

Provjerava Vaš tekst JEZIČNO I PRAVOPISNO

Provjerava točnosti pisanja i hrvatski sinonimi.
Rezidentni program, radi s DOS tekst procesorima.
Rječnik s oko 50.000 riječi i preko 500.000 oblika.
Rječnik sinonima s oko 20.000 riječi.
Razlikovni rječnik - hrvatske zamjene za oko 8.500 riječi.

Cijena: 560,00 kn (za jednog korisnika)

TTE

d.o.o. ZADAR
PUT MURATA 22C
C R O A T I A
Telefon: +385 23 435-553
Telefon/faks: /385 23 432-916

"HRVATSKA RIJEČ" je program za automatsku provjeru tekstova pisanih hrvatskim jezikom na PC računalu.

To je prema engleskoj terminologiji **Spelling Checker & Thesaurus za hrvatski jezik.**

"Hrvatska riječ" je dobila priznanje "Grgur" za originalni pristup na Sajmu softwarea Split '96.

Korisno će poslužiti svakomu tko piše na računalu, a pogotovo onima koji u opsežnom poslu pripreme tekstove za tisak moraju u kratkom vremenu provjeriti i ispravljati tipkarske i jezične pogrješke.

Grga RUPČIĆ

Ponori tišine

I

Ovo je drugi slučaj da se bavim poezijom pjesnika koji je dragovoljno krenuo na put bez povratka. Pođimo redom.

Negdje krajem osamdesetih godina u vrijeme kada je naš časopis za suvremenu književnost "Dodiri" bio skoro gotov, dopala mi je u ruke lijepo opremljena zbirka poezije "Slomljena krila" Zdravka Pucaka. Tada sam za to ime prvi puta čuo. Tek bilješka o piscu obogatila je moje saznanje i rastužila dušu.

Zdravko je rođen 13. srpnja 1955. godine u Ličkom Ribniku kraj Gospića. Ubrzo je s roditeljima prešao u Karlovac gdje završava osnovnu i srednju školu. Upisao je studij književnosti u Zagrebu. 31. kolovoza 1980. "tragičnom voljom završava život jedva navršivši 25 godina."

Pjesme nije objavljivao. Tek 26. siječnja 1987. godine Radio Zagreb mu je, u emisiji za mlade pod naslovom "Čuđenje u svijetu", objavio rukovet pjesama. To je privuklo pozornost književnih poslenika, primjerice Gojka Sušca koji je, u dogovoru s pjesnikovim roditeljima, sredio zaostavštinu. Pokazalo se da ima preko 270 pjesama. Iz toga broja Sušac je priredio dvije zbirke "Slomljena krila" i "Plaha intima".

II

Slučaj Ivana Uremovića podudaran je u tri temeljne točke: pisao je i napisao mnogo pjesama, a nije objavljivao. Također je tragično završio svoj život (7. rujna 1995. godine) i slao je pjesme samo Radio Otočcu za emisiju "Putujemo prema nekoj nepoznatoj zvijezdi". Iz toga je kasnije nastala kvalitetna zbirka u kojoj je i Ivan Uremović predstavljen s tri pjesme.

Moje poznanstvo s Ivanom spada u proljeće 1995. godine. Podsjetio me je da sam mu predavao na PA i da sam ga podržavao u njegovim pjesničkim nastojanjima. Donosio mi je pregršti i pregršti pjesama na uvid sa željom da mu uzmognem naći izdavača. Činio sam i učinio što sam mogao. Predložio mu da sam sačini izbor od osamdesetak pjesama. Poslušao me i negdje u lipnju iste godine donio mi svoj izbor. Imali smo dogovor da ćemo se tijekom ljeta naći u njegovoj Kosi i utirati put tiskanju zbirke. Prijedlog je bio da to bude o Sv. Mariji Magdaleni, zaštitnici Kose. Zgusnuta događanja, a napose "Oluja" i poremetili su naše planove. a onda je 7. rujna stigla najcrnja vijest — Ivan je tragično okončao svoj život.

III

Opraštajući se od njega na perušićkom groblju pročitao sam njegovu pjesmu "Puste njive i oranice ... Kose zavičajne". Gotovo sve, pa čak i članove obitelji, iznenadila je njegova odanost poeziji.

Danas, kad u rukama držite Ivanovu zbirku, što je on žarko želio, a eto nije dočekao, želim da znate pred kakvim sam se dilemama nalazio.

Prvo, već prelistavanje rukopisa otkriva da je Ivan imao u glavi koncepciju više zbirki poezije. Drugo, gotovo sve pjesme potpisivao je Kroacijanski i Kondor. Uz neke su, osim datuma nastanka i neki brojevi. Tumačio mi je da se ti brojevi odnose na datume nastanka nekih Ujevićevih, Kamovih i Jesenjinovih pjesama, dakle, pjesnika koje je doslovce obožavao.

Prelistavajući rukopis, obilježavao sam neke pjesme, strofe i stihove koji su mi se učinili posebno kvalitetnima, da na njih upozorim potencijalne čitatelje i da im približim Ivana kao čovjeka nadasve senzibilna i u stvarima koje se tiču isključivo poezije i u njegovim pogledima na život i svijet.

Naličja su tvoja isto tako gola
kao miris krvi palog izgrednika
kao teške noge upregnuta vola
u samotne noći jednog beskućnika (Lika u očima jednog pustinjaka).

Tko se imalo bavi književnošću odmah će primijetiti da se ovdje radi o potpuno zreloj poeziji, da je odnos pjesnika prema temi realiziran na visokoj umjetničkoj razini. Ritam, rime teku spontano što govori o dubokoj prožetosti.

"Lika je zemlja gorovita
Lika je zemlja hirovita
Lika je zemlja hrastika
Krš je ona, polje, kamen i uvala
Lika je zavičaj i uspomena
Razbojna opjevana u pjesmama
Lika je Velebit i njegova Vila
(Tamo je Lika, tamo su naša ognjišta).

Zavičajnost je onaj nepresušni vrutak iz kojega senzibilne pjesničke prirode trajno crpe inspiraciju. Ivan je upravo takav.

U pjesmi bez naslova sagledava svoj uži zavičaj u povijesnim razmjerima:

Tu bila je pustara, napuštena zemlja
opustjela, prazna, opustošena — gola
Tu Hrvat mačem zasadi si međe
da tuđin granicu nikad mu ne prijeđe.

Uremovićeva metaforika vrlo je slojevita i zahtijeva dobru upućenost u sve mogućnosti pjesničkog jezika. Kod njega samog ta je upućenost neupitna. U pjesmi "Opaske" s podnaslovom: "Leptir i neke druge biljke" zaslužuje posebnu pozornost, po ljepoti slika, cijela pjesma, a napose stihovi: "zanesen, plah, zagonetan, on sluša žubor vodoskoka ..." Ili: "Nestao, u ponoru tišine, za čuđenje svima ..." Ova pjesnička slika "ponor tišine" javlja se u više pjesama. Pjesnika opsjedaju mračna stanja i zle slutnje, osjećaj osamljenosti i neshvaćanje i sve to pretače u krajnje elegične i krajnje sumorne ritmove i rime.

"Opaske" se učestalo pojavljuju kao lajtmotiv na temu zavičajnosti, a podnaslovi, poput glazbenih fraza razrađuju temeljne teme. Tako u "Vrisku vodoskoka", u prvoj strofi imamo ovakve slike:

Proljeće razastrlo svoje biljčice, ciklame i jaglace
Nježnost je ocvala sa jutrima novim, nabujali potoci

Ispod grma plavi se ljubičica, pupoljke rastvorile mace
selom razmiljela dječica, gnijezde se — proljeća svjedoci.

E, ali ne završava idilom. Baš suprotno:

Lom pojmova, mi smo, Lomača odgonetki i svjetlost zbilje
Galaksijski stalaktit, rasprsnuće sunca, divota i krasota
vatromet u pustinji, miljokaz samoće, iskona smo bilje
Mi smo proljeće poskoka, pjesma, psovke i — prostota.

Odjednom osjećaj idile, a onda slutnja mraka. Ne preostaje nego iščitati ovu i druge pjesme da bi se što dublje proniklo u osebujnu pjesničku prirodu.

Ljubavna tematika česta je Uremovićeva preokupacija. Konkretizira se kroz konkretnu zaljubljenost u određenu ženu i manifestira katkad gotovo lascivno, a katkad spiritualno. I u prvom i u drugom slučaju po srijedi je poetska inspiracija.

Ako me jednom opet ponesu
vrtlozi oluje u sanje i rime
ljubljena moja, miri se s time
i poželi da vjetri tebi me donesu ...
(Poeta)

U pjesmi "Mjesečina nad rakitom" zaljubljuje se u konkretnu ženu u nekom kafiću, na kolodvoru i lirski se ispovijeda. U tom ispovijedanju bljesnu ovakve pjesničke slike:

čekaš
Ne čekaj ...
Tek pokatkad
Kad mjesečina zasja nad rakitom
sjeti se jednog mangupa
on
daljinama skita
a što se s njime događa
i sam se pita.

Svoju osjećajnost koja ga je najčešće preplavljivala i ratio potiskivala oblikovao je u pjesmi. "Ako sam kriv":

Ako sam kriv
za sve što sam bio
što sam domovinu volio
što sam ženu ljubio
što sam rukopis gubio
Ako sam kriv —
ja sam svoje srce slušao
i na lomači ću reći
da ja sam život kušao.

Svoje nemire, nagon za lutanjima obrazlaže u pjesmi: "Čežnja":

Nekada nas čežnje vuku
drag netko tamo u daljini nas čeka
ponekad vjetri nas zovu
u neku skrivenu luku.

U mnogim pjesmama nastalim u zadnjoj godini život kao da svodi račune sa samim sobom i "pomaže" prikazivaču da taj posao lakše obavi.

... umiri se dušo, cijeloga mene
naći ćeš jednom u mojim pjesmama (Ljubav saturna "osviće zora")

Svjestan toga već u slijedećoj pjesmi: *"Zlatna rđa teretova"* izvodi zaključak:

" ... pjesniče nisi pao
u hodu samo, zanesen — ti si zastao.

Neka na tome i ostane. Ive Uremović kreće dalje. Istina, nešto drukčijim putovima, određenim sudbinom ove zbirke. U njoj je golemi dio njegova bića. Svi koji su ga voljeli, koji su se s njim družili — pa i oni koje je naveo u popisu, imaju priliku da mu vrate ljubav prema ovoj Cesarićevoj:

"pred smrću ja se skrih, koliko mogoh
u stihove. U žaru sam ih kovo
al zatvoriš li za njih svoje srce
oni su samo sjen i mrtvo slovo.
Otvori ga i ja ću u te prijeći
ko bujna rijeka u korito novo.

(D. Cesarić: *Pjesma mrtvog pjesnika)*

Nada KORDIĆ

Dvije pjesme

Osuđeni na samoću
patimo u samoći
I nema do Sina Božjega
da nas shvati u Getsemanskom vrtu
jer nas stvarno ljubi
Dok sanjamo sažaljenje i ljubav
On je jedini naš supatnik koji razumije

Riječi ječe svojim smislom
u zadnjem ispraćaju logosa u ritmu
prema bezdanoj raci zaborava

Jedino ljubav
koju bi htjeli iskazati
ili koju bi htjeli da nam iskažu
nije vječni zaborav

* * *

Plačem tišinom
sanjam sjećanjem
jesam molitvom
umirem nadom

Stalno stranac
izgubljen u vječnosti

Iščekujem milosrđe

Sada, samo jedan mrtvac
glumi svoj život
i sanja sjećanje o ljubavi

Tomislav PRGOMET

O vjeri

(Posjet uredništvu)

Donio sam im preko dvanaest tekstova, lijepo poredanih. Ostavio sam ih na stolu. Gospodin Jurčić mi je rekao da dođem poslije, idući tjedan, i da pitam hoće li uzeti. Ja sam vjerovao, i rekao da ću doći za mjesec dana.

Nakon mjesec dana došao sam i pitao što je? Jesu li uzeli, ili ne? Rekao mi je, smješeći se, da su moji vokali dugi, odakle sam. Došao sam od roditelja i tamo voda polakše teče, pa su i takvi vokali. Pokazalo se da on ne zna gdje je to što sam donio i ostavio, ali i tako čemu žuriti, strpljen - spašen. Rekao sam da je to u redu. Zahvalio sam se i izašao van. Moja mi je vjera dala nekakv znak u vidu prolaska s lijeva na desno, odozgor prema dolje, podsjetila me na nešto. Njegova vjera bila je u uzrečici. Nalazi li se tamo stalno? Vjerojatno ne, jer ukoliko je strpljena, to nikako ne znači da je i spašena. U vjeri nema uzrečica. U vjeri se vrata otvore ili ne otvore. Tako je zapravo i bilo kad sam došao kod njih, gotovo na vlas isto, isti redosljed stvari ponovio se i kad sam odlazio od njih. Otvore se vrata i ukaže se taman, tamnosmeđi prostor, nema svjetla, vrata se oglase zvučnim signalom koji kaže da je, eto, sad netko ušao. Kad se uđe u prvu sobu, opet prevladava tamnosmeđa boja. Gospođa s puno vjere uputila me je u prostoriju na uglu, koja je bila isto tako mračna i tamno smeđa. Nedostajalo je bijele i žute boje. Samo te boje nose vjeru svjetla i Sunca. Vjera je svjetlost i odsjaj svjetla.

Zanimljivo, u toj uglovnoj prostoriji bila su tri pisaća stola, a na svakome uredna hrpa papira, svaki stol je bio tu s vjerom u rad. Ali najinteresantnije je bilo to da na prozorima koji su gledali na akademiju i umjetnički paviljon, pedantno čistim, bez ijedne mrlje, nije bilo zastora, ali nije bilo ni toliko svjetla, koliko bi bilo za očekivati. Smeđa boja upijala je svjetlo. Smeđa boja je radila svoj posao, pedantno, temeljito i uporno. Gotovo da se mogao osjetiti vjernički zanos rada same boje. Osjećao se miris težine, a takva je bila i vjera. Svaka je vjera teška, u svojoj biti. Nema manje teških i lakših vjera, kako bi to mnogi na brzinu pomislili. Vjera je mjera ljudskosti i tako se nosi. Netko je nosi lakše, netko teže, urezuje se u meso, stišće dušu, drugome pak spada s ramena i stalno je pokušava pričvrstiti nekim sponama razuma. No, to na vjeru ne djeluje te se ona i dalje ne da uhvatiti za nešto tako efemerno kao što je svakodnevno konkretno i strpati u rečenicu: "On lako nosi svoju vjeru". Zapravo, vjera nosi njega. Vjera ga odljepljuje od blata stvarnosti, pa iako je blatan, ostaje čist i nedodirljiv u svojoj sreći i jadu, svojoj svakidašnjoj bijedi i bogatstvu.

Ima bezbroj vjera u vjeri, ali u biti samo je jedna vjera. Istinito je da je vjera jedna jedina i da se može dijeliti u sebi, ali samo s vjerom u sebe. Stoga se one sve podjednako nose, ili spadaju podjednako. Kao i svaki stol koji je tu da nosi ono što mu je dano, tako i svaka vjera nosi onoga kome je dana, ili onoga tko ju je uzeo - stavio na svoj stol. Uvijek ima dosta prostora na svakome stolu, vjeru se može pomaknuti lijevo od sebe. Povući desno prema sebi, staviti ispod stola. Zatrpati stol hrpom nevažnih stvari, a vjeru skriti ispod stola, tiho i samozatajno. Mnoge zapravo i tako žive, u ladicama duše i sitnim pretincima savjesti. Tu ih nitko ne nalazi, tu ih nitko ne dira. Tu

su sigurne. Na STOLU vjere opasno ju je držati na vidnome mjestu, netko može proći i zabunom je ponijeti sa sobom. Kolike li su vjere i tako nestale! Usput. Stol je postao prevelik, a vjera premala i jednostavnije je bilo napraviti novu vjeru i promjeniti stol. Ali zbilja, nikad vjera nije postala prevelika i nikad se nije tražilo da se stol malo proširi. Ne, to nikad, jer vjera je uvijek ostajala ista. Nepomična u sebi. Sve okolo se mijenjalo i tek tada bi netko, sljedbenik, primijetio da stol je prevelik i zbilja smiješno djeluje ta nova vjera na tom starom stolu, koji je i nastao s tom našom vjerom. Vjerom u vjeru, samu po sebi onakvu kakva jest. Ni dodanu, ni oduzetu. Vjeru kao vjeru.

Došao sam nakon nekoliko mjeseci, oko četrnaest sati, sreo sam na stubištu gospodina Jurčića, kojemu sam onaj prvi dan predao sve. Rekao mi je da je u redu, da je pronađeno, nije se zagubilo, samo neka svratim sutra, ali između devet i trinaest. On je otišao sa svojom vjerom kući na ručak. A ja sam shvatio da vjera ima svoje vrijeme. Postoji vrijeme u kojemu vjera uspjeva, tad je treba saditi i njegovati. Postoji vrijeme u kome se vjera gubi, a tada je treba hraniti i podrezivati. Određeno je vrijeme u kome je vjeru bolje prakticirati. Ima i vremena u koje je vjeru najbolje zaboraviti. Za svako vrijeme postoji vjera. Na sreću, ne postoje različite vjere, možda samo uvjerenja o toj jednoj i jedinoj vjeri.

Vjera je znak koji nas vodi na našem putu, stoga ju je i potrebno s vremena na vrijeme dotaknuti. Mnogi to zaborave i skrenu s tog puta. Mnogi zalutaju u vjeri, misleći da su sve saznali kroz opće poznata pravila. A vjera je ta koja ne poznaje pravila. Ona zna samo za osjećaj na kojemu je sazdana, osjećaj vjernosti i pouzdanosti. Osjećaj vjere da je tu.

Sutradan sam došao u traženu vremenskom intervalu. Vrata su isto reagirala i označila da je netko ušao. Prostorije su i dalje bile smeđe, no vjeri to nije smetalo. Gospodin Jurčić me je ljubazno zamolio da sjednem. Telefon ga je prekinuo na kratko vrijeme i on je uzeo ono što sam predao i rekao mi je da je to u redu, samo neke kvačice su bile na pogrešnu mjestu i da bi on to ispravio ovako, jer on Vjeruje da je to tako. Vjerovao sam da, kako se danas kaže, nije važno, jer vjerovati se može i na drugom jeziku, a to je vjeri svejedno. Vjera se može i misliti na drugom jeziku, a da ostane nepromjenjiva i ista.

Menza se nikad nije mijenjala. Ne. Ili ja to tek površno sudim. Ne nije, jer kad bi se ona promijenila promijenila bi se i vjera. Svjetlo se mijenjalo, mijenjale su se riječi, zvukovi su se mijenjali, stvari na menzi su se mijenjale, ali vjera ne. Uvijek se pitalo zašto. Kada se nakupi toliko stvari na tom stolu, ništa nije tako postojano kao ono što se ne mijenja, a to je vjera. To ujedno je i razlog zašto se nije promijenio stol. Menza je uvijek ostajala ravna, mirna, svjetla i čista u svojoj jednoj jedinoj ravnini. Tek onaj tko promijeni ravninu, ili je pomakne, tek taj moći će mijenjati i vjeru. No, čemu to? Hoće li to vjera dozvoliti, vjera sama u sebi? Za vjerovati je da neće, jer vjera je nepromjenjiva. Samo za vjerovati je da nisu važne istine o nečemu, već to samo takvo kakvo jest. Tu je najteže vjerovati da ono što jest, jest upravo tako. Sjedio sam na stolcu i slušao ta pravila, bio sam uvjeren da je to za to i vjeru svejedno. Čuo sam onaj zvuk da je netko ušao. Bila je to vjera, ušla je gotovo nečujno u te smeđe prostore. Gospodin je Jurčić nije primijetio dok je objašnjavao ono što je njemu bilo podvučeno crveno. Vjera je stala do prozora i gledala u akademiju, a onda se okrenula prema umjetničkom paviljonu. Pogledala nas je začuđeno, jer Vjeri je bilo jasno da tu o vjeri nije riječ. Pravila nisu vjera. Prošetala je po tim prostorima, čuo sam ponovno

kad je otvorila vrata, netko je, kao, izašao. Rekao sam gospodinu Jurčiću da mi može vratiti i da ću ja ispraviti to što je on zapazio. Ne, nasmiješio se on, ne, ne, neka to i dalje ostane kod nas. Možda će upotrijebiti . Otišao sam van za vjerom. Zvono je označilo da je netko izašao. Vani na raskršću Vjera je pomagala gospodinu da prijeđe cestu. Nitko drugi se nije osvrtao. Vidio sam da je Gospodinu žao, jer on je vjerovao u tu Vjeru.

Tako je to u životu.

Tomislav PRGOMET

Moj rod

Primus

Mi Slovimo Slave
Na Otocima Kopna.
Oceane opet plave
Rijeke iz Glave.

Misao uzastopna
Ne da da usprave,

Leđa Kamena Jedra,
Tvrda Stopala Kopna,
Nebeski Plave Glave,
Čela Sunčana vedra.

Ruke mnogobrojne trave,
Zemljina meka bedra.
Prsa neka pozdrave,
Dane noge što ostave,
Noći koga zaborave.

Usta što ožive,
Koga šake okrive,
Vjetri urliču "Pusti - me!"
Meni moraš reći ime,
Meni moraš reći ime!

Zapadni, istočni, južni,
Voljeni, mrski, tužni,
Istočni, južni, zapadni,
Lijepi, ružni, gadni,
Južni, zapadni, istočni,
Dobri, loši, poročni.

Nečeg nema sestro,
Mi ne znamo smjer!
Đavo put utro,
Oči ne vide sjever!

Ima - nema sjevera.
Brate u srcu praznina.
Ima - nema sjevera.
Treba naći djevera.

Ima - nema sjevera!
Ruka kaže mahovina,
Ima - nema sjevera!
Zemlja dobra domovina!
Ima - nema sjevera ! ! !

Zemlja dobra mati,
Svuda nas prati.
Shvati, shvati, shvati!
Ovdje treba davati.

Treba znati primati.
Ona daje, ona će dati!
Zemlja dobra mati,
Zemlja dobra mati.
Zemlja dobra mati!

Što nam treba
Ispod tog neba?
Sve što imamo.
Sve što damo
Sve što možemo
Sve što znamo.-
Sve što bilo je.
Sve što bit će,
Kako jest i je,
Sutra i prije,
Jučer i poslije

Sve više ljudi odnesu.
Sve manje vrijeme zbriše.
Previše isplakat će kiše.
Natrag zemlji u lijesu.

Kišit će, Sjat će.
Žnjet će, brat će.
Pirit će, pirit će.

Klicat će , cvjetat će.
Govorit će, plakat će.
Padat će,
Padat
Će.

Đuro VIDMAROVIĆ

Jevhen Gucalo (1937-1995)

Jevhen Pilipović Gucalo spada u red najdarovitijih i najcjenjenijih pisaca suvremene ukrajinske književnosti. Prema broju objavljenih knjiga, on je pisac s milijunskom čitalačkom publikom.

Rodio se 14. siječnja 1937. godine u selu Stari Životiv u Vinickoj oblasti (središnja Ukrajina). Djetinjstvo je proveo na selu, zajedno s roditeljima koji su ondje radili kao učitelji.

Nakon uspješnog pokušaja da upiše studij novinarstva u Kijevu, upisao se na nižinski Pedagoški institut. Nakon završetka studija radio je kao novinar redakcija raznih listova koji su izlazili u Vinici, Lavovu i Černigovu. Bio je vrstan novinar, ali i književnik. Spisateljskim radom bavio se od srednjoškolskih klupa. Taj je poziv opredijelio cijeli njegov život.

Na književnu scenu Ukrajine, Gucalo je došao 1962. godine kao dvadesetpetogodišnjak, zahvaljujući podršci dvaju renomiranih pisaca, Mikole Rudenka i Pavla Zagrebeljnog. Iste godine izdavačka kuća "Molodj" objavljuje mu knjigu pripovijedaka pod naslovom "Ljudi među ljudima". Ovo ga djelo izbacuje u vrh novog vala ukrajinskog književnog govora. Autor je bez prikrivanja iskazao ljubav prema rodnoj Ukrajini, a uz to u prvi plan stavlja "otvorenost srca prema drugim ljudima, milosrđe i dobrotu", dakle, prepoznatljive vrijednosti kršćanskog učenja. Njegovi biografi ističu da je navedene sadržaje pretvorio i u osnovne vrijednosti svoga privatnoga života. Zbog toga nije doživio odgovarajući društveni status, kao što bi se moglo očekivati obzirom na književnu vrijednost njegovih radova. Živio je teško i samozatajno, povučeno od očiju javnosti, ljubomorno čuvajući intimu svoje majstorske radionice. Oni koji su Gucala poznavali kažu da je "samoga sebe spaljivao napornim radom i ljubavlju prema bližnjima." Da se doista radi o izuzetno marljivu čovjeku, može posvjedočiti podatak da su mu tijekom tridesettrogodišnjeg rada, a bez podrške boljševičkih državnih struktura, objavljene knjige, čiji ukupan broj prelazi brojku od 100 naslova. To ukazuje na činjenicu da je uživao izuzetnu podršku čitateljske javnosti.

Među najpoznatija Gucalova djela književna kritika ubraja zbrike pripovjedaka i romane koji nose karakteristične naslove: "Ljudi među ljudima", "Jabuka iz jesenjeg vrta", "Okupana u Ljubiske", "Marama od zelene svile", "Predosjećaj radosti", "Lov s goničem", "Seoski učitelji", "Školski kruh", "Posuđeni čovjek", "Parada planeta" itd.

Jevhen Gucalo se predstavio i kao uspješan pisac za djecu. Popularnost su mu stekle knjige: "Jelen August"; "Proletjeli konji"; "Zrno od liješnjaka"; "Denisko" i "Žuti gost".

Kao kompletan književnik Jevhen Gucalo predstavio se i kao pjesnik. Objavljene su mu tri zbirke stihova: "Pismo zemlje"; "Vrijeme i prostor" i "Živimo na Zvijezdi".

Za svoj književni rad Gucalo je dobio cijenjenu Državnu nagradu Ukrajine "Taras Ševčenko" i međunarodnu nagradu "Fond obitelji Antonović", živućih mecena kulture, ukrajinaca iz SPD-a.

Djela Jevhena Gucala prevedena su na mnoge strane jezike i ukrajinska književna kritika ubraja ga među klasike svjetske književnosti.

Kao oproštaj s velikim književnikom i rodoljubom, vodeći ukrajinski književni glasnik: "Literaturna Ukrajina" (br. 19-20, Kijev 20. srpnja 1995. str. 4.) objavila je govor koji je Jevhen Gucalo održao neposredno prije smrti, 26. svibnja 1995. g., prilikom svečanosti kada mu je obitelj Antonović uručila nagradu svoga Fonda. Ovim govoru Redakcija je dala naslov "Ispovijed na vrhu".

Jevhen Gucalo je iznenada preminuo 4. srpnja 1995. godine.

Upravo se navršava godinu dana od smrti ovoga vrijednoga ukrajinskog pisca.

Preveo sam sadržaj predavanja koje je održao neposredno pred smrt. Smatram da time možemo steći uvid u "društvene uvjete" koji su određivali sudbinu ukrajinskih nacionalno svjesnih i državotvorno orijentiranih književnika. Za razliku od mnogih među njima, Jevhen Gucalo nije prošao kalvariju sibirskih logora. U tim logorima ostavili su kosti i neki iznimno talentirani pisci osuđeni kao ukrajinski nacionalisti samo zbog toga što su voljeli svoju zemlju i svoj materinski jezik.

Jevhen GUCALO (Ukrajina)

Ispovijed na vrhu

Kamo bježi cesta?
Kamo teče rijeka?
Zašto se stalno prema Bogu
diže ruka?

Nekamo bježi cesta.
Nekamo teče rijeka,
i sve nekamo prema Bogu
diže se ruka.

Nikamo ta cesta,
nikamo ta rijeka.
Ipak se prema Bogu
podiže ruka ...

Ne mogu točno reći kada sam počeo pisati: Čini mi se da sam pisao oduvijek.

Sjećam se slijedećeg. U osnovnoj školi na selu, poslije rata, nama je djeci ukrajinski jezik i književnost predavao moj otac. Jednom smo pisali sastavak na slobodnu temu. Otac je pročitao moj rad i upitao me pred cijelim razredom: "Odakle si ovo prepisao?" Počeo sam ga uvjeravati da od nikuda nisam prepisao, a on je slušao ne vjerujući mi ... Ovaj događaj ne govorim zbog samohvale. Samo sam ga zapamtio. Uostalom, otac je uvijek bio vrlo kritičan prema onome što sam pisao.

Iza naše kuće, u grmlju jorgovana, sklepao sam nezgrapan stol od grabovih prutova i u žarko podoljsko ljeto, skriven u sjeni, pisao sam pripovijetke i stihove. Napisano sam stavljao u kuverte i slao u Kijev koji je tada za mene bio puno više Kijev

nego sada, premda i danas Kijev ostaje Kijev, ali ne više onaj. I čekao sam onda u svome djetinjstvu odgovore iz redakcija. Svi su odgovori, bez iznimke, bili negativni, a ni tadašnje revije za djecu, kao ni dječje novine, nisu objavile ni jednog mog retka. A ja sam i dalje pisao i slao, pisao i slao.

Maštao sam o upisu na faklutet za novinarstvo Kijevskog sveučilišta "Taras Ševčenko". Bilo je 15 kandidata za jedno mjesto. Na posljednjem ispitu, radilo se o zemljopisu kojega sam prekrasno znao, dali su mi četvorku. Budući da sam na ostalim ispitima dobio petice, otprilike kroz mjesec dana dobio sam odgovor iz Sveučilišta: niste primljeni. Strašno želeći postati novinar i pisac, natjecao sam se iduće godine na Pedagoškom institutu "Gogolj" u Njižnjem. Tamo sam na posljednjem ispitu, ponovno iz zemljopisa, dobio odličan i na taj način postao "licejist". Ovdje nastavljam pisati i pisati. Moje stihovane improvizacije na temu "Slovo o polku "Igorevom" dolaze na zidne novine Filološkog fakulteta i tada upoznajem, vjerojatno jednu od najbespoštednijih kritika, od studenta fizike i matematike Kučme[1] (tada smo obojica živjeli u istom studentskom domu u ulici Boguna.) Pročitavši moje stihove na zidnim novinama, student Kučma (obojica smo iz Černigivštine) je dobio napad divljeg smijeha i veselo mi je doviknuo ispod prozora: "Pameti nema - evo kapa" (Uma nema - tak šapku na!).

Pisao sam na predavanjima, u studentskoj sobi, u drevnom grofovskom još od Bezborotka - vrtu, pisao sam u Gradskoj biblioteci. Slao sam napisano u Kijev, ali otamo, odnosno ovamo, dobijao sam uvijek iste odgovore, negativne, standardne.

Pamtim svoje studentske stihove:
Neizmaštana, neotkrivena,
izašla je, probudila se
u prostoru zora.
Moje su oči padale poput plodova -
i rasle u tišini.

Kao što vidite, gotovo avangarda po uzoru na budimpeštanske događaje 1956. godine.

Tada se u našem Institutu kao predavač inozemne književnosti pojavio mladi lenjingradski magistrand D. S. Nalivajko[2], sada već kijevski akademik. Zahvalan sam mu na utjecaju koji je izvršio na mene svojom erudicijom i svojim ukusima.

Meni, je, iznad svega, bila potrebna podrška tadašnjih klasika, priznatih idola. Svoje sam stihove poslao V. Sosjuri[3] i konačno dobio odgovor, napisan rukom. Savjetovao mi je da se obratim Tičini[4], jer, rekao je, ja pišem po ključu koji nije sličan Sosjurinom i vjerojatno sam blizak Tičini. Poslao sam stihove i Tičini i Rilskome[5], ali korifeji nisu odgovorili. Možda i zbog toga što sam, osim stihova, u kratkim pismima molio da mi pošalju i novac, kako bih mogao kupiti bicikl - i na biciklu proputovati cijelu Ukrajinu. Može biti da se obojici nisu svidjeli moji stihovi. Može biti da im se nije svidjela moja molba da dadu novac za bicikl, a može biti da im se nije svidjelo ni jedno ni drugo, sasvim razumljivo.

Pamtim da sam se po savjetu D. S. Nalivajka obratio L. Prvomajskom[6]. Za pravo čudo, od njega sam dobio - dosta brzo! - prijazno i blagonaklono pismo u kojem mi je, između ostaloga, pisao da mi neće biti lako u književnosti. Završivši studij, posjetio sam ga u Kijevu. Stanovao je u Lenjinovoj ulici. Bila je strašna žega ljeta

1959. godine. Prvomajski je bio samo u crnim gaćama, slabunjav, dugoga lica, mrk. Pošto me nekoliko puta upitao tko sam ja ("Vi Gusjev? Vi zaista niste Gusjev?), izravno je rekao kako ničim neće pomoći mome ulasku u književnost, jer da će njegove preporuke samo škoditi. Ispočetka nisam mogao razumjeti zašto bi mi preporuke Prvomajskog mogle naškoditi, ali kasnije sam ipak shvatio da je kazao istinu. Tada je ulazak u književnost bio težak i možda ne treba isticati detalje. Oni su poznati.

I na ovome mjestu želim dobrom riječju spomenuti dvojicu književnika: Mikolu Rudenka[7] i Pavla Zagrebeljnoga[8].

Mikola Rudenko je pročitao moje prve pripovjetke i pomogao da budu objavljene u časopisu "Dnjipro". Bio je to moj debi s četiri pripovijetke. On je uz to preporučio i moju prvu knjigu izdavačkoj kući "Molodj", gdje su 1962. g. ugledali svijetlo dana moji "Ljudi među ljudima".

Impulsivni Pavlo Zagrebeljni ponio se sasvim drugačije od bilo kojega drugoga kijevskoga pisca. On je u nekim oblasnim novinama pročitao moju pripovijetku i kada sam došao k njemu kao glavnom uredniku "Literarne gazete", moliti za novinarski posao, neočekivano je rekao: "Dođi prekosutra." I tako sam došao na posao u našu sadašnju "Literarnu Ukrajinu" 10. svibnja 1961. godine. Bile su mi 24 godine.

Nije mi bilo ni 30 godina kada sam napisao priču "Mrtva zona". M. Bažan[9] ju je pročitao u "Vitčizni" - nazvao me telefonom - govorio je s oduševljenjem. Društvo književnika je ovu priču predložilo za Ševčenkovu nagradu![10] Nakon toga ponovo ju je objavila "Sučasnist" govoreći: ovo je prava proza. Gospode, što se tada počelo događati u Kijevu! Kakvi su se gnjevni članci pojavili i s kakvim ideološko-ljekovitim smećem!

Već mi je bilo 30 kada sam napisao pripovijetku "Seoski učitelji" i "Školski kruh" - o svome selu, svojim roditeljima, o poslijeratnoj bijedi njihovoga života. "Seoski učitelji" su objavljeni na ruskom jeziku u Moskvi kod "Družbe narodov" u izdanju "Molodaja gvardija", prevedeni su i objavljeni u Bjelorusiji - časopisu i kao knjiga, a zatim su objavljeni na njemačkom u Berlinu, rumunjskom u Bukureštu i češkom jeziku u Pragu. Jedino u Ukrajini su mi tu knjigu objavili tek nakon 15 godina, zbog toga što je došlo do velike ideološke borbe. Voljeni student akademika Šamote[11] koji je bio pripušten s njegova lanca, u pripovijetci je vidio simpatije prema apstraktnom, a ne klasnom humanizmu.

U 35. godini života napisao sam pripovijetku "Dvoje na prazniku ljubavi". Tada je sam akademik Šamota smatrao da nisam na pravoj platformi, odnosno ne "na našoj", a njegov ljubljeni student - već magistar - i nadalje je slinio s njegova akademskog lanca.

Prevalivši 40., napisao sam "Posuđena čovjeka" koji je bio različito prihvaćen. Zahvalan sam što su se našli dostojni kritičari: M. Bažan, Lina Kostenko[12] i M. Vingranovski[13]. A onaj isti voljeni Šamotovljev student - čini se doktor - ponovno se zagrcnuo od bijesa na svom ljubljenom Šamotovljevu lancu (istina, sada je on jedan od najvatrenijih boraca za nacionalnu stvar i objektivnost u književnosti).

Ja sam ipak pisao - i pišem. Napisao sam "Blud" i "Improvozaciji ploti" Znajte da je onaj Šamotinac s Šamotovljeva lanca ponovno zalajao. Dosadio je! A može biti da je zamrzio svoj poziv na mojim domjencima. Suosjećam ... u žalosti i boli.

Zbog čega sve ovo pričam? Vi znadete što se danas radi. Neki dojučerašnji književni idoli sami padaju. Međutim, ima li smisla u ovoj dramatičnoj situaciji voditi

bolesnu borbu s onima koji nisu bili toliko pokvareni, koliko žrtve sustava? Ipak, tko je svojom riječju, a koju se može usporediti s "Vatrama prije svitanja" Lesje Ukrajinke[14], svijetlio u tami našeg komunističko-socijalističkog života, prosvjetljujući ljudsku svijest, pokazujući, možda, ne kako živjeti, već kako preživjeti? Čini se da nitko nema hrabrosti bacati kamenje na zatočenike Osvjencina, ili zatočenike Saksen-hausena. Zar baš treba toliko bacati kamenje na pisce koji su se spašavali iz plinskih peći socijalističkog realizma, iz krematorija umjetničko-filozofskih dogmi, iz tog strahovitog kompleksa smrtonosne černobilske estetike? Zar nije ljepše dati minutu šutnje, u žalosti i tuzi? Uostalom, cijeli je naš narod prošao te, kako se pjevalo, "etape velikog puta", - ipak, sav nije išao s ponosno uzdignutom glavom. Uostalom, cijeli narod danas ne postoji u svom idealnu obliku poslije, recimo, četiristoljetnog zagrljaja. Prema tome - zar to nije taj narod?

Ne taj - i ne drugi i mi svi u književnosti smo ti, a ne drugi. Prema tome, vjerojatno bismo samima sebi trebali dati minutu šutnje u žalosti i tuzi.

Može biti da ja, takav kakav jesam, ranije ne bih mogao napisati "Razmišljanje horde" koja se u nastavcima objavljivala u "Literarnoj Ukrajini", a koja još nije završena. Obećava je objaviti kao knjigu "Prosvita", međutim bio bi grijeh ne zamisliti se nad suživotom, uz dozvolu da to kažem, ruskog i ukrajinskog naroda, na ukrajinskoj ovakvoj zemlji. Bio bi grijeh ne zamisliti se nad ruskim načinom razmišljanja koji nije takav sam u sebi ili sam po sebi, a koji je silom unešen u vrlo specifičnu strukturu našeg ukrajinskog načina razmišljanja, u našu, na svoj način vrlo specifičnu, strukturu ukrajinske naravi. Silom agresije, silom oružja, silom patološke brutalnosti i patološkog razbojništva, stalno nam se nameće kult ruskog naroda, stalno su nam nametali civilizaciju laži, pijanstva, mržnje prema radu, nametala nam se civilizacija negospodarstvenosti, kaosa, bezperspektivnosti i marodorstva. Na koncu, taj rat u Čečeniji koji danima gledamo, upravo takav čečenski rat u Ukrajini se uvijek vodio. Ovdje je uvijek bilo na pretek onih radnika na ugovor koji su dolazili radi zarade, kao što danas dolaze radnici na ugovor iz cijele Rusije po zaradu - ubijanjem u Čečeniju. I zar Ukrajina nije u toj strahovitoj civilizaciji stalne krađe i maroderstva, genocida, zar danas, kao i uvijek, Ukrajina nije onaj ševčenkovski pokrivač? Ukrajina je bila i jest "robinja robova", jer takva "robinja robova" je Rusija. Ona nije sposobna biti drugačija, ali možemo li se i mi danas pomiriti s ulogom "robinje robova" za Ukrajinu? I može li pri tome naša književnost imati pasivnu ulogu?

Što se tiče "Posuđena čovjeka"... Ja sam uvijek želio opisati ukrajinsku dušu, ukrajinske karaktere - pa još i ukrajinskim jezikom koji bi odgovarao i toj duši i tom karakteru, a naravno, duša i karakter trebaju odgovarati ukrajinskom jeziku. Kada sam pisao "Posuđena čovjeka" osjećao sam sreću što pišem o takvu heroju iz ukrajinske Jablunivke. Bez obzira kroz kakova sada vremena plivamo, ukrajinski karakter mora živjeti vječno.

Duboko se klanjam pred mudrima i širokogrudnima - ipak, ukrajinskog karaktera! - Tatjanom Mihajlovnom Antonovič i Omeljanom Mikolajevičem Antonovićem[15] zbog njihove nježnosti i milosrđa prema "Posuđenu čovjeku-."

Klanjam vam se! Daj vam Bože zdravlja!

Preveo: Đuro Vidmarović

Redakcijska napomena:

Ovaj se članak zove "Ispovijed na vrhu". Naravno, Jevhen Gucalo nije tako nazvao svoj govor prigodom dobijanja nagrade "Fondacija Antonovič". Izgleda da je to ipak bila sudbina, jer je posljednji javni nastup književnika postao svojevrsnom ispovijedi na vrhu. Za života Jevhen Pilipovič, čovjek skroman i tih, ni u člancima, niti u intervjuima, praktički "nije puštao" čitatelja u svoj stvaralački laboratorij, do izvora svoga nadahnuća. A ovdje, u tom nastupu, premda s laganom ironijom i s humorom, ipak su otškrinuta vrata u Majstorovu radionicu. Zato je Uredništvo i odlučilo upoznati široki krug čitatelja s govorom pisca koji je pročitan 26. svibnja 1995. g. u kijevskom "Domu učitelja".

1. Kučma Leonid Danilovič, Predsjednik Ukrajine od srpnja 1994. g. Rodio se 9. kolovoza 1938. g. u selu Čajkine, Černigivska oblast.
2. D.S. Nalivajko, akademik NAN Ukrajine. Poznati književni kritičar i teoretičar književnosti.
3. Sosjura Volodimir Mikolajovič (6. I. 1898.-8. I. 1965.), poznati ukrajinski pjesnik.
4. Tičina Pavlo Hrihorovič (27. I. 1891.-16. IX. 1967.), jedan od najpoznatijih ukrajinskih pjesnika, političar, akademik NAN-u.
5. Rilski Maksim Tadejovič (19. III. 1895.-24. VII. 1964.), jedan od najpoznatijih ukrajinskih pjesnika, akademik NAN-u.
6. Leonid Prvomajski (17. V. 1908.-9. XII. 1973.), pjesnik i prozaik.
7. Mikola Rudenko, književnik i borac za ljudska prava. Podvrgavan tortuti, boravio u logoru, emigrirao u SAD. Vratio se nakon demokratskih promjena u Ukrajini.
8. Zagrebeljni Pavlo Arhipovič (25. VIII. 1924. -), pisac, scenarist i dramaturg.
9. Bažan Mikola Platonovič (9. X. 1904. - 23. XI. 1983.), pjesnik, političar, akademik NAN-u.
10. "DRŽAVNA PREMIJA UKRAJINE "TARAS ŠEVČENKO" - najcjenjenije odličje koje može dobiti književnik i umjetnik u Ukrajini. Nakon što se dodijeli, trajno se ističe uz ime laureata.
11. Šamota Zaharović Mikola (17. XII. - 4. I. 1984), književni kritičar, akademik NAN-u. S velikim entuzijazmom sudjelovao je u ideološkoj dresuri ukrajinskih književnika.
13. Lina Vasiljivna Kostenko (19. III. 1930 -), najcjenjenija i najpoznatija ukrajinska pjesnikinja. Dobitnica Ševčenkove nagrade.
14. Lesja Ukrajinka (pravim imenom Kosač-Kvitka Larisa Petrivna) (25. II. 1871. - 1. VIII. 1913.), uz Tarasa Ševčenka najveća ukrajinska pjesnikinja. Ličnost od primarna značaja za ukrajinsku kulturu, materinji jezik i historijsku svijest. Njena je majka poznata književnica Olena Pčilka (pravim imenom Kosač Olga Petrivna, 29. VII. 1849. - 4. X. 1930.). Njezin brat je Dragomanov Mihajlo Petrović, književnik, folklorist, povjesničar i filozof (30. IX. 1841. - 2. VIII. 1895.).
15. "FOND OBITELJI ANTONOVIČ" ima međunarodni karakter. Nagrada koju dodjeljuje ovaj Fond ima u Ukrajini visoku cijenu. Obitelj živi u SAD-u.

Mladen HANZLOVSKY

Molitva hrvatske majke Bogu za oprost

Oprosti mi svemogući Bože
što sumnjam,
ne u Tebe,
nego u čovjeka pored sebe,
koji mi je učinio toliko zla.
Meni i mojim bližnjima!
Kako povjerovati da će se promijeniti,
on, koji ne zna što je bol
za gubitkom najbližih.

Oprosti Bože meni
jer prigušena suzom i šutnjom
ne mogu izreći riječi oprosta
čovjeku koji ne zna
i ne želi znati
da je za učinjeni zločin
potrebno pokajanje.

Blago VRANKIĆ

Obrisi

U
plavim obrisima
naši su domovi
sljubljeni
s brježuljcima
zvjezdanim

pod otvorenim
prostorima
svemira
ne odvajati se
od zemlje
ispaćene

poći sjenatim
stazama
biti spreman
za buđenja
jutarnja
a sunčane
cvjetove
dijeliti
svakodnevno

Istrčaj

Ispred
vremena
istrčala
je vodenika

trajala je
jedno
proljeće
a ne za
sva
vremena

Latinka GOLIĆ

Čežnja

Kada između Sebe i mene
Gospodine
postaviš ponor blještavih daljina
oblačim se u plavo
i njišem se
polako
iznad tla.

Dok čekam Tvoj povratak
pospana zovem Tvoj glas
i ljubim bez usana
svoje novo srce
koje si mi
pri odlasku
ostavio na dar.

Put

U Tvojem buketu
nestaje mi um
i umorna
nas tražim
u šarenim cvjetovima

Govorim si stalno
da više doista neću

A na novi Tvoj znak
okrećem misao
i sretno Ti hrlim
u susret.

Željko VOBORSKI

Ante Jagar - marijanski pjesnik

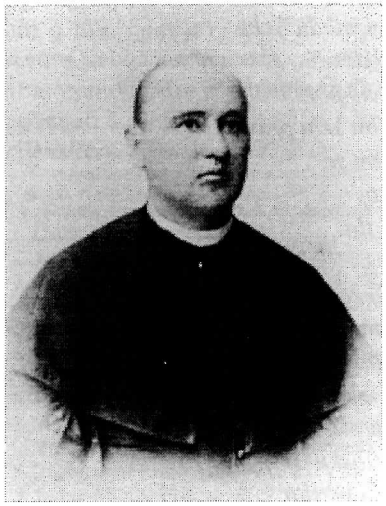

Na novljanskom gradskom groblju, kraj hrvatskog preporoditelja, povjesničara, etnografa, numizmatičara i svećenika Luke Ilića Oriovčanina, nalazi se i grob svećenika, hrvatskog spisatelja i marijanskog pjesnika s kraja prošlog stoljeća - ANTE JAGARA.

Ante Jagar rodio se u Novskoj 7. studenoga 1867., gdje je i umro 5. listopada 1899., u 32. godini života bolujući od tuberkuloze. Nakon završenih studija na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu, Jagar je ljeti 1892. zaređen za svećenika te je početkom kolovoza primio u Novoj Gradiški službu kapelana, a 1894. katehete na novogradiškoj višoj školi. Polovicom listopada 1895. zbog političkih okolnosti (sudjelovanje u demonstracijama zagrebačke mladeži protiv mađarske kolonijalne politike u Hrvatskoj iskazane prilikom posjeta Franje Josipa I. Zagrebu 16. listopada 1995.) premješten je u Orubicu za upravitelja župe. Poslije Orubice Ante Jagar je 1896. postavljen za duhovnika na Psihijatarskoj bolnici u Stenjevcu i za katehetu na školi sestara milosrdnica u Frankopanskoj ulici. Svoj kratak životni vijek završava 5. listopada 1899. u roditeljskoj kući u Novskoj, gdje umire od tuberkuloze.

Jedino svoje pjesničko djelo, sabrane prvijence od 1888. do 1895. Ante Jagar je objavio 1895. u nakladi i tiskari M. Bauera u Novoj Gradiški pod naslovom "Vjeri i domu". Devetnaest pjesama uvrštenih u ovu zbirku, Jagar je od 1888. do 1895. objavio u nekoliko listova: "Vrhbosna", "Katolički list", "Obzor", "Crv. Hrvatska" i "Glasnik biskupije đakovačke". Tri svoja prepjeva (prijevoda) stranih pjesnika objavio je u tom vremenskom periodu u "Katoličkom listu" i "Vrhbosni".

Deset godina kasnije i šest godina nakon Jagarove smrti, Ante Petravić je 1905. opširnije pisao o Jagarovoj poeziji u studiji o hrvatskoj lirici i pjesnicima pod naslovom "Studije i portreti", imajući pred sobom Jagarove sabrane prvijence"Vjeri i domu" - upozorivši na vrijednost i specifičnost ovog pjesnika s posebnim osvrtom na marijansku tematiku:

"U nizu religioznih pjesama najvažniji je "Sonetni vijenac". U ostalom ta je pjesma i najdulja u zbirci. Sastoji se od petnaest soneta ispjevanih i isprepletenih, ako zahtijevaju sonetni vijenci. Tih petnaest soneta ili sonetni vijenac posvećen je Mariji, kraljici neba i zemlje. To je svakako u našoj književnosti prvi oveći niz pjesama u slavu Marijinu. Neću time da rečem, kao da nema u našoj starijoj književnosti mnogo i drugih pjesama, koje pjevaju u čast Marijinu, ali u našoj novijoj knjizi to je prvi i najbolji ciklus. Dapače taj niz soneta spada u bolje Jagarove stvari" - piše, pored ostalog, Ante Petravić o pjesničkom djelu Ante Jagara te na kraju književno-povijesne kritike o

"Vjeri i domu" zaključuje - "Cjelokupni dojam Jagarove poezije dade se svesti u nekoliko riječi: Po svojem pjesničkom temperamentu Jagar je liričar. Njegova je pak lirika pretežno religijozna. Na to ga je polje privlačilo najprije njegovo zvanje. U svojoj duši bijaše idealista, koji je htio, da njegov književni rad bude od koristi narodu. To će i biti razlog, da se je nakon zbirke "Vjeri i domu" (g. 1895.) posvetio do svoje smrti pisanju pučkih knjižica za prosti puk sa religijozno-moralnim smjerom, jer se bijaše uvjerio, da je taj rad korisniji. Ne samo, nego ostali svoj rad posveti pisanju pedagoških članaka. Nema sumnje, da su takve odluke bile plemenite, i taj rad uharniji za pučko osvješćivanje. Ali je taj rad sigurno zakržljavio pjesnika: on nije nastavio započeti književni rad; time je hrvatska poezija po svoj prilici izgubila liričara, koji bi valjda bio dao nešto više maha poeziji religijoznoga smjera i sadržaja."

Iz ove Jagarove zbirke 1935. Dušan Žanko uvrstio je u svojoj antologiji "Hrvatska marijanska lirika" Jagarov "Sonetni vijenac" ispjevan Majci Božjoj na čast. Žankova "Marijanska lirika" dolazi u vrijeme velikih antologija Delorka i Tadijanovića, Jelenovića i Petrisa te Mihovila Kombola koje sažimaju domete hrvatskog suvremenog pjesništva. Pavao Crnjac uvrštava također Jagarov "Sonetni vijenac" u svojoj knjizi "Pjesme Mariji" izdane u Zagrebu 1987. te to isto čine Neven Jurica i Božidar Petrač u antologiji marijanske lirike "Duša duše Hrvatske" objavljene 1988. u Mostaru.

Inače, zbirka prvijenaca Ante Jagara "Vjeri i domu" jest zbirka religiozne poezije koje krajem 19. stoljeća ima jako malo u hrvatskoj književnosti - premda su gotovo svi pjesnici u svojim pjesmama spominjali Boga ili zazivali njegovu pomoć - ali rijetko je koji pjesnik odabrao baš religioznu tematiku. Ante Jagar se prvi posvetio religioznoj poeziji, a sam "Sonetni vijenac" posvećen Mariji, na visokoj je umjetničkoj razini - i prvi oveći niz pjesama u slavu Majke Božje u novijoj hrvatskoj književnosti 19. stoljeća.

Ante Jagar je u Zagrebu prvi urednik časopisa "Kršćanska škola" te iz područja kateheze i duhovnih razmatranja izdaje tri zasebne knjige tiskane u Zagrebu. Prva knjiga "Ne ću psovati niti proklinjati" (1897.) doživjela je iste godine dva izdanja, godine 1898. treće a 1899. i četvrto prošireno izdanje u vlastitoj nakladi iz tiskare Antuna Scholza. Prvo i drugo izdanje tiska Dionička tiskara u Zagrebu.

Knjiga "Ne ću psovati niti proklinjati" podijeljena je u dva dijela: prvi dio govori o psovki a drugi o proklinjanju. U predgovoru knjige, "Riječ hrvatskom narodu", Ante Jagar piše:

"Mili hrvatski narode! Ne ima zloće i grdobe, koja je u tebi toliko prevladala kao psovka i kletva. Bilo je i prije bogohulaca, ali je naše vrijeme posve okuženo tom kužnom boli. Naša domovina puna je psovača: psuje staro i mlado, gragjanin i seljak, muško i žensko - da strahota reći: i tvoja nejačad. (...) O narode mili, kako je teško slušati psovke tvoje i kletve; kako me sram pred stranim svijetom kršćanskim, jer te megju najgore grditelje Božje ubraja. (...) Narode moj, prestani Boga svoga grditi i svetinje njegove - prestani, mati kršćanska, porod svoj kleti. Zlo nas prevladalo kraj grdnih psovaka i kletava. Ovo su vrela zalâ, mukâ i boli. Sveti Ivan Zlatousni veli: "Začepimo usta psovačima - zabrtvimo smrtonosna ota vrela, da nestane zalâ, što su nas prevladala." (...) Zato, hrvatski narode, napisah riječi ove po duši i srcu, koje te ljubi, koji želi tebe sretnijega vidjeti, nego li te danas glegje. Razmatraj rado ob ovom, što ti napisah, - i prosudi nije li ogavno i grdno Boga psovat nije li najveća ludost proklinjati! Razmatranje ovo neka ti bude melem ranama duše tvoje da se podigne iz

kala i usklikne osviještena: Velik si i neizmjeran, Bože; blagoslovljeno budi ime Tvoje presveto sada i posve vijeke! Amen."

Razmatranje o psovki i proklinjanju Ante Jagar završava d o d a t k o m: uzdisaji raskajane duše s molitvama, o bratovštini protiv psovki koju je 1847. utemeljio francuski biskup Parisis te, naposlijetku, s dvjema naredbama kraljevske zemaljske vlade koje zabranjuju psovku i proklinjanje i određuju kazne za prekršitelje (naredbe iz 1894. i 1896. godine).

Godinu dana kasnije, 1898., Ante Jagar u vlastitoj nakladi kod tiskare Antuna Scholza u Zagrebu objavljuje i druga dva djela s područja kateheze i duhovnih razmatranja: "Vračanje i gatanje" i "Spasi dušu svoju". Kao i prethodna, i ove dvije knjige tiskane su s dozvolom zagrebačkog nadbiskupskog ordinarijata.

"Vračanje i gatanje", vrlo vrijedno katehetsko i etnografsko djelo, sastoji se od dva dijela. Prvi dio govori o vračanju i odgovara nam na pitanja: što je vračanje i otkuda praznovjerje u narodu, zašto narod vrača, kada i kako vrača te na kraju nudi "lijek proti vračanju i copriji". U drugom dijelu ove knjige Ante Jagar daje odgovor na pitanje: što je gatanje, bajanje i slutnja, tko gata i zašto gata, kako i kada praznovjerni gataju. I na kraju ovog drugog dijela knjige Jagar daje "lijek proti gatanju" - isti kao kod vračanja - veću prosvjećenost u narodu, molitvu, vjeru u Boga i život po vjeri. Cijelo ovo djelo završava d o d a t k o m "uzdisaji s prošnjama za milosrgje Božje". Svako poglavlje prvog i drugog dijela knjige "Vračanje i gatanje" ilustrirano je primjerima vračanja i gatanja zabilježenim iz narodnog života ili posuđenim iz literature.

U prvom dijelu knjige u poglavlju "Što je vračanje - i odkuda praznovjerje u narodu?" Ante Jagar konstatira slijedeće:

"Vračanje je svaki čin i djelo praznovjernog čovjeka, kojim on traži pomoć u osobama, stvarima, riječima i znakovima, koje mu ne mogu dati ni na kakav način. (...) Narod bez naobrazbe, on je neuk i ne poznaje narav mnogih stvari u prirodi. (...) Praznovjerje u našem hrvatskom narodu uzdržalo se još sada i po njegovim narodnim običajima od vremena, dok su se Hrvati klanjali krivim bogovima. (...) I ovoga će zla nestati u hrvatskome narodu, kada narod naš uzljubi dobre knjige, kada više mario bude, da temeljito spozna istine vjere svoje. Prosvjeta prava kršćanska u narodu hrvatskom biti će luč, koja će razbiti tmine s njegove duše, koja će ga odvratiti i od vračanja, a prizvati k Bogu."

U poglavlju "Zašto narod vrača - korist po vračanju" Jagar piše da se može vračati radi zdravlja i sreće, oko blaga i imanja te da se drugome naškodi. U slijedećem poglavlju "Kako i kada narod vrača" tumači da se vrača o porodu djeteta, ženidbi, o Božiću i drugim svetkovinama i prigodama te o smrti i poslije smrti. Na pitanje zašto Katolička crkva zabranjuje vračanje, Ante Jagar odgovara slijedeće:

"Vračanje osuđuje crkva, jer njime griješi čovjek: a) proti Bogu, koji jedini može i hoće pomoći čovjeku k pravoj sreći vremenitoj i vječnoj, a ne kukavni stvorovi i zli dusi; b) proti bližnjemu vrijeđajući ljubav, pravdu i mir u društvu čovječjem".

Kada Jagar govori o lijeku protiv vračanja kaže da "praznovjernici ne nalaze proti vrački i coprija drugdje pomoći i lijeka, nego opet u copriji; - oni tjeraju vračku vračkom i copriju coprijom. (...) Dobroga kršćanina upućuje vjera njegova ne na vračare, da u njih traži pomoć, koje nemaju - nego mu upravlja srce k Bogu Svemogućemu". Svoje razmatranje o vračanju Ante Jagar završava riječima:

"Vračanje i sva djela praznovjerna ništetna su, jer sama po sebi ne mogu nikome pomoći ni odmoći - zašto dakle da činim djelo mrsko Bogu! Zazivati pomoć u vraga, tražiti u vračare - sluge vražje - pomoć, znači: odreći se i prezreti Boga svoga. - Zašto dakle da ubijam dušu svoju!".

U drugom dijelu knjige, koja govori o gatanju, Ante Jagar u prvom poglavlju piše:

"Pišem to evo i dalje, hrvatski narode. Voljan sam ne da te korim i da se rugam siromaštvu tvome duševnom, nego da te podučim u onome, u čemu s neznanja svoga griješiš kao kršćanin. Kao što si čuo o psovki, proklinjanju i vračanju, da je to sve mrsko djelo, koje sramoti krštenu i razumnu dušu: tako ću ti reći još o jednoj mani, kojom sramotiš sebe pred ljudima žive vjere u Boga sveznajućega. Razmotri i ovo, što ću ti reći o gatanju, da se i toga zla okaniš."

Nakon što je nabrojio neka praznovjerja i primjere, Jagar objašnjava tko gata i zašto te kako i kada praznovjerni ljudi gataju. Gatati se može po prirodnim pojavama, životinjama i bilinama, snu i sanovnicima te kartama, dlanu i drugim znakovima. Za svako gatanje i oblik gatanja Ante Jagar navodi više primjera prema kojima oblikuje zaključke iz kojih nudi pomoć i lijek protiv gatanja i svih oblika praznovjerja:

"Vjera živa u Providnost Božju osigurava kršćanina proti svakoj slutnji i gatanju. Ništa se na svijetu ne dogagja, niti može dogoditi, što ne bi Bog znao i htio. Proti Njegovoj volji ma se sav svijet digao, ne može ništa. Odatle riječ u narodu: Ispod Božje volje nikuda! Ustali se dakle svi gatari ovoga svijeta i gatali što, ne će moći gosp. Boga prisiliti, da baš onako bude, kako oni kažu."

Razmatranja o vračanju i gatanju Ante Jagar završava ovim riječima:

"Ne traži kršćanski narode, nauka nad naukom, što ti ga daje crkva Božja i vjera tvoja. Ne traži pakao, da ti pomaže i proriče, nego si u bijedi i neznanju svome traži lijeka u živoj vjeri, traži lijeka bolesnoj duši svojoj u onih, kojima je Krist vlast dao, da te uče i k Njemu dovode. Imaš Mojsiju i proroke svoje - imaš svećenike svoje. Nje slušaj kao zamjenike Božje, a odvrati se od krivih proroka, koji ti vračaju i gataju na propast i zlo tvoje vremenito i vječno!".

Četvrto djelo, ujedno i posljednje, koje govori o sakramentu svete ispovijedi Ante Jagar je objavio 1898. godine pod naslovom "Spasi dušu svoju". Djelo je tiskano u piščevoj nakladi i u tiskari Antuna Scholza u Zagrebu. Namijenjeno je "naobraženom gragjaninu i neukom seljaku". U prvom dijelu knjige na tridesetak stranica Jagar tumači zašto se katolici ispovijedaju a u drugom dijelu na isto toliko stranica piše kako i kada se katolici trebaju ispovijedati. Ovo Jagarovo djelo s područja kateheze i duhovnih razmatranja svakom je vjerniku vrlo dobro poslužilo kao pomagalo za ispit savjesti prije svete ispovjedi. - budući je u detalje razrađen crkveni nauk o sakramentu pokore (ispovijedi) i grijesima počinjenima kršenjem Božjih (deset) i crkvenih (pet) zapovjedi. To je bila namjera mladog Ante Jagara, svećenika i duhovnika sestara milosrdnica u Psihijatarskoj bolnici u Stenjevcu, koji u "Riječi hrvatskom narodu" piše i ovo:

"Mnogi traže u ispovijedi mir duši svojoj, ali od ispovjedaonice odilazi nemiran i nezadovoljan. Dolazi na ispovijed crn, a odilazi još crniji; dolazi možda s jednim teškim grijehom, a odilazi sa dva veća, kada stupa neoprane duše k stolu Gospodnjemu, da blaguje kruh nebeski, presv. Tijelo Spasiteljevo. (...) Mnogi se na žalost kršćani ne ispovijedaju, a mnogi se nevaljano ispovijedaju. - Zato baš uzeh pero, da te podučim, kako da se v a l j a n o ispovijedaš, kako da teško breme grijeha baciš sa duše svoje.

Spasi dušu svoju! Ako si u nevoljama ovdje na zemlji, ako se patiš i prebijaš u sirotinji svojoj - da ne budeš i po smrti svojoj navjeke patnik i nevoljnik! Život je na zemlji sa svima mukama kratak, ali je pako sa svojima mukama vječan. Izbavi i spasi dušu od vječnih muka, dok možeš - a možeš jedino ovdje na zemlji - po sv. ispovijedi. Dosta je i takovih kršćana, koji krivo sude ob ispovijedi, koji ne samo da se sami ne ispovijedaju, nego se rugaju dobrim kršćanima, što idu na ispovijed. (...) - Želja mi je, da se naukom iz ove knjižice utvrdiš u vjeri, da sumnja i dvojba ne svlada duše tvoje, - da se i katolici u gradovima našim probude iz vjerskoga nehaja i mrtvila, da se i u njima oživi vjera, da spoznaju dužnost, e su se i oni dužni ispovijedati. (...) Kada čvrsto spoznaš, da si se dužan kao kršćanin ispovijedati, onda ću ti, hrvatski narode, reći: a kako treba da se ispovijedaš. Dobra ispovijed donaša život, mir i pokoj duši i otvara nebo; a nevaljana ispovijed otvara vrata paklena."

U knjizi "Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925.", tiskanoj u Zagrebu 1925. u povodu 1000. godišnjice hrvatskog kraljevstva, između dvije tisuće biografija značajnih ličnosti hrvatske prošlosti, književnosti, slikarstva, glazbe, znanosti i umjetnosti - nalazi se i kraća biografija Ante Jagara, koju je sastavio Velimir Deželić (stariji), zagrebački sveučilišni profesor, bibliotekar i književnik.

O godišnjici rođenja i smrti Ante Jagara (listopad-studeni) Gradsko poglavarstvo grada Novske tiskalo je zagrebačkoj tiskari "Kratis" reprint izdanje "Vračanje i gatanje" Ante Jagara koji je to djelo iz područja kateheze i duhovnih razmatranja objavio 1898. u tiskari Antuna Scholza u Zagrebu. U dodatku reprint izdanja objavljen je i Jagarov "Sonetni vijenac" posvećen Majci Božjoj te pogovor (o životu i djelu Ante Jagara) iz pera autora ovog članka. Gradska knjižnica i čitaonica u Novskoj od ljetos nosi ime Ante Jagara. Na taj način, započela je valorizacija djela i Ante Jagara.

Ne ću psovati — niti proklinjati.

Hrvatskomu narodu

Ante Jagar

Treće poredano izdanje.

Knjižarska cijena 10 novč.
(100 kom. = 5 for. u nakladnika.)

ZAGREB 1898.
Naklada pisčeva (pošta Stenjevac).
Tisak Antuna Scholza.

Nasbražnomu gragjanstvu i nemkom svijetu.

Spasi dušu svoju!

Hrvatskomu narodu.

Ante Jagar.

Dozvolio tisak zagrebački nadbisk. ordinarijat.

Knjižarska cijena 10 novč.

ZAGREB 1898.
Naklada pisčeva. — Tisak Antuna Scholza.

10 komada franko s do latkom knjižice = 70 novč., 50 kom. franko s dodatkom = 3 for., 100 komada franko s dodatkom = 5 for. 40 novč.
Naručbe prima pisac (Stenjevac). — Novci se unapred šalju.

Ante JAGAR

Sonetni vijenac

Salve sancta parens, enixa puerpera Regem,
Qui coelum terramque tenet per saecula.
Sedulij (Carm. Fasc. L. II. v. 63).

I.

Ljepota tvoja iznad sunca, raja —
U nebu sjaješ, pakla tareš tmine;
Sa tvoga sjaja zemlje tama gine,
Što žarkost kusa s tvojih okrjepljaja.
Kraj tebe. Majko, nema ko da zdvaja,
Na tvoje ime strah nas svaki mine;
Na tvoje ime radost srcu sine,
Jer ti si majka slatkih utješaja.

Božanska ruka na nebo te stavi,
Da zvjezdan sjaj ti putokaz nam bude,
Da stazu spasa k vječnoj kažeš slavi,

Da bježat znamo napadaje hude:
Ko sunce sjaješ sa nebeskog saga,
Po Božjem rodstvu naša majko draga.

II.

Po Božjem rodstvu, naša majko draga,
Sva krasost tvoja — sva ti čast i slava;
Nebesam ti si ugodnica prava,
A nama pomoć, zaštitnica blaga.

U tami stasmo s Evinijeh ljaga,
Pod jarmom smrti klonula nam glava;
Prokletstvom dugo rigala je lava
Iz bezdana crnog, da nas smetne straga; —

Dok ti ne zasja, predhodnice jasna.
Pred Suncem pravde, štono jasno grane;
Dok ti ko zora ne rodi se krasna

Svijetlo noseć dan da spasa svane; —
Oj ti nam otkri blago iznad blaga,
Ti Spas nam donje vlast da satre vraga.

III.

Ti Spas nam donje vlast da satre vraga,
Da smrt potišti, život dade novi,
Da s naših uda ropski spanu kovi
I novom žiću novih dade snagâ.

Ko proljeće si svanula nam blaga —
Jer nebo tebe svačim blagoslovi,
Ti zemlju svetim oživljajem povi,
Da svakom bude opet mila, draga.

Nebesa tobom nam se smilovala,
Ko gruda rosom s neba orošena
Cvijetkom kad si Božjim Sinom cvala:

Ti Božjom rukom nad sve uzvišena
Po svetom rodstvu izbavi nas vaja
Nebeskih dajuć zemlji okrjepljaja.

IV.

Nebeskih dajuć zemlji okrjepljaja
Iza sna tvrdog tobom pak se prenu,
Kad tebe spazi toli uzvišenu
Ljepotom svakom iznad sunca, raja.

Rad tvoga, Majko, djevičanskog sjaja
Božansko slovo s neba k tebi skrenu
U kuću svetu zlatom pozlaćenu,
Da štit mu budeš s naših napadaja.

Ti hram si divni Svevišnjega Boga,
Ti radost sveta — Izraela slava,
Ti sidro spasa naroda si svoga,

Ti usred trnja ljubica si plava;
Po tebi kao zemlja usred maja
U procvat stasmo s' tvoga pohogjaja.

V.

U procvat stasmo stvoga pohogjaja,
Jer Sunce Božje kroz tebe nam sinu,
Po tebi jerbo zgledasmo milinu
Nebeskih dvora, izgubljena raja.

Ti vrata rajska zlaćanog si sjaja,
Ti prohod dade Božjem samo Sinu,
Da Božju kažeš ljubav, veličinu,
Na zator laži — lažljivoga zmaja.

Kroz vrata ota sva nam milost sigje;
Do slave s tobom vinusmo se nove,
Jer ti na zemlju Bogom dana prigje,

Da pružiš u raj ljestve Jakobove. —
Da rajskoga se domognemo blaga,
Po tebi Božjeg dostasmo se praga.

VI.

Po tebi Božjeg dostasmo se praga,
Ti Sinu Božjem do nas pristup dade,
Da rane l' ječi, pregorke nam jade,
Što žalac zado odmetnika vraga.

Oj koli divna, koli blistaš blaga, —
Kad sunce pravde k tebi s neba spade,
Nebesâ kad si s tebe pr' jesto grade,
Od svih stvorenja nad sve si jim draga.

Ti cedar skûpi s brda Libanona,
Ti sionova lijepa cypresa;
Ti majka naša, gospogja si bôna,

Ti blažen pr' jesto, stolica nebesa:
Što nebu ti si nad sve bila draga,
Sa tvoje pravde nam se opra ljaga.

VII.

Sa tvoje pravde nam se opra ljaga,
Jer s tvoje, Majko, golubje prostote
I mi od Božje primismo dobrote,
I opet djeca postasmo mu draga.

Ko kule čvrste krijepost ti snaga,
Pa zalud onim, što se na te rote —
Jer s tvoje, Majko — s tvoje se čvrstote
Sva sila krši napasnika vraga.

Ti toranj tvrdi vječnoga si grada,
Što sjajem sjaje bjelokosnog r' jesa;
Ti majka naša, štit si nam i nada

U borbi protiv podzemnoga b' jesa;
Po tebi gorkih rješismo se vaja
I uzdah doče dugih uzdisaja.

VIII.

I uzdah doče dugih uzdisaja,
Kad ti se javi, radost roda svoga,
Da spas doneseš, obećanje Boga,
Tu čežnju svetu slatkih utješaja.

Veselje sveto srce nam osvaja,
Da tvoja, majko, djevičanska noga
U bezdno shrva zmaja paklenoga,
A nas iz gorkih uzdižući vaja.

Na tvojoj glavi kraljevska je kruna
Po svetom pravu, Davidova kćeri:
Ti nad sve Božjih darova si puna,

Po tebi prvoj procvjetaše ljeri;
Po tebi jer se čisti stijeg vije,
Tajinstvenim te velom nebo krije.

IX.

Tajinstvenim te velom nebo krije,
Ko vrt si tajni posvud zatvoreni,
Ko izvor hladan nikom nevigjeni,
I vječan zasjen lukavosti zmije.

U vrt taj tajni niko zašô nije,
Da cv' jet ubere rosom orošeni;
U njemu samo nad sve Uzvišeni,
Ljepotu bajnu jednu drugom krije.

U čudu sjaješ s djevičanskog sjaja,
Što s Božjim rodstvom čišće još se srelo;
Ti visom gineš s naših pogledaja,

Jer čudo s čudom nad tobom se splelo:
U isti čas si djevica i mati,
Pa ko da tebe, čudna majko, shvati.

X.

Pa ko da tebe, čudna majko, shvati —
Pred čije oko jasna da si stala,
Da znade kako ti si procvjetala,
Da miris s tebe vjekove nas prati.

Sred trnja tvoji cvjetali su cvati,
A nebu miris ugodan si slala —
Ta ti si, majko, ljepša ruže cvala,
Što Bogom procva Božja kano mati.

Tajinstvena si kraljica cvijeta
Ko ruža nježna nad svim ružicama;
Ti oko mamiš cijelog svijeta

I zemlju puniš rajskim milinama —
Pa kuda goder miris tvoj se vije,
Ko sjaju tvom se načudio nije.

XI.

Ko sjaju tvom se načudio nije,
Ti kćeri divna Svemožnoga cara;
U tebi On si sve veselje stvara,
Jer ti si kruna krunâ Njegovije.

Od dvanaest zv' jezda kruna ti se vije,
A plašt ti krjepči sunčanoga žara
Ko sjajan poklon možnog gospodara
Tijelo tvoje djevičansko krije.

Kud god se ime Oca tvoga slavi,
I tvoje ime posvuda se čuje;
Jer tebe Otac mjesto sebe stavi,

Da s tobom, majko, mnogi blaženstvuje —
Da b' jedi budeš milostiva mati,
Na tebe Božja sva se milost sjati.

XII.

Na tebe Božja sva se milost sjati,
Po Duhu svetom ti si odabrana,
Da po njem, majko, nad sve milovana
Prijesto Božji dostojiš se zvati.

Oj ti si krasna nad sve krasna mati.
Ko pjesan skladna Bogom ispjevana,
U želji što nas dugo željkovana
U b' jedi tješi, vjekove nas prati.

Nad nebom nebo još bi veće stalo,
Al majka veća bila ne bi nika,
Na kojoj lice ljepše bi se sjalo —

Od tebe blista Božja samo slika;
Jer tebi samoj Bog se pokorava
Na nebu, zemlji — vječna ti je slava.

XIII.

Na nebu, zemlji - vječna ti je slava,
Ti puna slave kraljica si sveta;
Pod tvojim st' jegom rajska stupa četa
I Janje Božje prateć opjevana.

I nama ti si vodilica prava,
I nama dolje kraljica svijeta;
Ti stijeg dižeš protiv Hada kleta
Na vječan zator ričućega lava.

Ko dobra majka slušaš naše vaje,
I vidaš rane svakoga si čeda;
Ti svakom daješ tvoj da posvjet sjaje,

Da svako jasno jedno samo gleda:
Na nebu da je, ružo mirisava,
Vijencem slave vjenčana ti glava.

XIV.

Vijencem slave vjenčana ti glava
Ko Božjoj majki, kraljici u raju;
Ti blistaš sjajna u nebeskom sjaju,
Jer Božja ti si prva nad sve slava.

Što oku našem ljubica je plava,
To ti si, majko, u nebeskom kraju;
Ti krasom svojim kraljica si maju,
Na tebi živa sva krasota spava.

Pred našim okom bezdno si čudesa,
Ti skupe Božje nedokučivosti;
Pa tebe samo shvaćaju nebesa.

A mi te shvatit ne možemo dosti. —
Jer s koga god te pogledali kraja,
Ljepota tvoja iznad sunca, raja.

XV.

Ljepota tvoja iznad sunca, raja,
Po Božjem rodstvu naša majko draga;
Ti Spas nam donje vlast da satre vraga
Nebeskih dajuć zemlji okrjepljaja.

U procvat stasmo s tvoga pohogjaja,
Po tebi Božjeg dostasmo se praga;
Sa tvoje pravde nam se opra ljaga,
I uzdah doče dugih uzdisajâ.

Tajinstvenim te velom nebo krije,
Pa ko da tebe, čudna majko, shvati,
Ko sjaju tvom se načudio nije;

Na tebe Božja sva se milost sjati, —
Na nebu, zemlji — vječna ti je slava,
Vijencem slave vjenčana ti glava.

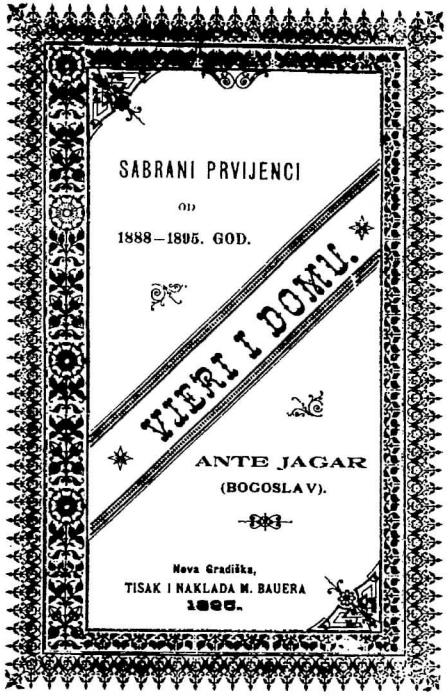

Zlatko KUDELIĆ

Marčanska biskupija od smrti biskupa Save Stanislavića do izbora biskupa Gabrijela Mijakića: (1661-1663)

Uvod

Bulom pape Pavla V. "Diviuae Majestatis Arbitrio", izdanom u Rimu 21. XI. 1611. godine, kanonski je utemeljen samostan Svetog Mihaela Arkanđela u Marči, a upraviteljem spomenutog samostana proglašen biskup istočnog (grčkog) obreda Simeon, kojeg papa Pavao V. u buli naziva "biskupom katoličkih Rašana grčkog obreda, a koji su se naselili na području Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Žumberka".[1] Spomenutom je papinskom poveljom jednom pravoslavnom biskupu, kojeg je još 1607. godine posvetio u Győru (Raabu) nepoznati korintski biskup Kozma, a 1609. godine i pećki patrijarh Jovan, na teritoriju Habsburške Monarhije dozvoljeno vršenje biskupske službe, iako je u to vrijeme službeni stav i državnih vlasti i Rimokatoličke crkve bio da se kršćani grčkog obreda mogu prihvatiti samo ako prihvate sjedinjenje (uniju) s Rimokatoličkom crkvom, odričući se, prema mišljenju rimokatoličkih teologa, svih zabluda koje je sačuvala Pravoslavna crkva[2]. Papina povelja iz 1611. godine svojim je sadržajem otvorila čitav niz pitanja, kako vjerske tako i političke prirode. Kao prvo, svojim sadržajem ona postavlja pitanje mogućeg prihvaćanja unije od strane spomenutog biskupa Simeona, kao i uvjeta koje je Simeon morao ispuniti kako bi bio potvrđen biskupom. Drugo, otvara se pitanje područja jurisdikcije biskupa Simeona, a kao treće, potrebno je odgovoriti na pitanje kako su se prema novom biskupu koji je dobio posvećenje u Rimu i imao pravo vršiti jurisdikciju na području Vojne krajine gdje je živjelo mnogo pravoslavnih kršćana odnosili hrvatski staleži i zagrebački biskupi, na čijim su se posjedima naselili pravoslavni kršćani, poznatiji u izvorima kao "Vlasi".

Kao što se vidi iz povelje pape Pavla V., pitanje je li biskup Simeon, kojem su latinski izvori dodavali prezime "Vratanjski" ili "Vretanijski" bio unijat ili ne, postalo je izlišno s obzirom da je papa Pavao V. izdao povelju kojom je biskupu Simeonu dao jednaka prava kao i ostalim rimokatoličkim biskupima. Sačuvani izvori ujedno potvrđuju da je Simeona posvetio u Rimu kardinal Robert Bellarmin, a zagrebački je biskup Petar Domitrović, suvremenik kardinala Bellarmina, također potvrdio da je biskup Simeon, koji je dobio pravo vršiti jurisdikciju nad kršćanima grčkog obreda koji su se nalazili i na području Zagrebačke biskupije, ostao vjeran uniji, iako je pod kraj Simeonova života iz Rima nekoliko puta postavljeno pitanje je li Simeon stvarno prihvatio uniju ili ne. O mogućim uvjetima koje je Simeon morao ispuniti kod prihvaćanja unije izvori ne govore, a iz same je papine povelje vidljivo da Simeon ni u kom slučaju nije bio podređen zagrebačkom biskupu[3]. No, kako se Simeonova jurisdikcija prostirala nad kršćanima grčkog obreda koji su se nalazili na području Karlovačkog i Varaždinskog generalata i Žumberka, središnje pitanje koje se ticalo biskupa Simeona bio je njegov položaj u Vojnoj krajini te odnos prema krajiškim vojnim vlastima. To je pitanje riješio sam nadvojvoda Ferdinard poveljom od 10. I 1612. godine kojom je naredio svim zapovjednicima u Krajini da moraju pružati biskupu Simeonu svaku potrebnu pomoć, da ga ne smiju ometati kod kažnjavanja vjernika ako

bi htio ukloniti praznovjerje i druge "zablude" raširene među narodom, a vlaškom je pučanstvu preporučio da se mora pokoravati crkvenoj vlasti, koju je predstavljao novoimenovani biskup Simeon. Iz navedenih se povijesnih izvora jasno može vidjeti da je biskup Simeon osim biskupske službe dobio i ovlaštenja koja su imala čisto svjetovni karakter, pa je postao i predstavnik vlaškog naroda pred vojnim vlastima. Područje njegove jurisdikcije, koje je po povelji pape Pavla V. obuhvaćalo sve krajeve u Habsburškoj Monarhiji gdje su živjeli pravoslavni kršćani, a u Hrvatskoj onoga vremena to je bila u prvom redu Vojna Krajina, činilo je Marčansku biskupiju. U izvorima se naziv nove biskupije navodi u različitim oblicima: vatikanski su krugovi početkom XVII. stoljeća govorili o "biskupiji Uskočkih gora" (episcopatus Montis Feletrii), pri čemu se najprije mislilo samo na Žumberak naseljen Uskocima, odnosno Vlasima. Kasnije se to ime proširilo na Karlovački i Varaždinski generalat, a prvi priznati naslov marčanskih biskupa koji je došao iz Rima dobio je unijatski biskup Pavao Zorčić, koji je 1671. potvrđen kao "Platejski biskup". Habsburški su vladari različito nazivali marčanske biskupe: dok je Simeon bio "biskup Rašana", njegova je nasljednika Maksima Predojevića car Ferdinard II. proglasio za biskupa "Vratanijske biskupije", što je pojam koji je došao iz kancelarije Pećke patrijaršije, a označavao je sve krajeve izvan Turskog carstva u kojima su živjeli pravoslavni kršćani i na koje je pećki patrijarh proširio pravo crkvene jurisdikcije. Od cara Ferdinarda III. marčanski su biskupi nazivani "Svidničkim biskupima", iako taj naslov nije odobrila rimska kurija, pa su marčanski biskupi u ispravama rimske kurije sve do biskupa Pavla Zorčića nazivani "biskupima Uskočkih gora", a habsburški su ih carevi nazivali "Svidničkim biskupima".[4]

Položaj prvog marčanskog biskupa i njegovih nasljednika ovisio je u velikoj mjeri o njegovu odnosu prema zagrebačkom biskupu Petru Domitroviću i hrvatskim staležima koji su nastojali doseljeno vlaško pučanstvo podvrgnuti svojoj vlasti. Zagrebački biskup Domitrović (1611-1628) nije osporavao Simeonov položaj samostalnog biskupa. Jedino je zatražio od Simeona, budući da je samostan u kome je Simeon imao sjedište bio ranije rimokatolički, a rušili su ga Turci, te je pripadao Zagrebačkoj biskupiji, da svake godine zagrebačkom biskupu mora dati 12 mjerica voska, čime je riješeno i pitanje vlasništva samostana u Marči i posjeda oko njega. No, tijekom razdoblja u kojem je biskup Marčanske biskupije bio spomenuti Simeon, pojavilo se složeno pitanje da li će krajišnici morati prihvatiti podložnost hrvatskim staležima koji su tražili da im naseljeno vlaško pučanstvo plaća barem desetinu za uživanje posjeda koji su nekada pripadali plemstvu, a opustošeni su u turskim provalama. Sve do 1630. godine hrvatski su staleži postavljali ovo pitanje, pa je i uloga marčanskih biskupa sve više dobivala političke značajke: svojim su položajem mogli zaštititi krajišnike od zahtjeva hrvatskih staleža, a uživali su i podršku krajiških zapovjednika. Kako je velik dio područja koja su pripadala zagrebačkom biskupu bio naseljen vlaškim pučanstvom, pitanje podložnosti Vlaha zagrebačkom biskupu kao zemaljskom gospodaru isprepleo se s problemom prihvaćanja crkvene unije. Kad je 1630. Ferdinand II. potvrdio Maksima Predojevića kao nasljednika prvoga marčanskog biskupa Simeona na saboru u Regensburgu, ujedno je potvrdio i zahtjeve krajišnika da neće biti podložni nikome osim kralju i krajiškim zapovjednicima, čime su prijedlozi hrvatskih staleža o određenoj vrsti podložnosti krajišnika bili odbačeni. Za vrijeme biskupovanja P. Domitrovića (1611-1628) i Franje Erghelija (1628-1637) nije dolazilo do sukoba između zagrebačkih i marčanskih biskupa. Međutim, biskupi Benedikt Vinković (1637-16429

te Petar Petretić (1648-1667) spadali su u najveće protivnike samostalnosti marčanskih biskupa i u svojim su spisima optuživali marčanske biskupe da su heretici i šizmatici, koji progone katolike i uzurpiraju pravo zagrebačkog biskupa da vrši jurisdikciju na čitavom području Zagrebačke biskupije. Oni su ukazali da su marčanski biskupi Maksim Predojević, Gabrijel Predojević (1642-1644) i Sava Stanislavić (1648-1661) posvećenu u Peći, da su progonili katolike, dozvoljavali nesmetan dolazak pravoslavnih kaluđera iz Osmanskog Carstva na područje Krajine, da odlaze u Peć te pećkom patrijarhu odnose velike količine novca koji je skupljen na području Krajine. Ujedno su optuživali marčanske biskupe da su ostali vjerni istočnoj šizmi te da naučavaju krivovjerje. Vinković i Petretić tražili su ukidanje samostalne Marčanske biskupije, pretvaranje marčanskih biskupa u njegove vikare za vjernike grčkog obreda, čime bi se spriječilo dolaženje egzarha pećkog patrijarha na području Krajine, koji su stvarali otpor protiv sjedinjenja s Rimokatoličkom crkvom. Biskup je Petretić predlagao da se za uskočke svećenike postavljaju osobe koje ne ovise duhovno i jurisdikcijski od pećkog patrijarha, a koje će prihvatiti položaj vikara zagrebačkog biskupa za kršćane grčkog obreda. Biskup je B. Vinković nastojao privesti pravoslavne kršćane sjedinjenju s Rimokatoličkom crkvom postupnim uvođenjem latinskog jezika i obreda u bogoslužje, ostavljajući mogućnost korištenja starog, julijanskog kalendara, svjestan odbojnosti prema novom, gregorijanskom, kalendaru. Krajiške su pak vlasti, strahujući od moguće pobune ako bi se pokušalo silom provesti sjedinjenje kršćana grčkog obreda s Rimokatoličkom crkvom, odbijale bilo kakve postupke koji bi poremetili postojeće stanje u Krajini, pa su prema tome bile protivne bilo kakvim idejama zagrebačkih biskupa koji su težili ukidanju postojećeg stanja među pravoslavnim kršćanima.[5]

Biskup B. Vinković je marčanskog biskupa Maksima Predojevića označio heretikom koji vlaškom pučanstvu zabranjuje polaziti katoličko bogoslužje, a činjenicu da Pravoslavna crkva dozvoljava rastavu braka koristi kako bi katolike privukao pravoslavlju. Biskup P. Petretić također je označio marčanskog biskupa Savu Stanislavića heretikom i šizmatikom koji samo izvana prihvaća rimokatolicizam i optužio ga da se neće podložiti njemu, Petretiću, kao duhovnom poglavaru, te ukazao na to da je Sava Stanislavić sam proglasio njegova nasljednika, Gabrijela Mijakića, što je predstavljalo izravno kršenje patronatskog prava habsburških vladara.

Sava Stanislavić tvrdio je da ima pravo vršenje jurisdikcije i nad katolicima i nad pravoslavnima, da sva zemlja između Save i Drave (misli se na područje Krajine) pripada samo Vlasima, protestirao je protiv naseljavanja katolika oko pravoslavnih naselja i tražio slobodno naseljavanje novih doseljenika koji su dolazili s područja Osmanskog carstva.[6]

Iako su bile očite, spomenute činjenice nisu službene vlasti potaknule na djelovanje kako bi se pitanje unije dosljedno provelo. Habsburški su vojni krugovi nastojali izbjeći bilo kakve nemire na Krajini, pa su optužbe Vinkovića i Petretića ostale bez uspjeha. Vinković je čak morao otrpjeti optužbe da je potaknut materijalnim probicima optužio Maksima Predojevića za herezu. Petar Petretić je ipak nakon smrti Save Stanislavića uspio djelomično postići željeni cilj: nakon smrti S. Stanislavića izbor je pao na Gabrijela Mijakića, koji se u prisezi morao odreći pećkog patrijarha kao duhovnog poglavara i načina izbora biskupa kako je to bilo uobičajeno među pravoslavnim krajišnicima—na narodnim skupovima. No, upravo su u vrijeme od smrti S. Stanislavića krajem 1661. godine pa do izbora Gabrijela Mijakića u proljeće 1663.

godine do izražaja došli različiti politički interesi unutar dvorskih krugova, zbog kojih ideja sjedinjenja nije mogla uspjeti u opsegu i obliku kako su to željeli zagrebački biskupi B. Vinković i P. Petretić. Pitanje nasljednika Save Stanislavića postalo je u prvom redu pitanje političkog prestiža određenih krugova u državnom poglavarstvu Monarhije, pa su prvobitni motivi koji su poticali sjedinjenje kršćana grčkog obreda s Rimokatoličkom crkvom dospjeli u sporedni plan. U daljem ćemo tekstu posvetiti pozornost događajima u kratkom vremenu od smrti S. Stanislavića, do izbora G. Mijakića koji su jasno pokazali uvjetovanost mogućeg sjedinjenja pravoslavnih vjernika s Rimokatoličkom crkvom političkim interesima strana, koje su u tome imale određenu ulogu.

Problem izbora odgovarajućeg biskupa

Kad je krajem 1661. godine preminuo marčanski biskup Sava Stanislavić, ponovno je otvoreno pitanje postavljanja biskupa u Marču kakva su željeli dvor i predstavnici Rimokatoličke Crkve. No, provođenje te ideje uvijek je zapinjalo na otporu krajišnika da im se postavi biskup kojega oni sami nisu birali i koji ima bilo kakve veze sa zagrebačkim biskupom. Pokojni je biskup S. Stanislavić držan raskolnikom i heretikom, koji je prisiljavao katolike da prihvate njegovu jurisdikciju, pozivajući se na dobivene privilegije. Zagrebački biskup P. Petretić upozoravao je vlasti da Stanislavić dozvoljava slobodne prelaske granice bez znanja krajiških kapetana.[7] Prema podacima iz drugih izvora, Stanislavić je pomagao krajišnike u buni 1658. godine,[8] a Josip Herberstein, pukovnik i zapovjednik Slavonske krajine, upozoravao je da slobodni prelasci granice kaluđera koji su dolazili i vraćali se u Tursku mogu biti opasni za državu, jer Turci na taj način dobivaju obavijesti o stanju u Monarhiji. Ujedno je istaknuo da su baš marčanski biskupi uvijek podržavali i poticali krajišnike na bune[9]. Zbog stalne brige neće li bilo kakav pritisak koji bi promijenio sadržaj privilegija, ili bio usmjeren uvođenju unije među pravoslavne krajišnike, izazvati pobunu, bečki je dvor, iako svjestan složenosti problema, popuštao kad bi se među krajišnicima ukazali znaci pobune. No, po smrti Save Stanislavića trebalo je ipak pronaći prikladna kandidata za mjesto marčanskog biskupa koji bi morao prihvatiti uniju s Rimom, širiti je među krajišnicima, a ujedno odreći se pećkog patrijarha kao duhovnog poglavara i podložiti se zagrebačkom biskupu.

Car Leopold je početkom 1662. godine zatražio od Dvorskog ratnog vijeća odgovor na pitanje zašto Vlasi odbijaju imenovanje Simeona Kordića, kojega je Ferdinand III. 1652. postavio za provincijala svih kaluđera reda sv. Bazilija i traže da im kao biskup bude određen Gabrijel Mijakić. Ujedno je obavijestio Dvorsko ratno vijeće da je spomenuti Kordić već u Beču i traži odluku o dobivanju mjesta marčanskog biskupa. Leopold I. napomenuo je i da odgovor mora biti brz da ne bi budući marčanski biskup, kao što je to prije bilo, otišao na posvećenje heretičkom pećkom patrijarhu.[10] Ovo pismo cara Leopolda I. Dvorskom ratnom vijeću bitno je stoga što se u njemu navode imena dvojice najznačajnijih kandidata koji su željeli mjesto biskupa Marčanske biskupije. Simeon Kordić proglašen je 1652. provincijalom svih kaluđera sv. Bazilija ispravom koju mu je dao Ferdinand III., a koja se odnosila na područje Hrvatske i Slavonije. Po spomenutoj ispravi, S. Kordić trebao je biti potpuno neovisan od tadašnjeg marčanskog biskupa S. Stanislavića, a morao se pobrinuti da podigne škole za

obrazovanje vlaške mladeži.[11] S. Stanislavić, za kojega je u Ferdinandovoj ispravi navedeno da je odvraćao pravoslavne kršćane od unije i da je posvećen u Peći, a ne u Rimu kao što je obećao, izopćio je S. Kordića, ali je Kordić otišao pećkom patrijarhu Gavrilu koji ga je oslobodio ekskomunikacije i proglasio ga arhimandritom, podložnim marčanskom biskupu S. Stanislaviću. Po povratku u Krajinu Kordić je nastojao steći naklonost vojnih vlasti pa je vojnim vlastima prijavio boravak egzarha pećkog patrijarha Maksima, Silvestra, u Krajini, pa ga je patrijarh Maksim izbacio iz Pravoslavne crkve i prokleo.[12]

Dvorsko je ratno vijeće, vođeno pragmatičnim razlozima, nastojalo predložiti osobu koju su podržavali i sami krajišnici, a to je bio đakon S. Stanislavića Gabrijel Mijakić. Leopoldu je odgovoreno da je Mijakić omiljen u Krajini i da će krajišnici njegovo proglašenje marčanskim biskupom prihvatiti. Što se tiče posvećenja u Peći, Dvorsko ratno vijeće je tvrdilo da pećki patrijarh nema nikakvo pravo posvećivati marčanske biskupe jer to pravo pripada samo habsburškom caru koji kandidate predlaže Svetoj stolici. S. Kordića označili su nepouzdanom osobom koja se služi lažnim ispravama, a protiv njega su bili i vlaški predstavnici.[13]

Odgovor Dvorskog ratnog vijeća jasno je pokazao da kod izbora odgovarajuće osobe koja bi mogla biti marčanski biskup, pitanje je li ta osoba stvarno prihvatila sjedinjenje pod uvjetima koje je odredila Rimokatolička crkva nije bilo presudno, već je jedino mjerilo u vojnim krugovima Monarhije bilo pitanje neće li imenovanje osobe koju krajišnici ne prihvaćaju izazvati nemire.

Car Leopold I. obratio se za mišljenje zagrebačkom biskupu Petru Petretiću,[14] a Petretiću se obratio i kaločki nadbiskup Juraj Szelepchenyi, koji je strahovao da će mjesto marčanskog biskupa opet pripasti nekome tko je samo prividno prihvatio uniju.[15] Carski ispovjednik, isusovac Filip Miller, javio je iz Beča Petretiću da neće biti donešena nikakva odluka dok sam Petretić ne pošalje svoje mišljenje.[16]

Petretiću se već u siječnju 1662. obratio i S. Kordić, podsjetio biskupa da mu je već Ferdinand III. dao biskupsko mjesto, ali da nije mogao ispuniti uvjete koje je preuzeo zbog otpora pokojnog biskupa S. Stanislavića. Kordić je istaknuo da mu je Petretić nadređeni autoritet te da će tek ako bude izabran za biskupa moći podizati škole za vlašku mladež, što je bio obećao još Ferdinandu III.[17]

Kako je Simeon Kordić boravio u Beču, tražeći naklonost dvorskih krugova, tamo je otišao i Gabrijel Mijakić, koji se također javio biskupu Petretiću, ali tek u travnju 1662, i obećao Petretiću da će s njegovom preporukom poći u Rim k papi na posvećenje.[18]

S. Kordića zagovarali su kaluđeri samostana Lepavine, koji su molili Petretića u ožujku 1662. da ne prihvati klevete protiv Kordića jer su lažne, ali i zatražili od Petretića da nikako u pismima ne spominje "unijatstvo" jer bi korištenje tog pojma izazvalo pobunu među Vlasima, a Kordić bi mogao stradati.[19] Petretić nije žurio s odgovorom, jer se nadao iscrpnijim predstavljanjem problema Marčanske biskupije postići možda i njeno ukidanje. General Slavonske krajine Valter Leslie požurivao je biskupa Petretića da što prije sastavi izvješće kako bi dvor mogao naći zadovoljavajuće rješenje.[20]

U travnju 1662. Petar Petretić je završio izvješće o Marčanskoj biskupiji i poslao ga po kanoniku čuvaru zagrebačkog kaptola Matiji Slovenčiću u Beč. O oba kandidata, Kordiću i Mijakiću, iznio je negativno mišljenje. Simeon Kordić nije bio podesna osoba

stoga što, po Petretiću, činjenica da ga je progonio S. Stanislavić ne dokazuje njegovu vjernost uniji. To potvrđuje Kordićev odlazak pećkom patrijarhu Gavrilu koji mu je dao naslov arhimandrita i pravo dijeljenja nižih crkvenih redova. Prema potrebi je pokazivao i carevu ispravu i patrijarhovu potvrdu pa iz toga proizlazi samo njegova silna ambicija za vlašću, a nikako revnost prema Katoličkoj crkvi i vjeri. Osim toga, bio je omražen među kaluđerima i narodom.

Ni Gabrijel Mijakić nije po Petretićevu mišljenju bio prikladan za mjesto marčanskog biskupa. Bio je obrazovaniji, ali to nije koristio u dobre svrhe, već je širio grčke zablude i raskol. Kako ga je za nasljednika imenovao pokojni S. Stanislavić, ne bi smio biti proglašen marčanskim biskupom, jer se time ne poštuje patronatsko pravo samoga cara, pa bi bio prihvaćen običaj da sam marčanski biskup na samrti proglašava nasljednika, uz odobravanje kaluđera. Time bi carsko imenovanje bilo samo prividno i isprazno, a jako bi se širila jurisdikcija raskolničkog i heretičkog patrijarha među kršćanima. Stoga je Petretić mislio da je najbolje rješenje ukinuti Marčansku biskupiju, a ako je to nemoguće provesti, treba izabrati svećenika ili kaluđera, koji je obrazovan i sposoban suprotstaviti se kaluđerima u Marči i Lepavini. Biskup koji bi se izabrao iz samostana u Marči ili Lepavini morao bi biti unijat koji se odrekao grčkih zabluda i pećkog patrijarha. Ispovijest vjere ne bi smio položiti samo prividno, već mora razumjeti sadržaj ispovijesti vjere, te obećati da će biti posvećen i potvrđen u Rimu, kao i pokoran nadređenom mu biskupu.

Petretić je zamolio cara Leopolda I. da se bez njegove dozvole ne puštaju iz Osmanskog carstva kaluđeri na kršćansku stranu, kao ni egzarsi pećkog patrijarha. Napomenuo je da su "raskolnici" spremni na bunu i izdaju, a državu mogu izdati zastrašeni ekskomunikacijom, koju bi im izrekao pećki patrijarh.[21]

Prijedlog zagrebačkog biskupa P. Petretića, koji je između ostalog tvrdio da je prvi marčanski biskup Simeon bio sufragan i vikar zagrebačkog, senjskog i györskog biskupa za vlaški narod grčkog obreda koji boravi u njihovim biskupijama, temeljio se na prihvaćanju latinskog obreda i jezika u liturgiji i poučavanju pravoslavnih kršćana pravoj vjeri. No, s obzirom na različite interese što su ih zastupali s jedne strane zagrebački biskup P. Petretić, a s druge poglavito krajiški zastupnici u dvorskim krugovima, Petretićev je prijedlog bio preradikalan, pa se o izboru novog marčanskog biskupa govorilo i na saboru u Požunu 1662. godine.

Požunski sabor 1662.

Sredinom 1662. godine pitanje pogodne osobe za marčansku biskupiju došlo je i na sabor u Požunu. I S. Kordić i G. Mijakić pojavili su se u Požunu. Hrvatski ban Nikola Zrinski podržavao je Gabrijela Mijakića, dok je nadbiskup Szelepchenyi bio za Simeona Kordića. Sredinom lipnja 1662. kanonik Matija Slovenčić javio je Petretiću da je Szelepchenyi optužio Petretića da želi oduzeti imanje samostana Marče, koje je Petar Domitrović dao biskupu Simeonu 1618. godine. M. Slovenčić je Szelepchenyiu odgovorio da je zagrebački biskup mislio samo na spas duša te da se boji da će i novi marčanski biskup biti kao i pokojni Sava Stanislavić, te da želi, kad se već ta biskupija ne može ukinuti, izbor pogodne osobe koja je iskreno prihvatila sjedinjenje s Rimokatoličkom crkvom. Upozorio je Szelepchenyia da je vrlo opasno za sigurnost domovine to što "vlaški" biskup ovisi o patrijarhu koji ima sjedište u Turskom carstvu,

što s tog područja u većem broju dolaze kaluđeri i egzarsi pećkog patrijarha te da ne priliči da vlasti Njegova veličanstva plaćaju na taj način danak turskom caru. Nadalje, šire mržnju protiv katoličke vjere, a neuki narod odvraćaju od vjernosti crkve. Vjernici ne dobivaju potrebnu duhovnu utjehu za spas duša, a redovnici i biskupi su bili i ostali heretici. To bi se stanje moglo poboljšati postavljanjem unijatskog biskupa koji bi vlaški narod doveo i zadržao u vjernosti caru i Bogu.

Szelepchenyi se, rekao je Slovenčić Petretiću, složio s time da se na mjesto marčanskog biskupa postavi pravi unijat, koji bi u roku od pola godine morao poći u Rim na posvećenje i potvrdu i prihvatiti položaj sufragana zagrebačkog biskupa. Ako to ne bi napravio, oduzeo bi mu se naslov i položaj i bio bi protjeran iz carskih zemalja. Slovenčić je Szelepchenyiju rekao da ni Kordić ni Mijakić ne udovoljavaju potrebnim uvjetima, te da ni jedan neće ispuniti postavljene zahtjeve. Mijakić se drži bana N. Zrinskog i nada se pomoći Zrinskog kod izbora za biskupa. Javno govori da će se vlaški narod pobuniti ako neće dobiti biskupa kojeg žele. Szelepchenyi je pristao odgoditi izbor i imenovanje biskupa, sve dok je Nikola Zrinski boravio u Požunu, a Slovenčić je Petretiću napomenuo da Szelepchenyi želi izbor Simeona Kordića, koji je tvrdio da mu je mjesto marčanskog biskupa već obećano. Na kraju pisma je Slovenčić izrazio sumnju da li će uopće problem marčanskog biskupa biti riješen na saboru u Požunu.[22]

Petar Petretić bio je i u vezi s isusovcem Filipom Millerom, kojega je obavijestio da su mu neki kaluđeri dojavili da je Gabrijel Mijakić poslao pećkom patrijarhu jednog monaha, koji se vratio iz Peći, ali da nije sigurno je li donio patrijarhovu potvrdu za Mijakića.[23]

Mogućnost da car Leopold I. imenuje Gabrijela Mijakića za marčanskog biskupa nagoviještena je u lipnju 1662. godine, kad su se pojavili znaci ratnog raspoloženja u Turskom Carstvu.[24] Kanonik Slovenčić je pisao Petretiću da ga je posjetio Simeon Kordić i obećao mu da će ići u Rim na posvećenje, prekinuti veze s pećkim patrijarhom te ostati vikar zagrebačkog biskupa, ako ga imenuju marčanskim biskupom. Slovenčić je preporučio Petretiću da razmisli o ovim vijestima.[25]

Biskupu Petretiću javio se iz Požuna i protonotar Ivan Žakmardi koji je također mislio da će zbog pogoršanja političkih odnosa s Turcima Leopold I. popustiti pod pritiskom vlaških zahtjeva i imenovati Gabrijela Mijakića biskupom. I Žakmardi je upozorio na nastojanja kancelara Szelepchenyija da postavi Kordića na položaj marčanskog biskupa.[26] Szelepchenyi je tvrdio da je Kordić ipak donekle upućen u rimokatolički vjeronauk i istine vjere za razliku od Mijakića, koji u javnosti iznosi šizmatičke ideje. Kordića će, po mišljenju Szelepchenyija, biti lako podučiti istinama vjere, te će onda lakše vršiti poslove vikara zagrebačkog biskupa za narod grčkog obreda, kao i ono što je obećao caru Ferdinandu 1652. godine, kad je dobio ispravu kojom su mu podređeni redovnici reda sv. Bazilija.[27] Szelepchenyijeve namjere da S. Kordić bude imenovan marčanskim biskupom uspio je spriječiti kanonik Slovenčić uz pomoć isusovca Millera.[28]

No, Simeon Kordić nije čekao imenovanje, već je sam poslao molbu caru Leopoldu I, podsjećajući ga da je već car Ferdinand III. 1652. naredio da se svećenici i redovnici reda sv. Bazilija, kao i vlaški narod, moraju podvrgnuti njemu, Kordiću, kao njihovu provincijalu u Hrvatskoj i Slavoniji, pa je i car Leopold I. udovoljio Kordićevoj želji i obavijestio zapovjednike u Krajini da se svi svećenici i redovnici

njegova obreda zajedno s vlaškim narodom koji borave u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji moraju podvrgnuti Kordiću kao provincijalu.[29]

Međutim, general Slavonske krajine Valter Leslie obavijestio je Dvorsko ratno vijeće da Kordića ne prihvaćaju krajišnici i da mu prijete smrću ako prihvati uniju. Leslie je jasno rekao da se ne može postići sjedinjenje čitavog vlaškog naroda s Rimokatoličkom crkvom, jer bi to izazvalo pobunu. Budući da krajišnici prihvaćanje unije vrše kršenjem privilegija.[30]

Odbijanje generala Lesliea potaklo je Kordića da zatraži posvećenje za biskupa među pravoslavnom hijerarhijom, pa je krajem 1662. otišao u Bukurešt, gdje ga je za biskupa Svidničke biskupije u Hrvatskoj i Slavoniji posvetio ugrovlaški (vlaški) nadbiskup Stjepan po naredbi kneza Jurja Ghike. U ispravi o posvećenju naglašeno je da je Kordić posvećen stoga što vjernici koji spadaju pod Svidničku biskupiju nisu mogli naći prikladna biskupa.[31]

Kordićevo posvećenje u Bukureštu donijelo mu je samo velike probleme: križevački kapetan Josip Herberstein ustručavao ga se zatvoriti, jer je imao ispravu o biskupskom posvećenju koje je izvršeno na teritoriju druge države, pa je preporučio Kordiću da se ne miče iz samostana Lepavine dok ne dođu upute iz Beča.[32]

Vojvode u Krajini optužili su Kordića da je krivotvorio njihova pisma i zloupotrijebio pečate kako bi bio posvećen, dok je biskup Petretić tražio oštru kaznu za Kordića, koji je koristio krivotvorene isprave i bez znanja državnih vlasti otišao u Tursku i vratio se.[33]

Redovnici u Marči tvrdili su da je ispravu krivotvorio sam Kordić i optužili ga za čarobnjaštvo, a redovnici u Lepavini su ga okovali.[34] U Marči je održan skup redovnika Marče i Lepavine kako bi odlučili što će s Kordićem, koji je htio pobjeći na teritorij Turskog carstva, pa ga je zbog toga iguman Lepavine dao utamničiti. Kordića su optužili da se predstavlja kao biskup, iako mu je to zabranio biskup Petretić, da je u Beču radio protiv marčanskih redovnika, da njegovo posvećenje u stranoj državi znači nepriznavanje patronatskog prava cara Leopolda I., te su zbog navedenih razloga izrazili sumnju da je isprava o posvećenju krivotvorena. Sve ove vijesti je zagrebačkom biskupu Petretiću javio koprivnički župnik Nikola Poderković i ujedno izrazio sumnju da iza optužbi stoji Gabrijel Mijakić, Kordićev suparnik, kojega podržavaju i vojvode i knezovi.[35]

Nakon spomenutih događaja tijekom 1662. godine, vijesti o Kordiću prestaju. Javio se 1666. godine caru Leopoldu I. moleći ga da mu car dodijeli biskupiju. Tužio se na redovnike da su ga optuživali da želi mladež privesti katoličkoj vjeri, da je Gabrijel Mijakić pobunio redovnike i svećenstvo te da su ga utamničili u Marči pod optužbom da ih želi prevesti na katoličku vjeru.[36] Kad je pobjegao iz tamnice, Kordić je neko vrijeme boravio u Krajini, a 1672. godine ispovijedio je katoličku vjeru pred zagrebačkim biskupom Martinom Borkovićem. Godine 1675. optužen je i utamničen u Varaždinu za čarobnjaštvo, ali je kasnije pobjegao na područje Turskog carstva.[37]

Izbor Gabrijela Mijakića

Suparnik Simeona Kordića, Gabrijel Mijakić, kojega su podržavali vlaški predstavnici i ban Nikola Zrinski, uživao je naklonosti i vojnih vlasti. Mišljenje zagrebačkog biskupa Petretića, koji je dosljedno tražio da se za marčanskog biskupa

postavi pravi unijat nije imalo značenja u situaciji kad su na prvo mjesto dolazila prvenstveno politička, a tek zatim teološko-dogmatska pitanja, koja su se odnosila na problem sjedinjenja kršćana grčkog obreda s Rimom.

Već u kolovozu 1662. godine jedan je svećenik marčanske biskupije posjetio Petretića i zamolio ga da Mijakića preporuči caru Leopoldu I, obećavajući da Mijakić neće poći na posvećenje u Peć već u Rim, te prihvatiti podložnost zagrebačkom biskupu. Dodao je da su krajišnici spremni prihvatiti biskupa kojeg će im odrediti car, ali su redovnici u samostanima Marči i Lepavini zaprijetili smrću svakoj osobi koja bi htjela postati marčanskim biskupom, ali je ne bi izabrali sami redovnici i krajiški predstavnici.[38]

Biskup Petar Petretić bio je mišljenja da najveću smetnju širenju unije predstavljaju svećenici i redovnici koji s područja jurisdikcije pećkog patrijarha prelaze u Krajinu, gdje ih štite krajišnici, koji to ne prijavljuju vlastima. Unija bi se mogla provesti, po Petretiću, samo ako bi se ti prijelazi onemogućili, a najbolje bi bilo ukinuti Marčansku biskupiju.[39]

General Valter Leslie, koji je boravio u Beču krajem 1662. godine, izjavio je da se krajišnicima mora dati biskup kojega oni žele, jer se inače može očekivati velika pobuna u kojoj bi se Vlasima mogli pridružiti i svi šizmatici koji žive do Moskve, pa bi zajedno počeli s Turcima kao saveznicima veliki rat.[40]

Početkom 1663. godine vojni svećenik isusovačkog kolegija u Beču Georg Gailer pisao je Petretiću da se ni u kom slučaju ne može pristati na vlaške zahtjeve, jer se radi o biskupu koji bi bio ovisan o pećkom patrijarhu, pa bi narod bio prisiljen preko biskupa raditi ono što bi naređivao patrijarh. Patrijarha Gailer naziva "pseudopatrijarhom", a kako se "pseudopatrijarh" mora pokoravati željama sultana, otvara se mogućnost da krajišnici ratuju na strani turskog sultana po naređenju patrijarha. Gailer je napomenuo da Mijakića podupiru neki slavonski magnati, a jedan od njih je tražio od isusovca Millera carskog ispovjednika, da podupre imenovanje Mijakića. Miller je to odbio objašnjavajući da car ne bi mogao dobiti apsoluciju u ispovijedi ako bi Vlasima dao biskupa kojega oni sami žele. Gailer nije bio za izbor Mijakića stoga što ga je nasljednikom odredio pokojni Sava Stanislavić, koji je bio poznat kao protivnik katolika, zatim je po Gaileru Mijakić novcem nastojao doći do biskupije, a to predstavlja simoniju, a Gailer je pretpostavljao da je Mijakića posvetio pećki patrijarh. Riješenje problema Gailer je mislio naći ako bi narodu bio upućen proglas u kojem bi se istaknulo da pećki patrijarh bespravno sebi uzima pravo jurisdikcije u Kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj i plaši vjernike izopćenjima, iako u tim krajevima nema pravo jurisdikcije. Najgore je to što njegovi egzarsi u tim područjima pod izlikom skupljanja milostinje uzimaju velike namete, pravi porez, kojim iscrpljuju pučanstvo, čime osiromašuju i državu i slabe njenu obrambenu moć. Ovo bi bili razlozi zbog kojih se ne smije dozvoliti da sami krajišnici određuju tko će biti postavljen za marčanskog biskupa. Zagrebački bi biskup morao naći prikladne osobe između kojih bi se izabrao novi marčanski biskup spreman provesti sjedinjenje vlaškog pučanstva s Rimom. Svo svećenstvo i redovnici koji bi odbili prihvatiti biskupa kojega bi postavile državne vlasti i ostali vjerni pećkom patrijarhu, imali bi se odseliti u Osmanlijsko Carstvo, a na njihova bi se mjesta naselili vojnici Hrvati i drugi koji su razvojačeni u mirno vrijeme.[41]

Pismo isusovca Gailera jasno je pokazalo gdje su ležali osnovni problemi oko pitanja unije: vojne su vlasti odbijale oštro reagirati na krajiške zahtjeve koji su se kosili s patronatskim pravom cara, kako bi izbjegle moguće nemire. U tom je slučaju

zagrebački biskup bio nemoćan, jer iako je G. Mijakić s jedne strane obećavao da će učiniti ono što se od njega traži, Petretić je dobivao obavijesti da pred narodom Mijakić govori kako neće biti provođeno unijaćenje. Petretića je u dvojbu vodio i general Leslie, koji je pristajao da se proglasi biskup bez obzira na činjenicu je li unijat ili ne, a sam je Mijakić, po Petretiću, uporno odbijao odreći se raskolničkog patrijarha, i njegove jurisdikcije, kao i "grčkih zabluda" o primatu rimskog pape. Na Mijakićevoj su strani bili i marčanski kaluđeri koji nisu htjeli prihvatiti uniju.[42]

Promjena stanja desila se u travnju 1663. kad je G. Mijakić boravio u Beču, a sa sobom je imao preporučena pisma N. Zrinskog i generala Lesliea, te svih vojvoda Krajine. Mijakić je prihvatio da će poći u Rim na posvećenje, da će biti podložan zagrebačkom biskupu kao njegov vikar za kršćane grčkog obreda i pristao na zahtjev da će podignuti škole za odgoj vlaške mladeži.[43]

U travnju 1663. dvor je već vršio pripreme da se Gabrijelu Mijakiću dodijeli naslov marčanskog biskupa. Biskup Petretić ukazivao je na činjenicu da ne treba požurivati s imenovanjem Gabrijela Mijakića, jer nema opasnosti od bilo kakve pobune Vlaha, što je potvrdio i koprivnički kapetan Herberstein. Petretić je zahtijevao da se Mijakić prvo mora poučiti o osnovama vjere, zatim ispovijediti katoličku vjeru te djelom pokazati da se odrekao pećkog patrijarha. No, sva Petretićeva nastojanja da spriječi Mijakićevo imenovanje bila su bezuspješna, jer je 24. VI. 1663. godine M. Slovenčić u pismu Szelepchenyiju potvrdio da je na dvoru donešena odluka o imenovanju G. Mijakića marčanskim biskupom. Slovenčić je iznio mišljenje da će Mijakić, kao i njegovi prethodnici, poći u Peć, a ne u Rim na posvećenje, te da je dvor olako prihvatio samo obećanja, što ne znači da će ona biti ispunjena. Moguće kažnjavanje Mijakića ako ne bi ispunio obećano, Slovenčić nije držao ostvarivim, jer će razlog protiv kažnjavanja uvijek biti strah od pobune u Krajini.[44]

Slovenčićeva su se loša predviđanja ispunila samo djelomično: G. Mijakić otišao je na posvećenje u Jaši u Moldaviju, gdje ga je posvetio sučavski i moldavski arhiepiskop Sava, za kojeg se ne zna je li bio unijat ili ne. Mijakić je imenovan "Vratanskim" ("Vretanijskim") biskupom, dok ga je dvorska kancelarija zvala "Svidničkim" biskupom.[45] Po povratku je u Beču Mijakić ispovijedio katoličku vjeru pred svjedocima i prisegnuo da će se odreći pećkog patrijarha, držati rimskog papu poglavarom svih kršćana, odbaciti imenovanje koje je dobio od pokojnog biskupa Stanislavića, vojvoda u Krajini i patrijarha kao nevažeće te da prihvaća položaj vikara zagrebačkog biskupa za narod grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji. Ujedno se obvezao da će vojnim vlastima prijaviti sve osobe koje bi bez dopuštenja prelazile granicu i da će narod i svećenstvo poučavati u katoličkoj rimskoj vjeri.[46]

Međutim, na posvećenje u Rim Mijakić je pošao tek 1666. godine, kad je general Herberstein ugušio bunu u Krajini u kojoj su istaknutu ulogu imali i redovnici, koji su bunili protiv unije. Mijakić je pošao u Rim jer su ga ozbiljno optuživali za podršku pobunjenicima, ali vratio se bez posvećenja.[47] No, kako ga je štitio ban Nikola Zrinski a kasnije i Petar i na njega je pala sumnja u trenutku kad je Beč saznao za planove Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Kako je u to vrijeme školovanje završavao Pavao Zorčić, redovnik iz Marče, školovan u Ilirskom kolegiju u Bolonji, a trebao je preuzeti Marčansku biskupiju kao novi biskup, donijeta je odluka da se ukloni i G. Mijakić zbog veza sa Zrinskim Frankopanom, ali na takav način da se ne izazove reakcija vlaškog pučanstva. Mijakić je uhićen u listopadu 1670. godine, a umro je 15

godina kasnije u tamnici u Glatzu u Šleskoj, iako je čitavo vrijeme njegova zatočenja bilo molbi dvorskim krugovima da se oslobodi. Velike pobune vlaškog pučanstva nije bilo, jer su vojne vlasti objasnile da je Mijakić zatočen zbog urote protiv cara Leopolda I.

Završavajući ovaj rad o problemu izbora marčanskog biskupa i širenja unije među vlaškim pučanstvom Hrvatskog Kraljevstva XVII. stoljeća, jasno uočavamo činjenicu da se pitanje crkvene unije kršćana grčkog obreda koji su boravili na području Vojne krajine nije moglo riješiti bez uvažavanja složenih političkih pitanja unutar Monarhije. Državne su vlasti mogućnost ili nemogućnost provođenja sjedinjenja kršćana grčkog obreda s Rimokatoličkom crkvom dovodile u vezu s pitanjem ne će li unija narušiti prividno mirno stanje u Krajini, koje se nije smjelo pogoršavati uslijed stalne vojne prijetnje Osmanlijskog Carstva. Kako je krajiško pučanstvo doživljavalo provođenje ideje sjedinjenja s Rimokatoličkom crkvom kao oblik kršenja ranije dodijeljenih privilegija, državne su vlasti morale, da bi se izbjegli mogući nemiri među krajišnicima, odbaciti provođenje principijelne vjerske politike u Monarhiji zbog tekućih državnih potreba. Protesti zagrebačkog biskupa Petretića nisu mogli imati uspjeha, iako je on ukazivao na činjenice koje su bile u suprotnosti sa službenim teološkim i eklezioloških stavovima Rimokatoličke crkve. Najbolji pokazatelj ovakvog odnosa države prema pitanju unijaćenja bio je sam izbor novog marčanskog biskupa: iako je Simeon Kordić u daleko većoj mjeri zadovoljavao uvjete koje je postavljala Rimokatolička crkva, izbor je pao na Gabrijela Mijakića kojega su podržavale vojne vlasti i krajiško pučanstvo. Mijakić je proglašen biskupom na temelju određenih obećanja koje je tek trebao ispuniti, tako da je pitanje stvarnog ili prividnog prihvaćanja unije ostalo sporedno. Zagrebački biskup P. Petretić svojim naglašavanjem potrebe stvarnog prihvaćanja uvjeta koje je tražila Rimokatolička crkva za sjedinjenje kršćana grčkog obreda u takovim okolnostima nije mogao postići željeni uspjeh.

BILJEŠKE

1. Nilles, N., Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientallis in terris corronae sancti Stephani, Oenïponte, 1885, II, str. 1058-1059.
2. Šimrak, J., De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII et XVIII, Zagreb, 1926, str. 23-26.
3. Šimrak, J., De relationibus..., str. 17-20; Grujić, R., *Pakračka eparhija*, Novi Sad, 1930, str. 46.
4. Šimrak, J., De relationibus Sanctae Romanae Sedis Apostolicae et Slavorum Meridionalium saevulo septimo decimo et decimo octavo, *Bogoslovska smotra*, XIII, 2-3, 1925, str. 296-302.
5. Šimrak, J., Marčanska Eparhija, *Bogoslovska smotra*, XVIII, 1, Zagreb, 1930, str. 31-50.
6. Šimrak, J., Marčansko-Svidnička eparhija za vrijeme vladika Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića, *Bogoslovska smotra*, XIII, 1, Zagreb, 1925, str. 45-54.
7. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1930. 39-40.
8. Isto, str. 37-38.
9. Isto, str. 42-44.
10. Isto, str. 53.
11. Ivić, A., Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka, *Vjesnik kraljevskog zemaljskog arkiva*, 1916, 2, str. 35-36.
12. Šimrak, J., Marčansko-Svidnička Eparhija..., 1925, str. 56-57.
13. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., str. 53-54.
14. Ivić, A., Iz istorije..., 40-41.
15. Isto, str. 41.

16. Isto.
17. Isto, str. 39-40.
18. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1930, str. 59.
19. Isto, str. 57-59.
20. Ivić, A., Iz istorije..., 42-43.
21. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1930, str. 61-63.
22. Ivić, A., Iz istorije..., str. 43-45.
23. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1930, str. 66.
24. Isto, str. 70-71, bilj. 47.
25. Ivić, A., Iz istorije..., str. 46.
26. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1930. str. 73.
27. Šimrak, J., Marčanska Eparhija, *Bogoslovska smotra*, XIX, 1, Zagreb, 1931, str. 18.
28. Isto, str. 19-20.
29. Ivić, A., Iz istorije..., str. 57-59.
30. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1931, str. 19-20.
31. Isto, str. 26-28.
32. Ivić, Iz istorije..., str. 55.
33. Isto, str. 59-60.
34. Isto, str. 62-63.
35. Isto, str. 62-64.
36. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1931, str. 32-34.
37. Isto, str. 34-35.
38. Isto, str. 36-37.
39. Isto, bilješka 84.
40. Ivić, A., iz istorije..., str. 48-50.
41. Isto, str. 50-54.
42. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1931, str. 42-46.
43. Isto, bilješka 47.
44. Isto, str. 49-50.
45. Isto, str. 147-148.
46. Nilles, N., Symbolae..., II, str. 1035-1037.
47. Šimrak, J., Marčanska Eparhija..., 1931. str. 165-168.

Dubravko MARIJANOVIĆ

Haiku

U zadubljenju
mirovanje tišine
misli su stale.

Bezbroj zvijezda
u svemiru u meni
treperi.

Ratnik pjesnik
nestaje u ravnici
u beskonačno.

Suludi pjesnik
gledajući zvijezde
hoda po vodi.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - X

Prekretnica

Jednoga dana uđe u našu sobu medicinska sestra - časna sestra, ali danas ne znam više kojega reda, najvjerojatnije sestra milosrdnica, samo salezijanka sigurno nije bila, a ušla je u sobu sa Salezijanskim vjesnikom. Neki je bolesnik pozove u pomoć, u sobi je bilo petnaestak kreveta, ona odbaci vjesnik na prazan krevet, susjedni do moga, i ode bolesniku. Ja, željan svake pisane riječi, uz veliki napor, jer sam bio privezan na postelju, dosegnem vjesnik i počnem ga čitati. Naiđem na drugoj strani na poziv za svećenike. Kako je on potpuno odlučio o mojoj daljnjoj sudbini, prepisujem ga u cijelosti.

PRIMANJE PITOMACA U SALEZIJANSKI ZAVOD U DONJEM MIHOLJCU

Do sada je dječačko sjemenište salezijanaca bilo u Zagrebu na Knežiji, a odsele će biti u Donjem Miholjcu (Slavonija) kod Osijeka. U ovaj zavod će se primati oni mladići, koji zbog poodmakle dobi ne mogu biti primljeni u javne državne škole, pa će se pomoću zavodskih nastavnika spremati da na kraju školske godine polože državne ispite. Tako će moći postići svećenički stalež i oni mladići, koji nisu mogli iz bilo kojeg razloga polaziti škole u dječačkim godinama. Za potanje upute neka se interesenti obrate na:

SALEZIJANSKI ZAVOD DONJI MIHOLJAC

PROSPEKT ZA PRIMANJE PITOMACA U SALEZIJANSKI ZAVOD U ZAGREBU OMIŠKA 2.

U v j e t i p r i m a n j a. U zavod se primaju siromašniji dječaci, koji polaze niže razrede zagrebačkih srednjih škola. Prednost imadu oni, koji se žele posvetiti svećeničkom staležu u Salezianskoj službi. Repetenti i oni, koji su bili odstranjeni iz drugih zavoda, se ne primaju.

Tko želi biti primljen, neka podnese pismenu molbu ravnateljstvu zavoda. Molbi treba priložiti: 1. krsni list, 2. posljednje školsko svjedočanstvo, 3. liječničko uvjerenje, 4. poresko uvjerenje, 5. preporuku domaćeg dušobrižnika ili kateheta.

P l a ć e v n i u v j e t i. Roditelji pitomca se obvezuju plaćati 10 cijelih mjesečnih obroka, u iznosu od 600 kuna mjesečno. Siromašni salezijanski kandidati mogu dobiti popust uz predočenje uvjerenja siromaštva. Za tu svotu ima pitomac hranu, potpunu opskrbu i svaki dan najmanje jedan sat instrukcija.

Kod upisa u zavod mora se plaćati: 100 kuna kao upisnina u zavod, 100 kuna za odštetu i uporabu zavodskog namještaja, 300 kuna kao kauciju za rezerviranje mjesta. Ova se posljednja svota odobri pitomcu na kraju školske godine. Ostavi li pitomac zavod iz bilo kojeg razloga kaucija se ne vraća.

Ravnateljstvo Salezijanskog zavoda, Zagreb — Omiška 2.

Saznam za mogućnost školovanja zakašnjelih zvanja. Odmah osjetim svećenički poziv. Ali je dugo trebalo da se odazovem na nj.

No vratimo se samomu događaju. Gledano običnim očima, običan događaj, gledano malo dublje gotovo nevjerojatan događaj. Malo je vjerojatno da časna sestra nesalezijanka čita Salezijanski vjesnik, i to u Osijeku, ali eto čitala ga je; malo je vjerojatno da s njime uđe u bolesničku sobu, ali eto ušla je; malo je vjerojatno da je iznenada dramatično pozove u pomoć jedan bolesnik, ali eto, pozvao ju je; vjesnik je mogla baciti na krevet lijevo ili desno, ali eto bacila ga je na lijevi krevet do mene; mogao sam biti nezainteresiran, ali eto nisam bio...; mogao sam biti zainteresiran, ali ga ne moći dohvatiti, ali sam ga dohvatio, sjećam se posebnoga napora s kojim sam ga dosezao i napokon dohvatio. Bio je to dvobroj za srpanj i kolovoz, a mogao je i ne biti taj broj, ali eto bio je. Nedavno sam pregledao cijelo godište Salezijanskoga vjesnika, ali je jedino u tome broju bio oglas. Mogao sam čitati vjesnik, ali ne pročitati oglas, mogao sam ga pročitati, ali ostati ravnodušan, mogao sam biti zainteresiran, ali pročitavši "Repetenti i oni, koji su bili odstranjeni iz drugih zavoda, se ne primaju" pa se ne usuditi javiti, ali to sam zaboravio, a mogao sam zaboraviti i adresu, ali nisam. Zaboravio sam Donji Miholjac, a zapamtio sam samo: Zagreb, *Omiška 2* i toga sam se uvijek sjećao.

Previše slučajnosti da bi bilo slučajno.

Negdje u rujnu izvadiše klin i skinuše mi nogu s metalnoga postolja, dadoše mi štap u ruke i prisiliše me na šetnju. A ja vidim da noga nije još izliječena pa se pobunih. A oni će mi da u početku mora boljeti, ali sam ja dobro razlikovao bol od uvježbavanja ukočenoga koljena od boli u kosti. Tvrdio sam: Tko ne bi želio ići kući, ali ja osjećam da nije još gotovo i liječnici me poslušaše. Zalijepiše mi zavoje za natkoljenicu, napraviše petlju i objesiše pijesak još petnaestak dana. Kad su to skinuli, ja pokušah hodati i vidjeh da je dobro. Krajem rujna ili početkom listopada pustiše me kući.

Stolarski šegrt

Stalno sam mislio na Omišku 2, ali se ocu nisam usudio ništa reći. Vježbao sam nogu hodanjem i sjećam se kako sam sa štapom odlazio u vinograd i uživao u suncu, grožđu, pogledu na Jelas i opravdanom neradu i mislio na Omišku 2: kako bi lijepo bilo kad bih mogao tamo.

Dok sam tako jačao, uživao i razmišljao, ocu dolazio tetak Joza, stolar, i nagovarao ga da me dade njemu za šegrta. Otac je dugo oklijevao, a onda mi jednoga dana reče:

- Mislim da će to biti za tebe dobro. Napravit ću ti veliku radionicu, kupit ću ti hoblmašinu i banseg (strojnu blanjalicu i tračnu pilu) pa se nećeš morati mučiti kao sadašnji stolari, moći ćeš otvoriti svoju radionicu i biti svoj gazda.

Meni u glavi Omiška 2, ali što mogu kad se ne usudih reći.

Sjećam se pljusaka kad me učio kako se drži blanja. Jasno, drži se ravno, ali on je ljut, očito ga teta naljutila, pa kaže da blanju držim prema sebi, a blanja se drži ravno pa za pouku pljus! Držim blanju ravno, a on kaže da je držim prema sebi pa opet pljus! Ja blanju sve više skrećem u desno, a on kaže da je držim prema sebi pa opet pljus!

Imao je tetak mnoge crte Brlićkina majstora Mrkonje, a i razlog je mogao biti isti. Imali su jedinicu kćer Micu (Mariju) pa im je naglo umrla u ranoj mladosti, u

prvome ili drugome razredu osnovne škole. Kao đak razigrala se u školi, napila se vruća hladne vode i umrla. Tako mi je ostalo u sjećanju jer se tako tada pričalo. (Sjećam se da se često govorilo da se vruć ne smije piti hladnu vodu). Međutim njezina mi tetka Ankica kaže da je umrla od meningitisa. Tada se za tu bolest nije znalo pa je liječnik postavio krivu dijagnozu.

Da tko na temelju mojih riječi ne bi tetka sudio preoštro, valja naglasiti da je batinanje djece tada bio najobičniji pedagoški postupak. Nisu doduše mali ljudi znali da u Bibliji piše:

Šiba i ukor podaruju mudrost (Izr. 29. 5)

ali šiba i ukor uvijek su mudrost (Sir. 22. 6),

ali su svi znali za poslovicu *Šiba je iz raja izrasla* jer se često upotrebljavala, i šiba i poslovica. Nisu tada šibali prirodni pedagozi nego i oni učeni, učitelji i vjeroučitelji, učiteljice i vjeroučiteljice; packe, udarci šibom ili prutom po prstima i dlanovima, bile su svakidašnja pojava u školama. Katkada su tukli sve dok prsti ili dlanovi ne bi poplavili, a šegrti su u dostojanstvu i pravima bili znatno ispod učenika i obične djece. Posebno su teške bile nezaslužene i nepravedne batine, one druge čak su djelovale i očišćavajući, kao ispovijed, s njima je nestajala i krivnja. Ipak, budući da se batinama stječe mudrost, njima je udaran temelj na kojem će rasti sveučilišni profesor i akademik.

Inače je tetak bio pravi cehovski majstor: što je on jednom napravio, nije se više kvarilo. Razlika između njegova posla i novih majstora koji su poslije otvarali radionice u Oriovcu, vidi se po tome što je jedan od novih kad bi se od njega vozio namještaj, slao šegrta da popravi ako bi se što u vožnji rasklimalo, a tetku to nije trebalo jer se nikada ništa nije rasklimalo niti se moglo rasklimati, tako je njegovo bilo čvrsto. Navest ću jedan lijep primjer. Vješala mama rublje, a uže visoko, da se rublje ne bi slučajno dodiravalo zemlje i da ga životinje ne bi prljale, pa je pri vješanju morala stajati na hoklici (stolici bez naslona). Dok je ona tako vješala, pojuri prema njoj bjesomučno jedna krava, mama skoči s hoklice, a krava ravno na hoklicu, noga joj zapne između sjedala i šprosne (prečke, koja služi za učvršćenje nogu) i nastavi trčati s hoklicom sve dok se nije umirila. Stolicu je dobrano natukla, ali ju nije rasklimala. Spominjem to zato što je tu hoklicu napravio tetak.

Vrstan majstor, ali poslovnjak nikakav, najčešće je radio velike poslove: namještaje za mlade bračne parove i prozore i vrata za kuće. Uzeo bi akontaciju, kupio građu i radio. Išlo je sporo jer se radilo ručno i solidno. Kako je posao polako napredovao, a novca nikad dosta, on bi često tražio djelomičnu isplatu. Kad je posao bio gotov, pri obračunu malo je što imao dobiti, ako bi uopće što dobio. Za drugi posao opet isto. U mladosti još nekako kad je bio u snazi, ali s godinama je išlo sve slabije. A dok sam ja bio šegrt, radionica je bila usred sela - u nekadašnjoj kući Frana Gundruma Oriovčanina, danas je više nema, srušena je, a na njezinu su mjestu napravljene dvije nove - pa se često tko navratio, a tetak je rado prekinuo posao pa pričao jer se nikamo nije žurilo, osim kad se radio lijes, pa je bilo vremena za priču, a i predah dobro dođe. Bilo je nešto od prirodnosti i neusiljenosti u radionici majstora postolara što ga je opisao Josip Kozarac u noveli Tri dana kod sina. Šegrt nije smio prekidati posao, smio je samo slušati.

Koliko je mnogo radio, malo je zaradio, jer nije ni mogao mnogo zaračunati kad nisu bili bogati ni oni za koje je radio. Da mu je s godinama išlo sve slabije, vidi se to i po tome što je u mladosti napravio lijepu kuću s radionicom u dvorištu, a poslije je morao sve prodati i kupiti manju kuću bez radionice. Kad sam ja bio njegov šegrt,

imao je iznajmljenu radionicu. Poslije je ta kuća bila njegova brata Pere, ali ne znam čija je tada bila i da li je plaćao kakvu najamninu. Tetak si je poslije napravio radionicu u dvorištu svoje male kuće. Mirovine nije bilo i kad više nije mogao raditi, dohranio ga je jedan daljnji rođak za kuću, radionicu i alat. U tuđoj kući ni on ni teta nisu dugo živjeli.

Učenje je išlo teško, toliko teže što je odmah sve moralo biti savršeno. Tetak je bio dobar majstor, ali slab pedagog, dobro se razumio u svoj posao i htio to odmah prenijeti na šegrte. Pokazivao jest, ali je tražio da to odmah bude kao njegovo. A uz to su došle nevolje na koje on nije mislio pa i nije upozorio šegrta. Bilo je to blanjanje nekih planki (mosnica). Po njima su gazili konji, nabili u njih sitna zrnca pijeska, a tetak mi nije rekao da bi ih najprije trebalo ostrugati holcrašpom (turpijom za drvo) ili čeličnom četkom, ne znam je li tada i postojala, nego sam to čistio blanjom. Povučem njome dva-tri puta, a ona se zatupi pa je moram oštriti. Oštrim i tupim pa posao slabo napreduje, tetak viče, a ja od muke ne znam što ću. Kad on izađe, a ja stadoh psovati kao kočijaš, psovati sve do Boga. (To je bilo jedno od dvaju psovanja u mome životu). Zaboravio sam da u sebi nosim svećenički poziv, jer su me pritisnule pješčane planke. Nisam ni slutio da mi Bog u svome milosrđu nije uzeo za veliko zlo, pripremao mi je izlaz, samo je htio da doživim dno kako bih poslije znao cijeniti visine kao njegov dar.

I tako jednoga dana u studenome 1941. postadoh stolarski šegrt. Teško je nekada bilo biti šegrt, ali kod tetka Joze posebno. Nije on priznavao rod, šegrt je šegrt, a to je značilo da je učenje bilo sa svom oštrinom nekadašnjega bespomoćnoga šegrtskoga položaja, kad su za svaku sitnicu padale oštre riječi, a za mnogu pogrješku i batine, kakve kad, od pljusaka do kakvom letvicom po turu i preko leđa. Još bi se to nekako i podnijelo da je bilo po pravdi, ali batine su manje padale kad sam ja bio kriv, a više kad je tetak bio ljut, a najviše je bio ljut kad ga je naljutila teta Anka. Čini se da njoj nije smio ništa, teta je bila viša i deblja od njega, a to će reći jača, a uz to Babićka, a s Babićima nije lako, ali sam zato plaćao ja i kad nisam bio kriv. Plaćao sam i zato što sam bio Babić, ali pomoći nije bilo, bio sam u podređenu položaju.

Nije tada bilo osmosatnog radnoga vremena, radilo se od rane zore, i prije nje, do kasnoga mraka, noć je bila samo za spavanje, a u radionicu sam morao rano u jutro, u šest sati. Drugi na zornicu, a ja u radionicu da naložim vatru i sve pripremim za posao. Ni kod kuće nije bilo bolje. Dobio sam kratak predah za ručak, ali ako ručak nije bio gotov, otac nije dopustio da idem gladan nazad, a tetak nije dopustio da zakašnjavam. Živio sam kao životinjica uhvaćena u procjep.

Sjećam se i prvoga zaborava u životu. Poslao me tetak kolegi stolaru u susjedno selo Stupnik, jedno tri kilometra daleko da mu vratim novac koji mu je bio dužan, a da mu on vrati neke boje i još nešto. Ja to zatražim, ali zaboravim vratiti novac. Kad na povratku uhvatim kvaku na tetkovoj radionici, sjetim se da nisam vratio novac pa bi trebalo nazad. Išao sam biciklom, volio sam se voziti biciklom, ali je put bio težak zbog bljuzgavice pa odlučih da ću radije pretrpjeti ukor, nego ići ponovno. Ukor je bio oštar, ali mi je bilo glavno da batina nije bilo.

U siječnju 1942. Oriovčani umirali preko mjere, mislim da ih je umrlo sedmero ili čak devetero, a mene zapalo da im uzimam mjere za lijes. Nije mi bilo ugodno motati se oko mrtvaca, ali mi je bilo drago što sam ja tu nešto posebno, važno, što značim nešto više nego svi drugi koji plaču ili bar prave tužno lice i sjetno govore, a ja službeno poslujem. U te trenutke bio sam ponosan na svoje zanimanje. Tad sam i počeo upoznavati Oriovčane jer se prije nisam mnogo micao iz našega sokaka.

Da nije bilo rata, možda bih izučio stolariju, ali je rat omeo moje stolarsko napredovanje. Tetak je imao između četrdeset i pedeset godina pa se pobojao da će ga uzeti u vojsku i da to izbjegne, ode u Požegu u vojnu radionicu i mene ostavi samoga da radim kako znam. Budući da sam bio jedini stolar u selu, imao sam hitnoga posla za mjesec dana. Jedna mi žena donijela truli okvir na rifljači da napravim novi. Zatim časne sestre naručile letvice za krevet da u zajedničkoj spavaonici svaka bude odijeljena svojim zastorima. Napravio sam to i dugo mi je bilo važno što sam bio u spavaonici časnih sestara jer tamo nije smjela stupiti muška noga, osim moje. Kad sam to svršio, ostadoh bez posla. Tetak je doduše našao jednoga stolara u Brodu kod kojega bih mogao nastaviti naukovanje, ali meni je šegrtovanja bilo dosta. Jednog dana zaključam radionicu i odnesem teti ključeve. I tako je završilo moje stolarsko zanimanje. Sve sam više mislio kako da ocu kažem za Omišku 2.

Jednoga se dana otac spremao u Zagreb, a ja ga upitam da li zna gdje je Omiška 2. A on će odmah oštro, zašto pitam, a ja se uplaših pa se ne usudih reći. Što je on više navaljivao, to sam ja upornije šutio i još malo pa bih dobio teških batina, tako se otac naljutio na moju tvrdoglavu šutnju, da se ne umiješa stric Tina (Martin) koji se slučajno našao kod nas.

- Pusti dijete! Vidiš da je sav preplašen.

To je promijenilo ozračje i ja ispripovjedih što sam znao. Kad je otac čuo da želim biti svećenik, sav se preporodio.

Branimir ŽGANJER

Kasnojesenski nokturno

Ko sirup gusta magla, siva, niska
kroz grad baulja od prvog svanuća,
naslonila se na pročelja kuća,
a ulica je ljigava i skliska.

Smog guši ljude, za grlo ih stiska,
zrak jedva s mukom istiskuju pluća
i neka jeza, čas hladna čas vruća,
polako izjeda nas — živce griska.

Od briga i tjeskoba klone glava
pa glas zadrhti, a ruka se trese.
Ovakve boljke jedva tko podnese.

Savlada nas panika i strava.
I kom se u tom bunilu još spava,
kad sablasti se sa svih strana kese?

Mjesečina na tihom Griču

Dočarava nam s krovova antene
na zidu sobe ili na ormaru
i ljeska se na mokrom trotoaru
lik njegov jasan bez maglene mrene.

Ko odraz redaju se brojne mijene
i svi se dive tom nebeskom daru.
Grk štovaše ga ko božicu staru,
još danas zvanu imenom Selene.

Na mjesečini sjaji svaka zgrada
i druge kuće dragog Gornjeg grada,
krov svetog Marka, Kamenita vrata

i Lotrščak i Sabor, sveta Kata...
Tek prekida tišinu koja vlada
zvuk rezak s tornja svakih četvrt sata.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo o crkveno-vjerskim prilikama u doba režima, koji nije bio sklon ni Crkvi ni Hrvatskoj, korisno je da nam ga posvjedoče neposredni svjedoci, dok ih još služi sjećanje. U prošlom je broju objavljen prvi članak iz toga ciklusa "Dvadeset četiri dana kod drugova partizana."

II. Prvi mjeseci u novom režimu 1945. g.

Nakon što sam u veljači 1945. pobjegao iz partizana u Zagreb i nakon što je dio mojih kolega početkom svibnja iste godine krenuo pred partizanima prema Austriji, ja sam početkom lipnja 1945. dobio izgon iz Zagreba. Do određenog sam datuma morao napustiti Zagreb i javiti se u svoje rodno mjesto u Slavoniji kod Požege. Putovanje od Zagreba do kuće trajalo je tri dana. Budući da je njemačka vojska pri povlačenju uništila prugu Zagreb-Slavonski Brod, putovao sam preko Podravine. Prvi dan sam putovao vlakom od Zagreba preko Koprivnice do Slatine. Dalje vlak nije mogao zbog porušena mosta između Slatine i Našica. Tu sam prenoćio u kući Ilije Trbojevića, Srbina, budući da sam s njegovim sinom Uglješom bio u Marijinu dvoru kod Daruvara. Zanimljivo je da je Uglješa prešao na katoličku vjeru i htio postati katolički svećenik i redovnik salezijanac. A njegov brat Nemanja na isti način htjede postati redovnik franjevac. Kasnije sam čuo da je Uglješa bio šumarski inženjer u Slatini, a brat mu Nemanja navodno iguman u nekom pravoslavnom manastiru. Drugi sam dan putovao Gutmanovim vlakom od Slatine do Osijeka. Putovanje je trajalo cijeli dan. Slijedeće noći sam se vozio od Osijeka do Vinkovaca, stojeći na odbojniku teretnog vlaka, budući da u samo tri otvorena teretna vagona nije bilo više mjesta. Treći sam se dan vozio, opet teretnim vlakom, od Vinkovaca do Broda. Dalje vlak nije mogao zbog porušene pruge, pa sam od Broda do rodne kuće u Djedinoj Rijeci, oko 20 kilometara preko Dilj Gore, išao pješice.

U selu sam zatekao opću potištenost. Nitko se nije radovao takvu završetku rata. Opći je dojam da su u tom ratu Hrvati gubitnici, a da su Srbo-četnici dobitnici. U susjednom pravoslavnom selu Ivanovcima, zaslugom Hrvata iz Djedine Rijeke, nikome za vrijeme rata dlaka s glave nije pala. Za uzvrat oni sada prolazeći mojim rodnim selom pjevaju: "Hvala Bogu, sad je naša prava - Hrvatima odsječena glava". A još nedavno, tijekom rata, su pjevali: "Oj Hrvati, alaj ć'mo vas klati kad se Pero iz Londona vrati." Nekoliko su mojih suseljana ubili tijekom, a još više po završetku rata. Neki su se mještani skrivali u šumi, kako bi izbjegli sigurnu smrt. Zvali su ih križari. Međutim pomalo su pohvatani i pobijeni.

U rodnoj sam kući zatekao teško stanje. Kuća je bila oštećena od granatiranja. U kući su dvije udovice, moja mati, žena pokojnog brata Karla, koji je poginuo u ratu i njihovo petero djece, od jedne do dvanaest godina. Drugi brat Ivica u Požegi je u pritvoru, a treći Franjo, bio je općinski bilježnik u Irigu. Partizani su tražili da ga strijeljaju, no uspio je pobjeći prijeko i javio se iz Francuske Legije stranaca. Četvrti brat Antun, star samo 19 godina, izučio je u domobranstvu za vozača pa je nakon

zarobljavanja u Sloveniji vozio i partizanske časnike. Javlja se iz zatvora u Lepoglavi. Osim mene na slobodi je samo još najstariji brat Josip, svećenik u Zagrebu. Međutim otkazali su mu službu profesora na Bogoslovnom fakultetu (tada je taj fakultet još u sastavu Zagrebačkog sveučilišta), jer da bi svojim prohrvatskim stavovima mogao kvariti bogoslovnu mladež. Tijekom rata su Čerkezi, vojska pod njemačkom komandom, uzeli mojima lijepoga zdravoga konja, a u zamjenu su ostavili svog ranjenoga. Moji su konja uspjeli izliječiti, ali ga je nova komunistička vlast oduzela.

Uveden je u selima takozvani "otkup". Svakoj je kući određeno koliko državi mora dati pšenice, svinja i drugih namirnica. Još tijekom rata partizani su svima oduzeli krave, osim jedne po kući. Mnogima, koji su ovršili manju količinu pšenice, oduzeli su sve. Komunistička je omladima tada pjevala:

"Druže Tito, ljubičice bijela,
tebe voli omladina cijela..."

Na tu je melodiju narod potiho pjevušio:

"Druže Tito, ljubičice crna,
pomete nam tavane do zrna."

A kasnije u jesen u vrijeme berbe kukuruza:

"Drug nam Tito pokupio žito,
sad se guza oko kukuruza."

Povezao sam se s mladima iz susjedne župe Buk, pa Pleternice i Požege. Smatrali smo da rat nije dovršen i da će nam Zapad pomoći da se oslobodimo komunističke vlasti. U šumi su bili bivši domobrani, nazvani križari. Snabdijevali smo ih hranom i cigaretama. Počeli smo izdavati list "Hrvatski križar". Umnažali smo ga prepisivanjem rukom. Jedan broj, za Božić 1945, umnožili su nam zagrebački bogoslovi. Ondašnji mladomisnik Ivan Tilšer donio nam ga je iz Zagreba i pokazao svom župniku u Buku Franu Leskovaru. Ovaj je, od straha, cijelu nakladu uništio. Sjećam se nekih pjesmica, koje sam pisao za taj list. Jedna je počinjala, budući da su križari na kapama imali bijele križeve:

"Križu bijeli, ti nam vodi
narod cijeli ka slobodi!"

A jedna je pjesma, uz sliku razbijene petokrake, počinjala:

"Stisnu križar hrustu šaku
da razbije petokraku
i načini konac ratu,
a slobodu da Hrvatu".

Iz nekog starog kalendara sam prepisao i ovakve stihove:

"S trule grane pao list, selom ide komunist.
Psuje, viče, mami, sladi, da što manje radi.
Komunisti podmukli, vođe im se potukli,
potukli se proletarci - boljševički jarci."

Dvije djevojke Vincijanović iz Požege hvalile su mi se kako će im neki partizan pomoći da otpreme oružje križarima na Papuk, a meni su obećale za "Hrvatski križar"

nabaviti tekst križarske himne. Kad sam za par dana došao po tekst himne, njihov mi je otac rekao da su obadvije uhićene. Onaj partizan, komu su vjerovale, prijavio ih je pa su osuđene na nekoliko godina zatvora. Suđena je i moja daljnja rođakinja Ružica Buturac, koja je bila glavna veza između mladih u Požegi i Pleternici i križara u šumi. Sve su one bile u požeškom ženskom zatvoru zajedno s poznatom voditeljicom Križarskog sestrinstva Maricom Stanković. Pored svih nastojanja da okrivljeni priznaju s kim su surađivali, mene nije nitko odao. A dopremao sam križarima cigarete, bio urednik "Hrvatskog križara" i surađivao s više njih koji su se kasnije našli u zatvoru.

Postojala je u to vrijeme organizacija komunističke omladine, zvana skraćeno SKOJ. Ti su SKOJ-evci radili razna zlodjela. Na udaru im je bilo sve što je vjersko i crkveno. U samom gradu Požegi su bacili kip sv. Florijana sa sudske zgrade, kip Gospe kod Vidovaca,spalili su kip Žalosne Gospe s franjevačke crkve, a kip iz kapele Ranjenog Isusa bacili su u rijeku Orljavu. Na grobljima u Novoj Kapeli i Ratkovici porušili su križeve, a i druga raspela postavljena pokraj ceste. U Pleternici, gdje je u ratu srušena župna crkva sv. Nikole, SKOJ-evci su tijekom noći porušili što su zidari tijekom dana podigli. Kad spominjem Pleternicu, tamo su nakon ulaska u to mjesto, partizani među prvima ubili župnika Radovića i to podmuklo, navečer, kroz prozor u njegovu stanu.

Ivan NOVAČKI

Jesi li ...

Jesi li ikada volio ženu
Kao da je jedina na svijetu?
Jesi li ikada bio k'o leptir
Što leti samo prema jednom cvijetu?

Jesi li ikada sanjao potok
Kao da druga voda ne teče?
Jesi li ikada tražio ljubav,
A našao samo krhotine sreće?

Jesi li ikada praštao svima
K'o da te ništa slomit' ne može?
Jesi li ikada rekao: Čekaj,
Ja to ne mogu! Pomozi, Bože!

Jesi li čekao svitanje jutra,
Gledao kako život se budi!
Jesi li stajao uspravna čela
Znajući da će ti pomoći ljudi?

Ivica JEMBRIH

Ona

od koje svi ćutimo trnce,
Ona osâmi
i najvjernije srce.
Ona — besmislom se javlja,
kao i život —
nikada se ne ponavlja.
Njoj njezino
jedanput samo mora biti.
Iz svemira dođe,
a zemljom svakoga okiti.
Počinje dahom,
iz bolničkih soba
nestaje — zadahom.

Ona je Ona
što poslije podne
zanjiše —
zvona ...

/Čakovec, Bolnica, Interna 34, 24. 7. 1996./

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Radovan Grgec: REĆI IME,** HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1996.
2. **DANICA 1997.,** hrvatski katolički kalendar, HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1996.
3. **Josip Šimunović: ZAJEDNO**, HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1996.
4. **POLITIČKI ZATVORENIK**, 54/1996, glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb 1996.
5. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA**, 9/1996., Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1996.
6. **HAIKU,** časopis za haiku poeziju, 2/1996., SIPAR, Zagreb 1996.
7. **REPUBLIKA HRVATSKA,** 192/1996., Zagreb 1996.
8. **ZVONIK,** 9/1996. Rimokat. župni ured sv. Roka, Subotica 1996.
9. **CRKVA NA KAMENU,** 7/1996., Biskupski ordinarijat u Mostaru, Mostar 1996.
10. **GLASNIK HRV. KAT. LIJEČNIČKOG DRUŠTVA,** 2/1996., Zagreb 1996.
11. **MATICA,** 9/1996, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1996.
12. **Luigi Giussani: OSJEĆAJ BOGA I MODERNI ČOVJEK**, Hrv. inst. za lit. portal, Zadar 1996.
13. **Malkica Dugeč: SVE DALJE OD SEBE, Zagreb, 1996.**
14. **ŽIVA ZAJEDNICA**, 9/1996, Frankfurt 1996.
15. **KATEHEZA** 3/1996, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1996.
16. **OGNJIŠĆE** 10/1996, Zagreb 1996.
17. **STEĆAK,** 33/1996, HKD Napredak, sarajevo
18. **Zdravko Mužinić: SPLITE ČESTITI** ..., Logos, Split, 1996.
19. **Zdravko Mužinić: KNJIŽEVNO DJELO MARKA UVODIĆA,** Matica Hrvatska, Split 1996.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Zašto tiskate bezobrazne pamflete, koji vrijeđaju gradišćanske Hrvate?

Hrvatska književna revija *Marulić* je u broju 2/1996 objavila je na stranici 412. neki neozbiljni pamflet, potpisan s "Jurica Milkin", u kojemu se poziva na članak, što sam ga pisao za magazin Hrvatskog akademskog kluba u Beču, *Novi glas*, br. 4/1995, str. 20-21. Iako je ime "Milkin" izmišljeno, u Gradišću se zna tko se kukavički skriva iza tog pseudonima. Taj gospodin je već za vrijeme Jugoslavije radio za komuniste, danas je opet u viši stranački krugi - unutar HDZ-a i opet u državnoj funkciji.

Ali vratimo se pamfletu. Rado sam spreman diskutirati sociološku, političku i jezično-kulturnu situaciju Gradišćanskih Hrvata u kontekstu njihove domovine Austrije i Stare domovine Hrvatske, problematiku socijalizacije u drugom socijalnom, ekonomskom i političkom sistemu izvan Hrvatske. Ali to je moguće samo na ozbiljnom nivou, s određenim intelektualnim i čestitim pristupom, gdje diskutanti mogu apstrahirati od osobnih konflikata i momentanog osobna raspoloženja.

Ali autor prinosa, "Jurica Milkin", u svom pamfletu navodi toliko iskrivljenih informacija, da mi je neophodno ispraviti ih. Nikako se ne želim upustiti u pitanje motivacije autora. Žao mi je samo, da Hrvatska književna revija *Marulić* objavljuje takve neseriozne članke.

"Jurica Milkin" mi predbacuje da sam "optužio" i "denucirao" "državu svog matičnog naroda", da "blatim Hrvatsku". To je neozbiljno. Kritizirao sam manjinsku politiku sadašnje vladajuće stranke, a ne Republiku Hrvatsku. To je ipak razlika. Samo u totalitarnoj diktaturi se dešava da su država i ideologija, kao i politika vladajuće klase, jedno te isto. Ako autor "Jurica Milkin" ne zna razlikovati između države na jednoj strani i politike neke stranke i vladajućih političara na drugoj, onda je problem u tome, da još nije shvatio (ili neće shvatiti), da je Hrvatska promijenila svoj status. Milkin očigledno još uvijek misli kako je mislio u starom sistemu. No, na svaki način je to njegov problem, a ne moj. U Gradišću je naime uvijek tako bilo i hvala Bogu do danas je ostalo tako - da mi Gradišćanski Hrvati govorimo i publiciramo ono u što smo uvjereni. Nije nam potrebno, da živimo u strahu zbog cenzure ili političkog pritiska na one, koji kritički razmišljaju u bilo kojem demokratskom smjeru.

Gospodina Milkina to pravo smeta. On misli da je dobar Hrvat samo onaj koji slijepo podupire sadašnje vladare. Milkin piše, da sam ja "glasnogovornik onih političkih snaga koje teže asimilaciji gradišćanskih Hrvata". To je izmišljotina. Istina je naime, da već godinama radim u organizacijama i medijima koji se zalažu za opstanak i razvitak jezika, kulture i identiteta Gradišćanskih Hrvata — protiv asimilanata. U svojoj šizofreniji Milkin to i sam priznaje, kad kasnije u svojem pamfletu piše da se "deklarativno zalažem za ispunjenje čl. 7" (napomena: Član 7 Austrijskog državnog ugovora iz 1955. centralni je izvor manjinskih prava Gradišćanskih Hrvata, a Austrija ga do danas nije potpuno ispunila) i da imam "pozitivan stav prema manjinskoj problematici".

Gospodin Milkin piše, da postoji neka "Stinjačka struja" među Gradišćanskim Hrvatima (poslanice Marijana Grandić i Terezija Stoišić rodom su iz sela Stinjaki) odnosno unutar Zelenih parlamentarcev u Austrijskom Parlamentu. Ta "Stinjačka struja" da je "naslijedila asimilante" oko pokojnog Frica Robaka i navodno je "peta kolona asimilanata". Ta je izreka na rubu bezobraznosti. Zelena stranka je kao jedina nominirala Gradišćanske Hrvate u Austrijski Parlament. Poslanica Terezija Stoišić je po cijeloj Austriji priznata kao angažirana zastupnica manjina, ne samo Gradišćanskih Hrvata. U Austrijskom Parlamentu govori hrvatski, a iz čitave njezine politike i iz njezinih uspjeha (realiziranje hrvatsko-njemačke gimnazije u Gradišću, povišenje novčane potpore za Gradišćanske Hrvate od 1,5 na 18 milijuna šilinga na godinu, itd...) svatko može vidjeti, da se bori za opstanak i razvitak jezika, kulture i identiteta Gradišćanskih Hrvata.

Milkin piše nadalje, da je "nekoliko istaknutih gradišćanskih Hrvata štrajkalo glađu za priznanje i pomoć Hrvatskoj", a "Stinjačka struja" unutar Zelenih da je radila protiv Hrvatske. To je opet - blago rečeno - potpuna izmišljotina. Frakcija Zelenih je na inicijativu poslanica Terezija Stoišić i Marijane Grandić kao prva u Parlamentu u Austriji zahtjevala da Austrija prizna Hrvatsku kao samostalnu Republiku i to još u vrijeme kad je čak ministar Mock odbio takav korak. O zahtjevu Zelenih morao je Parlament glasati već u proljeće 1990. Nažalost tada ga je odbio. Glavni organizator spomenutoga štrajka za Hrvatsku rodom je iz Stinjaka, izjave za štampu i medijsku pratnju cijele akcije organizirao je Peter Tyran, glavni urednik *Hrvatskih novina* u suradnji s *Klubom Zelenih* u Parlamentu u Beču. A Milkin to sve iskrivljuje i piše, da "Grandićeva, Štrujf, Tyran i ostali blate Hrvatsku".

Milkin nadalje piše, da su "predsjednici nekih gradišćanskohrvatskih općina zaprijetili turističkim bojkotom Hrvatske". To je opet izmišljeno. Istina je, naime, da su neke općine u Gradišću uspostavile kontakte s Istrom s namjerom organiziranja ekonomske suradnje (a ne bilo kakav bojkot!)

Toliko o serioznosti pamfleta "Jurice Milkina" u Hrvatskoj književnoj reviji *Marulić*, broj 2/96. Žao mi je da je revija objavila toliko neserioznih gluposti, ponajprije zato što takvi pamfleti vrijeđaju ne samo imenom spomenute Gradišćanske Hrvate, nego i mnoge druge u Austriji, koji žele dobre i konstruktivne odnose s Hrvatskom i koji se angažirano zalažu za svoj rod.

Franjo Schruiff

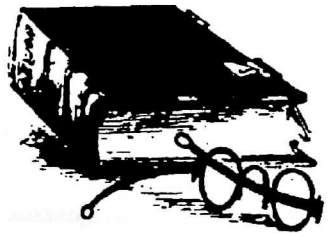

Ban Khuen i mit o "antifašizmu"

Kad se drznuo kradom prenijeti u Peštu komorske spise iz Hrvatskog arhiva, ban Khuen Hédérvary doživio je "saborski nogomet". Nakon što je 5. listopada 1885. godine, hoteći odbiti optužbu koju je protiv njega dva dana ranije izrekao pravaški zastupnik Grga Tuškan, Khuen izrazio dvojbu da bi Hrvatska bila u poštenu posjedu spomenutih spisa, David Starčević je bana nazvao tatom, otimačem i buntovnikom. Pravaški zastupnici, među kojima najhitriji bijahu D. Starčević i Josip Gržanić, prema svjedočenju očevidaca i pisanju dnevnika "Obzor", pograbiše bana za prsa, izguraše ga, "dok ga netko silno porine rukom i turnu nogom iz sabornice". Izvođač ove nogometne kazne J. Gržanić i njegovi kolege Starčević i Kamenar "primiše na ugodno znanje" isključenje s više desetaka saborskih sjednica.

Makar je za Khuenove vladavine lukavom oportunistu Isi Kršnjavome ("bolje prst vlasti, nego šaka prava!") pošlo za rukom izgraditi mnoštvo donjogradskih palača i kulturno-prosvjetnih zdanja te Zagreb u tom pogledu izjednačiti s modernim srednjoeuropskim gradovima, pljačkaš pismohrana u hrvatskoj je kolektivnoj svijesti ostao zabilježen (kako i spada!) mračnim bojama: ban crnog obraza i modrog tura nikad nije slavljen kao graditelj i oslobodite1j. Za razliku od Khuena, neki se kasniji pljačkaši hrvatskih pismohrana i zatiratelji nacionalnog pamćenja, i danas kite zvučnim naslovima spasitelja i oslobodite1ja. Do jučer su nas podsjećali na Kajmakčalan i Mačkov Kamen, a danas svoju tobožnju legitimaciju grade na tzv. "antifašizmu", onom istom koji je mukom mučao dok su se Ribbentrop i Molotov "spominali" u Moskvi, dok su planirali i proveli ponovnu diobu Poljske, dok su Finci krvavo branili svoju nezavisnost, dok su baltičke države brisane s europskog zemljovida ...

U siromašnom fondu Ministarstva vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske, tim ostacima nekad prilično bogate hrvatske diplomatske riznice, smještenim u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u kut. 1, fasc. *Tajni spisi*, i danas se nalazi primjerak dopisa koji svjedoči o načinu na koji su tzv. hrvatski antifašisti skrbili o nacionalnoj baštini.

Dopisom br. 949. od 29. svibnja (maja!) 1946. godine, tadašnji *"I. Otsek Uprave državne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova FNRJ"*, s potpisom stanovitog "pukovnika Milića" u svojstvu "šefa", javlja *"II. Otseku UDB-e za Jugoslaviju"* sljedeće:

"Šaljemo Vam jedan deo arhive Ministarstva inostranih poslova NDH koju nam je poslalo Odeljenje za Hrvatsku, a koju bi vi mogli koristiti. Smrt fašizmu- sloboda narodu!"

Tako je niz Savu do Beograda otplovila glavnina historiografski, pa i politički najvažnije hrvatske arhivske građe iz razdoblja drugoga svjetskog rata, uključujući i onu koju je - u naivnoj nadi da će se hrvatska vojska uskoro vratiti u oslobodite1jski, "križarski" pohod protiv boljševizma u sklopu tzv. demokratskih snaga - u osam zabravljenih škrinja hrvatskom metropolitu, zagrebačkom nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu 6. svibnja 1945. predao posljednji ministar vanjskih poslova onodobne hrvatske države, dr. Mehmed Alajbegović. Možda tek iz današnje perspektive možemo shvatiti dramski naboj i tragičnu simboliku čina u kojem jedan aristokrat duha, staloženi hrvatski diplomat muslimanske vjeroispovijedi predaje svojevrsnu "škrinju privilegija" prvom

čovjeku hrvatskoga katoličtva koji će i kao "locum tenens" hrvatskog vrhovništva svojom sudbinom svjedočiti sudbinu svog naroda i sudbinu jedne kulture.

Arhivska građa koju je u Beograd pomoglo otpraviti "Odjeljenje UDB-e za Hrvatsku" predstavlja, doduše, samo jedan dio onog što su "antifašisti" u svom oslobodite1jskom zanosu počinili u Hrvatskoj, a posljedice tog čina trpjeli smo desetljećima. I danas nam zubi trnu zbog toga što je dragocjena građa sakrivena od očiju hrvatskih istraživača, a istodobno stalno na posluzi srpsko-jugoslavenskim krojačima "crnih legendi" o Hrvatima. Ruku na srce, nisu samo Hrvati u tom položaju. Iole učeniji školnik znat će da su ratni pobjednici diljem Europe (i ne samo Europe) već 1945. godine poduzeli značajne cenzorske pothvate, uništavajući građu koja bi ih mogla kompromitirati ili prepravljajući izvorne dokumente, pa čak i dnevničke zapise odnosno bilješke većine istaknutih pripadnika poražene strane. Samo tako su mogli stvoriti mit o besprijekornoj moralnosti vlastite pobjede, samo na tom su temelju mogli opravdati instrumentarij za očuvanje tog mita: moralnom, profesionalnom i političkom diskreditacijom svakoga koji su usudi pomisliti da su ljudske spoznaje podložne preispitivanju i kritici kao jedinom putu prema napretku. Od nas se traži da se naviknemo na te nametnute predodžbe, da se podvrgnemo mitu, svemu što on znači i svim posljedicama koje sobom donosi. U tom je svjetlu usporedba Khuena i tzv. antifašista (koji svoj barjak razviše tek u interesu Josifa Visarionoviča) bogohulna, makar se nametala i makar u njoj Khuen prolazio relativno dobro.

Tomislav Jonjić

Govorimo i pišimo hrvatski!

U rubrici *Mišljenja i reagiranja* trećega ovogodišnjeg broja *Marulića* zaokupila su moju pažnju tri osvrta o hrvatskom jeziku: *Slušaj kako govore Hrvati* Stjepana Džalte, *Minima liguistica* Živana Bezića i *Kolonialni ostatci u hrvatskom jeziku* Mate Šimundića. Makar ovaj posljednji sadrži primjedbe na neke jezične oblike u mojem članku *"Da ne zaboravimo ..."* (*Marulić*, 1996, br. 2, s. 387-8), ovaj moj osvrt nije isključivo usmjeren na primjedbe g. Šimundića, nego i na sva tri spomenuta članka, koji ističu ne samo potrebu, nego i *složenost* ispravne upotrebe hrvatskog književnog jezika.

Ova složenost postavlja na nas posebnu dužnost da učimo i njegujemo čisti hrvatski književni izražaj u dnevnom govoru i pismu. To je zadatak hrvatske lingvistike općenito, ali kod nas predstavlja posebnu važnost jer, kako znademo, hrvatski jezik nije bio povijesno izložen samo jezičnim utjecajima sa sjevera i zapada, nego i idejnoj pomutnji hrvatskog narodnog preporoda, koji je započeo pod ilirskim imenom. No sve te pojave bilo bi lakše prebroditi da nije došlo do izravno smišljena programa zatiranja hrvatskoga jezika, kao temeljnog elementa hrvatskog narodnog identiteta, po velikosrpskom lingvističkom programu Vuka Karadžića i, kasnije, po sustavnoj jezičnoj politici zatiranja hrvatskog jezika u obje Jugoslavije. Poništava se, zabranjuje, kažnjava i samo ime hrvatskoga jezika i službeno naziva "srpskohrvatskim", iznimno "hrvatskosrpskim".

U ovom osvrtu Stjepan Džalto upozorava na tragove ovog srpskog jezičnog imperijalizma s kojima se još uvijek danomice susrećemo i ne znajući često da se radi o grubim srbizmima. Navodi npr. riječi: *sopstveno, jeste, liči, tačno, uopšte, opština, dejstvovati, shvatiti, rezervisati, tolerisati, manevrisati, izolovati* i tako dalje. Generacija između dva rata, kojoj pripadam, osjeća prirodnu odbojnost prema ovim i sličnim srbizmima, ali generacija rođena u srbokomunističkoj Jugoslaviji često je afonična prema tim riječima i dužnost nam je buditi u njoj sluh za *hrvatski* jezik.

Hrvatske riječi, umjesto srpskih i raznih drugih tuđica, jednostavno je utvrditi i naučiti uporabom *Rječnika hrvatskih riječi*, koje bi trebalo uvrstiti u školsku nastavu i popularizirati u govoru i pisanju. No ta obuka zahtjeva suradnju stručnih lingvista, kako bi se izbjegle nepoželjne pogreške i kako ne bi u težnji "jezičnog čistunstva", ističe Živan Bezić u spomenutom članku, analizirajući riječi "tok" i "tijek", "osiromašili svoju jezičnu riznicu" i tako "obogatili rječnik gramzivog susjeda, koji želi oteti sve što je hrvatsko: i zemlju i more, naše ime i jezik".

Još je složeniji problem jezičnih oblika, uporabe riječi, na što upućuje primjedba Mate Šimundića na rečenicu mojega spomenutog članka (s. 387): "Srpski akademici u svom Memorandumu, nastavljajući djelo *Vuka i Garašanina* ..." On smatra da je upotreba ovog "posvojnog imeničkog genitiva" srbizam. Doslovno tome, trebalo bi, prema njemu, stajati: " ... nastavljajući *Vukovo i Garašaninovo djelo* ..."

Nisam jezikoslovac i ne mogu tvrditi da Šimundićeva primjedba nije ispravna, ali ja ne osjećam spomenuti oblik kao srbizam, nego kao pitanje stila. Mislim da se s upotrebom posvojnog genitiva općenito pretjerava, što razabirem i iz primjera kojega spominje sam pisac. On navodi, kao primjer, genitive: *"Narodna banka Hrvatske, Spasimo djecu Hrvatske"* itd., oblike "izvitoperena srbizma, kojim se zatiralo i samo hrvatsko ime". Međutim upotrebom ili neupotrebom genitiva naglašavamo suprotna značenja: dok se u prvom slučaju upotrebom genitiva izbjegava hrvatsko značenje Narodne banke, koju bi zaista trebalo zvati Hrvatska narodna banka, u drugom slučaju upotreba ili neupotreba genitiva određuje dva različita značenja: "Spasimo djecu Hrvatske" je poziv za spas *sve djece* Hrvatske, bez obzira na nacionalnu pripadnost, dok bi ispuštanje genitiva: "Spasimo hrvatsku djecu" upućivalo samo na djecu hrvatskoga naroda, hrvatske narodnosti, bez obzira gdje borave, čak i na onu izvan Hrvatske.

Ovo stanovište načelno zastupa i dr. Snježana Kordić, lektorica za hrvatski jezik, Ruhr-Universität Bochum, Njemačka. U rubrici *Pisma čitatelja*, u *Vjesniku* od 12. srpnja o.g., polemizira sa Stjepanom Babićem, piscem Tvorbe riječi u hrvatskom jeziku, koji u svom članku "Spriječimo izložbu 'Put svile' u Mimari (Hrvatsko slovo, 7. lipnja) zahtijeva odbacivanje izraza s genitivom "put svile" i njegovo zamjenjivanje s pridjevom "svileni put", jer je, prema Babiću taj genitiv srbizam i zato posvojni genitiv treba izbaciti iz hrvatskoga jezika. Dr. Kordić opravdano primjećuje "razliku u značenju između pridjeva i genitiva imenice"."Zamjenjivanjem genitivnog izraza 'put svile' pridjevnim izrazom "svileni put' pretvorili bismo, naglašava Kordić, put kojim je donašana svila u put napravljen od svile".

Podvojenost među jezikoslovcima u pitanju posvojnog genitiva mislim da ne postoji u pitanju drugog prigovora g. Šimundića: "Napisano je *Vuka i Garašanina*, kako je to u Srba. Dakle, jednoga osobno ime, drugoga prezime. Stvarno smiješno s hrvatskoga motrišta, a razumljivo pak s našega kolonijalnoga. Nema Hrvata, kojega

bi osobno ime stajalo umjesto imena i prezimena" (s. 595). Pisac zaključuje: "U nas Hrvata idu ime i prezime ili samo prezime. Prezime kada se označuju veliki ljudi! ... Vuk Karadžić je otac srpskoga imperializma i najveći hrvatožder. A jedan mu Hrvat ovdje i nehotice prilazi odmilički cieni njegovu 'veličinu'. Evo kamo nas odvede tuđinski, protuhrvatski odgoj!" (s. 595).

U potvrdu svojega stanovišta Šimundić ističe da ne nazivamo npr. Augusta Šenou samo Augustom, navodeći i druge slične primjere. Zaboravlja da je to zato što samo ime *August* ne identificira osobu pisca Šenoe. No ime *Vuk* jasno identificira srpskog ideologa Vuka Karadžića i općenito se upotrebljava - nipošto "odmilički"! - bez prezimena. Za to bi mogli navesti hiljadu primjera, među ostalim i u članku Juraja Novosela "Hrvatski idealizam i velikosrpske ideje", u istom broju *Marulića*, (s. 589-592), gdje se nekoliko puta spominje *Vuk* bez prezimena Karadžić. Zar ne zna g. Šimundić da se čak i hrvatski jezikoslovci jednog lingvističkog smjera označuju kao "vukovci" a ne "vuk-karađićevci" i da samo ime *Vuk* jasno definira ideje velikosrpskog jezičnog imperijalizma Vuka Karadžića?

Ne bi bilo potrebno osvrtati se na ovu očitu neumjesnost da ne uključuje optužbu da prilazim Karadžiću "odmilički" i da cijenim njegovu "veličinu", jer ga nazivam samo njegovim imenom! Kako protumačiti da u mojem članku, koji upravo optužuje srpski jezični imperijalizam, Šimundić vidi samo ispuštanje Vukova prezimena i to smatra teškim srbizmom? A pisac inkriminirane rečenice, taj "jedan Hrvat", prema Šimundiću žrtva "tuđinskog, protuhrvatskog odgoja", bori se od rane mladosti i tokom pola stoljeća emigracije za obnovu neovisne, suverene hrvatske države!

Slijedeći prigovor g. Šimundića odnosi se na dio rečenice u predzadnjem odlomku mojega članka: "... zbog upotrebe jasno utvrđenih hrvatskih riječi u *njegovom ambulantnom listu* ..." (s. 388). Pisac upozorava da je izraz "u njegovom ambulantnom listu" srbizam i da bi trebalo napisati "u *njegovu* ambulantnom listu". Doista, navikao sam govoriti "na *Jelačićevom* trgu", pa ako je to srbizam rado prihvaćam da se moramo naučiti govoriti "na *Jelačićevu* trgu", ako je to hrvatski ispravno i ako su u tome složni hrvatski jezikoslovci.

Smatram da je dužnost ne samo pisaca, nego cijeloga hrvatskoga naroda, koji je još do nedavna bio izložen brutalnom jezičnom genocidu, učiti i njegovati svoj hrvatski jezik. Postavlja se pitanje kako najdjelotvornije ostvariti taj nacionalni zadatak? Pitanje, koje neizravno potiču i spomenuta tri članka. Svakako, treba sustavno započeti jezičnim odgojem i obukom od prvih razreda osnovnih škola do sveučilišta, posvećujući predmetu *Hrvatski jezik* posebnu važnost. Također, posvetiti posebnu brigu hrvatskom jeziku u državnoj administraciji i medijima.

Obzirom na suprotna mišljenja koja se prirodno ukazuju u jezikoslovnim pitanjima, oslobođena domovina, suverena Republika Hrvatska, morala bi sustavno poticati djelovanje HRVATSKOG JEZIČNOG INSTITUTA. Ukoliko već nije osnovan (u svakom slučaju mislim da je nedostatna njegova odgojna djelatnost), možda bi bilo najpogodnije da taj Institut, kao politički neopredjeljena, općehrvatska nacionalna ustanova, djeluje u suradnji s jednom postojećom srodnom ustanovom, npr. s Hrvatskom akademijom nauka i umjetnosti, ili s Maticom hrvatskom, ili s obadvije. U svakom slučaju, ovaj Institut ne bi smio biti samo naučna jezikoslovna ustanova, nego i odgojna, koja bi dopirala do svih krugova hrvatskog društva, od intelektualnih do građanstva, radništva i seljaštva, a napose do hrvatske omladine.

* * *

Nakon što sam napisao ovaj osvrt, pročitao sam u *Vjesniku* dva *pisma čitatelja* koja se odnose na izložene teme: "Zbilja, što nam je taj genitiv posesivni (politički) toliko skrivio" Ante Krmpotića (6. kolovoza) i pismo profesorice Mirjane Horvat "Dopustite da svoj jezik hrvatski učimo s radošću, a ne sa strahom" (4. kolovoza)

Krmpotić ističe: " ... između nas i Srba, odnosno hrvatskoga jezika u odnosu na srpski jezik, kao da su zaboravili kako mi danas imamo u odnosu na njih najveću moguću razliku: suverenu i nezavisnu Republiku Hrvatsku i da nam više nije potrebno izmišljati neke posebne 'kategorijalne razlike', jer ih tako i tako ima mnogo bez naknadnog izmišljanja". ... "Hrvatska prošlost prepuna je genitiva posesivnoga i bez njega je, jednostavno, nemoguće zamisliti hrvatsku književnost i hrvatsku kulturnu povijet". I naglašava da je Lovro Katić na ploči podignutoj u zagrebačkoj prvostolnici u spomen na 1300. obljetnicu krštenja Hrvata "svjesno i promišljeno uzeo baš glagoljicu i genitiv posesivni, sugerirajući nam da je upravo ovaj oblik autentični oblik hrvatskoga jezika iz pradavnine baš kao što je i glagoljica autentično pismo Hrvata".

Misli Mirjane Horvat prihvaćam i bilježim kao zaključak ovog mojeg osvrta: ..." Svjesna sam toga da se jezik mora uvijek učiti i da ga nikada niste savladali apsolutno. Zato pažljivo i sa zahvalnošću pročitam svaki savjet stručnjaka ili samo 'jezičnih hobista' (kojih imamo sve više) i rado usvajam ono što mi je promaklo" .. " Voljela bih da jedni druge savjetujemo dobronamjerno (i ne samo o jeziku). Ljudi imaju različite mogućnosti u vezi sa stjecajem znanja (od školovanja do zavičaja), a svi moramo učiti trajno. Pa kad već imamo sreću da, napokon, imamo svoju slobodnu domovinu, dopustite, gospodo, da svoj jezik učimo i usvajamo s radošću, slobodno, a ne opterećeni predbacivanjima, strahom i frazetinama".

Radovan LATKOVIĆ

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA) U LISTOPADU

17. X. 1996. - prof. dr. Ivo Biondić: Velebitski ustanak

24. X. 1996. - mr. Svevlad Slamnig: Štefa Jurkić

NEZABORAVNA 60. GODIŠNJICA VELIČANSTVENOG EUHARISTIJSKOG KONGRESA U KRAPINI (28. i 29. VI. 1937)

Krapina je kao zagorska metropola prihvatila održavanje veličanstvenog Euharistijskog kongresa, a za to su bile obavljene solidne programske pripreme. Raznolike društvene djelatnosti prije toga bile su svestrano protkane plemenitom duhovnom snagom među katoličkim vjernicima Hrvatskog zagorja. Ta je snaga u minulim stoljećima ohrabrivala kršćanskom i nacionalnom izvornošću odricanja, samoprijegora i strpljenja. Žitelji su ustrajno branili svoje korijene i opstojnost, unatoč svim nedaćama. Preživljavajući na škrtoj bregovitoj zemlji, uzgajajući razne poljoprivredne kulture, uz raznovrsne rukotvorine kućne radinosti, u doba razvijenog obrta, te postepena industrijskog uspona, koji nažalost opet stagnira, ljudi nisu posustali nego su svejedno uspjeli u toj starodrevnoj Krapini, izgradivši po treći put župnu crkvu Sv. Nikole, franjevački samostan Sv. Katarine, a na uzvišenom su proplanku Trškog vrha u 18. stoljeću dali izgraditi zapaženu baroknu crkvu Majke Božje Jeruzalemske, s iznimnim slikarskim umijećem.

Brunuli su se o školovanju svoje djece i mladeži od 1590. godine, a mnogi od njih postali su zaslužni u pojedinim životnim oblastima crkve, kulture i znanosti. Brinuli se o izgradnji suvremenih prometnica, te o svemu drugome što je čovjeku na korist.

Sve je to predstavljalo stanoviti temelj u pripremi i izvođenju EUHARISTIJSKOG slavlja, a to su dokazali zdušnom djelatnošću mnogobrojni članovi katoličkih društava, s agilnim ondašnjim župnikom prečasnim Mirkom pl. Hranilovićem, koji je već održavanjem "Seljačkog festivala" uz proštenarsku crkvu na trškom Vrhu Majke Božje Jeruzalemske stekao zasluženi ugled među župljanima i svećenstvom Katoličke akcije da je smion i uspješan organizator, te da može pripremiti veće crkvene skupove. U tu je svrhu dr. Velimir Deželić napisao dramski tekst o prikazanju, koji je prožet legendom o čudotvornom kipiću Majke Božje Jeruzalemske na Trškom vrhu. Scenarij je pripremio dr. Marko Kiš-Radmio, a uglazbio ga je dr. Božidar Širola. Tom je prigodom izvođenje obavljeno uz sudjelovanje Križarskog bratstva, Marijine kongregacije - katoličkih žena i djevojaka, Hrvatskih katoličkih muževa Presvetog Srca Isusova. Bilo je to pod počasnim pokroviteljstvom preuzvišenog g. dr. Antuna Bauera, zagrebačkog metropolite.

Takav se uspjeh plodonosno odrazio na pripremu i održavanje EUHARISTIJSKOG KONGRESA u Krapini, pod veličanstvenim vodstvom preuzvišenog Zagrebačkog nadbiskupa-koadjutora dr. Alojzija STEPINCA. Poduzetni su krapinski vjernici raznobojnim cvijećem i slavolucima ukrasili kuće, ulične i parkovne prostore, a uredili su i prigodne sjenice oltara. Desetke tisuća zagorskih vjernika i preuzvišenog nadbiskupa, srdačnom je dobrodošlicom pozdravio dr. Edo KRUŠLIN (liječnik) ispred Gradskog poglavarstva Kraljevskog poveljnog trgovišta Krapine.

Svima je u nezaboravnu sjećanju ostala Lurdska procesija sa svijećama, s

uzvisine Trškog Vrha u Krapini. Njihov su odsjaj vidjeli i iz okolnih naselja, a zajednička je molitva iz vjerničkih duša brujala među brežuljcima kao zvuci crkvenih orgulja. Pratilo ih je i nekoliko limenih glazbi, zvuci su se na kraju pretapali u pobožne marijanske pjesme...

Izniman je osjećaj oduševljenja među vjernicima ostao nezaboravan. Propovjednički glas preuzv. dr. Alojzija Stepinca prenio je apostolske Božje poruke. Tako okrijepljeni Božjim blagoslovom, vjernici su iz Krapine otišli s ugodnim dojmovima. Sjećanje na Euharistijsko veličanstveno slavlje prenosi se od starijih na mlađe, a o tom je objavljen niz popularno pisanih članaka, u zagorskim novinama i listu "Hrvatska straža" u Zagorju. (Srećom primjerci su sačuvani u Arhivu Zagrebačke nadbiskupije, gdje ih je moguće ponovno pročitati, zahvaljujući susretljivosti stručnog osoblja).

Na spomen pružanja duhovnog ohrabrenja, očuvanja i širenja kršćanske vjere, ime dr. Alojzija Stepinca, kardinala Zagrebačke nadbiskupije, dobila je ulica u podnožju župne crkve Sv. Nikole u Krapini.

Takvo euharistijsko slavlje nakon 1937. g. nije viđeno, osim većih hodočasničkih posjeta Majci Božjoj Jeruzalemskoj na Trškom Vrhu, i to zbog minulog 40-god. nezavidnog političkog sustava i nastalih ratnih egzodusa što smo ih proživljavali, a nisu mimoišli ni katoličke vjernike u zagorskom kraju. Ipak očekujemo novo takvo euharistijsko slavlje i u doba samostalne LIJEPE NAŠE DOMOVINE HRVATSKE.

Antun Kozina

UPRAVO IZAŠLO!

PREPORUČUJEMO SVIM NAŠIM ČITATELJIMA!

DRUGO IZDANJE VRLO POPULARNE KNJIGE!

Možete naručiti kod:

HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Trg kralja Tomislava 21
tel./faks: (01) 431-950

Knjige

DANICA 1997.

Izašla je iz tiska Danica za 1997., najpopularnija edicija HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda). Ovaj put su u kalendariju slike hrvatskih velikana (a isto tako i u Džepnom kalendaru), a Zidni kalendar ima umjetničke reprodukcije. Kao i obično, u Danici su dva priloga na obojenom papiru (Braći izvan domovine i Mala Danica s nagradnim natječajem). Uz uobičajene rubrike (Zanimljivo i korisno, Diljem domovine, Lijepo i ugodno) tu su i nekrolozi članova i suradnika HKD-a, umrlih u proteklom razdoblju (R. Kupareo, A. Sironić, S. Bošnjak, J. Podolšak, M. Majnarić, Vjera Siebelt-Jakšić). Nakon općeg dijela i kalendarija odmah u uvodniku saznajemo da je odličja Predsjednika Republike (Danicu s likom Marulića i S. Radića) dobio ravnatelj i urednik HKD-a. To je u neku ruku satisfakcija HKD-u za kontinuitet vjernosti Crkvi i domovini. Gl. urednik Radovan Grgec iznio je svoje poglede na tu vjernost u članku "Lijepa naša". Posebni primjeri vjernosti jesu Stjepan Sulimanac, o kojemu piše Ivan Lacković-Croata, i Antun Ivandija, o kojemu piše Stanislav Vitković.

I u ovoj Danici javljaju se svojim prilozima redoviti suradnici seljaci i radnici, o kojima HKD vodi posebnu brigu, ali i suradnici iz redova inteligencije, laici i svećenici. Nabrojmo samo neka od imena ovogodišnjih suradnika: T. Vereš, M. Marčinko, M. Čalogović, M. Validžić, E. Kumičić, Ž. Brzić, I. Damiš, V. Bažant, S. Adamić, J. Kurtnaker, B. Kruz, A. Polegubić, B. Prosenjak, Z. Mužinić, N. Bakoš, M. Marinović, A. Pogačić, V. Vuković, M. Kovač, S. Slamnig, S. Dabelić, L. Buturac, L. Rudan, B. Kukolja, M. Horžinek, T. Hruškovec, I. Soljačić, M. Beutz, S. Džalto, N. Zuban, N. Garašić, A. Ćosić, M. Dugeč, M. Bango, Š. Jurišić, P. Šolić, I. Ružička, N. Ivanović, O. Piškorić itd.

Suradnik Marulića J. Braenović poslao je neke pjesme iz ostavštine Borisa Krasovca, koji je poginuo u Lepoglavi 5. VII. 1948. Ističemo to zato što se pogibija osmorice lepoglavskih robijaša toga dana često krivo datirala i o njoj se sasvim krivo pisalo (npr. kao da je toga dana ubijeno 8 milicajaca)*. Sva osmorica bili su u izolaciji, tzv. "crnom bataljonu, u kojemu su se nalazili i J. Braenović i R. Grgec). Isto tako valja istaknuti da je redovita suradnica Danice iz Australije, Antonija Grgurević, navršila devedeset godina života. S njezinom pjesmom, kao i obično, započinje rubrika "Braći izvan domovine". HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) posvećivalo je uvijek naročitu pažnju Hrvatima koji žive izvan granica domovine. O tom rječito govori i Danica za 1997. Usput napominjemo da je 90. godina navršio i prof. Luka Perinić, jedna od središnjih ličnosti stoljetne povijesti HKD-a. Toplo je svima preporučujemo.

G.M.

* Nakon Benigarove knjige o A. Stepincu, koji je tada bio u Lepoglavi, taj vrlo neugodni krivi podatak prenijeli su gotovo svi Stepinčevi biografi pozivajući se na J. Pintara. Međutim, J. Pintar je u svojoj knjizi "Četiri godine u Titovu paklu" o tom događaju pisao točno. Stoga je HKD i izdalo njegovu knjigu u hrv. prijevodu 1995.

ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST, br. 3, god. XXVII, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995. 395-610 str.

Treći je broj "Časopisa za suvremenu povijest" za 1995., koji objavljuje Hrvatski institut za povijest (ranije Institut za suvremenu povijest) tematski posvećen položaju hrvatskog naroda u Drugom svjetskom ratu. Ovaj broj navedenog časopisa čine radovi sa simpozija "Hrvati u Drugom svjetskom ratu", što ga je organizirao Institut za suvremenu povijest iz Zagreba 1995. godine. Glavni urednik "Časopisa za suvremenu povijest" dr. Jure Krišto istaknuo je da se u svim radovima koji su na simpoziju obrađivali određene aspekte navedene problematike, može vidjeti suglasje oko utvrđivanja povijesnih činjenica koje su do sada predstavljane vrlo jednostrano. Ujedno je napomenuo da se ne može očekivati potpuna suglasnost glede pojedinih političkih aktera u NDH, ili njenom političkom značenju, jer je pedesetgodišnja distanca prekratko razdoblje za potreban povijesni odmak od događaja o kojima bi se željelo stvoriti konačne sudove. No spomenuti je simpozij bio početak svestranijeg vrednovanja značenja NDH i političkih opcija koje su u ono vrijeme bile sudbonosne za hrvatski narod.

U radu simpozija o položaju hrvatskog naroda u drugom svjetskom ratu sudjelovao je niz poznatih znanstvenika koji su govorili o političkom, gospodarskom i kulturnom stanju hrvatskog naroda u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Jere Jareb, profesor Saint Francis Collega iz SAD-a, autor je članka "Hrvatski narod u Drugom svjetskom ratu", u kojemu je istaknuo da je u predvečerje svjetskoga sukoba javno mišljenje u hrvatskom narodu bilo sklono uspostavi samostalne hrvatske države, što je posljedica atentata na S. Radića i uvođenja Aleksandrove diktature. Jareb je ukazao da su se na hrvatskoj političkoj sceni pojavile tri različite političke opcije, koje su predvodili A. Pavelić, V. Maček i Komunistička partija Hrvatske, te ustvrdio da je tijekom drugog svjetskog rata hrvatski narod bio za obnovu samostalne države. Po njegovu mišljenju, hrvatske političke elite ustaška, seljačka i komunistička nisu ostvarile željene ciljeve, pa je posljedica bila komunistička diktatura od 1945. do 1990. godine. Jareb najveću odgovornost za događaje tijekom i neposredno nakon rata u Hrvatskoj pripisuje dru A. Paveliću, koji je imao mogućnosti da Hrvatsku nakon kapitulacije Italije 1943. godine približi zapadnim saveznicima. Isto je tako iznio mišljenje da je dr. V. Maček pogriješio kad se povukao iz političkog života i preko Krnjevića nastavio politiku sporazuma sa srpskim političarima. Posljedica takvog postupanja u tim vremenima bio je kraj političke karijere V. Mačeka već 1941. godine, drži Jareb, a hrvatski su komunisti dobrim djelom zaboravili hrvatske narodne interese i ostali lojalni komunističkoj utopiji.

U članku pod naslovom "Proturječnosti hrvatskog partizanskog pokreta" Nada Kisić-Kolanović iznijela je prilike u hrvatskom partizanskom pokretu i prikazala na koji su način hrvatski partizani htjeli riješiti nacionalno pitanje. Autorica je napomenula da su međunarodne okolnosti pri kraju drugog svjetskog rata bile protiv samostalnosti hrvatske države, iako hrvatsko mnijenje nije prihvaćalo utapanje u novu Jugoslaviju. Ukazala je i na činjenicu da se hrvatski partizanski pokret ne treba

potpuno poistovijetiti s komunističkom ideologijom, jer je 1941. godine nacionalni opstanak i za hrvatske komuniste bio važno pitanje, ali da Komunistička partija Hrvatske možda i nije bila dorasla nacionalnoj zadaći, zbog isticanja klasnog pitanja. Osnivanje ZAVNOH-a autorica je ocijenila kao uzrok novog razdora među Hrvatima, jer je taj postupak kao cilj imao uspostavljanje federalne Hrvatske, ali unutar državnog okvira Jugoslavije.

U ZAVNOH-u je temeljno bilo hrvatsko pitanje, istakla je autorica, u njemu se okupilo mnogo nekomunista, no zbog isticanja važnosti hrvatskog Sabora, isticanja građanskih sloboda te sve manje nazočnosti elemenata komunističke ideologije u javnim nastupima, čelnik hrvatskih komunista, A. Hebrang, sukobio se s vodstvom KPJ, koje ga je optužilo za skretanje s partijske politike, što je i dovelo do Hebrangova smjenjivanja. N. Kisić-Kolanović ukazala je na kraju članka da su komunistički čelnici antifašizam upotrijebili kao sredstvo da bi s jedne strane, ocrnili Hrvatsku, a s druge strane iskoristili snagu KPJ, koja je, po njima, bila najzaslužnija za pobjedonosni ishod rata te uklanjanje svih političkih protivnika.

U članku pod naslovom "Hrvatska seljačka stranka u ratu 1941.-1945." Zdenko Radelić je istaknuo da je razdoblje rata bilo i početak razdoblja nestajanja HSS-a iz političkog života Hrvatske. Osnovni razlog političkog nestajanja HSS-a Radelić je vidio u politici čekanja i sporazumijevanja, što su je zagovarali stranački prvaci, a imala je izvorište u mišljenju da su mali narodi samo statisti u većim svjetskim sukobima. Radelić je napomenuo da su čelnici HSS-a podcijenili snagu SSSR-a u tadašnjim političkim prilikama, te da su za stvaranje novih političkih odnosa, u kojima je dominirala KPJ, bili presudni vojska i policijski aparat, koji su kontrolirali komunisti. Oni su ujedno iskoristili nacionalno pitanje koje su povezali s uspostavom pravednijeg socijalnog sustava, i tako privukli dio hrvatskog pučanstva koje je očekivalo rješenje pitanja hrvatske državnosti unutar federacije republika južnoslavenskih naroda. Z. Radelić zaključio je članak mišlju da HSS nije vodio računa o djelatnoj politici unutar zemlje, a ni o velikim promjenama u svjetskoj politici, te je na kraju rata marginaliziran, a nekoliko je godina nakon završetka rata i nestao s političke scene.

Jure Krišto, glavni urednik "Časopisa za suvremenu povijest", obradio je u tekstu "Katolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" pitanje odnosa Katoličke crkve prema ustaškom režimu i osvrnuo se na dosadašnje interpretacije koje je potrebno revidirati. Kao prvo, ukazao je da je Vatikan imenovanjem Ramira Marconea predstavnikom Sv. Stolice pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, potvrdio vjernost načelu da se ne priznaju države nastale tijekom rata, ali da je potrebno zaštititi katolike koji se nalaze u području vojnih operacija. Navedene činjenice pobijaju često navođeno mišljenje da je Vatikan de facto priznao NDH 1941. godine.

Krišto je istakao da su mnogi katolički predstavnici protestirali protiv rasnog zakonodavstva i progona koji su se događali u NDH. Na biskupskoj konferenciji u studenom 1941. godine hrvatski su biskupi tražili od Pavelića da se Srbima zajamče građanska prava, te da politika pokrštavanja Srba nije bila pokrenuta u Crkvi, već su je provodile same vlasti. Sv. Stolica, ukazao je Krišto, poslala je nadbiskupu Stepincu uputu o statusu povratnika u katoličtvo, ali je ta

mjera bila usmjerena protiv nastojanja vlasti NDH da vrati u katolicizam one osobe koje su u Jugoslaviji bile prisiljene prihvatiti pravoslavlje. Autor je istaknuo da je zagrebački nadbiskup Stepinac u Europi bio poznat po prosvjedima protiv politike rasne netrpeljivosti, te da se koristio građanskom neposlušnošću i javnim prosvjedima protiv politike vođene rasnim načelima, što se vidjelo u Stepinčevu prosvjedu Paveliću protiv odluke da Židovi moraju nositi posebne oznake. Glede odluke o osnivanju Hrvatske pravoslavne crkve, Krišto je kao vjerojatno objašnjenje prihvatio mišljenje Petra Lazića, službenika HPC-e, koji je rekao da se preimenovanjem Pravoslavne crkve u NDH nije izričito govorilo o tome da su svi njeni pripadnici hrvatske narodnosti, već da su članovi Crkve koja, po tradiciji, nosi ime države u kojoj djeluje. Pri tom je ukazao na reakcije predstavnika SPC-e tijekom rata, koji su od 1941. godine širili vijesti o navodnim masovnim pokoljima Srba i krivici katoličkog svećenstva za to. Krišto je istaknuo da je razmjerno mali broj svećenika pristupio ustaškom pokretu, ali da je dio svećenika pristupio Titovim partizanima, pa su poslužili kao oruđe KPJ kod preuzimanja vlasti. Katolička se crkva zalagala za spas hrvatske države, procijenio je autor, ali se držala stava da ne može živjeti s bilo kakvim političkim ustrojem, a predstavnici Crkve najviše su strahovali od stvaranja komunističke države. Tijekom rata partizani su se koristili i primjerom zagrebačkog nadbiskupa u promidžbi osude fašizma i nacizma, ali je do zaoštravanja došlo 1945. godine. Iz ideoloških je razloga počelo sustavno ocrnjivanje nadbiskupa Stepinca i Katoličke crkve. Završavajući članak, J. Kršto je naveo i riječi Louisa Breiera, predsjednika Udruženja američkih Židova, koji je rekao da je nadbiskup Stepinac bio jedan od rijetkih ljudi u Europi koji je osuđivao nacizam i podigao glas protiv nametanja žute zvijezde, ističući da je to povreda ljudskog dostojanstva.

Rad Mihaela Sobolevskog "Uloga četnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj"bavi se trima problemima: ulogom četničkog pokreta u teritorijalnom rastrojstvu NDH, suradnjom četnika s vojnim i civilnim vlastima NDH, i nastojanjem četnika da u svoje redove privuku hrvatsko pučanstvo. Sobolevski je ukazao na dominantnu velikosrpsku političku liniju četničkog pokreta, iako su četnici isticali Jugoslaviju kao ideal. Iako su u nekim krajevima Kraljevine Jugoslavije bili zabranjeni, četnike su podržavali vojni krugovi države i kraljevski dvor. Godine 1941., napomenuo je Sobolevski, četnici su nastojali suradnjom i sa silama Osovine i zemljama antihitlerovske koalicije ostvariti projekt velike Srbije, koja bi obuhvaćala golemo područje od sjeverne Albanije do Karlovca, a Hrvatska bi bila svedena na područje oko Zagreba. Četnici su odmah po raspadu Jugoslavije 1941. nastojali da Italija potpuno anketira Dalmaciju, pa iako Talijani zbog savezničkih obveza nisu mogli taj prijedlog potpuno provesti pomagali su srpsko pučanstvo, koristili četnike za borbu protiv partizana i uništenje hrvatskog i muslimanskog pučanstva. Četnici su planirali pripajanje istočnih dijelova BiH Srbiji, kao i pripajanje nekih hercegovačkih dijelova i grada Dubrovnika Crnoj Gori. Slični su planovi postojali i za Srbe u Lici, sjevernoj Dalmaciji i BiH. Na temelju ovih činjenica Sobolevski je zaključio da su četnici i u partizanskim planovima i u NDH vidjeli opasnost za stvaranje velike Srbije. Primjere pregovaranja i suradnje

vlasti i četnika, Sobolevski je objasnio s jedne strane, interesom i Nijemaca da četnike usmjere protiv partizana, a s druge strane vlasti su u NDH nastojale smanjiti ustanički val i utjecaj partizana i četnika na srpsko pučanstvo. Potpisivanje suradnje s pojedinim četničkim zapovjednicima bilo je posljedica zajedničke želje da se suzbije utjecaj partizana. No već 1944. godine, istaknuo je autor, vlasti NDH su jasno isticale da su četničke postrojbe opasne za opstanak države i da ih treba razoružati. Što se tiče sudjelovanja Hrvata u četničkim postrojbama, Sobolevski je istaknuo da su postojala dva odreda, Splitsko šibenski i Dubrovačka brigada, koje su okupile malobrojni sastav, a činili su ih Hrvati jugonacionalisti. Autor je završio rad napomenom da je ova problematika područje koje se mora još šire istražiti.

Položaj HSS-a tijekom NDH i veze članova HSS-a sa zbivanjima oko puča Vokić-Lorković obradio je Jozo Ivičević u tekstu "Politički program ratnog HSS-a i puč Vokić-Lorković". Autor je ocijenio da su se ustaše po preuzimanju vlasti okomile i na HSS, koji je isto želio hrvatsku državu, ali da je čekao iskrcavanje saveznika na jadransku obalu, kako bi vojne snage NDH počele zajedničke akcije sa saveznicima. Ostvarenje tog plana ovisilo je o povezivanju s dijelom ustaškog vodstva koji je tome bio sklon. Ivičević je Pavelićev postupak prema Vokiću i Lorkoviću i ostalim članovima "puča" objasnio Pavelićevim odbijanjem da preda vlast iz ruku te strahom od moguće reakcije Nijemaca. Ivičević je zaključio da A. Pavelić nije kriv što se nije ostvario plan o stvaranju demokratske hrvatske države u vrijeme rata, što su planirali u HSS-u, već da najveću odgovornost snose jugoslavenski, odnosno hrvatski komunisti.

Razmatrajući pitanje nestanka NDH 1945. godine Anđelko je Mijatović u članku "Politički i vojnički kraj NDH" opisao završne borbe u svibnju 1945. godine i zaključio da je politički kraj NDH došao u trenutku kad je njeno političko vodstvo napustilo državni teritorij, te završio uhićenjem hrvatske vlade u Koruškoj i prestankom djelovanja njenih državnih i političkih institucija. Vojni kraj NDH zbio se predajom hrvatske vojske kao institucije na Bleiburškom polju. Mijatović je istakao da su postupci partizanske vojske prema zarobljenim pripadnicima hrvatske vojske i civilima pretvorili Bleiburg u simbol najstrašnijeg hrvatskog stradanja, fizičke i političke likvidacije hrvatskog naroda.

Analizirajući povijesno značenje ZAVNOHA, Hodimir je Sirotković u tekstu "Državnopravno značenje odluka ZAVNOH-a za izgradnju državnosti Hrvatske u drugom svjetskom ratu", istakao da je upravo preko postojanja ZAVNOH-a Hrvatska ušla u pobjedničku antifašističku koaliciju, pa je na tom temelju nastala i današnja Republika Hrvatska. Autor je podsjetio i na riječi predsjednika F. Tuđmana koji je napomenuo da je u antifašističkom pokretu stvorena federalna država Hrvatska, a na temelju stečevina antifašizma stvorene su pravne pretpostavke za izlaz iz Jugoslavije i proglašenje nezavisnosti.

Sirotković je ukazao na značenje odluka ZAVNOHA za moguću reintegraciju Međimurja, Baranje, Dalmacije i Istre s maticom Hrvatskom, te naglasio da je velik broj Hrvata pao u borbi na strani antifašističke koalicije. Odbacivanje totalitarnog nasljeđa fašizma i boljševizma, zaključio je Sirotković, bilo je bitno za demokratsku legitimaciju suvremene Hrvatske, a prošlost bi mladim generacijama trebala

biti poučna kako ne bi ponavljali stare zablude.

Dubravko se Jelčić, u članku pod naslovom "Kulturni život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", osvrnuo na kulturne prilike u vrijeme postojanja NDH. Kao prvo, rekao je da je hrvatski narod želio samostalnu državu 1941. godine, ali da se mora uvažiti činjenica da se nije slagao s poredkom u državi. Velik dio Hrvata poglavito se borio za državu, napomenuo je Jelčić, a ne za poredak u njoj. Jelčić je kao najznačajniju značajku kulturnog života u NDH istaknuo činjenicu da se u kulturi nimalo nije osjećao totalitarizam. Kulturni su život stvarali svi koji su u njemu sudjelovali, a tiskala su se djela i engleskih, američkih i ruskih autora, kao i djela mladih autora. Djelovala su četiri državna kazališta, a po Jelčiću je državna politika prema izvođačima židovskog ili srpskog podrijetla bila daleko tolerantnija nego što bi se očekivalo. Jelčić je naveo primjer da je njemačko poslanstvo protestiralo zbog nastupa opernog umjetnika Lea Mirkovića, koji je bio Židov, a vlasti isto tako nisu ništa poduzele protiv Bele Krleže. Većina profesora jugoslavenske orijentacije nije uklonjena, ističe Jelčić, a ni na Sveučilištu nije došlo do uklanjanja nastavnika židovskog porijekla već su tijekom 1943. godine umirovljeni. Jelčić je članak zaključio tvrdnjom da te i mnoge druge činjenice potvrđuju visoki stupanj slobode u području kulturnog stvaralaštva u NDH, što se ne može reći za slobodu stvaranja u komunističkoj Jugoslaviji.

Mira Kolar-Dimitrijević u tekstu pod naslovom "Hrvatsko gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" analizirala je stanje NDH. Zaključila je da je uslijed izdvajanja Dalmacije i Međimurja hrvatsko vodstvo usmjerilo napore prema bosansko-hercegovačkim prostorima, računajući da je sprega gospodarstva NDH s Njemačkom samo privremena karaktera. Negativne prognoze o gospodarskoj propasti države, istakla je M. Kolar-Dimitrijević, ostvarile su se tijekom 1943. godine, jer je područje NDH bilo ratno, pa se prevredni planovi nisu ni mogli ostvariti. Interesi Njemačke i Italije nisu bili u skladu s hrvatskim željama, a devastacija hrvatskih područja za i pred sam kraj rata potpuno je uništila gospodarstvo. Obnova, koju su nakon rata proveli partizanski kadrovi, zaključila je autorica, provedena je na leđima srednjih društvenih slojeva uz uništenje bogatog sloja pučanstva.

Osim spomenutih opširnijih članaka u *Časopisu za suvremenu povijest* 3 (1995) koji je posvećen hrvatskom narodu u drugom svjetskom ratu, tu su još i radovi dra. Vladimira Žerjavića, "Demografski i ratnici gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu", Ante Krmpotića, "Organizacija srednjoškolske (gimnazijske) nastave u Zagrebu u ratnim školskim godinama 1943/44. i 1944/45" i Zvonimira Jelinovića "Hrvatska vojska (domobranstvo) i obrana". U časopisu je i objavljeno više prikaza knjiga domaćih i stranih autora.

Zlatko Kudelić

PJESNIČKI ALBUM SLIKA

(Josip Jakov Planinić: Na izvorima ljepote, Matica hrvatska, Osijek, 1996.)

Nekoliko mjeseci nakon objelodanjenja zbirke duhovnih pjesama *Čežnja za bjelinom*, osječki se pjesnik Josip J. Planinić u knjižarskim izlozima pojavio s novom zbirkom pjesama *Na izvorima ljepote*. Pjesme iz obje zbirke nastajale su istodobno, pa zajedno otkrivaju pjesnikov duhovni svijet stvoren posljednjih petnaestak godina njegova života te konačno i javnosti potvrđuju njegov svjetonazor, izravno najavljen već u pjesmama i kratkom životopisu iz *Čežnje za bjelinom*.

Zbirku pjesama *Na izvorima ljepote* čine sto haikua pisanih u tzv. sedam naesteračkoj monostrofi, sastavljenoj od tri stiha s uobičajenom metričkom shemom japanskih haikua 5-7-5, te s uobičajenom naznakom o vremenu zbivanja haikuom opisana događaja. Iako se, pri pisanju Josip J. Planinić nastojao što više duhovno prilagoditi japanskom načinu razmišljanja i shvaćanju svijeta, te vjerno slijediti pjesničku struju što ju je u hrvatskom pjesništvu afirmirao Vladimir Devide, u njegovim haikuima na površinu izbija snažan duh hrvatskog jezika, koji često narušava metričku japansku haiku-shemu pri izboru mjesta cezure. Odustajanje od pravila što ih nalaže strani pjesnički oblik i njihovo mijenjanje prema pravilima hrvatskoga jezika potvrđuje, unatoč izboru japanskog pjesničkog oblika, jak osjećaj Planinićeve pripadnosti hrvatskom pjesništvu, a prilagođavanje oblika pjesme njezinu sadržaju ukazuje i na njegovu duhovnu samosvojnost i u skladu s njom, potrebu za vlastitim pjesničkim izrazom.

Podatak prema kojemu se može prepoznati godišnje doba, a prema pravilu o sastavljanju japanskog haikua mora biti u njemu istaknut, prizvao je i podatke o prostoru i zbivanju radnje. U haikuima Josipa J. Planinića možemo uvijek odrediti događaj, likove koji u njemu sudjeluju (uglavnom su to biljke i životinje), doba dana ili godine te prostor u kojemu se događaj zbiva. Zbirka *Na izvorima ljepote* stoga podsjeća na album slika što ga čine snimci kratkih zbivanja u prirodi, pomno odabrani okom budna promatrača, te obogaćeni povremenim jasnim iskazima njegova čuđenja, iznenađenja, razdraganosti i klicanja ljepoti "uhvaćena" trenutka.

Haikue Josipa J. Planinića mogli bismo ukratko odrediti kao one u kojima su se stopili japanski pjesnički oblik, hrvatski jezični duh, hrvatski prostori (Osijek, Kopački rit, Zagreb, Velebit, Medvednica, Vlašić, Vranica, Hvar...) i pjesnikova svijest o stalnoj nazočnosti božjeg Duha, koju smo već upoznali iz pjesama u zbirci *Čežnja za bjelinom*, a na nju upozorava i izbor mota, zajednički objema zbirkama. Iako u svojim haikuima pjesnik ne razgovara s duhovnim bićima, kao što to radi u svojim duhovnim pjesmama, svijet prirode oživljen je pjesnikovim duhom (djelići prirode postupkom personifikacije dobivaju ljudske tjelesne i psihičke osobine, npr. čamci leže potrbuške, jesen ima odjeću koju može skinuti, vjetar je blag i miluje ljudima lica da bi ih obradovao, oblak ima oči kojima može gledati itd.) i u njemu se oslikava vjerska misao o sveprisutnom životu, miru, radosti i ljubavi.

L. Golić

VRIJEME POD DIKTATOM

(Nelly Sachs: Put u neprah — izbor iz djela, Školska knjiga, Zagreb 1995.)

"Vrijeme pod diktatom. Tko diktira? Svi! S izuzetkom onih koji leže na leđima poput kukca pred smrt", — tako velika pjesnikinja njemačkog jezika Nelly Sachs (1891-1970), rođena u Berlinu,

oslikava svoju epohu kojoj je zločin bio glavno obilježje i malo je kome kao njoj uspjelo izreći tragediju židovske rase kojoj je i sama pripadala.

Za svoje pjesničko djelo dobila je najveće priznanje: Nobelovu nagradu 1966. godine.

Iako povjesničari književnosti njezino djelo svrstavaju u zakašnjeli ekspresionizam, moramo reći da je Nelly Sachs stvarala u vrijeme kad i Paul Celan, jedan od najvećih njemačkih pjesnika 20. stoljeća, u čijem se djelu zrcale vodeće struje filozofije egzistencije i koji je po mnogima veliki pustošnik misli.

Čitavo djelo Nelly Sachs izazvano je tragedijom drugog svjetskog rata i smrt je uzela dominantnu ulogu u njezinu stvaranju. Opisuje i opjeva stradanja Židova, ali se pita i o počiniteljima i onima koji su mogli podići svoj glas i zaustaviti ponešto od te svirepe patnje.

Pjesme tvore pogrebnu povorku stradalom izabraniku. S vremenom se njezin plač stišava te se umjesto boli nadomiješta vedrina.

Smrt joj znači oslobađanje (a i sama je dospjela u progon u Švedsku u kojoj je i pokopana a kasnije "uvezena" u Njemačku kao počasni građanin).

Za njeno pjesništvo kažu da je metaforično, hermetičko, mistično, šifrirano i da se za razliku od drugih razlikuje po intenzitetu i isključivosti. Svijet se premiješta u jezik, zbivanje u svijet... ali se ipak "penje kao glazba i svjetlo u nebo".

U pjesmi *RUKE/vrtlari smrti* pita se: *"Ruke/što ste činile/dok ste bile ruke male djece?/ jeste li držale usnu harmoniku,/ grivu konjića za ljuljanje,/grabili majčinu suknju u mraku,/...*

Dakle izrečena je fluidna osjećajnost i nježnost malenosti, ali već u slijedećoj pjesmi ODAVNO SMO, iako nikoga ne optužuje, svom jačinom naglašava opsesiju uništenja. *"Prislonite,/o prislonite osluškujuće uho/ na dan uništenja na zemlji/ I čut ćete /kako u smrti/ počinje život.*

Mogli bismo i dalje citirati, ali tko zna gdje još prebiva posljednji živi dah? Dah što ga samo sjećanje može vratiti, ali i u njemu se otkliznulo nešto od praha. Eto čovjek je nosio cipele od dobro uštavljene teleće kože (nije li to isto tele ljubila njegova majka krava?).

Ovoj je pjesnikinji uzajamnost odredište i kad se pita:

Na čemu je počivao tvoj posljednji pogled?

Možda na kamenu, simbolu egzistencije? Ali stvar je u Božjoj vlasti *"Iz pjeska svjetlo će izrasti (Preobrazba svijeta)*

Vjeruje u bolji i pravedniji svijet jer sve što je bilo gorko, bilo je gorko za jučer. To jučer ne postoji samo kod onih koji su kadri snagom novog pogleda gledati prema naprijed, uvjereni da su prošlost i sadašnjost u vječnom sada i da se ono što se događa jednome, zapravo događa i drugome.

Što reći za ovu pjesnikinju, osim da je cijelo njezino djelo kolijevka u koju je Bog usadio ljubav? Humano je i kome se jednom "zalijepi" za dušu morat će ga iščitavati ponovo.

Melem je to jednoj rani, dolazeća svjetlost našoj žalosti.

Ono je i opomena *zato da progonjeni ne postanu progonitelji.*

Nelly Sachs poznaje širinu i dubinu ljudske naravi, ali i njezine granice. Iako ljubi svom snagom, ne doseže ono za čime čezne, jer sam Bog ljubi božanski, a čovjek u svojim ljudskim okvirima.

Ne dokida prirodnost i ne postavlja granice prema negativnom. U poeziji, kao i u objavi, ostaje granica misterija. Jedno i drugo nedokučivo je, jer je Božje.

Nemoguće je pjesništvo Nelly Sachs odvojiti od njezina života. A i jedno i drugo posjeduje žalosnu veličinu.

Stoga završimo njenim stihovima:

"Opet je netko u mukama
našao bijeli ulaz-
šutnja- šutnja- šutnja-
Unutrašnji jezik izbavljen
koje li pobjede-
Ovdje sadimo poniznost-
(nadgrobni natpis)

Gojko Polegubić

PJESNIK I PROZAIK MAJNARIĆ

(Jakov Majnarić, Izabrane pjesme i proza. Izabrao i priredio za tisak Ivan Brajdić, Matica hrvatska — Ogranak Delnice, Delnice 1996.)

Svakom je lako razvidno da je u hrvatskoj književnosti djelovalo mnogo pisaca, ali su, naravno, relativno malobrojni ostavljali vrijedna djela i obrađivani ili spominjani u književnopovijesnim sintezama i u enciklopedijama. Ipak nerijetko nailazimo i na stanovita otkrića, na koje književno ime poznato slabo ili uglavnom nepoznato. Jedan je od takvih primjera Jakov Majnarić (1838-1916), autor kojem je Ogranak MH u Delnicama osamdeset godina nakon smrti objavio u rodnim Delnicama prvu knjigu. Radi se o izboru pjesama i proznih tekstova koji je priredio Ivan Brajdić, plodni prozaik, književni kritičar i prevoditelj. Naravno, nije Majnarić istaknuti hrvatski pisac, no svakako je zaslužio ukoričenje izbora iz vrlo opsežna opusa. Sada nam postaje sasvim jasno zašto ga je Rudolf Strohal nazvao poznatim omladinskim piscem u autobiografiji uvrštenoj u knjigu *Uz Lujzinsku cestu,* Zagreb 1936, gdje se spominje da je Strohalu Majnarić bio učiteljem u Lokvama.

Majnarićeva knjiga strukturirana je tako da je najprije objavljena pjesma Ljudevita Varjačića "Jakovu Majnariću", zatim studija Ivana Brajdića "Zaboravljeni goranski pjesnik i pripovjedač" i nekrolog Dragutina Hirca "Omladinskom pjesniku i piscu Jakovu Majnariću u spomen". Izbor kvalitetom još uvijek veoma različitih pjesama odnosi se na 50 naslova, a proznih zapisa ima petnaest. Na kraju nalazimo bibliografiju Jakova Majnarića i literaturu o njemu.

U pripremanju Majnarićeve knjige vrlo je znatan posao obavio Ivan Brajdić, koji nas obavještava o piščevu životu, osobito o njegovu pedagoškom i književnom radu. Tu nailazimo i na nemalo iznenađenje, na spoznaju da je poznatu pjesmu "Na te mislim" napisao upravo Jakov Majnarić, kako to u Bršljanu 1897. ističe Slavoljub Magdić. Međutim već zagledanje u Antuna Barca (*Hrvatska književnost,* str. 70.) pokazuje da je tu pjesmu napisao Vladimir Nikolić. Jasno se pokazuje da je hrvatska mladež rado čitala Majnarićeve pjesničke tekstove, ali i to da on nije bio, kako kaže Brajdić, "samo omladinskim pjesnikom i piscem". Iako nekad dosta poznat, nije Majnarić mnogo obrađivan u novije doba, pa je Ivan Brajdić morao prionuti na doista nezahvalan rad pregledavanja danas teško dostupnih listova i časopisa. Mislim da je u poslu uspio, ali će Majnarićevo djelo trebati i dalje proučavati, pa ću dodati i nešto svojih napomena. Naime, neće biti da je otac Jakova Majnarića Luka "bilježio... narodne priče i pripovijetke na delničkom narječju, što ih je kasnije Rudolf Strohal

uvrstio u svoju *Knjigu hrvatskih narodnih pripovjedaka* (1901)", str. 8; te je pripovijetke zapisao sam Rudolf Strohal, a njegov pripovjedač Luka Majnarić bio je osjetno mlađi od Jakova Majnarića, pa mu nije mogao biti ocem. Brajdić nije naišao ni na jednu Majnarićevu pjesmu na delničkom govoru, no on je autor dviju dijalektalnih pjesama uvrštenih u Strohalovu knjigu narodnih pripovjedaka iz 1901, str. 222-223. Dakle, približno paralelno s Matoševim "Hrastovačkim nokturnom" javlja se kajkavskim pjesmama i Jakov Majnarić. Te pjesme, korigirane u pogledu grafije i s ispravljenim pogreškama, bilo bi vrlo korisno ponovno objaviti. Dodao bih da je 1974. u 31. knjizi *Građe za povijest književnosti hrvatske* posvećenoj Gajevoj uredničkoj ostavštini objavljena i pjesma J. M. Delničanina "Njoj!" U bilješci (str. 50) Jakša Ravlić je napisao: *"J. M. Delničanin,* priređivaču nepoznat, pa je kao takav i nastupio, budući da je bio neki prijatelj knjige i jezika svoga naroda. Pjesma nije tako slaba, jer — koliko znamo — u 'Danici' i 'Narodnim novinama' tiskano je i lošijih stihova, pa bi naš zaključak bio da pjesma nije tiskana zbog anonimnosti pisca, i zbog baš ne velike vrijednosti sdtihova." Na tu je činjenicu već upozoreno (*Dometi*, 15/1982, br. 8-9, str. 130) s iznesenim mišljenjem da se radi o pjesmi Jakova Majnarića. Svakako je Ivan Brajdić dobro postupio ne osuvremenjujući jezično ili kako drugačije Majnarićeve tekstove, a o njegovu jeziku i pravopisu još će biti potrebno raspraviti.

Sve u svemu, delnički Ogranak MH zaslužuje pohvale za uglavnom ozbiljno priređeno, izdanje, likovno uspjelo i književno nezanemarivo.

Josip Lisac

ZDENKO RADELIĆ, HRVATSKA SELJAČKA STRANKA 1941.-1950.

(Hrvatski institut za povijest, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Monografije i studije, knj. 3, Zagreb, 1996., 256 str.)

Knjiga Z. Radelića "Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950." koju je objavio Hrvatski institut za povijest, obrađuje problem političkog djelovanja HSS-a od raspada Jugoslavije 1941. godine, pa do prestanka djelovanja HSS-a 1950. godine. Autor je napomenuo da u dosadašnjim istraživanjima spomenuto razdoblje nije posebno istraživano, jer uvriježilo se mišljenje da je od svibnja 1945. godine Komunistička partija uspjela potpuno preuzeti vlast u svoje ruke. No izvorna je građa pokazivala drukčiju sliku: sve do 1950. godine nastojali su određeni predstavnici HSS-a djelovati među pučanstvom, iako su mogućnosti za uspjeh bile bitno smanjene. Radelićeva knjiga prati položaj HSS-a i pojavu različitih struja unutar stranke od uspostave NDH, pa do njena gašenja 1950. godine. Autor je iznio mišljenje da su za HSS najveći udarac bile izmijenjene političke okolnosti u kojima se stranka našla 1941. godine. Kako je stranka djelovala više kao politički pokret nego strogo profilirana stranka, došlo je do brze diferencijacije unutar stranke, koja je bila uvjetovana raznolikošću mišljenja i interesa. No u vrijeme rata broj sljedbenika i komunističkog i ustaškog pokreta povećavao se upravo pristupanjem članstva HSS-a.

Ustaški je pokret, istaknuo je Radelić, načinom rješavanja postojećih političkih pitanja bio u dubokoj suprotnosti s ideologijom mirotvorstva koje je zastupala HSS, a protivljenje stranke politici ustaškog pokreta iskazivalo se pasivnošću i isčekivanjem pobjede antifašističkih snaga, te intervencijom izvana.

Dio članstva podržao je ustaše zbog činjenice da je ustaški pokret težio osiguranju suverenosti hrvatskog naroda na njegovu etničkom i povijesnu prostoru. Ustaški je režim pokušao privući stranačke prvake na svoju stranu, npr. kod sazivanja Sabora 1942. godine, ili pregovorima 1943. godine, no poslije neuspjela puča Vokić-Lorković 1944. godine, mnogi članovi vodstva zatočeni su, a A. Košutić prebjegao je partizanima.

Što se tiče odnosa komunističkog pokreta i HSSa, Radelić je istaknuo da je Komunistička partija isticala promjene u korist seljaka, federalizam i republikanstvo, što je privlačilo mnoge pristalice HSS-e. U krajevima gdje nije bilo masovna pristupa borbi protiv Nijemaca i ustaša partija je nastojala mase privući programom preustrojstva Jugoslavije koja bi se temeljila na republikanizmu i federalizmu, socijalnim reformama i slavenskoj solidarnosti. Time je partija prikrivala pravi sadržaj njenih namjera. Odgovarala joj je pasivnost vodstva HSS-a, jer je na svoju stranu mogla privući srednji i niži kadar stranke i time razbiti HSS. Samo je kao saveznika morala prihvatiti bana Šubašića, a kasnije i J. Šuteja. Ban Šubašić nadao se da će, uz pomoć demokratskih zemalja Europe, pa i SSSRa, spriječiti potpunu prevlast Komunističke partije. Nakon 1945. godine unutar HSS-e postojale su dvije skupine: prvu je vodio Ivan Šubašić sa suradnicima inž. F. Gažijem, dr. T. Jančikovićem i Pavlom Pocrnićem, a držali su da do izbora za Ustavotvornu skupštinu treba prihvatiti kompromise, nametnute od vladajuće Komunističke partije.

Druga je skupina bila okupljena oko inž. Augusta Košutića, a slijedila je stavove dra Vlatka Mačeka koji je iz inozemstva slao upute da se ne izlazi na izbore, jer je komunističkom režimu predviđao kratki vijek trajanja. U tu je skupinu spadala i udovica Stjepana Radića, Marija Radić, koja je izdavala list *Narodni glas*. Ova je skupina odbacivala sve stečevine komunističkog režima isto kao što su prije njeni pripadnici odbacivali ustaški režim. Priznavali su samo oslobođenje države, a u poslije ratnom su razdoblju zahtijevali uvođenje punih građanskih sloboda, te slobodne izbore.

Radelić je ukazao i na osnivanje Hrvatske Republikanske seljačke, stranke 1943. godine, čiji su pokretači bili niži članovi HSSa nezadovoljni pasivnošću vodstva tijekom rata, a koji su uoči rata bili bliski s komunistima. HRSS je trebala privući seljaštvo u borbu protiv ustaša i Nijemaca, a poslije rata trebala je preuzeti vodstvo HSSa, čime bi se elimirao V. Maček, kao najveći protivnik Partije. HRSS je, po ocjeni autora knjige, služila komunistima za stvaranje privida višestranačkog sustava. No nakon rata i učvršćenja vlasti Komunističke partije i sama je HRSS nestala s političke scene. Radelić je napomenuo da su komunisti pokrenuli oštru kampanju protiv V. Mačeka, kako bi ga izjednačili s ustaškom politikom, Maček je bio njihov najznačajniji politički protivnik, koji je djelovao u inozemstvu.

U samoj zemlji nije bilo sloge o daljnjem nastupu protiv komunista, jer je Košutić bio protiv bilo kakve aktivnosti HSSa, čime bi legalizirali postojeće stanje u zemlji, tj. prevlast komunista, dok je Juraj Šutej nastojao okupiti i oporbene stranke u Srbiji i Sloveniji. Inž. Košutić bio je i nakon

izlaska iz zatvora, mišljenja da je Titov režim slab i da će popustiti pred pritiskom Zapada. Komunističke su vlasti uvele i podjelu članova HSSa na "mačekovce", koji su držani suradnicima okupatora i izdajnicima, dok su članove prokomunističke HRSSe držali pravim sljedbenicima učenja Stjepana Radića, "radićevcima". Inicijative koje su pokretali pojedini predstavnici HSS-e bile su brzo onemogućavane, te su od 1947. godine komunističke vlasti uhitile većinu uglednih predstavnika HSS-e. Svi uhapšeni predstavnici HSSa optuženi su zbog izdaje, suradnje s neprijateljem, špijunskog rada i terorizma.

O tim je postupcima Komunistička partija pokolebala mnoge pristaše HSSa, a mogućnost da bi zapadne sile pokušale vojnu intervenciju praktično nije ni postojala. Radelić je ukazao na to da je iza jugoslavenskih komunista stajao autoritet SSSR-a, pa svaka vanjska intervencija zapadnih sila ne bi prošla bez nastavka tek završenog rata za što nije bilo ni volje ni snage.

Knjiga Z. Radelića o HSSu tijekom ratnih i poratnih godina, vrijedan je rad koji baca novo svijetlo na povijest hrvatskog naroda u XX. stoljeću. Autor je iznio niz novih činjenica i osvijetlio određen broj problema koji su u dosadašnjim istraživanjima ostajali neriješeni. Autorovi nas stavovi ne obvezuju da ih bezrezervno prihvatimo, ali daju nove podatke o problemu nestanka građanskih stranaka u Hrvatskoj nakon drugog svjetskog rata i otvaraju puteve novim istraživanjima spomenute problematike.

Zlatko Kudelić

DON FRANE BEGO, OGNJENI VIJENAC

(Izd. Ogranka Matice hrvatske Split, 1995.)

Nije mi namjera pisati repliku zbirke OGNJENI VIJENAC, već ukazati na umjetničku vrijednost djela kojim žubore stoljeća blagoslova kao i tihi povjetarac sionske ili hrvatske besmrtnosti.

Nadahnut rodnim poljima što se prostiru na stazi stare slave, pjesnik don Frane Bego uranja čitaoca u vrijeme koje živi, u izvorima svih voda, u vrijeme koje se napaja sokom iz svakog bora izrasla na kaštelanskom odnosno hrvatskom tlu. Zato vrijeme u poeziji don Frane Bege prestaje biti zastor što razdvaja prošlost od budućnosti. Već ta dimenzija postaje mogućnost veličanstvena dodira, u kojemu ljubav vraća život zaglavnom kamenu pred povratkom napuštenih svetišta.

Tako kad otvara stara vrata crkvice na bijačkom polju, pjesnik unosi i čežnje prvih vidika djetinjstva što nadvisivahu nedohvatne daljine, natopljene iz rascvjetala kamena. Istančani ton ove pjesničke harfe žubori kao slap snagom jerihonskih ruža, sionskim čempresima, libanskim cedrima ili kaštelanskim poljem, na čijim se padinama njišu zeleni zvonici.

Obilje metafora tek prolistalih grana ovoj zbirci daje posebnost i mogućnost da se o svakoj pjesmi izreče poseban prikaz. Čitajući rukopis osjetila sam nadahnuće koje je i pjesniku uvjetovalo nastajanje ove knjige, a smrt su ga i grob razorili i uveli nas u srce besmrtnoga kralja. Ova poezija nije priča starih crkvica na istrošenu kamenu, već rosa koja može natopiti okorjeli zaborav modernog poganstva.

Smijemo li se mi Hrvati nasloniti na iskopine nekih mutnih božanstava, kad smo obilježeni znakom križa naših otaca i svete apostolske vjere? Uz vjerodostojni opis našega bitka što je sačuvan u arhivskim riznicama, ova knjiga sadrži čudesnu snagu duha, sabranu u žišku lumina, ili baklji ivanjske vatre.

Neka mi je dopušteno sintagmama i metaforama don Frane Bege dodirnuti svaku crkvicu na kaštelanskom polju, a da je ne imenujem, vjerujući da će je čitatelj lako prepoznati u tekstu.

Vrlo je dojmljiv opis rađanja sunca u sivim vrhovima Kozjama, kad i svetac izlazi iz svojega svetišta, pozdravljajući svitanja i zlatne tragove, po kojima će se penjati njegov narod, da se zajedno poklone Svevišnjem.

Mogu li nestati tragovi jednog postojanja i onda kad "počiva moja župa s pokojem", uz oltarnu poruku "ovdje je počin umornim i zdravlje bolesnim"? Nije li to glas upućen svakoj duši od stvaranja do apokaliptičkoga kraja? Kao glas vapijućeg i do naših dana dopire govor starih maslinika: "tuđe poštuj, a svojim se diči", ili zov galeba s jedara hrvatskih lađa.

Prikazanim žuborenjem voda, kamena ili sunca što protiče ovim stihovima, isčitava se duh kraja čiji ljudi osluškuju vječni poziv ognjene krunice, te penjući se brdskim stazama obrubljenim oštrim raslinjem, uspinju se i do vlastita svanuća.

Dok se pjesnikovim obzorjem mladosti smjenjuju masline, pričajući o miru i ulju, a vinova loza o trudu i znoju težaka, dotle cvrčak slavi sunce na mirisnoj grani bora.

Nije li to slika duše gdje će umjetnikova vizija vidjeti rane na otešćalim granama starih maslina; nije li to slika jednoga naroda što odoljeva mnogim burama i bunama, da bi uz izvore radunskih voda zagrlila polja i škrape, predajući ih blagoslovu rastopljenih voštanih suza? Tu živi i živjet će čvrsta vjera što zajedno s arkanđelom čuva selišće, gore i more, prostirući mreže pouzdanja do svojih ribara. Znala se ova duša, što je izrasla iz gorušičina sjemena, uzdići do stabla blaženstva, pružajući hranu pticama i kruh spasenja gladnima.

Uz povijesni opis crkvica i njihovih zaštitnika, don Frane Bego istančanim senzibilitetom oživljava pred nama proljeća, krošnje, ili umorna konjanika, koji će naći odmor na pitomim kaštelanskim poljima. Isto tako barka požrtvovnosti naći će svoju Betaniju na domak kneževih dvora okruženih starom slavom.

Posebnom nježnošću pjesnik povlači paralelu od judejskog do našeg gorja, u koje dolazi Gospa s malim Isusom da pruži utjehu i pomoć. Prirodno čulo od kamena kruga, izvito u luku kao nebeska duga, bit će predvorje Marijanskog svetišta što će stoljećima uzdizati pogled neraspadljivu tronu spasenja.

Glazba starih zvona što na svojim zvonicima umjesto stijega vije maslinovu granu, proći će ovom poezijom kao glas s neba, koji poziva na pokoru i dobrotu.

U ozračju poruka starih svjedoka vjere, ljudi kaštelanskoga kraja čuvaju svoj prag i žižak na luminu što ga upališe njihovi djedovi.

Uz povijesno sakralni ton, poezija don Frane Bege intonirana je izvornošću kraja i naroda kojemu ovaj autor pripada.

Usuđujem se reći — ovom knjigom hrvatska književnost dobija djelo koje će nadživjeti vrijeme i prostor nastajanja.

Epsko-lirska zbirka *Ognjeni vijenac* izričaj je osebujna pjesničkog senzibiliteta, čiji će fluid kristaliziran u jedinstvene sintagme i metafore uvijek

imati snagu duha što jednako grli more i polje Hrvata, kao i biblijske gore proročenoga Mesije.

Knjiga je napisana po svim književnim i estetskim pravilima — mogu reći i više od toga.

U svoje osobno ime i u ime kolega književnika, zahvaljujem don Frani Begi.

Katica-Keti Remetin

SVETA KLARA ASIŠKA I NAŠE VRIJEME U ZBORNIKU "KAČIĆ"

U XXVI. svezku Zbornika Franjevačke provincije Presvetoga Odkupitelja "Kačić" (sv. 26., Split 1994., str. 1.-504.), tiskanje kojega je završeno u svibnju 1995., pod naslovom *Sveta Klara Asiška i naše vrijeme* objavljeni su radovi Simpozija u prigodi 800. obljetnice rođenja Sv. Majke Klare (1193.-1993.) održanoga u Splitu od 7. do 9. listopada 1993.

U I. dijelu, poslije Predgovora, objavljeni su *Pozdravi i čestitke*. U II. dijelu Dokumenti crkve i reda: Pismo pape Ivana Pavla II. klarisama u povodu 800. obljetnice rođenja sv. Klare (hrvatski prijevod ovoga pisma je već prije objavljen) i Pismo četvorice generala franjevačkih redova "Klara Asiška nova žena" — pismo u prigodi Klarina jubileja (hrvatski prijevod ovoga pisma prvi puta je objavljen u ovomu svezku Zbornika). U III. dijelu *Sveta Klara u crkvi* obrađena su pitanja o redovništvu općenito, o duhovnosti i karizmama, te o sv. Klari i Redu koji je osnovala (auktori priloga: dr. don Josip Delić, dr. fra Jure Brkan, msgr. dr. Frane Franić, dr. fra Anastazije J. Matanić, dr. Tomislav Ivančić, dr. fra Josip Marcelić, S. Marija od Presvetoga Srca (Anka Petričević), o. Mijo Nikić, fra Mirko Kemiveš, fra Celestin Belamarić, Msgr. don Jozo Marendić, S. Renata Mrvelj, fra Jerko Lovrić, fra Marijan Kovač, dr. don Ante Kusić).

U IV. dijelu *Sv. Klara u hrvatskim zemljama* objavljeni su prilozi, koji obogaćuju hrvatsku povijest općenito a povijest umjetnosti posebno: dr. fra Petar Bezina, *Samostani klarisa u Hrvatskoj*, fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, *Svetački likovi splitskih klarisa;* Perislav Petrić, *Novi prilozi topografiji samostana sv. Klare u Splitu*, dr. Jerko Marasović, *Samostan sv. Klare u Dioklecijanovoj palači u Splitu,* dr. Stanko Piplović, *O projektima zgrade samostana klarisa u Splitu,* dr. don Mile Vidović, *Povijest samostana sv. Klare u Splitu*, dr. Cvito Fisković, *Splitske slikarske radionice romaničkoga sloga*, dr. Kruno Prijatelj, *Nekoliko umjetničkih slika sv. Klare u Splitu iz XVI. do XVIII. stoljeća,* Zoraida Demori Staničić, *Ikone u samostanu sv. Klare u Splitu,* Deša Diana, *Liturgijsko srebro i misno ruho splitskih klarisa*; dr. don Slavko Kovačić, *Osnovna škola za djevojčice u splitskom samostanu sv. Klare* (1824.-1869.); dr. don Drago Šimundža, *Duhovno i kulturno značenje samostana sv. Klare u Splitu.* Svi ovi prilozi (kao i oni u III. dijelu) imaju sažetke na jednomu od ovih jezika: talijanski, njemački i engleski.

U V. dijelu (DODATAK) objavljena su dva priloga — svjedočenja iz hrvatske kulturne baštine o nazočnosti sv. Klare u hrvatskoj knjizi. Iz starije baštine to je pjesma fra Tome Babića *O sv. Klari Divici od Asiza,* koju je on objavio u svomu poznatomu djelu *Cvit razlika mirisa duhovnoga...* (Mleci 1726., str. 291.-294.). Iz najnovije baštine objavljen je glazbeno-scenski igrokaz *Badnjak u svetom Damjanu* — Slike iz života sv. Klare Asiške (u Predgovoru je taj igrokaz naslovljen: *Božićna noć u Sv. Damjanu*), koji je u prigodi velikoga jubileja sv. Majke Klare napisao fra Ivo Peran (ovaj je igrokaz više puta izvođen). U Dodatku je tiskan i *Ljetopis simpozija o sv. Majci Klari* s. Marije od Presvetoga Srca.

Na kraju je: Kazalo osobnih imena, Kazalo zemljopisnih naziva, Suradnici u ovom broju zbornika "Kačić" te Izdanja zbornika "Kačić". Zatim, prije Sadržaja, dolazi oglas za: Marko Marulić, *Epistola ad Adrianum VI. P.* M. (Poslanica papi Hadrijanu VI., Epistole to pope Adrian VI), Zagreb-Split 1994. (str. 106., sv. II.). *Proslov* ovomu izdanju napisao je nadbiskup msgr. Ante Jurić (hrvatski i latinski), a popratili su ga svojim prilozima. H. G. Jurišić, *Vrijeme preispitivanja*; M. Tomasović, *Marko Marulić Marul*, D. Novaković, *Marulić i metafizička dimenzija povijesti* (hrvatski i engleski). *Poslanici* (na latinskom, hrvatskom i engleskom jeziku) dodan je Izbor iz literature o M. Maruliću. *Poslanica* je izdana u 333 paginirana primjerka u kutiji, ostali su primjerci u zajedničku omotu. Izdavači: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, "Kršćanska sadašnjost" (Zagreb), "Crkva u svijetu" i Zbornik "Kačić" (Split). Cijena (zajednički omot): 150 kn. Narudžbe: Zbornik "Kačić", 21230 Sinj, Kard. A. Stepinca 1.

Ovaj Zbornik, kao i posebno izdanje Marulićeve *Poslanice*, osobit su prilog proslavi 1700. godišnjice osnutka grada Splita.

Tomislav Heres

GLASILO "ŽEDAN KAMEN NA STUDENCU"

Na hrvatskomu i duhovnomu prostoru pojavio se novi povremenik: List župe Sv. Ante (Poljica Imotska) *Žedan kamen na studencu.* Osnivač i izdavač. Župni ured, Poljica Imotska, 21263 Krivodol. Odgovorni urednik: don Srećko Franić, župnik. List će izlaziti tri puta godišnje. U *Poruki našijencima* Uredništvo piše: "List se neće prodavati niti naplaćivati, budući se računa s dobrovoljnim novčanim prilozima...".

Za ime ovoga glasila određen je "naslov posljednje zbirke pjesama značajnika hrvatskog pjesništva, našeg sumještanina, nepopustljivog patnika Augustina-Tina Ujevića". "Svjesni da je veličina Tinova svehrvatska i svjetska ipak nismo mogli prešutjeti činjenicu njegova podrijetla). "Nadalje, u imenu ŽEDAN KAMEN NA STUDENCU, punina je simbolike upravo svojstvene našoj župi. i metaforičko i stvarno i životno značenje KAMENA je ono po čemu su Poljičani progovarali i bivali prepoznatljivima. A ŽEĐ, ta toliko stvarna žed, mora je koja progoni naš narod, poglavito nas iz ljutog, ali postojnog i valjanog, kamena. — Vrela i studence naše zapuštene i presahle, valjat će marno obnavljati, iz njih ćemo se napiti bistrine i opojnog ukusa da bismo trajali na korist širu i prepoznatljivu." Tako govori i poručuje uredništvo svojim čitateljima.

Od priloga u ovomu prvomu broju (godište I., broj 1., srpanj 1996.) iztičemo: Petar Gudelj, *Poljica, Krivodol, Ivanbegovina;* Razgovor s fra Milanom Ujevićem: *VISOVAC - povijest mene i mog rada;* Iz povijesti župe: *Postanak i razvoj;* prof. Joko Kujundžić, *O nastanku sela Ivanbegovine* (Prilog za monografiju); mr. Ante M. Ujević, *Duh*

jubileja naših; dr. Petar Lozo, *Popularna medicina, što je to*?; dipl. ing. poljop. Tomislav Lasić, *Župa Poljica Imotska— Biljni pokrivač i poljodjelstvo;* fra Vjeko Vrčić, *Duhovni presjek* (Iz života župe); Zdenko Lozo, *Poljički prinos neovisnoj* (Domovinski rat); Anđelko Gudelj, *120 g. škole u Poljicima,* don Srećko Franić, *Svećenici i redovnici iz naše župe;* Zdenko Lozo, *Prešućeni stožer hrvatske kulture* (dr. Mate Ujević-Tuta, enciklopedist); Kruno Zujić, *Prezimena i porodični nadimci u župi sv. Ane Poljica, Zapisi Ruže Marasove,* Mladen Kljenak, *Svetoanski zagovor;* Mirko Zujić, *O crkvenom pjevanju u našoj župi,* Mladen Vuković, *Poljički aforisti,* Petar U. Perotić, *Naše majke bijelo platno tkaju.*

Poželimo listu *Žedan kamen na studencu* uspješan plov "pravovirna pravca" na uzburkanu moru ovoga "krivovirna svita i vrimena".

Tomislav Heres

NEDOPJEVANA PJESMA STANISLAVA VITKOVIĆA

(Stanislav Vitković, Nedopjevana pjesma, izd. HKD SV. ĆIRILA I METODA - SV. JERONIMA, Zagreb, 1996., 65 str.)

Svaki čitalac koji uzme u ruke pjesničku zbirku *Nedopjevana pjesma* odmah počne razmišljati, što se time htjelo reći i zašto je pjesma nedopjevana. Uzroci mogu biti različiti, ali se traži onaj pravi. U ovom slučaju može se doći do pravog odgovora. U jedanaestoj godini života Stanko Vitković je osjetio (1924. godine) poticaj da pjeva, da svoje osjećaje, razmišljanja, zapažanja, život koji ga okružuje, poniranja u život, smisao, ljubav, vjeru, rodoljublje izrazi pjesničkim izričajem. Uz (gotovo) svaku pjesmu označio je i kad je nastala te nam na taj način olakšao pratiti uspon u pjesničkome sazrijevanju. Pjevao je od 1924. do 1942. (Jesu li u ovoj zbirci obuhvaćene sve neobjavljene pjesme, nije nam poznato, ako nisu, trebalo bi to učiniti.)

Da je pjesnik imao pjesničkoga dara i poticaja to izriče prva pjesma (*Cijenim pjesmu,* str. 9). Bez pjesničkoga dara i bez pjesničkoga poticaja suvišno je upinjati se. To je očito. Svjestan tih činjenica odmah razmatra odgovarajući izričaj. Na taj način je pokazao da je pjesma rođena u njemu, u ranim godinama života te kako on, premda još 11-godišnji dječak, u pjesmi gleda nešto uzvišeno, voli je, ona je dio njegova bića. Pjesmu treba cijeniti, voljeti, s njom se usko povezati.

Svaki pjesnik mora imati svoje odrednice, svoje načine oblikovanja, unosi u njih svoje intimne doživljaje, promatranja svijeta koji nas okružuje, probleme života što dolijeću kad se najmanje nadamo, predmete koji nas zaokupljaju, vrednote koje traže naš pjesnički pristup i odanje vrlinama koje su se u našem narodu istakle u prošlim vremenima ili se pojavljuju dok mi živimo.

Stanko Vitković u početku se ponajprije obratio prirodi, a kasnije tijekom pjevanja i: zori, suncu, danu, vjetru, zimi, jeseni, sutonu, ružama, jorgovanima... Priroda ga je obilato nadahnjivala, nije joj mogao odoljeti.

Odmah na početku došlo je i do duhovnoga pjevanja. Ono se provlači kroz čitavu zbirku. To je svjedočanstvo zreloga učenja da je Krist naš najveći ideal, darovatelj života, pratilac, usrećitelj, nadahnitelj, napokon: sve u

svemu. On pred Njim izlijeva svoju mladenačku dušu, iskreno priznaje svoje grijehe, traži oproštenje, stara se oko dobra.

Ne zaboravlja ni Madonu, ona je majka svih nas, njoj posvećuje stihove:

I ja idem počinuti,
a vapaj srca mi bona
utjehu traži i riječi:
"O zdravo, zdravo, Madona!"

(str. 14)

Pjesnik nije mogao odoljeti, a da ne ispjeva pjesmu i svojoj Domovini. Svatko tko zdravo misli, svoju domovinu iskreno ljubi najvećim žarom, jer zna da nam ju je Bog poklonio, da na njoj sprovedemo ovozemaljski život i s nje odletimo u nebo. Vitković zanosno pjeva Hrvatskoj:

Sva ljepota Tebe krasi
domovino mila,
za mene si Ti najljepša
uvijek bila. (str. 15)

Stanko Vitković ispjevao je i ljubavne pjesme, posvećene raznim djevojkama. Te pjesme odišu finoćom, smislenošću, ljepotom izraza, iskrenim pristupom i žarkošću. Od svih njegovih pjesama ovima je najteže proniknuti smisao. Nehotice se može zaključiti, ili barem naslutiti, da je krivnja na drugoj strani: mladić traži pravu... i konačno je nalazi.

Pjesme Stanka Vitkovića očito dokazuju da je mladi intelektualac doista imao pjesničkoga dara te da je iza sebe ostavio vrlo dobrih pjesama. Da je poživio dulje, sigurno bi postigao i više. On je pisao i u prozi, čime je potvrdio svoju svestranost. Bila bi šteta kad se njegov neobjavljeni opus ne bi u cjelini objavio. Time bi hrvatska književnost bila obogaćena. To što vrijedi za nj, odnosi se i na druge pisce, pjesnike, dramatičare i ostale naše književnike koji nisu imali prigodu objaviti svoje radove prije smrti pa sada njihovi radovi čekaju vrijedne djelatnike koji će sve ono vrijedno iznijeti na svjetlo dana.

Mirko Validžić

KNJIGA JOHANNESA KANDELA

Johannes Kandel, Protestantischer Sozialkonservativismus am Ende des 19. Jahrhunderts: Pfarrer Rudolf Todts Auseinandersetzung mit dem Sozialismus im Wiederstreit der kirchlichen und politischen Lager. (Protestantski socijalni konzervatizam na kraju 19. stoljeća: sučeljavanje župnika Rudolfa Todta sa socijalizmom u sukobu crkvenog i političkog tabora), Bonn, 1993., 375. str.

Djelo njemačkog povjesničara Johannesa Kandela pod naslovom "Protestantski socijalni konzervativizam na kraju 19. stoljeća", koje je objavljeno 1993. godine, govori o problematici odnosa protestantskih crkava prema socijalizmu i organiziranom radničkom pokretu. Autor je na početku djela istaknuo kako je pojava anticrkvenoga radničkog pokreta i socijaldemokracije značila velik izazov za protestantske crkve. No upozorava da treba izbjegavati ustaljeno mišljenje da se odnos protestantskih crkava prema državi može izraziti u jednostavnoj formuli "Thron und Altar", koja je označavala usku povezanost protestantskih crkava i dinastije. Kandel ističe kako su uvijek postojali pojedinci ili grupe koji su bili dovoljno hrabri da se suoče s novim društvenim izazovima, a socijalističku su društvenu kritiku doživljavali kao izraz životnih interesa jedne određene društvene klase. Stoga je Kandel

pozornost obratio na život i djelo brandenburškog župnika i superintendenta Rudolfa Todta (1839-1887), koji predstavlja, po autorovu mišljenju, dosad neistraženi smjer protestantskog konzervativizma na kraju 19. stoljeća. Život i djelo Rudolfa Todta autor drži tipičnim za veličinu i granice teološkoga socijalnoga konzervativizma, koji je otkrio svoju socijalnu odgovornost i nastojao je postići pomirenje u klasnom sukobu kapitala i rada.

Život i djelo Rudolfa Todta jasno ocrtavaju dilemu socijalno angažirane protestantske teologije i crkve, karakteristične za Njemačko Carstvo: nesposobnost političkih elita da brzi razvoj Njemačke, koji se temeljio na isprekidanim političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim razvojnim procesima iskoriste u pravcu pretvaranja zemlje u značajnu silu u svjetskoj politici, a u unutarnjem političkom životu otvore put demokratizaciji i parlamentarizaciji političkog sustava. Po Kandelovu mišljenju, ideološki i praktično-politički stavovi protestantske crkve prema organiziranom socijalističkom radničkom pokretu i očita nesposobnost najvećeg dijela pripadnika protestantske crkve da spoznaju strukturne uzroke socijalnog pitanja kao radničkog pitanja, jako su pridonijeli produbljenju jaza između socio-ekonomske transformacije i političko-institucionalnih preinaka. Društvo se mijenjalo iza leđa Crkve, a problemi se modernog industrijskog svijeta nisu više mogli svladavati religijskim i etičkim normama za tradiciju vezanoga crkvenog protestantizma. Rudolf Todt uspio je djelomično problematizirati ulogu crkve u socijalnim i političkim sukobima svog vremena te u politici na prvo mjesto postaviti radničko pitanje, ali nije posve prekoračio ideologijske i političko-institucionalne granice. U svezi s tim Kandel je istaknuo da u svom radu nastoji napraviti socijalno-povijesnu i političko-idejno povijesnu rekonstrukciju Todtova nazora da kršćanin u sebi nosi "kršćansku žicu", a socijalist "nesvjesno kršćanstvo". Obrazlažući zašto je svoj rad posvetio upravo brandenburškom superintendentu Todtu, Kandel je istaknuo da Todt potječe iz konzervativna društvenog sloja, obrazovan je u duhu konzervativne teologije i etike, u pastoralnoj jer službi djelovao u provinciji, gdje je konzervativizam bio duboko ukorijenjen, politiku je svjesno definirao kao područje djelovanja u kojem se može iskazati kršćanska ljubav prema bližnjem, a kod svega toga ipak je ostao socijalno konzervativni teolog, koji se kolebao između radikalne društvene kritike i konzervativne reforme politike. Glavno Todtovo djelo, *Radikalni njemački socijalizam*, i njegova nastojanja usmjerena provođenju reformi po Kandelovu mišljenju padaju u onu fazu njemačke povijesti, koja je bila bogata odlukama bitnim za Njemačku, a to znači od ujedinjenja do Todtove smrti 1887. godine. U to je vrijeme protestantska crkva bila po socijalnoj strukturi vjernika i svećenstva, kao i u pitanju političke lojalnosti, vezana uza sustav konzervativne politike te je za prusko-njemačku državu bila glavni ideološki oslonac.

U svom se radu Kandel ograničio na razdoblje od 1877. do 1887. godine, jer se u tom razdoblju u odnosu radničkog pokreta i protestantske crkve mogu primijetiti odlučne promjene, koje se održavaju i na Todta. Međutim, autor je istaknuo da je upravo R. Todt spoznao potrebu rješenja socijalnog pitanja kritičkim sučeljavanjem s organiziranim socijalizmom. Todt je u svojoj teologiji razvio mišljenje da Carstvo Božje dobija ovostrane materijalne komponente. Na

temelju te ideje postavlja središnje pitanje: po kojim kriterijima treba provesti pretvorbu Carstva Božjeg u ovozemaljski svijet, a po Kandelu odgovor je u stalno zadanu novom stvaranju odnosa u duhu Novog zavjeta. Iako nije zanijekao duhovnu kvalitetu socijalnoga pitanja, Todt je nastojao obuhvatiti i realne socioekonomske i političke implikacije toga pitanja, te je Kandel istaknuo da je njegova zasluga to što je uvijek upućivao Crkvu i teologiju na ovo područje. Dotadašnja je teologija u protestanata socijalno pitanje, reducirala na duševno-duhovni sadržaj. Ono je držano običnim tvarnim atributom za silnu duhovnu borbu između ateističkih prosvjetiteljskih snaga i snaga kršćanskog poretka i legitimiteta. No Kandel je ocijenio da Todt, unatoč svojim stavovima, ostaje i u teološkom i u političkom pogledu konzervativac, koji, stvarajući temeljne ideje kršćanski utemeljenoga konzervativizma, traži smjerove posredovanja između tradicionalnoga konzervativizma, socijalizma i liberalizma. Kandel označava Todtov kršćanski socijal-konzervativizam kao "socijalnu savjest konzervativizma i religiozno-kršćansko utemeljenje socijalizma". Taj socijalni konzervativizam, kako ga shvaća Todt, glavnog neprijatelja vidi u liberalizmu. Primajući isključivo liberalizam kao ekonomsku doktrinu u smislu učenja A. Smitha, Todt ostavlja sporednim idejno-političke dimenzije liberalizma. Za njega je liberalizam krivac izrabljivanja čovjeka, odbacivanja svih normi vrijednosti kršćanske etike, razara stara pravila solidarnosti među ljudima i zamjenjuje ih pravom privredno jačih pojedinaca. Gubitak osjećaja pripadnosti određenoj zajednici u kojoj bi radnik potvrđivao svoj identitet, ima ishodište u liberalizmu, a kapitalizam je uzrok bijede radničke klase. Pogubni utjecaj liberalizma mogao bi se spriječiti pridobijanjem masa na stranu socijalnoga konzervativizma, kojemu na čelu moraju biti crkva i duhovna elita. Temeljna misao Rudolfa Todta bila bi, misli autor knjige, da kršćanski nadahnut konzervativizam treba biti socijalan, kako bi ponovno razbijeni atomizirani svijet doveo cjelini koju čine ravnopravni članovi.

Kao veliku Todtovu zaslugu Kandel ističe činjenicu da on nije shvatio socijalizam kao izraz protukršćanskog duha, koji donosi kaos i propast, nego je otkrio njegovu legitimnu jezgru i opravdane zahtjeve. Njega zanima antropološka strana teorijske tvorevine koja se pojavljuje kao predmet rasprave. U svojim djelima veže ćudorednu humanu ideju socijalizma s temeljnim spisom kršćanstva: Novim zavjetom. U njegovim se stavovima, zaključuje Kandel, zapravo krije misao da bi iz Novoga zavjeta bilo moguće oblikovati neki određeni "socijalni sadržaj". Socijalizam mu se činio ćudorednom humanom idejom, vrlo bliskom riječima o Kraljevstvu Božjem, što ih je izgovorio Krist. Stoga on i nalazi analogiju između kršćanstva i socijalizma.

No, nije bilo mogućnosti proširivanja Todtovih ideja. Morao se suočiti s crkvom koja je u karitativnoj i svakoj drugoj praksi bila stereotipna, nije mogla jednostrano prijeći individualno-etičke i idealističke pravce i ciljeve djelovanja, a bila je podložna i političkom sustavu i socijalnoj politici njemačke države. Todt isto tako nije imao toliko potrebnu "karizmu" kojom bi djelovao na okupljanju socijalnokonzervativne interesne udruge, te joj dao potrebni realnoutopijski smjer djelovanja, što je ističe Kandel, bilo prijeko potrebno kako bi se moglo snažnije politički djelovati u

tadašnjim prilikama. Na kraju Kandel navodi da je i službena socijaldemokracija odbila Todtove ideje kao čisti reakcionarni manevar odvraćanja od njenih ciljeva, a koji nastoji provesti vlast. Represivni postupci države protiv socijaldemokracije samo su pojačali odbojno držanje socijaldemokrata i onemogućili ikakav dogovor u smislu koji je želio Rudolf Todt.

Završavajući ovaj kratki osvrt na djelo J. Kandela možemo istaknuti da je riječ o vrlo kvalitetnu radu koji je obuhvatio razne aspekte problema koji obrađuje, a treba istaknuti i vrlo opsežnu bibliografiju radova navedenu u knjizi, a kojom se mogu poslužiti i domaći istraživači.

Zlatko Kudelić

A. DOROTIĆ: POLITIČKI SPISI

Fra Andrija Dorotić, Politički spisi. Priredio Vicko Kapitanović. Split, Splitski književni krug - Franjevačka teologija Makarska, 1995, 239 str.

Ponajbolji poznavatelj života i rada domoljubnog franjevca Andrije (Stjepana) Dorotića (Sumartin na Braču, 25. X. 1761.- Sumartin, 4. X. 1837.), dr. fra Vicko Kapitanović obogatio je našu javnost djelom: "Fra Andrija Dorotić. Politički spisi". U tom je djelu dr. Kapitanović skupio i stručno obradio pismenu ostavštinu vezanu uz političku djelatnost fra Andrije Dorotića. Tako smo još bolje informirani o jednom od tolikih crkvenih djelatnika koji su uz svoj svećenički i redovnički život i rad nesebično, često puta i pod cijenu opasnosti za vlastiti život, sve svoje sile ulagali za jedinstvo, u političkom smislu, razjedinjene domovine Hrvatske.

Fra Andrija Dorotić, OFM, spominje se u gotovo svim hrvatskim enciklopedijama i pregledima hrvatske političke povijesti, ali je široj javnosti ostala potpuna nepoznata raznovrsna Dorotićeva aktivnost, primjerice: na području nastave, školske reforme; njegova filozofska aktivnost; politička aktivnost koja se ogleda u radu na sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom 1797. godine (što je poduprlo i pravoslavno svećenstvo); organizacija narodne pobune u Dalmaciji 1809. protiv Francuza; njegova uloga prvog upravitelja glavnog policijskog ureda u Zagrebu; njegova karitativna djelatnost ...

Uz predgovor (str. 7-8), priređivač Dorotićevih političkih spisa, V. Kapitanović, djelo je priredio u ovakvoj zamisli:

Život i spisateljska djelatnost fra Andrije Dorotića (str. 9-69), (V. Kapitanović).

Politički spisi (str. 71-188) : 1. Proglasi; 2. Govori; 3. Diplomatske predstavke; 4. Iz ratne prepiske; 5. Iz policijskih izvještaja; 6. Policijski ispisi iz Dorotićevih pisama; 7. Pjesme.

Izvorni tekstovi (str. 189-209). Izabrana vrela i literarna (str. 211-218).

Knjizi je pridružen i sažetak djela na talijanskom jeziku, ilustracije te kazala osobnih imena i zemljopisnih naziva.

Kao što se vidi, djela fra A. Dorotića u prozi su i stihovima. Među spisima u prozi, koji su često puta anonimni, identificirani su neki proglasi i politički manifesti narodu iz 1797. i 1809. Posebnu vrijednost ima Memorandum caru Franji II. za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Ugarskom iz 1797. g.: skice govora održanih deputatima povodom osnivanje nove političke vlade Dalmacije u Zadru 1797.; "Srbi u Vukovaru - Prilog izvještaju o obitelji Zuban"; te razna pisma crkvenim osobama u Hrvatskoj (npr. zagrebačkom biskupu M. Vrhovcu) kao i pisma političkim osobama Habsburške monarhije.

I Dorotićeve su pjesme također katkada anonimne. Političke su naravi zbog autorove namjere da putem svojih stihova širi svoja politička uvjerenja. U njegovoj najpoznatijoj pjesmi "Kratko iskazanje jednoga događaja, u komuse nasca godine 1813. redovnik f. Andria Dorotić složeno od istoga u redke običajne kod naroda illirisckoga", očigledan je utjecaj poznatog hrvatskog pjesnika baroka i rokokoa, Antuna Kanižlića. Ovdje posebice do izražaja dolazi ujedinjavajući utjecaj koji povezuje pisce sjeverne i južne Hrvatske.

Djelo "Politički spisi", nakon što je u njemu razmatrana Dorotićeva politička misao, pokazuje da su ti spisi brojniji nego što se o njima znalo. Iako je njihova književna vrijednost možda neznatna, njihova je povijesna vrijednost posve sigurno dragocjena. Dragocjena je, jer nam ovi spisi otkrivaju ideje koje su bile pokretači hrvatskog narodnog preporoda u 19. st., na čelu kojemu je djelomice bio i fra Andrija Dorotić.

Na kraju i nekoliko riječi o priređivaču ovoga djela, budući da njegovo ime po prvi puta susrećemo na stranicama Svetojeronimskih izdanja:

Vicko Kapitanović rođen je 12. 6. 1944. u mjestu Ogorje Donje (Split). U Franjevački red stupio je 1960., a za svećenika je zaređen 1968. Magisterij iz teologije položio je u Rimu 1969. (Antonianum). U Vatikanu je diplomirao arhivistiku, paleografiju i diplomatiku 1971. g. Na Gregoriani je magistrirao crkvenu povijest, a 1978. i doktorirao dizertacijom: "Fra Andrea Dorotić, il suo tempo, la sua attività e il suo pensiero". Dr. fra Vicko Kapitanović bio je profesor na Franj. klasičnoj gimnaziji u Sinju; a sada predaje povijesne znanosti na Franjevačkoj bogosloviji u Makarskoj, ujedno je gost - profesor na Papinskom ateneju Antonianum u Rimu.

Radove objavljuje u časopisima i zbornicima: "Kačić" (Split); "Antonianum" (Rim); "Archivum Franciscanum Historicum" (Rim) ...

Ivan Damiš

KRENULA "NOVA ISTRA"

Časopis "Nova Istra", br. 1-2, Pula

Nemarom i nebrigom pred nekoliko se godina u Puli ugasio časopis "Istra". Početkom šezdesetih pokrenut je "Istarski mozaik", da bi nakon desetak godina izlaženja njegovu ulogu preuzeo časopis "Istra", koji se, kako rekosmo, neprimjetno ugasio.

No, evo i dobre vijesti! Nedavno se pojavio prvi broj/dvobroj "Nove Istre". Naime, Sveučilišna knjižnica u Puli i Istarskih ogranaka Društva hrvatskih književnika, a uz suradnju Koordinacije istarskih ogranaka Matice Hrvatske, preuzeli su inicijativu za pokretanje novog časopisa za književnost, kulturološke i društvene teme. Zaista je bilo čudno da je Istra, kao jedan od rasadnika naše pismenosti, bila već više godina bez svoga književnog časopisa, a njezini stvaratelji na kulturnom i društvenom polju bez mogućnosti da upoznaju javnost o svome radu i tako pridonose duhovnoj živosti i kulturnom razvitku.

Stoga je za svaku pohvalu hrabrost spomenutih izdavača da oživotvore "Novu Istru". "Uređivat ćemo i izdavati prvi istarski periodik nastao nakon podulje ovdašnje časopisne "suše", ali i

u okolnostima nove i drukčije, slobodnije i otvorenije domovinske i, u tom sklopu, življe nam zavičajne stvarnosti, dakle, središnji istarski i istodobno općehrvatski časopis koji će uvijek težiti potvrdnom odnosu spram tematike koju bude obasizao. Afirmacija, znači, i prožimanje uljudbenih vrijednosti, njegovanje demokratskoga dijaloga i u kulturi, sit venia vebo, - temeljna su polazišta i zamisli-vodilje ovoga uredništva" - kaže urednik Boris Biletić.

Prvi dvobroj obasiže 246 stranica i ispunjen je vrijednim prilozima. Zamisao uredništva da časopis bude i općehrvatski pokazuje i omjer broja zastupljenih autora iz Istre i ostalih krajeva. Naime, polovica od 49 suradnika su izvan istarskog kulturnog kruga.

Ne možemo se zbog ograničenosti prostora osvrnuti pojedinačno i detaljnije na svaki prilog, no evo bitnih informacija. Pod naslovom "Oslobađajuće izgnanstvo" objavljeno je na početku pet kraćih eseja poznatog češkog pisca Milana Kundere, prijatelja naše zemlje. Tu je i duži lirski zapis u dva dijela Karola Wojtyle "Rođenje ispovjedalaca", a iznesena su razmišljanja biskupa dok podjeljuje sakrament svete Potvrde, te razmišljanja čovjeka koji prima sakrament svete Potvrde.

Proljetos je u spomen Antunu Šoljanu održan u Rovinju skup "Šoljanovi dani" pa su prilozi sedam autora s toga skupa objavljeni u ovom broju. Priložene su i dvije Šoljanove pjesme. I o Zvani Črnji objavljena su dva priloga, kao i Črnjin zapis o Krleži: Studen na Gvozdu. Uvršteni su i osvrti na još neke značajne ličnosti: o našem poznatom filozofu i učenjaku Frani Petriću i njegovu učenju, o Jamesu Joyceu i njegovu doživljaju Pule, o puljskoj profesorici i kulturnoj djelatnici Ljubici Ivezić, kao i o hrvatskom slikaru-grafičaru Renatu Percanu, čije grafike krase ovaj dvobroj časopisa.

Naša tekuća književna proizvodnja prikazana je prilozima 19 autora, od kojih je opet polovica izvan Istre. Pjesmama je zastupljeno 11 autora, a ostali proznim prilozima.

Uvršteni su i prilozi: o istarskom prinosu hrvatskoj kulturi, o slikama Celestina Medovića u Pazinu i Bernu, o hrvatskom iganom filmu, te o glazbenoj djelatnosti Istarskog narodnog kazališta.

Prikazano je i deset novih knjiga, a na kraju je i informativan prikaz nakladničke djelatnosti ogranaka Matice hrvatske u Istri.

Velika potreba za ovakvim časopisom traži da se pojavljuje i češće, a ne samo četiri puta godišnje, kako je za sada predviđeno.

Ivan Svetić

ZANOS I LJUBAV JEDINI POKRETAČI HRVATSKE NUMIZMATIKE

(Đuro Krasnov: Cjelokupna povijest HND (1928.-1993.), Zagreb, 1996.)

Naš poznati istraživač i pisac na polju numizmatike, numizmatičke arheologije, historiografije organiziranog djelovanja unutar nacionalnih numizmatičkih udruženja, kao i srodnih disciplina - ing. Đuro Krasnov - doista je pogodna osoba za pisanje povijesti Hrvatskoga numizmatičkog društva. Njegova kvalifikacija za taj posao dodatno je pojačana činjenicom da je sâm bio važan dužnosnik toga Društva, tajnik od 1962. do 1974., predsjednik od 1985. do 1989., pokretač i urednik društvenih izdanja, koordinator i voditelj mnogih društvenih pothvata, spretan i uspješan "časnik za vezu" sa širom društvenom zajednicom.

Kratku povijest navedenoga društva napisao je u povodu njegove 65. obljetnice (1928. - 1993.) i predao za objavljivanje 1. 12. 1994., a djelce je izašlo kao posebna brošura 1996. (kao dodatak 49. broju "Numizmatičkih vijesti").

Iako brošura veoma obiluje faktografijom, vrlo se lako čita, a na nekoliko mjesta imamo osjećaj da čitamo roman. Autor je naime nekoliko karizmatskih osoba hrvatske numizmatike opisao karakterološki, ne prešućujući ni njihove sukobe sa sredinom, pa ni međusobna trvenja, koja su ponekad škodila zajedničkoj stvari, ali su ponekad bila i korisna, jer su poticala zdravu ambicioznost.

Glavni povijesni pokretač je Benko Horvat (1873.-1955.), koji je jamačno bio nadahnut djelom vodećeg svjetskog numizmatičara svoga vremena, prof. dr. Kubitscheka, čija je predavanja slušao na sveučilištu u Beču. Horvat je sazvao osnivačku skupštinu Društva 1928. u Zagrebu. Druga dva glavna idealista hrvatske numizmatike jesu Ivan Renđeo, inače direktor gimnazije koju je pohađala moja malenkost, i liječnik Ivan Meixner. Horvat je bio velik znalac antikne, a Renđeo hrvatske numizmatike, što je među njima rađalo sukobe, jer je svatko od njih vukao na svoju stranu.

Dakako, političke mijene i državne preobrazbe imale su jak utjecaj na život Društva. Ono se prvobitno zvalo Numizmatičko društvo. Renđeo je 1942, osnovao drugo društvo pod imenom Hrvatsko numizmatičko društvo, koje se ugasilo prestankom NDH, pa njegovi članovi, kao i sam Renđeo, poslije rata (1949.) ponovno pristupaju u staro društvo, koje će kasnije i samo u svoje ime staviti atribut "HRVATSKO", pa je autor Krasnov u naslovu svoga rada to ime retroaktivno uveo u cijelu kroniku.

Društvo je ostvarilo značajnu suradnju s medaljerima i drugim likovnim umjetnicima, o čemu Krasnov detaljno izvješćuje, a puno prostora posvećuje važnoj periodici Društva (od 1934. časopis "Numizmatika", izašlo sedam svezaka, od 1939. časopis "Numizmatičke vijesti" koji izlazi do danas, od 1963. izlazi, na prijedlog ing. Krasnova "Bilten", koji će kasnije promijeniti ime u "Obol").

Ing. Krasnov puno pozornosti posvećuje gostovanjima hrvatskih numizmatičara na skupovima u inozemstvu. Zanimljivo je da su na važnome skupu u Varni tražili i postigli da njihova delegacija nastupi pod hrvatskom zastavom, iako je također prisutna srpska delegacija nastupila pod "općedržavnom" jugoslavenskom. I inače su hrvatski numizmatičari čuvali nezavisnost pred vlastima, bez obzira na probleme koji su tako nicali, primjerice, na području dotacija i smještaja. Sada imaju smještaj u Habdelićevoj, a desetljećima su neprestano seljakali (Arheološki muzej, Gliptoteka, Dijecezanski muzej, lijeva kaptolska kula itd.). Bilo je razdoblja kada su se sastajali samo po kavanama. Dokumentacija je čuvana po privatnim stanovima. Tu je kadšto dospijevala i u peć, ako domaćinstvo nije imalo drugoga ogrjeva.

Unatoč svemu, Društvo je postalo poznato i u inozemstvu, ugledni su članovi pozivani da drže predavanja. U domovini ugled kao da je bio manji, jer su prva državna odlikovanja Društvu i istaknutim članovima dodijeljena tek 1978. u povodu 50. obljetnice rada.

Svevlad Slamnig

Vijesti

* * *

"Vjesnik" od 24. VII. 1996. objavljuje iz pera *M. Vogrinca* prikaz "Svete Cecilije", br. 2/96, što je izdaje HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima).

* * *

"Naša ognjišta", br. 7-8/96, donose članak *Radoslava Dodiga* o razmatranju božanskog u pjesmama A.B. Šimića.

* * *

U "Hrvatskom slovu " od 12. VII. 1996. *Božidar Perkarić* piše o našem suradniku *Miroslavu Vaupotiću, Miroslav S. Mađer* o zbirci pjesama *Mate Marčinka* "Moliti nebo", *Stjepan Damjanović* o knjizi "Hrvatska glagoljica" *Darka Žubrinića* a *Nikica Talan* objavljuje svoje prijevode *Pessoinih* pjesama.

* * *

U listu "La Croix" od 9. VII. 1996. *Jean Bastiaire* piše u članku "*Claudel* et les vaches folles" (Claudel i lude krave) o ekološkim razmatranjima *Paula Claudela* dok je 1929. bio ambasador u Washingtonu.

* * *

U AR-u od 15. V. 1996. *Giancarlo Zizola* piše o kritici *Ivana Pavla II.* upućenoj ekonomskom neoliberalizmu.

* * *

Kod Fayarda u Parizu objavljeni su "Razgovori s Alainom Bosquetom" *Ismaila Kadarea,* koje je s albanskog preveo *Jusuf Vrioni.*

* * *

Bivši ambasador Francuske u Hrvatskoj *Georges-Marie Chenu* piše u "La Croix" od 3. VII. 1996. o razlozima raspada jugoslavenske federacije.

* * *

U "Die Furche" od 9. V. 96. *Hannes Schreiber* piše u članku "Grosse Veränderungen im Gange" (Velike promjene u toku) o opadanju broja kršćana u Europi, a u istom broju *Heiner Boberski* objavljuje članak "Ist Europa noch christlich? (Je li Europa još kršćanska?).

* * *

"Famiglia cristiana", br. 27/96, donosi članak *Domenica Agassa* o bl. *Pieru Giorgiu Frassatiju,* katoličkom laiku. Kako se saznaje, u toku je i postupak oko beatifikacije *Frédérica Ozanama,* također katoličkog laika.

* * *

Bernard Perret u "La Croix" od 19. VI. 1996. piše o tom kako će tržišno gospodarstvo uvijek stvarati dobitnike i gubitnike.

* * *

Kod Fayarda objavljen je i 16. svezak dnevnika *Juliena Greena* u posljednje tri godine.

* * *

U "Die Furche" od 16. V. 1996. *Nadine Hauer* piše u članku "Grundlagen für einen religiösen Pluralismus" (Temelji religioznog pluralizma) o odnosu društva prema religijama.

* * *

"Mogućnosti", br. 7-9/95, donose prijevod članka *Octavia Paza* "Pjesništvo i kraj stoljeća".

* * *

Jean-Pierre Manigne u časopisu "La Vie" od 27. VI. 1996., u povodu objavljivanja knjige *Louisa Murona* "Bernanos", velike biografije *Georgesa Bernanosa,* piše u članku "Bernanos, l'engagé".

* * *

Prigodom 60. obljetnice smrti don *Frane Bulića,* velikoga hrvatskoga arheologa, povjesničara i direktora splitske gimnazije, položeni su na njegov grob u Solinu vijenci 30. VII. 1996.

* * *

U "Vjesniku" od 31. VII. i 1. VIII. 1996. *Milan Vuković* piše o suđenju novinarki "Glasa Koncila" *Smiljani Rendić* (umrla 1994) u članku pod naslovom "Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod".

* * *

U svom podlistku u "Vjesniku" od 8. i 9. VIII. 1996. *Milan Vuković* piše o suđenju *Stjepanu Sulimancu.*

* * *

"La Croix" od 21-22. VII. 1996. donosi članak *Françoisa Angeliera* u povodu objavljivanja integralnog izdanja dnevnika *Léona Bloya.*

* * *

U "Etudes", br. 7-8 1996., *Jérôme Vignon* piše o demokršćanstvu u Europi i o krizi njegova identiteta.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 26. VII. 1996. donose razgovor s poslanicom zelenih *Terezijom Stoišić.*

* * *

"Hrvatsko slovo" od 19. VII. 1996. donosi priloge naših suradnika *Martina Mihaldinca* i *Tomislava Hruškovca,* a *Antun Pavešković* objavljuje članak "Nazorov Marul". U broju od 26. VII. 1996. piše naš suradnik *Ivo Balentović* o književniku *Mati Blaževiću.*

* * *

U bečkom listu "Die Furche" od 18. VII. 1996. *Heiner Boberski* u članku "Atlanta, wir kommen!" (Atlanta, dolazimo!) piše o svijetlim i tamnim stranama Olimpijskih igara u Atlanti.

* * *

U "La Croix" od 16. VII. 1996. *Michel Kubler* piše o banjalučkoj situaciji, gdje su Srbi proveli "etničko čišćenje" premda tamo zapravo nije bilo rata. U broju od 17. VII. 1996. pod naslovom "Il faut arrêter Karadžić!" objavljen je apel predstavnika

organizacije "Pax Christi", "Ekumenske službe za međusobnu pomoć, komisije "Justice et Paix" i Kršćanske akcije za ukidanje torture, upućen *Jacquesu Chiracu*, za uhićenje *Radovana Karadžića*, koji su potpisali: *René Coste, Antoine Sondag, Philippe Warnier, Gilbert Auger* i *Jean-Marc Dupeux*.

* * *

U "Večernjem listu" od 24. VIII. 1996. *Mirjana Jurišić* piše o našim izdanjima ("Hrv. glagoljica" *D. Žubrinića* i *Marulić 4/96*).

* * *

"Hrvatsko slovo" od 9. VIII. 1996. donosi prijevode *Ive Balentovića* i članak *Ljeposlava Perinića* o *Ani Blaženković*, prevoditeljici hrvatske himne u Argentini (Linda patria nuestra).

* * *

"Naša sloga" iz Pazina objavila je zbirku *Predraga Grubića* "Zaboravljena svečanost neba".

* * *

U "Kaju", br. 3/96, *Drago Bišćan*, pišući o *Franji Galincu*, posebno se osvrće na njegove radove o *Marku Maruliću*.

* * *

"Riječki teološki časopis", br. 2/96, donosi prikaz znanstvenog skupa o *Bernardinu Škrivaniću* (8. VI. 1996.), osvrćući se na priopćenje *R. Grgeca* o *R. Eckertu*. Autor prikaza *Mile Bogović* piše kao da je R. G. referirao o tom osobno, a ustvari sažetak njegova referata je samo pročitan.

* * *

"Die Furche" od 15. VIII. 1996. donosi članak *Christiana Höllera* "Sie begegnen täglich der Gospa" (Susrećete svaki dan međugorsku Gospu).

* * *

"Esprit", br. 7/96, objavljuje članak *Véronike Nahoum Grappe* "Srebrenica-il y un an" (Srebrenica prije godinu dana) i studiju *Michela Estèvea* "Actualité de Georges Bernanos". O *G. Bernanosu* objavljuje i "Famiglia cristiana", br. 32/96, članak "Bernanos anche per il nostro tempo". O *Charlesu Péguyu* piše u Espritu, br. 8-9/96, *Benoît Chantre* "Péguy, révolution et histoire" (Péguy, revolucija i povijest).

* * *

O *Maruliću 4/96* piše u "Glasu Istre" od 26. VIII. *Vanesa Begić*.

* * *

U novo pokrenutom književnom časopisu "Nova Istra", čiji je glavni i odgovorni urednik *Boris Biletić*, javljaju se i naši suradnici *Daniel Načinović, Ivan Svetić, Antun Milovan, Tomislav Milohanić* i *Mladen Jurčić*.

* * *

"Vjesnik" od 31. VIII. donosi osvrt našeg suradnika *Mladena Jurčića* u rubrici "Subotom: Zašto volim Zagreb".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 2. VIII. donosi recenziju knjige "Zaboravljena svečanost neba" *Predraga Grubića*. Recenziju je napisao *Ivan Svetić*, a u njoj se osvrće i na ocjenu Grubićeva rada što ju je dao *Mladen Jurčić*.

* * *

U broju 2 (131)/1996. časopisa "Studia Croatica" koji izlazi u Buenos Airesu, *Ana Blaženković* na španjolskom jeziku piše o knjizi *Mate Marčinka* "Moliti nebo", a za tu je priliku jednu njegovu pjesmu prevela na španjolski ("En la tumba de Antun Gustav Matoš").

* * *

3. IX. u emisiji Radio-Sljemena "Zagrebačka stihoklepnica" što ju je vodila *Ivana Ranogajec*, gostovao je naš suradnik *Mladen Jurčić*, koji je govorio o svom viđenju Zagreba, o svom pjesništvu, o HKD-u i časopisu "Marulić", a pročitane su i neke njegove pjesme.

* * *

"Istarski glas" od 26. VII. donosi opširan razgovor s našim suradnikom *Predragom Grubićem*, koji raščlanjuje sadašnji trenutak istarske stvarnosti.

* * *

"Glas Koncila" od 8. IX. u rubrici "Iz tiska" prenosi razmišljanja *Radovana Grgeca* o "velikim" i "malim" ljudima iz članka objavljena u "Glasniku Srca Isusova i Marijina".

* * *

"Glas Koncila" od 8. IX. donosi recenziju knjige "Daljine, blizina" *Mladena Jurčića*. Autor recenzije je *Gojko Polegubić*.

* * *

"Vjesnik" od 6. IX. počeo je donositi podlistak priređen prema knjizi *Tome Vereša* "Dominikansko prvo učilište u Zadru (1396. - 1807.); prvo hrvatsko sveučilište" (izd. "Globus", Zagreb 1996.).

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 23. VII. 1996. *Dubravko Jelčić* iznosi svoju ocjenu i primjedbe o "Hrvatskom općem leksikonu". U broju od 6. IX. objavljene su pjesme naše suradnice *Malkice Dugeč*, a *Dubravka Rabadan* piše o svom ocu *Vojmilu Rabadanu*, najbližem suradniku Josipa Andrića, Velimira Deželića i Luke Perinića, ističući posebno Rabadanovu rubriku "Theatralia et alia" iz časopisa "Marulić".

* * *

U Parizu kad L'Harmattana objavljena je knjiga *Jeana Cota* "La guerre yougoslave". J. Cot radio je u suradnji s francuskim veleposlanikom u Hrvatskoj, *Georges-Marie Chenuom*.

* * *

"La Croix" od 8-9. IX. 1996. objavljuje razgovor *Michela Crépua* s *Didierom Decoinom*, francuskim piscem kršćanske inspiracije i dobitnikom Goncourtove nagrade za 1977., pod naslovom "Je suis optimiste pour l'avenir du roman" (Optimistički gledam u budućnost romana).

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 23. VIII. 1996. donose članke *Petra Tyrana* o 70. obljetnici *Božidara Finke* i o izvođenju *Hofmannsthalova* "Jedermanna" u Pandrofu. Pod naslovom "Čovjek" to je djelo između dvaju ratova objavilo naše Društvo.

* * *

"The Sunday Telegraph" od 1. IX. 1996. donosi članak *Tima Judaha* o "beogradskom krvniku" *Miloševiću* (Banker Hurd to fund Butcher of Belgrade).

* * *

U "Živom vrelu", br. 10/96, *Antun Badurina* piše o "Hrvatskoj glagoljici" *Darka Žubrinića*.

* * *

James Barr objavio je u Engleskoj knjigu "Eden i traženje besmrtnosti", koju je u Francuskoj preveo *Jean Pignaud*.

* * *

Osvrte na život i djelo *Jeana Pihana* donosi "La Croix" od 12. IX. 1996. U broju 4/96 našega časopisa donijeli smo njegov "hommage" *Francisu Jammesu*, o kojemu piše *Grga Pejnović*, a Pihan je umro nekako u isto vrijeme kad je taj broj izašao iz tiska.

* * *

"Die Furche" od 12. IX. 1996. donosi članak *Aleksandra Oršića* o skepsi prije bosanskih izbora pod naslovom "US-Unterstützung für Tuđman & Milošević" (US-potpora za Tuđmana i Miloševića).

* * *

U Belom na Cresu održan je 31. VIII. 1996. simpozij u povodu 100. obljetnice rođenja *Andre Vida Mihičića*. Tom prilikom otkrivena je bista koju je izradio akademski kipar *Ante Starčević*.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 23. VIII. 1996. donosi razgovor s *Ljeposlavom Perinićem*.

* * *

"Die Furche" od 29. VIII. 1996. donosi članak *Felixa Gamilschega* o Titovoj odgovornosti za poratna masovna ubojstva pod naslovom "Nachkriegs-Massenmorde unter Marschall Titos Duldung", u broju od 2. IX. 1996. *Paul M. Zulehner* piše o stanju vjere u Austriji pod naslovom "Wie religiös ist Österreich?"

* * *

"Hrvatski opći leksikon", kojemu je glavni urednik *August Kovačec* i koji je nedavno izašao iz tiska, kao i "Hrvatski leksikon" *A. Vujića*, sadrži mnoga poznata imena naših hrvatskih suvremenika. Zanimljivo je da tu nisu našli mjesto najpoznatiji predstavnici *HKD sv. Jeronima* (sv. Ćirila i Metoda): *J. Andrić*, ni jedan od *Deželića, P. Grgec, A. Jakšić* itd.

* *

U Zagrebu je počeo izlaziti "Haiku", časopis za haiku poeziju, koji u svojim glavnim pjesničkim odrednicama nastavlja tradiciju prvog hrvatskog haiku časopisa — varaždinskog "Haiku" što je izlazio od 1977. do 1981. Glavni i odgovorni urednik

novog "Haiku" je *Dubravko Marijanović*, a u uredništvu su još *Tomislav Maretić, Dubravko Marijanović, Duško Matas, Darko Plažanin, Boris Vrga, Dragan Vučetić i Milan Žegarac-Peharnik*. Cijena primjerka je 30 kn. Pretplata: (4 broja godišnje) 96 Kn, žiro račun 30105-603-15757. Adresa uredništva: Haiku, Sipar d.o.o. Gajdekova 24, Zagreb, brzoglas/fax modem 45 55 239. Čeka se na Vaše sitnopjesni !

* * *

U "Vjesniku" od 23. IX. 1996. piše o Maruliću 4/96 *Marijan Vogrinec* pod naslovom "Na zacrtanom tragu".

* * *

U "Narodu" od 15. IX. 1996. piše o *Žubrinićevoj* "Hrvatskoj glagoljici" *Emil Čić*, a u "Školskim novinama" od 17. IX. 1996. *Ivan Žigić*.

* * *

Ljeposlav Perinić piše u Matici, br. 9/96, o hrvatskom pjesništvu u Argentini.

* * *

U Frielištofu u Južnoj Moravskoj na ovogodišnjim Hrvatskim danima služio je *p. Ferdo Takač* trojezičnu misu i održao prigodnu propovijed. P. Takač naš je dugogodišnji suradnik i prevoditelj naših izdanja.

* * *

Izložba naše suradnice *Nevenke Nekić* o Vukovaru otvorena je 24. IX.

* * *

"Politički zatvorenik", u broju 54/1996. donosi dva napisa našeg suradnika *Mate Marčinka*: "Rakovički ustanak i njegova zagonetka" i "Hrvatska knjiga mrtvih".

* * *

Le Figaro od 19. IX. 1996. donosi razgovor s *Jeanom Guittonom* u povodu Papina posjeta Francuskoj i Klodvigova krštenja pod naslovom "Jésus a fondé la laïcité" (Isus je utemeljio laicizam države).

* * *

U časopisu MI, br. 9-10/96, objavljen je prikaz "Nedopjevane pjesme" *Stanislava Vitkovića* i razgovor s *Tomom Verešom* o domikanskom općem učilištu u Zadru, našoj prvoj sveučilišnoj ustanovi.

* * *

Časopis "Hrvatska obzorja", br. 2/96, donosi govor *Dobroslava Elezovića*, održan 24. IV. 1996. u Nečujmu, povodom polaganja vijenca na spomen-ploču *Marku Maruliću*.

* * *

11. X. 1996. održan je u Zagrebu Osnivački sabor *Hrvatske udruge katoličkih gospodarstvenika*.

* * *

ISPRAVCI

U"Maruliću" 4/96. ispod članka Đure Vidmarovića "Odgovor L. Znidarčiću" stoji: Kijev, 15. prosinca 1996. g., a godina je, dakako 1995.

U "Maruliću" 3/96., u pjesmi Ive Balentovića "Boli", na str. 557, u retku 3. odozdo, umjesto "I kako da ti ne klone ruke", treba: "I kako da ti ne klone ruka."

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (108) 841
***Zvonko Majer:** Pitanja bez odgovora; Moj dan; Pitanje 849
Svevlad Slamnig: Dok je srca, bit će i - "Novina" 850
***Josip Sanko Rabar**: Sebičnjak; Kad si me ljubio 852
Mladen Jurčić: Posljednje svjetlo 853
***Mladen Jurčić:** Posljednje tužaljke 859
***Mladen Jurčić:** Student filozofije; Uzalud? 860
***Ljiljana Vasilj:** Vratit ću se 860
***Enver Mehmedagić**: Suton; Nema Hrvata; Bez brata 861
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 862
***Mira Krajačić-Beutz**: Vraćam se tebi, dome 871
***Tomislav Maretić:** Sitnopjesni; Tanke 872
***Tomislav Maretić**: Povratak; Preobrazba sjena; Poslije oluje; Zvijezde u bari 873
Predrag Drago Grubić: Posao intelektulaca - izloženost kulturi 874
***Predrag Drago Grubić:** Nevinost je nacrt 875
Predrag Drago Grubić: Tradicija - theatrum mundi 876
***Predrag Drago Grubić:** Ratnici, među johama 877
***Malkica Dugeč**: Spodoba u crnu 877
***Marko Kovačević**: Četiri pjesme 878
Miloš Lalošević: Opus artis - djelo Ante i Alme Orlić 879
Zdravko Dizdar - Vladimir Geiger - Mate Rupić: Bleiburg i križni put 885
***Šime Škibola**: Vojniku 906
***Tomislav Milohanić**: Duga nad Porečom, Prodor svjetla 907
***Radovan Toljanić**: Spoznajem vječnost; Sveta noć 907
***Radovan Toljanić**: Osluškivanje u sjećanju 908
***Tatjana Vranić:** Zaštićena vremenom 908
***Tomislav Milohanić**: Meštru Vincencu u pohode 908
Salezije M. Škrinjar: Moja sjećanja 909
***Malkica Dugeč**: Crna perspektiva 918
***Anto Ćosić**: Čežnja za Bogom 919
***Stanislava Adamić**: Vječna Ave Maria 919
***Milan Radić**: Pjesma robijaša 920
***Ivana Radić**: Uz kolute dima 920
Božidar Petrač: Pjesnik fra Gašpar Bujas (1906.-1963) 921
***Diana Dobran**: Danas sam ponovno rođena 929
***Ivan Berislavić**: Dva soneta s akrostihom 930
***Ljiljana Vasilj:** Dvije pjesme 931
Grga Pejnović: Francis Jammes - samotnjak ispod Pirineja - II 931
***Malkica Dugeč**: Tri suprotnosti 935
***Branimir Žganjer**: Suton na Dvercima 935
Nikica Talan: Antero de Quental: Od pozitiviste do mistika 936
***Antero de Quental:** Soneti 940
Josip Braenović: Boris (Frana) Krasovac 943
***Boris Krasovac:** Domovini na povratku; Moj grad 948
***Mladen Spahija:** Mušice; Potok ili zmija 949
Grga Rupčić: Ponori tišine 950
***Nada Kordić**: Dvije pjesme 953
Tomislav Prgomet: O vjeri (Posjet uredništvu) 954

***Tomislav Prgomet:** Moj rod (Primus) 956
Đuro Vidmarović: Jevhen Gucalo (1937-1995) 957
Jevhen Gucalo: Ispovijed na vrhu 958
***Mladen Hanzlovsky**: Molitva hrvatske majke 962
***Blago Vrankić**: Obrisi; Istrčaj 963
***Latinka Golić**: Čežnja; Put 963
Željko Voborski: Ante Jagar - marijanski pjesnik 964
***Ante Jagar**: Sonetni vijenac 969
Zlatko Kudelić: Marčanska biskupija od smrti biskupa Save Stanislavića do izbora biskupa Gabrijela Mijakića (1661-1663) 973
***Dubravko Marijanović:** Haiku 984
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - X 985
***Branimir Žganjer**: Kasnojesenski nokturno; Mjesečina na tihom Griču 989
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 990
***Ivan Novački:** Jesi li 992
***Ivica Jembrih**: Ona 992
Nove publikacije 993

Mišljenja i reagiranja

Franjo Schruiff: Zašto tiskate bezobrazne pamflete? 994
Tomislav Jonjić: Ban Khuen i mit o "antifašizmu" 996
Radovan Latković: Govorimo i pišimo hrvatski 997

Mozaik

Antun Kozina: Nezaboravna 60. godišnjica 1001

Knjige

G. M.: Danica 1997. 1003
Zlatko Kudelić: Časopis za suvremenu povijest br. 3 1004
Latinka Golić: Pjesnički album slika 1008
Gojko Polegubić: Vrijeme pod diktatom 1009
Josip Lisac: Pjesnik i prozaik Majnarić 1010
Zlatko Kudelić: Zdenko Radelić: HSS 1941.-1950. 1011
Katica Keti Remetin: Don Frane Bego: Ognjeni vijenac 1013
Tomislav Heres: Sv. Klara Asiška i naše vrijeme u zborniku "Kačić" 1015
Tomislav Heres: Glasilo "Žeden kamen na studencu" 1017
Mirko Validžić: Nedopjevana pjesma Stanislava Vitkovića 1018
Zlatko Kudelić: Knjiga Johannesa Kandela 1019
Ivan Damiš: Fra Andrija Dorotić: Politički spisi 1022
Ivan Svetić: Krenula "Nova Istra" 1023
Svevlad Slamnig: Zanos i ljubav jedini pokretači hrvatske numizmatike 1024

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1026

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda). Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220